

הוראה ומצוות

מחשבת ישראל

סוגיית הגבר מחשבת ישראל ממ"ד

ירושלים תשפ"ה 2025

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על הוראת מחשבת ישראל

כתיבה ועריכה :

הרב ד"ר יוחאי רודיק

גרפיקה :

נחמה פרידמן

שרית אסולין

תודתנו נתונה למורים :

אור אהרון

איתיאל גולד

הרב אמיר ורד

שמואל מאור

יונתן מרמור

ד"ר חנה ריקלין

הרב ד"ר חגי שטמלר

הרב גלעד שטראוס

על עזרתם הרבה בהכנת החוברת.

תודתנו :

למורים ולתלמידים שהשתתפו בניסוי

והחכימו אותנו בהערותיהם.

מבוא לתלמידים ולתלמידות

תלמידים ותלמידות יקרים!

"וטהר ליבנו לעבדך באמת". עובד ה' אמיתי אינו מסתפק בתפילה או בקיום מצוות רק כדי לצאת ידי חובה. עבודת ה' דורשת **חיבור נפשי עמוק** אל המעשים, בבחינת אחרי הפעולות נמשכים הלבבות.

כדי להעניק למעשים שלנו משמעות עלינו לעסוק בהיבטים הרעיוניים העומדים מאחורי מערכת המצוות. כדי להתפלל תפילה אמיתית, מעומק הלב, עלינו להבין את הצורך בתפילה, להרגיש את חסרונה ולשאוף להוציא באמצעות התפילה את כוחות הנפש הגנוזים בנו מהכוח אל הפועל.

כדי לחגוג את חגי ישראל במשמעותם הראשונית והקדושה, עלינו לחשוף את הרובד הרעיוני של החג ומשמעותו הרוחנית. תקיעת השופר בראש השנה, הדלקת הנרות בחנוכה, ההתחפשות בפורים ולימוד התורה בשבועות מבוססים על רעיונות עמוקים ויפים שנכתבו בחוברת "תורה ומצוות" וממנה תלמדו בע"ה במהלך השנה.

מקורות הלימוד הנפלאים להלן נועדו להעמיק בהם ובד בבד לפתח שיח אמיתי בין המורים לתלמידים על משמעות המקורות והיכן מקורות אלו פוגשים אותנו בחיי יומיום, הן בעולם הקודש והן בעולם החול.

בהקשר זה נציין את דברי הראי"ה קוק, הרוא"ה הגדול, רבה הראשון של ארץ ישראל, שכתב בספרו "אורות הקודש":

"חכמת הקודש היא נעלה מכל חכמה בזה שהיא מהפכת את הרצון והתכונה הנפשית של לומדיה לקרבם לאותה הרוממות שהיא בעצמה מתעצמת בה..." (אורות הקודש, חלק א', עמ' א')

"וכיוון שהאדם מתחיל להיות מתיירא לחשוב, הרי הוא הולך וטובל בבוץ הבערות הנוטלת את אור נשמתו" (אורות הקודש, חלק ג', עמ' כ"א)

תלמידים ותלמידות יקרים. ניתנת לכם להלן הזדמנות מיוחדת ללימוד רציני, חווייתי ומעמיק בשאלות היסוד של האמונה ועבודת ה' שלכם. משמעות הלימוד ומטרתו היא הרבה יותר חשובה מציין הבגרות, מבלי לזלזל בו כמובן... בואו נתקדם יחד, בשמחה ורצון עז, בדרך העולה בית אל, ונזכה בע"ה להגדיל תורה ולהאדירה ולקדש שם שמייים בכל אשר נפנה ונעשה.

באהבה רבה והוקרה,

הרב ד"ר יוחאי רודיק

מפמ"ר מחשבת ישראל

תוכן העניינים

חגים

13 **חגי תשרי**

15 **ראש השנה ויום הכיפורים**

15 **מבוא**

16 הרב שלמה יוסף זיון - "וקול דממה דקה ישמע"

18 התרועה שאבדה (סיפור)

19 רס"ג - טעמי תקיעת שופר

20 הראי"ה קוק - שופרות

22 כל הסימנים ב... פיתה (סיפור)

23 האדמו"ר מסלונים - היום הרת עולם

25 הראי"ה קוק - ישוב האדם אל עצמו

26 הרב יונתן זקס - מה אומר לנו ראש השנה?

29 הרב יוסף דוב סולובייצ'יק - דרך חוטאים ודרך חטאים

31 הכוח לסלוח (סיפור)

32 הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל - שתי מטרות לתקיעת השופר

34 הרב עוזי קלכהיים - הכנה לתשובה והתשובה עצמה

35 לצייר תשובה ברגע (סיפור)

36 הרמב"ם - הלכות תשובה

38 **חג הסוכות**

38 **מבוא**

39 הרב יעקב אריאל - היבטים רעיוניים של הסוכה

40 הרב מרדכי אליהו - תפקידם של ענני הכבוד

41 הרב אליהו דסלר - הסוכה כסמל לענווה

42 הראי"ה קוק - הביטחון בה' הוא החוזק של ישראל

44 **ארבעת המינים**

44 ספר החינוך - מצוות נטילת לולב

45 **ושמחת בחגך**

46 הרש"ר הירש - עבודת ה' בשמחה בכל השנה

47 הראי"ה קוק - העונג והשמחה

47 הראי"ה קוק - שתי דרכים להתמודדות עם העצבות

49 **חנוכה**

50 **מבוא**

51 הראי"ה קוק - פך השמן

52 ר' לוי יצחק מברדיצ'ב - התלהבות בעבודת ה'

53 הרב שלמה יוסף זיון - הדרך להתמודדות עם היצר הרע

55 הרב רונן נויבירט - הניצחון שבתוך מסגרת הטבע

57	הראי"ה קוק – הערך שבלימודי החול
61	ט"ו בשבט
62	מבוא
63	הרב אורי שרקי – עולם התורה והטבע
64	הרב עוזי קלכהיים – ישוב ארץ ישראל כחלק מהגאולה
66	הרב עוזי קלכהיים – מטרת הנטיעות בארץ ישראל
67	הראי"ה קוק – עם ישראל ואומת ישראל
67	הרב יהודה איגר – כי האדם עץ השדה
68	הרב יעקב משה חרל"פ – סגולת האדמה באדם
69	פורים
70	מבוא
70	הרב יעקב אריאל – גילוי ההסתרה
73	על השְׁכָרוֹת והשמחה בפורים
73	הרמב"ם – שְׁכָרוֹת ביום טוב
74	הרמב"ם – מצוות "לבסומי"
75	המהר"ל – "עד דלא ידע"
76	רבי נחמן מברסלב – השמחה
77	האדמו"ר מסלונים – כוח האחדות
78	הראי"ה קוק – עד דלא ידע
81	פסח
82	מבוא
82	הרב יעקב חיים סופר – התחדשות הארת הזמן
83	הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ – מהי חירות?
86	הרב שג"ר – הנס בעולם האמונה
88	פרופסור נחמה ליבוביץ' – אמונת הלב
89	הרב עוזי קלכהיים – גישה חינוכית בארץ ישראל
92	הרב חיים מאיר דרוקמן – חמץ ומצה – בטחון והשתדלות
92	הרב חיים מאיר דרוקמן – לא להחמיץ את השעה
94	הרב משה שפירא – ביעור חמץ

תפילה

99	מבוא - תפילתו של אדם לא מאמין
	א. מדוע אנחנו מתפללים?
100	1. התפילה הטבעית
100	הראי"ה קוק – הנשמה תמיד מתפללת
101	מהר"ל – התפילה מזון לנשמה

101.....	2. התפילה כיצירת קשר עם ה'.
101	מדרש תנחומא
102	האדמו"ר מפיאסצנה – מדוע יש צרות?
103	הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק – התפילה היא המשך הנבואה
104	הרבי מליובאוויטש – ההבדל בין בקשה לתפילה
105	3. התפילה כתיקון האדם
105	ריה"ל – "גרעין הזמן ופריו"
106	הרש"ר הירש – התפילה מפנימה ערכים אלווקיים בנפש
107	הרב חיים דוד הלוי – הכנה לתפילה
108	אברהם יהושע השל – פליאה והתפעלות מן הבריאה
109	סיכום

ב. כיצד מתחברים לתפילה?

110	מסכת ברכות
110	רמב"ם – כוונה בתפילה
111	הראי"ה קוק – תודעת החיסרון כבסיס לתפילה אמיתית
112	הרב בן ציון אבא שאול – הזכות לבקש
112	רמח"ל – שלוש דרכים אל יראת הרוממות
113	רבי שניאור זלמן מלאדי – מחשבות זרות בתפילה
114	ר' נחמן מברסלב – מעלת ההתבודדות
115	הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ) – שלוש דרכים לכוונה בתפילה

ג. התפילה ודרכי השפעתה

117	1. האם התפילה משנה את רצון ה'?
117	תפילת חזקיהו
117	ר' יוסף אלבו – האדם משתנה בתפילתו
119	2. התפילה – תוספת ברכה לעולם
119	המבי"ט – התפילה מורידה שפע
119	הרב יהודה לאון אשכנזי 'מניטו' – תוספת ברכה לעולם
121	3. האם התפילה חייבת להתקבל?
121	ר' יוסף אלבו – קבלת התפילה תלויה ברמתו הרוחנית של המתפלל
122	הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק – עיקר התפילה יצירת הקשר עם ה'
123	הרב יחזקאל עזרא הלוי – המתפלל על חברו

ד. תפילה אישית מול תפילה ציבורית

124	תפילה אישית
125	הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק – הגשמת יעודו של האדם
126	ריה"ל – בין תפילת יחיד לתפילת ציבור
127	הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק – התפילה מהווה "מימוש עצמי"
128	מדרש ויקרא רבה
128	מסכת ברכות
129	ר' נחמן מברסלב – היחיד והיחד בשלמות התפילה

תורה ומצוות

133	מבוא
134	 האם אדם דתי הוא עבד או בן חורין?
134	הרב זאב קרוב – מי הוא בן חורין
136	הראי"ה קוק - בין עבד לבן חורין
137	הרש"ר הירש - ביאור המהות הפנימית של האדם
138	הרב אלימלך בר שאול - שתי לידות לאדם
140	 "דתי בלב" – מדוע אנחנו מקיימים מצוות?
140	ריה"ל - הכוונה הרצויה
142	ריה"ל – הציווי האלוקי
142	ריה"ל – משל אוצר התרופות
143	ספר החינוך - השפעת המעשה על הכוונה
143	ספר החינוך – שלא לשבור עצם מן הפסח
144	בן איש חי – משמעות קיום המעשים
146	בפועל הרמב"ן – משמעות המצוות
147	הרבנית ימימה מזרחי – על התורה, המצוות ומה שביניהם
151	הראי"ה קוק – קיום המצווה משפיע על העולם כולו
152	 טעמי המצוות ומטרתן
152	מסכת סנהדרין דף כ"א מְעוּבָּד
153	הרמב"ם – חשיבות לימוד טעמי המצוות
155	הרמב"ם – מצוות ופרטי המצוות
151	הראי"ה קוק – דרישת טעמי המצוות
156	הרב חיים מאיר דרוקמן - ריבוי המצוות - לזכותנו או לחובתנו?
158	בן אהרון – סמליות יוצרת

159	הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק – החוויה הדתית
160	המגיד מדובנא – "כי קרוב אליך הדבר מאוד"
161	הרמב"ם – תיקון הנפש ותיקון הגוף
162	חשיבות הפרטים הקטנים
162	מבוא
163	הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק – חשיבות הפרטים ודיוקם
163	הראי"ה קוק – דקדוקי מצוות
165	הראי"ה קוק – התפעלות מהיצירה ומפרטי המצוות
165	הרב אלימלך בר שאול – המצוות הן שער אל הנפש
167	מחויבות או התחברות
167	הרב יהודה עמיטל – בין התחברות למחויבות
172	הרב שג"ר – חוויה מיסטיקה וחידוש הנבואה
	הרבנית ד"ר לאה ויזל והרבנית ד"ר מירב (טובול) כהנא – "וידעת היום והשבות על לבבך":
173	מחויבות הלכתית בעולם משתנה
178	הרב שלמה אבינר – התחברות למצוות
180	ערך לימוד תורה
180	הרמב"ם – חיוב לימוד תורה
180	מהר"ל – "לעסוק בדברי תורה"
181	הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק – "והגית בו" – מעורבות ומסירות
183	הרב אייל ורד – תורה ועבודה
185	הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק – משמעות דברי התורה שנשכחים
185	הרבנית מיכל טיקוצ'ינסקי – "כטל אמרתי"
188	התורה והחיים
188	ריה"ל – יסודות עבודת ה' על פי התורה
189	ריה"ל – תורה ופרישות
190	הרמב"ם – יחס התורה אל הגוף
191	הרמב"ם – מצוות תלמוד תורה
191	פרופ' נחמה ליבוביץ – "לא יהיה לך אלוקים אחרים על פני"
192	הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ) – התורה – תבנית העולם כולו
193	הראי"ה קוק – הקב"ה מתגלה בכל כוחות החיים
194	הראי"ה קוק – הרחבת הקודש על חיי החול
195	הרב חיים מאיר דרוקמן – מהי "תורת ארץ ישראל"?
197	הרמב"ם – הוצאת כוחות הנפש לתכלית אחת
198	הרב יוסף קאפח – המידות ודעת ה'
200	ביבליוגרפיה

תורה ומצוות

חגים

חגי תשרי

ראש השנה ויום הכיפורים

מבוא

ראש השנה מוזכר בתורה פעמיים. פעם אחת בספר ויקרא ופעם שנייה בספר במדבר:

"דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יְהִיָּה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ: כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אֵשָׁה לִּדְ"י".
(ויקרא פרק כג, כ"ד כ"ה)

"וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא קֹדֶשׁ יְהִיָּה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יְהִיָּה לָכֶם".
(במדבר פרק כט, א')

קריאת הפסוקים מלמדת כי ראש השנה מוזכר בשתי הגדרות בלבד: "זכרון תרועה" ו"יום תרועה". התורה איננה מתייחסת למהותו של ראש השנה, איננה מבארת את עניינו של השופר ומשמעות תקיעת שופר. לעומת זאת, בדברי חז"ל אנו מוצאים התייחסות משמעותית לראש השנה הן בהקשר ליום הדין והן בהקשר ליום המלכת הקב"ה: "וּנְתַנָּה תוֹקֵף קִדְּשָׁת הַיּוֹם כִּי הוּא נוֹרָא וְאִיּוֹם וְבוֹ תַנְשֵׂא מַלְכוּתָךְ וְיִכּוֹן בְּחֶסֶד כְּסָאָךְ וְתִשָּׁב עָלֶיךָ בְּאַמֶּת". (מתוך פיוט "ונתנה תוקף").

להלן נעסוק בהיבטים שונים של יום קדוש זה ובמשמעותם עבורנו בחיי היום יום.

הרב שלמה יוסף זיון¹ - "וקול דממה דקה ישמע"²

לתורה ולמועדים, עמ' 283 – 285

1. **האט חווי'תס פאט
חווי'ה שהא'ליס פאכט
ה'ו "קטנות" פאפיל
פאטאר אותה? כתבו
פאמאצ'יות מה הייתה
החווי'ה.**

ישנם רגעים בחיי האדם, אשר השפה היותר עשירה והיותר יפה שבעולם אין בכוחה לבטא את אשר ירגיש ואת אשר יחוש אז; ישנם רגעים בחיי האדם אשר רגשותיו נובעים אז מעמקי הנקודה הפנימית של נשמת-נשמתו, ובאותם רגעי הקודש אין בכוחו של האדם להוציא מפיו מלה אחת, אפילו אות אחת. המלה היותר קדושה תוכל לחלל אז את קדושת ההרגשה. רגעי קודש כאלה בחיינו הכלליים היו לנו לשעבר בזמן קבוע, אחת בשנה. כשהכהן-הגדול היה נכנס ביום-הכיפורים לפני ולפנים, בבית קדשי-הקדשים, והיה מעלה לפני כסא כבודו של יושב בסתר עליון את רחשי ליבותיהם של בית ישראל, לא היה מוציא מפיו אפילו הגה אחד וניב אחד, אפילו מלה אחת או אות אחת, ורק לאחר שיצא מקדשי הקדשים היה מתפלל "תפילה קצרה בבית החיצון". אין זכר לכל אותן התפילות והסליחות והתחינות והפיוטים הארוכים והמרובים של יום-הכיפורים שלנו, אלא דממת קודש מוחלטת בקודש- הקדשים פנימה ו"תפילה קצרה" בהיכל הסמוך. התפילה היותר נהדרה והיותר קדושה עלולה לחלל את קדושת הרגע הנאדר בקודש של ביאת כהן-גדול ביום-הכיפורים בקדשי-הקדשים.

ומעין קדושת אותו רגע של כהן גדול לפני ולפנים יש לכולנו ברגע של תקיעת שופר. אף מבחינת ההלכה דומים הם שני אלה: "כיוון דלזכרון הוא כפנים דמי" ולפיכך כשם שאי-אפשר היה להיכנס לפני ולפנים בדבר המזכיר את עבודה-הזרה הראשונה של ישראל, את עגל הזהב, כך אסור להשתמש בדבר המזכיר את עבודה זרה זו ברגע של תקיעת שופר. וכשם שלפני-ולפנים הוא מקום העומד למעלה מ"עולם הדיבור", ולו גם היותר קדוש, כך אנו מגיעים למרום פסגת אותו המקום של דממת-קודש בשעת תקיעת שופר.

"אין קטגור נעשה סגור". הלשון שלנו "לוחכת את העפר" בכל ימות השנה, מגואלת ומנואצת היא בדברי-מרמה ושפתי שקר, ברכילות ולשון הרע וקנאה ושנאה ותולדותיהן וכיוצא בהן, ואשר על כן אין בכוחו של "קטגור" זה להיות לנו ל"סגור" ביום-הדין אלא אם כן נזדרז קודם שנבוא ללשון התפילות הנשגבות של מלכויות, זיכרונות ושופרות לחתור חתירה בעומק הנשמה, לפני ולפנים של הלב, ולהוציא משם את מה שהוא עמוק יותר וקדוש יותר מהלשון והשפה, את דממת-הקודש של

¹ הרב שלמה יוסף זיון (תרמ"ה-תשל"ח, 1885 - 1978) נולד בעיר קזמירוב שבמחוז פינסק, למד בישיבת מיר בחברותא עם הרב יחיאל יעקב ויינברג, מחבר ה"שרידי אש". כיהן ברבנות בקהילות רוסיה בתקופה הקשה שלאחר המהפכה הקומוניסטית, ואף נטל חלק פעיל במאבק לשמירת גחלת הדת ברוסיה הסובייטית. עלה לארץ ישראל ב-תרצ"ד. כתב מספר ספרים תורניים והיה העורך הראשון של האנציקלופדיה התלמודית. חתן פרס ישראל לספרות תורנית.

² הכותרות למקורות השונים ביחידת הלימוד, נכתבו בדרך כלל על ידי צוות הכתיבה לצורך הבהרת הנושא, ואינן מופיעות כך בספר המקורי.

עצם הנפש, שאין ערוך לה אפילו בשפה היותר עשירה והיותר יפה שבעולם. ומכאן — סוד. הקולות הפשוטים של השופר. אל דבור נאל סיפור. "ממעמקים קראתיך ד'" ממעמקי חביון עוזה של הנפש מתפרץ "הקול קול יעקב", הקול הפשוט שאין לו לא גוף ולא דמות הגוף של תיבות ואותיות וצירופי-צירופיהן. "ובשופר גדול יתקע וקול דממה דקה ישמע". מדוכא ומשוקע היה הקול הפנימי הזה בקרבנו בכל ימות השנה על ידי "הידיים ידי עשו" שלנו, על ידי "עורות גדי העיזים" שלבשנו לא לשם קבלת ברכותיו של יצחק, אלא לשם נזיד העדשים של עשיו. אבל אחת בשנה, ברגע של תקיעת שופר, כשאנו מסירים מאתנו את בגדי הניכר, את לבושי החול, את "עורות גדי העיזים", אז מתפרץ מעמקי תעלומות הלב "הקול קול יעקב", הקול היהודי הנחנק.

ויותר מדי קטן ומצער היה ערכו של השופר אילו היה בא רק ללמד על עצמו, על אותו הרגע בלבד, ולא על הכלל כולו. יעברו ימי ראש-השנה, יעברו הימים הנוראים, ועוד הפעם נכנס בראשנו ורובנו לתוך עולם שכולו חול, עוד הפעם נלבש את "עורות גדי העיזים", ואפשר שגם הידיים שלנו יתראו לפעמים כ"ידי עשו" — אל נא ניתן, לפחות לדכא ולהחניק את קולנו הפנימי. יישאר נא, בתומתו ובטהרתו "הקול קול יעקב"...

2. מה לדעתכם נאכל
לעשות כדי לנהל
את ההתעלות
הנפשית של ראה
הנה לכל הנה?

הרב זוין מלמד אותנו כי לפעמים דווקא השתיקה שלנו למתן האפשרות לקולו של השופר לחדור לעומק נשמתנו, הן שמחוללות בנו את השינוי. דווקא דממת הקודש של השומעים הן שמעוררות את הקריאה הפנימית: "ממעמקים קראתיך ד'".

להלן נשלב במהלך החוברת מספר סיפורים, בעיקר מעולמם של חכמי יהדות המזרח. בסיפורים אלו ניתן לקרוא על היבטים ערכיים וענייני מידות משמעותיים המהווים חלק בלתי נפרד מההיבט הרעיוני של החגים. נעיין בסיפור "התרועה שאבדה" המבטאת קשר בין מעלת התוקע לאיכות התקיעה.

התרועה שאבדה (סיפור)

חמדת ימים, הלכות ראש השנה, פ"ז דף מ"ג.
מתוך אתר "חכימא" - סיפורים מחכמי המזרח

תוקע מיומן בשופר מאבד את היכולת להפיק את צליל ה"תרועה" לאחר שהמיר את דתו.

הרב אברהם היכני³ מגלה לו מדוע קרה הדבר:

מעשה באדם שבמשך שנים רבות שימש כתוקע בשופר בבית הכנסת בראש השנה באחת מערי טורקיה. ברבות הימים, לצערה של הקהילה, המיר האיש את דתו והצטרף לתזמורת המלכותית. באחד הימים התרברב התוקע בפני חבריו לתזמורת כי הוא מיטיב לנגן בקרן של איל, והללו הפצירו בו לנגן בפניהם.

הביא האיש שופר והחל לתקוע בקול גדול: "תקיעה" ו"שברים", אך בהגיעו אל ה"תרועה" כשל ולא הצליח להוציא קול מן השופר.

שוב ושוב ניסה התוקע להריע "תרועה" בשופרו, ולמרות ניסיונו הרב כתוקע בבית הכנסת – לא הצליח. כאשר שב לביתו ניסה שוב להפיק את צלילי ה"תרועה", אך כל ניסיונותיו כשלו. נמס ליבו של התוקע בקרבו, ואמר לעצמו: לא אשקוט ולא אנוח עד כי אדע מדוע איני מצליח להריע "תרועה". ניגש התוקע אל הרב אברהם היכני, וביקש לדעת מה זה ועל מה זה.

הקשיב הרב לדבריו, ובסוף הדברים ציטט פסוק מתהלים: "אֲשֶׁרִי הָעָם יוֹדְעֵי תְרוּעָה" ... (פט טז) הסביר הרב שהפסוק משבח דווקא את "העם יודעי תרועה" ולא את יודעי תקיעה או שברים. "סגולת התרועה", הסביר, "ניתנה לעם ישראל בלבד. ה"תרועה" מעוררת רחמים יותר מכל הצלילים האחרים, ה"תקיעה" מסמלת את אברהם אבינו, שהיה אביו של יצחק, אך גם של ישמעאל; ה"שברים" מסמלים את יצחק, שהוא אבי יעקב, אך גם אביו של עשו. לעומת זאת ה"תרועה" היא מידתו של יעקב, שכל בניו הם חלק מעם ישראל".

פנה אליו הרב ושאלו: "עתה תוכל להבין מדוע לאחר שהחלפת את עמך בעם אחר הצלחת לתקוע את ה'תקיעה' וה'שברים', אך כשלת ב'תרועה'?"

לשמע הדברים השפיל התוקע את ראשו ודמעות עלו בעיניו.

³ הרב אברהם היכני (שע"א-תמ"ב, 1611 - 1682) למד אצל רבי יוסף מטרנאני, מחבר ספר כנסת הגדולה.

תקיעת שופר בראש השנה היא "גזירת הכתוב" כלומר: מצווה מהתורה ואין צורך לחפש את טעמיה. למרות זאת, רב סעדיה גאון כותב עשרה עניינים וטעמים לתקיעת שופר:

רס"ג - טעמי תקיעת שופר

פירוש רס"ג לחומש ויקרא

העניין הראשון: מפני שהיום התחלת הבריאה, שבו ברא הקדוש ברוך הוא את העולם ונעשה מלך על עולמו; כך עושים המלכים, שתוקעים לפנייהם בחצוצרות להודיע ולהשמיע בכל מקום תחת מלכותו, וכן אנו ממליכים עלינו את הבורא יתברך ביום זה.

העניין השני: כי יום ראש השנה הוא ראשון לעשרת ימי התשובה ותוקעים בו בשופר להכריז ולהזהיר על ראשנו, כמי שמזהיר ואומר: כל הרוצה לשוב - ישוב, ואם לאו - אל יקרא תגר על עצמו (=אל יבוא בטענה); וכך עושים המלכים: מזהירים את העולם תחילה בגזירותיהם, וכל העובר אחר כך אין לו טענה.

3. צִיּוּן בְּטַעַם תְּקִיעַת
הַשּׁוֹפָר שֶׁכָּתוּב רס"ג.
לְאֵלֵה מִטַּעַם
הַתְּקִיעָה אַתָּם
אֶתְחַפְּרִית בְּאָזְנִי
אִישׁ? נִמְקֹל אֶת
תְּשׁוּבַתְכֶם.

העניין השלישי: להזכירנו מעמד הר סיני, שנאמר בו: "ויקול שופר חזק מאוד" (שמות י"ט, טז), ונקבל על עצמנו מה שקיבלו אבותינו על עצמם, כשאמרו "נעשה ונשמע". (שם כ"ד, ז)

העניין הרביעי: להזכירנו דברי הנביאים שנמשלו בתקיעת שופר, שנאמר: "ושמע השומע קול השופר ולא נזהר, ותבוא חרב ותיקחהו, דמו בראשו יהיה...והוא נזהר-נפשו מילט". (יחזקאל ל"ג, ד-ה)

העניין החמישי: להזכירנו חורבן בית המקדש וקול תרועת מלחמת האויבים; וכשאנו שומעים את קול השופר, נבקש מאת השם על בניין בית המקדש.

העניין השישי: להזכירנו על ידי תקיעת שופר של איל עקדת יצחק, שמסר נפשו לשמים ונשחט תמורתו איל: וכן אנחנו נמסור נפשנו על קדושת שמו ויעלה זיכרוננו לפניו לטובה.

העניין השביעי: כשנשמע תקיעת שופר נירא ונחרד ונשבור עצמנו לפני הבורא, כי כך הוא טבע השופר - מרעיד ומחריד, כמו שכתוב: "אם ייתקע שופר בעיר, ועם לא יחרדו" (עמוס ג', ו).

⁴ רב סעדיה בן יוסף אלפיומי גאון (ד'תרמ"ב - ד'תש"ב, 882 - 942) בן מחוז פיום במצרים, המכונה גם בקיצור: רס"ג. היה איש אשכולות, נקרא גאון מאחר ועמד בראש ישיבת סורא בבבל. הצטיין בבקאות במרבית כתבי הקודש היהודיים וגם במרבית ענפי המדע שהיו בתקופתו. כתב ספרים בענייני הלשון העברית ודקדוקה, פיוטים, פרשנות מקרא, ונושאים תאולוגיים ופילוסופיים. רס"ג הוא הראשון שעסק בדקדוק של השפה העברית בצורה מסודרת.

העניין השמיני: להזכיר יום הדין הגדול ולירוא ממנו, שנאמר: "קרוב יום ד' הגדול, קרוב ומהר מאוד, יום עברה היום ההוא, יום צרה ומצוקה...יום שופר ותרועה על הערים הבצורות..." (צפניה א', יד-טו)

העניין התשיעי: להזכירנו קיבוץ נידחי ישראל ולהתאסף אליו, שנאמר: "והיה ביום ההוא ייתקע בשופר גדול, ובאו האובדים בארץ אשור". (ישעיה כ"ז, יג)

העניין העשירי: להזכירנו תחיית המתים ולהאמין בה, שנאמר: "כל יושבי תבל ושוכני ארץ, כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו". (שם י"ח, ג)

תקיעת השופר המיועדת לעורר את העם לתשובה, מוזכרת במקומות שונים, בתפילה ובתנ"ך, גם בהקשר לקיבוץ גלויות. הראי"ה קוק במאמרו "שופרות" כותב על שופר של משיח" ומציג שלושה סוגי התעוררות הגורמות לתחיית עם ישראל בארצו.

הראי"ה קוק⁵ – שופרות

מאמרי הראי"ה, חלק א'⁶

קיימים שלושה סוגי שופרות: שופר ראשון – שופר של גאולה שמקורו ברצון של עם ישראל למלא את שליחותו בעולם והוא השופר המעולה. שופר שני – מתייחס לרצון שקיים בעם ישראל לחזור לארצו ולהקים מדינה מתוך רצון טבעי לאומי. גם רצון זה מקורו בקדושה. שופר שלישי – שופר פסול שמתייחס למציאות שבה התעוררות עם ישראל איננה נובעת מקדושה ורצון להיגאל אלא תוצאה של אנטישמיות.

"והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים

והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים" (ישעיה, כ"ז, י"ג)

אלוקינו ואלוקי אבותינו תקע בשופר גדול לחירותנו..."

(תפילת שופרות, מוסף של ר"ה)

על שופר גדול של גאולה ניבא הנביא ולתקיעת שופר גדול אנו מתפללים. גדול דווקא. כי מדרגות שונות יש בשופר של גאולה: יש שופר גדול, שופר בינוני ויש שופר קטן, ושופרו של משיח נמשל אל השופר כפשוטו, אל השופר של ראש השנה. ההלכה קובעת בשופר של ראש השנה שלש דרגות:

(א) שופר של ר"ה מצוותו בשל איל (שולחן ערוך אורח חיים תקפ"ו א).

⁵ הרב אברהם יצחק הכהן קוק (תרכ"ה – תרצ"ה, 1865 - 1935) מגדולי התורה וההלכה. איש חזון, מקובל ופוסק הלכה, סופר ומשורר, רבה הראשי הראשון של ארץ ישראל. מגדולי ההוגים הציונות הדתית. עלה לארץ בעלייה השנייה וגילה יחס אוהד לאנשי היישוב החדש ולהתיישבות העובדת בארץ ישראל. היה מעורה בחיי היישוב היהודי בארץ, ובכלל זה בתחום החינוך. הקים בירושלים את הרבנות הראשית לישראל ואת ישיבת "מרכז הרב".

⁶ מדברי הראי"ה קוק זצ"ל בראש השנה תרצ"ד בחוברת רבי יהודה החסיד, נרשם ע"י מאיר מדן.

(ב) בדיעבד כל השופרות כשרים (שם).

ג) שופר מבהמה טמאה וכן שופר מבהמות עבודה זרה של גוי פסול, אבל אם תקע בו יצא ידי חובתו. ומותר לתקוע בכל שופר שהוא אם אין שופר כשר, ובלבד שלא יברך עליו (עי' משנה ברורה שם).

ודרגות אלה המנויות בהלכה בשופר של ראש השנה מקבילות הן לדרגות בשופר של גאולה. מהו לאמיתו של דבר שופר של גאולה? בשם "שופר של משיח" אנו מתכוונים להתעוררות ולדחיפה הגורמת לתחייתו ולגאולתו של עם ישראל. התעוררות זו - היא התקיעה המקבצת את האובדים והנדחים והמביאתם להר הקודש בירושלים.

היה הייתה בישראל בזמנים שונים וישנה גם כיום בחלקים וביחידים מישראל התעוררות ורצון שמקורם בקדושה באמונה החזקה בה ובתורה, בקדושת ישראל ותעודתו וברצון לקיים את רצון ה' שהיא גאולת ישראל השלמה. זהו השופר הגדול והמעולה רצון עם להיגאל מתוך הרצון הנעלה למלא את תעודתו הגדולה שאינה ניתנת להתמלא בהיותו גולה ועלוב.

ויש שהרצון הקדוש נחלש, אין ההתלהבות הגדולה לרעיונות עליונים שבקדושה. אבל נשאר לפחות הטבע האנושי הבריא, שגם הוא מקורו בקדושה. וטבע אנושי בריא זה מחולל רצון טבעי פשוט באומה להקים את שלטונה בארצה, לקום ולהשתחרר לחיות חיי חופש פשוטים ככל העמים. רצון טבעי זה מתוך הרגשה לאומית טבעית, זהו השופר הבינוני הרגיל, המצוי בכל מקום. אף הוא שופר כשר, אעפ"י שמצווה בראשון יותר מאשר בו". בדיעבד כל השופרות כשרים".

4. **צִיּוּן הַשּׁוֹפָר סוּאִי**
הַשּׁוֹפָרוֹת. אֵינָה
שׁוֹפֵר מִסַּחַף
לְדַאֲחַת אֵת
הַחֲלֹצִים הָרַאשִׁיִּים
הַיִּצְאָא לְאַרְץ
יִשְׂרָאֵל? הַסְּבִירוֹ אֵת
תְּשׁוּבָתָם.

אולם יש גם דרגה שלישית בשופר של משיח ואף היא מקבילה לשופר של ראש השנה: שופר קטן, פסול, שתוקעים בו בהכרח, אם אין שופר כשר בנמצא. אם אפסה התלהבות הקודש ורצון הגאולה הנעלה הנובע ממנה, ואם גם הרגשה אנושית לאומית וטבעית ורצון של חיי לאום בכבוד גם הם אפסו, אם אי אפשר לתקוע בשופר כשר לגאולה באים אויבי ישראל ותוקעים באוזנינו לגאולה. הם מכריחים אותנו לשמוע קול שופר, הם מתריעים ומרעישים באוזנינו ואינם נותנים לנו מנוח בגולה. שופר של חיה טמאה נהפך לשופרו של משיח. עמלק, פיטלורה⁷, היטלר, וכו', מעוררים לגאולה. ומי שלא שמע קול השופר הראשון, ואף לקול השופר השני הרגיל לא רצה לשמוע כי אזניו נאטמו הוא ישמע לקול השופר הטמא, הפסול, בעל כורחו ישמע.

ואף הוא יוצא ידי חובה, גם לאומיות זו של השוט, של "צרת היהודים", גם בה יש מן הגאולה. אולם, על שופר זה אין לברך, "כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו" (משנה ברכות ו, ד).

⁷ ראש הרפובליקה האוקראינית העצמאית שהתקיימה תקופה קצרה בשלהי מלחמת העולם הראשונה. מגדולי הפורעים ביהודים.

מהמקורות לעיל למדנו על ראש השנה כיום תשובה והמלכת הקב"ה עלינו. מדוע לא נזכרות משמעויות אלו בתורה, ולמעשה בתורה כלל לא מתואר מהותו של יום קדוש זה חוץ מהגדרתו כיום תרועה? נעיין בדברי ה"נתיבות שלום" להלן בנושא זה:

האדמו"ר מסלונים⁹ - היום הרת עולם

נתיבות שלום חלק ב' ראש-השנה, עמ' ק"ז – ק"י

מהות ראש השנה היא המלכת הקב"ה על כל העולם והתחדשות הברית בין הקב"ה ועם ישראל.

ונתנה תוקף קדושת היום כי הוא נורא ואיום. יש להבין עניינו של ראש השנה שהוא היום הקדוש לאדונינו כלשון הנביא (נחמיה ח'). דהנה בפשטות הוא יום הדין. בו יעמיד במשפט כל יצורי עולמים. וכמאמר חז"ל (ראש השנה ט"ז) בראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון...

לפי זה תמוה מאד, מפני מה לא נזכר כלל עניין יום הדין בפרשת המועדות (ויקרא כ"ג) דכתיב "בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זיכרון תרועה מקרא קודש" וגו', ולא נאמר שום רמז שהוא יום הדין כעין שנזכר עניינו של יום לגבי יום הכיפורים או בחג הפסח וסוכות שנתבאר עניינם בתורה.

ובעצם מהות יום הדין גם כן יש להבהיר, דמלשון חז"ל שכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, משמע שיום הדין מקיף בני ברית ושאינם בני ברית, בעלי בחירה ושאינם בעלי בחירה, וכמאמר הפייטן: "ותספור ותמנה נפש כל חי ותחתוך קצבה לכל בריותך". וכמו שאומרים בזיכרונות כי תביא חוק זיכרון להיפקד כל רוח ונפש להיזכר מעשים רבים והמון בריות לאין תכלית מי לא נפקד כהיום הזה וכו', והיינו שכל רוח ונפש והמון בריות נכללים ביום הדין. וצריך לפי זה להבין מה משמעות יום הדין ביחס למי שאינו בעל בחירה, ועוד יותר מצינו שאפילו מלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין לפקוד על צבא מרום בדין וכו' מה שייך יום הדין לפקוד לגבי המלאכים, וכי יש להם בחירה לעשות כרצונם? ...

עוד יש להתבונן שהרי מצינו דראש-השנה הוא חג, כלשון הכתוב (תהילים פא) "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו", ונכתב בתורתנו הקדושה בפרשת המועדות, וכן מברכים עליו שהחיינו ושמחים על הופעתו, ובתפילה אומרים ותיתן לנו ה' אלוהינו באהבה את יום הזכרון הזה, ואם היה רק כפשוטו שהוא יום הדין והמשפט הרי לכאורה אינו חג אלא יום עצב ודאגה, וביותר צריך להבין בספר נחמיה שכתוב "ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אישה וכל מבין לשמוע ביום אחד לחודש השביעי ויקרא בו" וגו' "ויקרא בספר... וַיֹּאמֶר נְחֻמְיָהּ וגו' היום קָדֵשׁ הוּא לַה'

⁹ **רבי שלום נח ברזובסקי** (תרע"א - תש"ס, 1911 - 2000) האדמו"ר מסלונים, מקימה וראש הישיבה של ישיבת בית אברהם של חסידות סלונים. מחבר סדרת ספרי החסידות "נתיבות שלום".

אֱלֹקֵינוּ אֵל תְּתַאֲבָלוּ וְאֵל תִּבְכּוּ כִּי בּוֹכִים כָּל הָעָם כְּשֶׁמַּעֲסֵם אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה: וַיֹּאמֶר לָהֶם לֵכוּ אֲכֹלוּ מִשְׁמָנִים וּשְׂתוּ מִמִּתְקִים וְשַׁלְחוּ מְנוֹת לְאֵין נָכוֹן לוֹ כִּי קָדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנֵינוּ וְאֵל תַּעֲצֹבוּ כִּי חֲדָתָה הִיא מַעֲזָקָם" וּפִרֵשׁ רַש"י שֶׁהָיוּ בּוֹכִים עַל שֶׁלֹּא קִיְּמוּ הַתּוֹרָה וְעַל זֶה אָמַר לָהֶם כִּי קָדוֹשׁ הַיּוֹם וְגו' כִּי יוֹם זֶה הָיָה רֹאשׁ הַשָּׁנָה. וְלִכְאוּרָה הָרִי זֶה מָה שֶׁצָּרִיךְ יְהוּדֵי לַעֲשׂוֹת בְּיוֹם הַדִּין. לְשׁוֹב בַּתְּשׁוּבָה וְלִבְכוּת עַל הַחַטָּאִים, וְלָמָּה אָמַר לָהֶם אֵל תִּבְכּוּ אֲכֹלוּ מִשְׁמָנִים וְכו' מִשְׁמַע דַּעֲנִינֵנוּ שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה הוּא חָג שֶׁצָּרִיךְ לְשִׁמּוּחַ בּוֹ.

נִבְאָר עֲנִיין עֵיצוּמוֹ שֶׁל יוֹם הַקָּדוֹשׁ רֹאשׁ הַשָּׁנָה, שֶׁהַכְּתוּב מִפְּרֹשׁ בּוֹ כִּי קָדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנֵינוּ, יֵתֵר עַל כָּל שֶׁאֵר הַמוֹעֲדִים שֶׁנִּקְרְאוּ רַק בְּשֵׁם מִקְרָאֵי קוֹדֶשׁ. וְאִמָּנִם בְּכַדִּי לְדַעַת לַהֲבִין, אִפְסֵי קִצְהוֹ מִקְדוּשָׁתָהּ הַיּוֹם הַזֶּה, כִּי הוּא נוֹרָא וְאִיוֹם וְבוֹ תִּנְשֵׂא מַלְכוּתָהּ. הָרִי עֲלֵינוּ לְלִמּוּד מֵהַתְּפִילוֹת דְּרֹאשׁ-הַשָּׁנָה אֲשֶׁר אֲנֵשִׁי כִּנְסַת הַגְּדוּלָּה קִבְּעוּ אוֹתָן וּבֵהֶם מִרּוּמֵז מִשְׁמַעוֹת קָדוֹשֶׁת הַיָּמִים וְכָל הַתּוֹכָן וְהַכּוּוֹנוֹת ע"פ הַנִּגְלָה וְהַנְּסִתֵּר. דִּהְנֶה בְּכָל תְּפִילוֹת רֹאשׁ הַשָּׁנָה לֹא מִשְׁתַּקֵּף וְלֹא מוֹבִלֵט כָּלֵל עֲנִיין יוֹם הַדִּין, אֲלֵא כּוֹלֵם סוֹבְבִים עַל עֲנִיין הַכְּתָרַת מַלְכוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ עַל כָּל הַבְּרִיאָה. וְכָל הַבִּקְשׁוֹת הֵמָּה וּבִכָּן יִתְקַדֵּשׁ שְׁמֵךְ ה' אֱלֹקֵינוּ וְכו', וּבִכָּן תֵּן פֶּחֶדֶךְ ה' אֱלֹקֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ, וְתִמְלֹךְ אֹתָהּ הוּא ה' אֱלֹקֵינוּ מֵהֵרָה לְבִדָּךְ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ, מְלֹךְ עַל כָּל הָעוֹלָם כּוֹלֵם בְּכַבּוּדֶךָ. הֵינִי שֶׁמִּבְקָשִׁים שֶׁכֶּבֶד יִהְיֶה הַתִּיקּוֹן הַגָּמוּר וּמִלֵּאָה הָאָרֶץ דַּעַת אֵת ה'. וְתִהְיֶה הַכְּתָרַת מַלְכוּתוֹ יִתְבָּרַךְ עַל כָּל הַבְּרִיאָה... וְהַחֲסוּפוֹת הַשִּׁיכִים לַעֲנִיין הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט כִּמוֹ זִכְרֵנוּ לַחַיִּים וְכו' וְכַתּוּב לַחַיִּים טוֹבִים וְכו' בְּסִפְרֵי חַיִּים וְכו', אִינִם מַעֲיָקֵר נּוֹסַח הַתְּפִילָּה וְאִם לֹא אִמָּרֵם אִינוּ חוֹזֵר.

וְהַבִּיאֹר בִּזָּה כִּי יִסּוּד וְשׁוֹרֵשׁ רֹאשׁ הַשָּׁנָה הוּא כִּמוֹ שֶׁכְּתוּב "זֶה הַיּוֹם תַּחֲלִילַת מַעֲשֶׂיךָ זִיכְרוֹן לַיּוֹם רִאשׁוֹן". וְכַדֵּאִיתָ מֵהָאֲר"י ז"ל אֲשֶׁר בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה כָּל הַדְּבָרִים חוֹזְרִין לְקִדְמוֹתָן וּבְרִאשׁ הַשָּׁנָה מֵתַחֲדַשְׁתָּ הַבְּרִיאָה וּמֵתַהוּוּיִם שׁוֹב הַעֲנִינִים שֶׁהָיוּ בְּמַעֲשֵׂה בְּרִאשִׁית... כִּי כָּל שָׁנָה הִיא יַחֲדָה מִיּוֹחַדַּת בְּרִיאָה, וּבְבִרְיַת הָעוֹלָם מַחֲדָשׁ....

וּלְפִי זֶה מִבּוֹאֵר עֲנִין הַמִּשְׁפָּט וְהַדִּין בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, דְּמֵאַחֵר שֶׁהַיּוֹם הָרֵת עוֹלָם פִּירוּשׁ שֶׁהוּא יוֹם חִידוּשׁ הַבְּרִיאָה, עַל כֵּן יַעֲמִיד בְּמִשְׁפָּט כָּל יִצּוֹרֵי עוֹלָמִים, יֵשׁ דִּין לְמַעֲלָה אִם מֵתַמְלָא עַל יָדֵם הַיְעוּד וְהַמְטָרָה שִׁיעַד הַבוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּבִרְיַת הָעוֹלָם עַל פִּי סוּדוֹת הַבְּרִיאָה הַיְדוּעִים אֵלָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְהָאִם הַטוֹב שֶׁבְּעוֹלָם מֵתַגְבֵּר עַל הָרַע, אוֹ חֵס וְשָׁלוֹם לְהִיפֵךְ שֶׁהַכֹּל מֵתַנְהֵג נֶגֶד הַכּוּוֹנָה הָעֲלִיוֹנָה, שֶׁאֵז אֵין צוּר בּוֹ. וְעוֹמֵק הַדִּין הַזֶּה בּוֹדֵאֵי שִׁיךְ בִּיחֹס לְכָל הַיִּצּוֹרִים. אִפִּילוֹ אֵלוֹ שֶׁאֵין לָהֶם בַּחֲרִירָה. הָאִם נִגְרָמָה עַל יָדֵם הַתְּקַרְבוֹת לְהַכּוּוֹנָה הָעֲלִיוֹנָה שֶׁבְּבִרְיַת אוֹ לֹא. וְכִמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ בְּדוֹר הַמִּבּוֹל שֶׁנִּמְחָה כָּל הַיָּקוּם, גַּם אֵלוֹ שֶׁאֵין לָהֶם בַּחֲרִירָה, וְאִף הָאֲדָמָה נִמְחָתָה עַד ג' טַפְחִים כִּי עַד שֶׁם הַתְּפִשָּׁט הַפָּגֵם. דַּעַל פִּי סוּדוֹת הַבְּרִיאָה הַיְדוּעִים לְבוֹרָא יִתְבָּרַךְ יֵשׁ לְכָל נֶאֱצַל וְנִבְרָא נּוֹצֵר וְנַעֲשֶׂה, לְכָל פֶּרֶט וּפֶרֶט מֵהַבְּרִיאָה בְּפָנֵי עֲצָמוֹ, תַּפְקִיד וַיִּיעוּד מִשְׁלוֹ בְּתוֹךְ כָּל הַמְטָרָה הַכְּלִלִית שֶׁל הַבְּרִיאָה. אֲשֶׁר בִּלְאוֹ הַכִּי לֹא הָיָה נִבְרָא. וְכִמוֹ שֶׁכְּתוּב (יִשְׁעִיָּה מֵג) כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלִכְבוּדִי בְּרִאשִׁיתוֹ יִצְרָתִי אֵף עֲשִׂיתִיו, וְעַל כֵּן בְּהַתְּחַדְּשׁוֹת הַבְּרִיאָה יֵשׁ דִּין אִם נִצְרָךְ הַפֶּרֶט הַזֶּה גַּם לְשָׁנָה הַחֲדָשָׁה, אִם מִלֵּא אֵת יִיעוּדוֹ וְתַפְקִידוֹ אוֹ שֶׁהוּא

מיותר ואין צורך בו. והדיון הזה הוא על כל באי עולם והמון בריות לאין תכלית, מי לא נפקד כהיום הזה. וגם על צבא מרום הדין הזה, שגם הם בכלל הבריאה ונידונין אם הם נחוצים למטרה העליונה או שיתבטלו. אמנם באופן מיוחד הדין הוא על בעלי הבחירה, כיוון שהם נשמת הבריאה, ובידם לשנות את חשבונם ע"י שעושים תשובה ומקבלים עליהם למלא תפקידם ויעודם מכאן ואילך, על ידי זה משתנה גזר דינם לטובה. כי אלוקים עורך דין בוחן לבבות ביום דין...

ועל פי הדברים האלו יבואר מה שראש השנה הוא יום חגנו, ולובשים בו לבנים ומברכים שהחיינו על היום הזה, הכל מטעם שהוא יום התחדשות הברית בין קוב"ה וישראל. ומובן מה שאמר נחמיה אל כל העם היום קדוש הוא לה' אלוקינו אל תתאבלו ואל תבכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו'. כי התפיסה של העם בראש השנה הייתה שהוא יום דין על העבר. ובכיתת הייתה בבחינת אבלות כבוכה על מת שאין לו תיקון עוד, על כן אמר להם אכלו משמנים וכו' היינו את המשמנים והמתקים שיש ביום הקדוש הזה כי קדוש היום לאדונינו, שהוא יום כריתת ברית מחדש ובו כל יהודי ממליך עליו מחדש את הקב"ה, קבלו עליכם את הברית מכאן ולהבא. והוא על דרך שמפרש בספר הקדוש תולדות יעקב יוסף (עיין פרשת פנחס) מה שאמרו חז"ל ג' ספרים נפתחים בראש השנה, צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים וכו', היינו שפותחים שלושה ספרים חדשים שכל אחד רושם את עצמו לשנה החדשה באיזה שרוצה, ואם מקבל עליו לשנה החדשה להיות נמנה עם הצדיקים ושימלא ייעודו ותפקידו בעולמו מעתה, על ידי זה נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, ובינוניים ורשעים וכו' היינו אלו שלא מקבלים עליהם למלא את ייעודם ותפקידם בשנה הבאה, ממילא אין להם עוד תפקיד בעולמם....

5. האם ראש השנה
הוא יום דין או
יום חג? נאמרו
את תשובתכם.

השופר נועד לעורר אותנו לתשובה, אולם גם אנו מחויבים לא לשכוח את עולמנו הפנימי ואת הנשמה הטהורה שנמצאת בכל אחד מאיתנו, כדברי הראי"ה קוק להלן:

הראי"ה קוק – ישוב האדם אל עצמו אורות התשובה, פרק ט"ו

כְּשֹׁכְחִים אֶת מַהוּת הַנֶּשְׁמָה הָעֲצָמִית, כְּשֶׁמְסִיחִים דַּעַה מְלַחֶסֶת כָּל בְּתוּכֵי הַחַיִּים הַפְּנִימִיִּים שֶׁל עֲצָמוֹ, הַכֹּל נַעֲשֶׂה מְעֻרָּב וּמְסֻפָּק. וְהַתְּשׁוּבָה הָרָאשִׁית, שֶׁהִיא מְאִירָה אֶת הַמַּחֲשָׁבִים מִיָּד, הִיא שִׁישׁוּב הָאָדָם אֶל עֲצָמוֹ, אֶל שְׂרֵשׁ נִשְׁמָתוֹ, וּמִיָּד יָשׁוּב אֶל הָאֱלֹקִים, אֶל נִשְׁמַת כָּל הַנִּשְׁמֹת, וְיִלְךָ וְיִצְעַד הַלָּאָה מַעֲלָה מַעֲלָה בְּקִדְשָׁהּ וּבְטַהֲרָהּ. וְדָבָר זֶה נוֹהֵג בֵּין בְּאִישׁ יַחֲדִיד, בֵּין בָּעַם שָׁלֵם, בֵּין בְּכָל הָאֲנוּשִׁיּוֹת, בֵּין בְּתַקוּן כָּל הַהוֹנָה כְּלָה, שֶׁקְלֻקְלָהּ בָּא תְּמִיד מִמָּה שֶׁהִיא שׁוֹכַחַת אֶת עֲצָמָהּ.

6. מדוע ראש השנה
הוא יום קוק
הוא יום קוק
הוא יום קוק?

ואם תאמר שהיא חפצה לשוב אל ד' ואת עצמה היא אינה מכוונת לקבץ את נדחיה - הרי היא תשובה של רמיה, שתשא על ידי זה את שם ד' לשוןא. על כן רק באמת הגדולה של התשובה אל עצמו ישוב האדם והעם, העולם וכל העולמים, ההנהגה, אל קונה, לאור באור החיים. וזהו הרז של אורו של משיח, הופעת נשמת העולם, שבהאירו ישוב העולם לשרש ההנהגה, ואור ד' עליו יגלה. וממקור התשובה הגדולה הזאת ישאב האדם את חיי הקדש של התשובה באמתה.

הראי"ה קוק קובע כי מקור החטא ושכחת הקב"ה מקורם בהתנכרות ובניתוק האדם מעצמיותו ועולמו הפנימי. עיקרה של התשובה היא ההשתדלות להגיע אל שורש הנשמה: "חטא אדם הראשון שנתנכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש ואבד את עצמו" (הראי"ה קוק, אורות הקודש, כרך ג', ע"מ ק"מ). חזרתו של האדם אל עצמו היא חזרתו אל האלוקים. החטא הוא הפרדה בין האדם לבין ה"אני" העמוק שלו.

הרב יונתן זקס¹⁰ – מה אומר לנו ראש השנה?

מועדים לשיחה, עמ' 18-22

אם כן, מה אומר לנו ראש השנה? מה הוא מבקש להזכירנו? איך בכוחו לשנות את חיינו?

גאונותה של היהדות טמונה בין היתר בכך שהיא נוטלת אמיתות נצחיות ומתרגמת אותן לחוויות מעשיות הנחוות על ציר הזמן. לתרבויות אחרות יש מערכות מובנות של פילוסופיה ותיאולוגיה והגות מופשטת. היהדות מעדיפה את האמת הנחוות על פני האמת שרק נהגית...

הדבר הראשון שחג זה מלמדנו הוא שהחיים קצרים. תעלה תוחלת החיים ככל שתעלה, עדיין לא יוכל אדם להשיג במהלך חייו את כל היעדים שהוא עשוי להעלות בדעתו; "ונתנה תוקף" שר על עראיות חיינו בפתוס מצמית:

אדם יסודו מעפר וסופו לעפר. בנפשו יביא לחמו. משול כחרס הנשבר, כחציר יבש וכציץ נוכל, כצל עובר וכענן כלה וכרוח נושבת וכאבק פורח וכחלום יעוף.

החיים הללו הם כל אשר לנו. איך ראוי שנשתמש בהם? אנחנו יודעים שלא עלינו המלאכה לגמור - אך גם איננו בני חורין להיבטל ממנה. זוהי האמיתה הראשונה שראש השנה מלמדנו.

¹⁰ הרב יונתן יעקב צבי זקס (תש"ח - תשפ"א, 1948 - 2020) כיהן כרב הראשי של הקהילות העבריות המאוחדות בחבר העמים הבריטי. היה פעיל בדיאלוג בין-דתי בממלכה ועסק בחשיבותה של האמונה היהודית בעולם המודרני, נושא שעליו חיבר ספרים רבים. מאז פרישתו מתפקיד הרב הראשי הוא שימש כפרופסור באוניברסיטאות שונות.

האמיתה השנייה היא שהחיים עצמם, כל נשימה שאנו נושמים, הם מתת האל. כאמור בתוספת לברכת אבות בתפילת העמידה בעשרת ימי תשובה :

זָכְרָנוּ לְחַיִּים, מְלֶךְ חַפֵּץ בְּחַיִּים, וְכָתַבְנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים – לְמַעַנְךָ, אֱלֹהִים חַיִּים.

החיים אינם דבר מובן מאליו. אם נראה אותם ככאלה, לא נדע להוקירם. מתנת החיים, אומר הרמב"ם, היא הגדולה במתנות שנותן לנו אלוהים, וכל יתר הדברים שניים לה. דתות אחרות מחפשות את אלוהים בשמיים, או בחיים שלאחר המוות, בעבר הרחוק או בעתיד הרחוק. כאן הסבל, ושם הגמול; כאן התוהו, ושם הסדר; כאן הכאב, שם המרפא; כאן העוני, שם השפע. ואילו היהדות, באורח בלתי נלאה, מחפשת את אלוהים בחיי הכאן והעכשיו שעל פני האדמה. כך, אנו מאמינים בחיים שלאחר המוות, אך את הגדולה האנושית האמיתית אנו מוצאים בחיים שלפניו.

שלישית: אנחנו חופשיים. היהדות היא דתו של האדם החופשי הנענה מתוך חופש לאלוהי החופש. איננו נתונים בצבת החטא. איננו בובות בידי כוחות כלכליים, דחפים פסיכולוגיים או גנים הקובעים את התנהגותנו. עצם העובדה שאנחנו יכולים לעשות תשובה, שאנחנו יכולים לנהוג מחר אחרת מכפי שנהגנו אתמול, מלמדת שאנחנו חופשיים...

רביעית: לחיים יש משמעות. איננו רק תאונות של חומר, פריז של עולם שהתהווה בלי שהיה לכך טעם ואשר ביום מן הימים, גם זאת בלי טעם, יחדל להיות. אנחנו כאן מפני שאלוה אוהב ברא את העולם ואת החיים ואותנו – אלוה היודע את פחדינו, שומע את תפילותינו, מאמין בנו יותר מכפי שאנו מאמינים בנו – עצמנו, אלוה הסולח לנו כשאנו כושלים, מרים אותנו כשאנו נופלים ונותן לנו כוחות לגבור על הייאוש...

חמישית: החיים אינם קלים. היהדות אינה רואה את העולם במשקפיים ורודים. סבלם של אבותינו מרחף על פני תפילותינו. העולם שאנו חיים בו איננו העולם שראוי כי יהיה. זהו הטעם לכך שלמרות כל הפיתויים, היהדות לא הסכימה אף פעם לומר שימות המשיח הגיעו – ועם כל זה היא מחכה למשיח בכל יום שיבוא. כשהיהודים יצאו לגלות יצאה עמהם השכינה. ה' תמיד איתנו; "קרוב ה' לכל קראיו, לכל אשר יקראוהו בְּאֵמֶת" (תהלים קמה, יח). הוא אולי מסתיר את פניו, אבל הוא כאן...

שישית: החיים יכולים להיות קשים ועדיין מתוקים, כמו החלה והתפוח של ראש השנה שאנו טובלים בדבש. היהודים אף פעם לא היו צריכים הון כדי להיות עשירים ולא עוצמה כדי להיות חזקים. להיות יהודי הוא להיות בשביל הדברים הפשוטים: האהבה שבין איש לאשתו, החיבור המקודש בין הורים לילדיהם, ומתנת הקהילה – אשר בה אנו עוזרים ונעזרים גם יחד, ובה אנו לומדים שהשמחה מוכפלת והיגון נחצה כאשר חולקים אותם עם אחרים. להיות יהודי הוא לתת צדקה ולגמול חסדים. להיות יהודי הוא ללמוד ולעולם לא להפסיק לבקש דעת, להתפלל ולא לחדול להודות, לעשות תשובה ולא להפסיק לצמוח. באלה טמונים סודות השמחה... ליהדות גישה אחרת

לגמרי: לקדש את העונג על ידי עשייתו לחלק מעבודת האלוהים. החיים מתוקים כאשר האלוהי נוגע בהם.

שביעית: חיינו הם יצירת האומנות הגדולה ביותר שניצור אי פעם. הרב יוסף דוב סולובייצ'יק, באחד מחיבוריו המוקדמים, דיבר על "איש ההלכה" ועל כמיהתו ליצור, להוליד דבר מה חדש ומקורי. גם ה' ככה שניצור ועל ידי כך ניעשה שותפיו במלאכת החידוש "עיקר העיקרים הוא שהאדם חייב ליצור את עצמו" זו מהות התשובה: מעשה של יצירת עצמנו מחדש. כאותו צייר הצועד צעד לאחור כדי לראות את מלוא התמונה שיצר על הבד, בראש השנה אנו צועדים צעד לאחור ומתבוננים בבד חיינו, לראות מה עלינו לשנות כדי שהתמונה תהיה מושלמת.

שמינית: אנחנו מה שהיננו בגלל אלה שבאו לפנינו. חיינו אינם חלקיקים מבודדים. כל אחד מאיתנו הוא אות בספר החיים של אלוהים. אותיות הן נשאויות של משמעות, אך אין לאות הבודדת משמעות כשהיא לעצמה. רק כאשר האותיות מצטרפות למילים, והמילים למשפטים, והמשפטים לפסקאות, יש סיפור. ולהיות יהודי הוא להיות חלק מהסיפור המוזר ביותר, העתיק ביותר, הבלתי צפוי ונוגד האינטואיציה מכל הסיפורים שהיו אי פעם: סיפורו של עם זעירורי, חסר־בית לאורך נתחים נכבדים מתולדותיו, שבכל זאת האריך ימים הרבה יותר מהעצומות שבאימפריות – מצרים, אשור, בבל, יוון ורומא בעת העתיקה, האימפריה הנוצרית והח'ליפות האסלאמית בימי הביניים, והרייך השלישי וברית המועצות בדורותינו. כל אחת מהן חשבה בתורה שהיא בת אלמוות. כולן חלפו מהעולם. רק עם ישראל עוד חי.

בראש השנה אנו זוכרים את אלה שחיו לפנינו, ומבקשים מה' לזכרם למעננו: את אברהם ויצחק, את שרה וחנה ורחל, את בני ישראל בימי משה ואת היהודים שבכל דור ודור, שכל אחד מהם הותיר איזו טביעת־מורשת חיה בתפילות שאנו אומרים או במנגינות שאנו שרים בהן את התפילות הללו. ובאחד הפסוקים המרגשים ביותר בברכת זיכרונות שבמוסף אנו שבים אל המילים הנשגבות שאמר ה'; בפי הנביא (ירמיהו ב, ב) "זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ, אֶהְבֵּת כְּלִילֶיךָ, לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בְּמִדָּר בְּאַרְץ לֹא זָרָעָה". אבותינו חטאו לפעמים, אך לא חדלו אף פעם ללכת אחר ה' גם כשהדרך הייתה קשה כדרך המדבר והיעד היה רחוק. איננו מתחילים מאפס. ירשנו עושר, אך לא בחומר אלא ברוח. אנחנו יורשי גדולתם של אבותינו.

תשיעית: אנחנו יורשיה של גדולה מסוג נוסף – זו של התורה..., ערכיה התובעניים, מערכת המצוות שלה, אתגריה העיוניים והקיומיים. היהדות מבקשת מאיתנו דברים גדולים, ועל ידי כך מגדילה אותנו...

ולבסוף – קול השופר המבקיע את עורלת ליבנו. זוהי צעקה חסרת מילים בדת של מילים. זהו קול המופק מהרוח הנושבת מפינו, כמו לומר לנו שהחיים הם רוח נושבת וחלום יעוף – אך רוח זו היא

רוח האלוהים שבתוכנו "וַיִּצְרֶה" אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָ מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נֶשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (בראשית ב, ז). אנחנו עפר מן האדמה, אך בתוכנו נשמת החיים שנפח בנו אלוהים.

בין שהשופר הוא צעקתנו אל ה' בין שהוא צעקת ה' אלינו, הינה בתקיעה ובשברים ובתרועה הללו, בקריאה וביפחה וביבבה, מצוי כל הפתוס שבמפגש בין אלוהים לאדם: אותו מפגש שבו מבקש האלוהים מאיתנו לקחת את תשורתנו לנו, את החיים, ולקדשה במעשים המכבדים אותו ואת עצמנו העשויים בצלמו. אנו גוברים על המוות לא באמצעות חיי נצח, אלא באמצעות חיים על פי ערכי נצח; בעשיית מעשים ברוכים שיוסיפו לחיות אחרינו; ובהתקשרותנו, בני החלוף החיים באמצע הזמנים, עם האלוהים החי מעבר לזמן "אֱלֹהִים חַיִּים וְיִמְלֹךְ עוֹלָם" (ירמיהו י, י).

המילה "להתפלל" באה מהשורש פל"ל, לשון פלילים, ומובנה המדויק הוא 'לשפוט את עצמנו'. בראש השנה אנחנו עומדים במשפט. אנחנו יודעים את אשר יש לדעת. ואף כי אנו יודעים על עצמנו קצות, ה' רואה את המיטב שבנו; וכשאנו פותחים אליו את ליבנו, הוא נוסך בנו כוח להיעשות למה שהיננו באמת.

מי שחוה את ראש השנה במלוא עומק משמעותו מגיע אל השנה החדשה טעון, מומרץ, ממוקד ומחודש, ספוג בידעה כי להיות יהודי הוא לחיות לנוכח שכירת האל, לקדש את החיים למענו, ולרומם את חייהם של אחרים; כי המקום שאנו מביאים בו ברכה אל חיי הזולת הוא המקום שאלוהים, אל חי, איווה לו למשכן.

הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק¹¹ – דרך חוטאים ודרך חטאים

על התשובה, עמ' 21 – 23

בתשובה של טהרה לא מספיק לפרוש מן החטא, אלא צריך לפרוש פרישה גמורה מכל האוירה. לעומת זאת, לכפרה מספיקה חרטה.

עיקרה של תשובה הוא הווידוי, ויש כאמור, שני מיני וידוי, אחד וידוי של כפרה ואחד וידוי של טהרה. אמנם נוסחתם וצורתם שווה, אבל בכל-זאת שונה היא תשובה של כפרה מתשובה של טהרה.

ברייטא היא במסכת סנהדרין (כה:) וכן הובאה להלכה ברמב"ם (הלכות עדות פי"ב הל' ה-ח) על עוברי עבירה שנפסלו לעדות. ביניהם מונה הברייתא את המשחק בקוביא, המלווה בריבית, את מפריחי היונים ועוד. "המשחק בקוביא, אלו הן המשחקים בפספסין – ולא בפספסין בלבד אמר,

¹¹ הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק (תרס"ג – תשנ"ב, 1903 – 1993) בצעירותו למד תורה מאביו, ר' משה סולובייצ'יק (בנו של הגאון רבי חיים מבריסק) וכן למד פילוסופיה באוניברסיטת ברלין. לאחר מכן עבר לארה"ב, שם שימש כראש ישיבת "רבינו יצחק אלחנן" והפך לאחד ממנהיגי הבולטים של היהדות בארה"ב בפרט ובעולם היהודי בכלל. אחד מפוסקי ההלכה וההגות החשובים במאה ה-20. נודע בלמדנות מופלגת בגמרא והעמיד תלמידים רבים. הצטרף לתנועת המזרחי, ושימש כנשיא כבוד של "הציונים הדתיים של אמריקה".

אלא אפילו קליפי אגוזין וקליפי רימונין. ואימתי חזרתן? משיקרעו את שטריהן ויחזרו בהן חזרה גמורה ואפילו לעכו"ם לא מוזפי... מפריחי יונים וכו' דאפילו במדבר נמי לא עבדי".

התשובה של אלה הרי אינה אלא על איסור גזל ולמה אין תשובתם תשובה ברגע שהם מתחרטים על העבר ואינם עוסקים יותר בדברים אלו שיש בהם גזל? והרי משחק בקוביא בחינם, הלואה בריבית לעכו"ם והפרחת יונים במדבר, הם דברים שבהיתר ולמה אין חזרתם "חזרה גמורה" עד שישברו פספסיהם, יקרעו שטרותיהם ויהרסו את מצודותיהם?

מעניין, שבהלכות תשובה אין הרמב"ם מזכיר הלכה זו ששייכת לעניין תשובה. כיוון שתשובתם של אלו, תשובה המכשירה לעדות, היא תשובה של טהרה והיא מצריכה הרבה יותר כפרה, עליה מדבר הרמב"ם בהלכות תשובה, שדיו לחוטא אם הוא מתחרט ומקבל עליו שלא ישוב לכסלו.

בתשובה של טהרה לא מספיק לפרוש מן החטא, אלא צריך לפרוש פרישה גמורה מכל האוירה, הסביבה, הגורמים, התנאים והכוחות שסיבבו את האדם והביאוהו לידי חטא. תשובה של טהרה, המחזירה את האדם לכשרותו הראשונית, מחייבת אותו לשבור את הפספסין, לקרוע את השטרות, להרוס את כל הגשרים המוליכים ממנו ולעולם החטא שממש יצא.

ואמנם כי כן, שני מיני פרישות יש, אחת פרישה מן החטא והשנית, פרישה מדרך חטאים. אין חטא נולד "יש מאין", Ex nihilo nihil. החטא הוא פרי של אוירה מסוימת, של תנאים המכשירים לחטא, של חנופה לגוי, של התבטלות, של פחד אמיתי ופחד מדומה, של מורד-לב, של חוסר חוט שדרה – של "דרך חטאים".

גם כאשר אין אנחנו חוטאים ממש, אנו עומדים פעמים הרבה על "דרך חוטאים". על דרך זו המאפשרת לחטא לנבוט, לפרוח, לגדל פרי ולהשתרש. שכן, החטא כמו כל יצירה אורגנית, צריך לנשימה ואינו יכול לבוא לעולם מבלי שיספוג מסביבתו, מן הקרניים המחממות אותו מבחוץ ומן האויר המקיף אותו, כמו עץ צומח.

לכפרה מספיקה חרטה. יתר-על כן: מי שלא חטא ממש אינו צריך כלל לכפרה. אבל לא כן במה שנוגע לטהרה. כאן לא מספיק לפרוש מן החטא. כאן לא מספיק לא לבצע את החטא עצמו לפי פרטיו שנאסרו עלינו במפורש, אלא צריך לפרוש מדרך חטאים. "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו".

7. כתבו דאנדי
אח"י יואל
באנ"ן פרישה
אדוק חטאים".

אין מדובר כאן על החטא עצמו אלא על הדרך המובילה אל החטא ומן החטא. אין מדובר על מחשבות חוטאות, אלא על "מחשבותיו". על כל מערך מחשבתו, כל תפיסת עולמו, כל חוסר-הבהירות והפסיחה על הסעיפים - היוצרים את החטא ומכניסים את האדם לתוכו, כאל מצודה.

"לב חדש ורוח חדשה" אינם באים אלא בעזיבה מוחלטת של דרך חוטאים, כלשון שנאמרה בהכשרתם של הפסולים לעדות: "חזרה גמורה", בה בשעה שבכפרה מספיקה פרישה מחטא בלבד.

להלן נקרא את הסיפור "הכוח לסלוח", שהתרחש בקרב יהודי שרעב שבתים. מספור זה אנו יכולים ללמוד על חשיבות בקשת הסליחה מאדם שפגענו בו. בד בבד, לפעמים אצל הנפגע, שחש עלבון כבד מתעורר רצון שלא לסלוח או להחמיר מאד בדרישותיו כדי שיסכים לסלוח. הסיפור מלמד אותנו שאסור לאדם להיות אכזרי ולא למחול ובוודאי לאור העובדה שהקב"ה מוחל על חטאינו, ראוי גם לנו למחול לאחרים על חטאיהם.

הכוח לסלוח (סיפור)

מתוך אתר "מִקְמָא" - סיפורים מחכמי המזרח

פעמים רבות אנו דורשים מאחרים יותר ממה שאנחנו מצפים מעצמנו. מורי רצון מנג'מי מבקש להעמיד מראה אל מול פנינו, ולכוון אותנו להקל במעט על חברינו.

סערה גדולה פרצה בקרב יהודי שרעב שבתים.

שני יהודים מעשירי האזור התקוטטו ביניהם, ובמהלך המריבה פגע האחד בחברו.

הלך הנפגע אצל הדיין מורי רצון מנג'מי ותבע את עלבונו. זימן מורי מנג'מי את הפוגע לבית דינו, ואז סיפר התובע בכאב את השתלשלות הדברים ופירט עד כמה פגע בו חברו. להפתעת הרב מנג'מי, הנתבע אישר את הדברים, והסביר ששגגה יצאה מלפניו. הוא ביקש להתנצל בפני חברו על הפגיעה ואף הבטיח לתת סכום כסף לצדקה, כנהוג בתימן.

אך הנפגע לא הסתפק בהתנצלות בבית הדין: "אני דורש שתיתן כקנס מחצית מרכושך לצדקה. עוד אני דורש שתתנצל לעיני כל הקהל בבית הכנסת בשבת." לכך לא יכול היה הפוגע להסכים, והשניים המשיכו להתווכח.

מורי מנג'מי חשב קמעה, וביקש מן הפוגע לצאת מאולם הדיונים. אז פנה אל הנפגע ושאלו: "האם פעם חטאת חטא חמור כלפי שמיים?" ניכר היה שהתובע נבוך. הוא שתק מעט ואז הודה שכמה שבועות

קודם לכן, בשובו עמוס בסחורה ממסע ארוך, נכנסה השבת קודם שהספיק להיכנס לעיר. "אף שהדבר אסור דהרתי עם סוסי אל העיר ואף פרקתי בעיצומה של השבת את כל הסחורה."

שאל אותו מזרי מנג'מי: "האם התוודית על חטאך בבית הכנסת בשבת לעיני כל הקהילה?"

ענה העשיר: "חס וחלילה! מה לכל הקהל ולחטאי? את וידויי שמע רק האל השומע כל תפילות."

המשיך מאיר מנג'מי והקשה: "האם נתת צדקה? מחצית מרכושך?"

גם לכך התכחש העשיר: "אין צורך בכך. נתתי מעט מעות לעניים, כפרה על חטאי."

על כך ענה מזרי רצון מנג'מי: "מה שהספיק בינך לבין קונך, מספיק גם בינך לבין חברך. חברך מצר על מעשיו ומבקש את מחילתך. מחל לו!"

הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל¹² – שתי מטרות לתקיעת השופר

שבת ומועד, חלק א', שבת וימים נוראים, עמ' 100 – 102

שתי מטרות לתקיעת השופר: גערה נגד השטן המקטרג וקול להתעוררות מתרדמה.

לא ככל המועדים הישראליים מועדו של ראש השנה. כל המועדים מיוחדים לישראל לזכר ניסיונות עבר, המסמלים גם את עתידו והגשמת תעודתו הסופית. וראש השנה הוא יום הדין והמשפט, ליחיד ולצבור ולעם ולכל אדם הנברא בצלם. ביום זה כל באי עולם עוברים כבני מרון לפני כס המשפט של אלוקי המשפט "כי חוק לישראל הוא, אין לי אלא ישראל, לאומות העולם מניין? תלמוד לומר: משפט לאלוקי יעקב, אלא שישראל נכנסים לדין תחילה" (ר"ה ח:). ישראל נכנסים לדין תחילה מתוך הכרה ורצון לזכות בדינם, וכל באי עולם נתבעים לדין ונידונים שלא מדעתם ושלא מרצונם בהיותם שכובים ושקועים במעשיהם היום-יומיים ונתונים בתוך הקלחת הרוותחת של החיים בתסיסתם ובסערתם...

ברגעים אלה עומד כל איש מישראל נפעם ונדהם ושואל מעמקי נפשו: במה אקדם פניך אלוקי המשפט, הכל גלוי וידוע לפני כסא כבודך, מה אדבר ובמה אצטדק?

וקול מסורת אבות עונה לו ואומר: תקעו בחודש שופר הריעו לפני המלך ה'!....

¹² **הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל** (תר"ם – תשי"ג, 1880 – 1953) נולד בארץ ישראל. בשנת תרע"א בתמיכתו של הראי"ה קוק הוכתר כ"חכם באשי" של יפו (רב ספרדי המוכר על ידי השלטונות העות'מאניים). בשנים תרפ"א-תרפ"ג שימש כרב בסלוניקי. בשנים תרפ"ג-תרצ"ט שיש כרבה של תל אביב-יפו. בשנת תרצ"ט נתמנה כראשון לציון והרב הספרדי הראשון של ארץ ישראל.

תקיעה זו מה היא אומרת? על זה עונים קדמונינו ואומרים: תקיעת השופר מכוונת לשתי פעולות שונות זו מזו שהן נעשות בבת אחת. קול גערה נגד השטן המקטרג וקול להתעוררות מתרדמה.

קול תקיעת השופר גוער בשטן המקטרג, זה שמפריד בין אחים, המבקש להטיל שיקוצים על החלשים ממנו ולהצדיק על ידי כך את פעולותיו המשחיתות, לטהר את כתמי החטא של הידיים המגואלות בדם נקיים, עשוקי כח ושבורי לב, ולכסות דמי נקיים התוססים וצועקים חמס...

וקול תרועת השופר מעורר מתרדמה. כי מצב של תרדמה הוא זה כשהאדם מתקפל במיטה צרה ומצומצמת, מבטל את מציאותו העצמית, רואה בחלומו צלליהם של אחרים ושומע קולותיהם, ואינו רואה ולא שומע את עצמו. מצב של תרדמה הוא כשאדם מכלה את כוחותיו ואת מרצו בנפתולים פנימיים שאין בהם אלא בזבוז הכוחות והזמן להבל ולריק, כאשר יחלום הרעב שאכל ושבע, הקיץ ונפשו רעבה כמו שהייתה. ומצב של תרדמה זה, הוא מצבנו אנו...

ותרועת השופר המחרידה, מייצגת לפנינו את הסכנה האיומה שבתוצאות כל מעשינו ואומרת לנו התעוררו ישנים מתרדמתכם הטרגית! התאחדו והתרכזו מסביב להאידיאלים הנשגבים של היהדות. נחיה אנחנו, עם ישראל, בגופנו ובנפשנו.

התהליך שאנו עוברים לקראת תשובה שלימה וחשובה ומשמעותית מאוד. הראי"ה קוק מבדיל להלן בין שלבי ההכנה לקראת התשובה, לבין בניין התשובה עצמו. להלן נלמד את פתגם הראי"ה קוק לחודש תשרי ואת ביאורו של הרב עוזי קלכהיים לפתגם זה.

הראי"ה קוק – מגד ירחים

”חשבון הנפש וסילוד היראה –

הם ניר התשובה,

אומץ הדעת וצהלת הרוח –

ראשית תבואתה”

הרב עוזי קלכהיים¹³ – הכנה לתשובה והתשובה עצמה

באור מגד ירחים עמוד ה' - ז', הארת פתגמי הראי"ה קוק על חודשי השנה

8. *מהו הקשר בין
"חרישה המכשירה את
הקרקע לקראת
הצמיחה" לבין
תהליך התשובה?*

בתהליך התשובה, יש להבחין בין השלבים המכונים את הדרך להופעתה, ובין השלבים המהווים כבר את בנינה של התשובה. חשבון הנפש כולל בקרבו את החרטה והסלידה מהחטא, המולידים את המכאובים של הניתוק מחלקי הנפש הרעים, שהם ייסורי הנפש שהנשמה נכווית בהם מפני החטא עצמו, או שהחטא גרם לסתור ולהרוס את האחדות שבין האישיות הפרטית עם כל ההוויה. תהליכים אלו הם השלבים המכונים את הנפש לתשובה, כמו חרישה המכשירה את הקרקע לקראת הצמיחה. לכן הגדיר את חשבון הנפש וסילוד היראה כ"ניר התשובה". כמו שדימה (מסכת שבת דף ל"א). את היראה לקב חומטין, לשמירת החיטים, כשומר לאוצר התבואה, שאין החומטין חלק מהמאכל עצמו, אלא נחשב כשומר לתבואה, כן היראה שומרת את החכמה והתורה מפני הפסד. זו היא היראה – לעומת החכמה.

אבל יש לדעת, שעיקר כוונתה של התשובה, אינה בהחלשת הרצון ובשבירת האופי האישי של האדם, כי-אם במאמץ הרוחני והגברת הערך של אישיותו. על-כן, אומץ הדעת וצהלת הרוח, מבטאים כבר את הבניין החיובי של האדם, את הצמיחה של אישיותו הבאה בעקבות היראה, וזוהי כבר "ראשית תבואתה" של התשובה, לעומת התהליכים הקודמים של חשבון הנפש והסלידה מן החטא, הנחשבים כמכשירים, כ"ניר התשובה"...

הוא הדין גם ביחס למהות התשובה. הדגיש הרב בפתגמו את חשבון הנפש וסילוד היראה כשלבי הכנה – כ"ניר התשובה", אבל התשובה עצמה באה לאחר בינה, וצריכה להישאר כזו, כתשובה שכלית, שאומץ הדעת וצהלת הרוח יהיו מרכיביה, והם יהיו "ראשית תבואתה", דהיינו גם תכלית התשובה.

להלן נעיין בהסברו של הרב יעקב כולי¹⁴, על חשיבות ההכנות לקראת תשובה שלימה ואמיתית. יש החושבים בטעות שניתן להסתפק בכניסה אל בית הכנסת בראש השנה ולהתפלל ולחזור בתשובה. יש להבין כי תהליך התשובה איננה מעשה חד פעמי בלבד, אלא תוצאה של תהליך ושינוי נפשי עמוק. תהליך זה דורש מחשבה וזמן. חודש אלול הוא חודש

¹³ הרב עוזי קלכהיים (תרצ"ה – תשנ"ד, 1935 – 1994) היה ר"מ לאמונה בישיבת מרכז הרב ומחבר ספרים במחשבת ישראל.

¹⁴ הרב יעקב כולי (תמ"ט – תצ"ב, 1689 – 1732) היה מחכמי ירושלים ושו"ת "אריה", מחבר ועורך ספרים. יזם והוציא לאור את סדרת הספרים "מעם לועז".

ההכנה לימים הנוראים. במהלך חודש זה אדם נדרש למצוא את הפגמים במעשיו, לתקן אותם ורק אז יהיה ראוי לתשובה שלימה.

לצייר תשובה ברגע (סיפור)

מתוך אתר "פְּקִימָא" - סיפורים מחכמי המזרח

בעזרת משל עממי נאה מסביר הרב יעקב כולי את ייחודם של רגעי החתימה של יום הכיפורים, שאליהם מתנקזת מלאכת התיקון של השנה כולה.

ההתרגשות בבית הכנסת שבקונסטנטינופול (קושטא) הייתה בשיאה לקראת סיומו של הצום ביום הכיפורים, ושררה אווירה של תשובה ותיקון. רגע לפני תפילת נעילה עלה אל הבמה הרב יעקב כולי, ובדרשתו ניסה לעורר את הלבבות. את דבריו פתח במשל עממי ידוע.

פעם אחת ביקש המלך מן הצייר המלכותי שיצייר את דיוקנו. המלך דרש מן הצייר לסיים את מלאכתו בתוך אחד עשר חודשים, וקבע לו שכר הגון תמורת הציור. בהגיע המועד, התדפק שליח המלך על דלתו של הצייר, ודרש את הציור. הצייר התנצל וביקש מהשליח למסור למלך שהוא זקוק לחודש ימים נוסף.

לאחר חודש ימים שוב הגיע שליח המלך את הצייר, ושוב ביקש הצייר ארכה, הפעם של עשרה ימים. כעבור עשרה ימים פקעה סבלנותו של המלך, והוא ניגש בעצמו אל ביתו של הצייר ודרש ממנו את הציור לאלתר.

הצייר השיב: "אדוני המלך! כמה רגעים והציור יהיה מוכן." הכניס הצייר את המלך אל חדר העבודה שלו, שעל רצפתו פזורים בדים רבים ובהם ניסיונות ציור של דיוקן המלך. בעוד המלך מתבונן סביבו ניגש הצייר אל כן הציור, ובכמה משיחות מכחול צייר ציור מופלא ויפהפה.

המלך עמד משתאה ושאל: "אם ציירת את הציור הנפלא הזה בכמה רגעים, מדוע לא עשית זאת קודם? מדוע עיכבת אותי עד עתה?"

השיב לו הצייר: "במשך כל השנה האחרונה עסקתי בניסיונות רבים, שכולם הוליכו לרגע זה, שבו ציירתי ציור מושלם".

חתם הרב כולי את המשל שלו: "עברו אחד עשר חודשים, ואחריהם חלף חודש אלול, ואף עשרה ימי תשובה תמו. נותרו לנו רק עוד כמה רגעים עד נעילת שערי התשובה. כל הרגעים מולכים אל רגע זה, שבו אנו נדרשים לתשובה שלמה".

רמב"ם¹⁵ – הלכות תשובה

הלכות תשובה, פרק ב'

ערכו של הויכוח הנעשה מתוך כוונה וההבדל בין תשובה לתשובה גמורה.

הלכה א

אי זו היא תשובה גמורה זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה לא מיראה ולא מכשולון כח כיצד הרי שבא על אשה בעבירה ולאחר זמן נתייחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה ופירש ולא עבר זהו בעל תשובה גמורה הוא ששלמה אמר וזכור את בוראיך בימי בחורותיך (קהלת יב, א').

ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה אף על פי שאינה תשובה מעולה מועלת היא לו ובעל תשובה הוא אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו כל עונותיו נמחלין שנאמר עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושב העבים אחר הגשם (קהלת יב ב) שהוא יום המיתה מכלל שאם זכר בוראו ושב קודם שימות נסלח לו :

הלכה ב

ומה היא התשובה? הוא : שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד שנאמר יעזוב רשע דרכו ואיש אוון מחשבותיו (ישעיהו נה ז) וכן יתנחם על שעבר שנאמר כי אחרי שובי נחמתי (ירמיהו לא יח) ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנאמר ולא נאמר עוד אלקינו למעשה ידינו וגו' (הושע יד ד) וצריך להתוודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בליבו :

הלכה ג

כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו שאין הטבילה מועלת לו עד שישליך השרץ וכן הוא אומר ומודה ועוזב ירוחם (משלי כח יג) וצריך לפרוט את החטא שנאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב (שמות לב לא) :

הלכה ד

מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים ועושה צדקה כפי כוחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותם המעשים

¹⁵ **רבי משה בן מימון** (ד'תתצ"ה – ד'תתקס"ה, 1135 – 1204) גדול הפוסקים בכל הדורות, מחשובי הפילוסופים בימי הביניים, איש אשכולות ורופא. אחד האישים החשובים והנערצים ביותר ביהדות. עליו נאמר "ממשה עד משה לא קם כמשה". הוכתר בכינוי "הנשר הגדול".

ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה וגולה ממקומו שגלות מכפרת עוון מפני שגורמת לו להיכנע ולהיות עניו ושפל רוח :

הלכה ה

ושבח גדול לשב שיתוודה ברבים ויודיע פשעיו להם ומגלה עבירות שבינו לבין חבירו לאחרים ואומר להם : אמנם חטאתי לפלוני ועשיתי לו כך וכך והריני היום שב ומתנחם, וכל המתגאה ואינו מודיע אלא מכסה פשעיו אין תשובתו גמורה שנאמר "מכסה פשעיו לא יצליח" (משלי כח יג)

במה דברים אמורים בעבירות שבין אדם לחברו אבל בעבירות שבין אדם למקום אינו צריך לפרסם עצמו, ועזות פנים היא לו אם גילם אלא שב לפני האל ברוך הוא ופורט חטאיו לפניו ומתודה עליהם לפני רבים סתם וטובה היא לו שלא נתגלה עונו שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהילים לב א).

חג הסוכות

מבוא

מצוות רבות מאפיינות את חג הסוכות כפי שמצווה אותנו התורה:

"בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֶזְרַח בְּיִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב בְּסֻכֹּת...לְמַעַן יָדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַּסֻּכֹּת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם...וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵגֶף עֵץ עֵבֶת וְעַרְבֵי נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים".
(ויקרא, כ"ג, מ – מ"ב)

חג הסוכות הנקרא גם חג האסיף, מיוחד במצוות השמחה המוזכרת שלוש פעמים בהקשר לחג זה:

- א. ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים (ויקרא כ"ג).
- ב. ושמחת בחגך (דברים ט"ז).
- ג. והיית אך שמח (דברים ט"ז).

להלן נעמיק במצוות הסוכה, במצוות ארבעת המינים ובמצוות השמחה בחג הסוכות. נתייחס ל"אושפיזין", האורחים המכובדים והקדושים הבאים לבקר אותנו בחג הסוכות, ונעיין בתפילת "הושענא" הנאמרת בקהילות ספרד אחרי תפילת שחרית, ובקהילת אשכנז אחרי תפילת מוסף.

מצוות סוכה

הרב יעקב אריאל¹⁶ – היבטים רעיוניים של הסוכה

מאוהלי תורה, לתורה ולמועדים, עמ' 350

חג הסוכות קורא לאדם לזכור את הקב"ה כמקור להצלחתו. כמו כן, הסוכה קוראת לאדם לחזור אל הטבע הבראשיתי האלוקי. הסוכה מדגישה לאדם כי הוא חופה בצילו של הקב"ה. הכרות אלו הן המביאות שמחה לאדם. קיימת מחלוקת האם הסוכה היא זכר לענני הכבוד או לסוכות הממשיות שהיו במדבר.

חג הסוכות בא להוציאנו מראייה חושנית. בשעה שכל בני האדם חוזרים מן הסוכות הביתה, יוצא עם ישראל מן הבית לסוכה. הבית הוא חוסנו של האדם ומבטחו מפגעי טבע ואדם. שמחתו הטבעית של האדם באסיף היא על ביטחונותיו הכלכליים. הוא צבר רכוש ומזון וחש את עצמו בטוח ומוגן. הוא מלא סיפוק וגאוה, וזהו מקור שמחתו. התורה באה להוציא את האדם מתפיסתו זו, שהיא גם מדומה. אל יאמר האדם כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. לא כך, אלא: וזכרת את ה' אלקיך, כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל. צא, בן אדם, מביתך הפיזי ומתפיסתך החומרית, לסוכה דלילה וקלה, ותחוש את הפסוקים כי יצפנני בסוכו... טוב לחסות בה' מבטוח באדם. חסה בצל השכינה. לכן הסכך חייב להיות מן הצומח הטבעי, כפי שבראו ה'. ללא עיבוד מלאכותי בידי אדם. עיבודו המלאכותי מביא לו טומאה ופוסל אותו מלשמש סכך כשר. חזור אל הטבע הבראשיתי, האלוקי, קוראת התורה לאדם. יש כאן גם מחאה נסתרת על הפרזת המלאכותיות ועל ההינתקות מהטבע. הן עלולות להביא את האדם לסגידה ולהערצה יתירה של כוחו האנושי, עד כדי שכחת המקור האלוקי. אין הכוונה לחזור אל היערות, אלא לשמירת האיזון בין הטבע המקורי לבין המלאכותיות האנושית. זאת, כדי שנוכח שהאדם הוא לא רק יוצר אלא גם יצור, וכל כוח יצירתו, מיוצרו בא לו. לכן יש לכוח זה כיוון, מטרה, השגחה והנהגה.

שתי סכנות אורבות לאדם: סכנות טבעיות וסכנות אנושיות. כנגד פגע הטבע זקוק האדם בעיקר לקורת גג על ראשו. כנגד פגעי אנוש זקוק האדם בעיקר לקירות שיגנו עליו בסביבתו. הסוכה, אף היא בנויה מסכך ודפנות. הסכך עשוי מחומר טבעי, בראשיתי, כדי להדגיש את המבטח בה'. הדפנות אמנם עשויות גם מחומר מלאכותי, אך אפשר שיהיה מרובה בהן הפרוץ על העומד. שתיים

1. סכנו בלעלכט
אדוץ אנתו
יוצא'ט מהבית
אל הסוכה?

¹⁶ הרב יעקב אריאל (תרצ"ח 1937) מחשובי הפוסקים והרבנים בציונות הדתית. שימש במשך כ-25 שנה כרב המושב כפר מימון. ייסד ועמד בראש ישיבת ההסדר ימית (עד לשנת ה'תש"ט), יחד עם אחיו, הרב ישראל אריאל. שימש כרב העיר רמת גן ואב בית הדין לדיני ממונות, נשיא ארגון רבני צוהר ונשיא מכון התורה והארץ.

כהלכתן, ושלישית – אפילו טפח, ואף אלו – גוד ולבוד ודופן עקומה. דפנות הלכתיות הן רוחניות יותר ממשיות. התורה וההלכה הן מבצרו של האדם, ובהן עליו למצוא את מבטחו וחוסנו.

הכרה זו היא המביאה שמחה לאדם. האדם יודע שאינו בודד, שאינו נתון למקרה העיוור שיפגע בו, הוא חוסה בצל ה'. אמנם אין הדבר מבטיח לו הגנה מפני כל נזק. אך הוא יודע דבר אחד, שכל מה שיקרה לו – מיד ה' הוא. הכל מתוכנן, הכל משמעותי ותכליתי.

התורה מצווה אותנו "בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות. למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (ויקרא כ"ג). מצאנו מסכת ראש השנה דעות שונות מה היו אותן סוכות. ר' אליעזר אומר **זכר לענני הכבוד, ור' עקיבא אומר: סוכות ממש** לדעת ר' עקיבא בסוכות ממש ישבו בני ישראל בהיותם במדבר. סוכות אלו היו כמובן ארעיות ולא בניינים קבועים. ר' אליעזר מסביר כי הכוונה לענני הכבוד ששמרו על עם ישראל בדרכו הארוכה במשך ארבעים שנה. ניתן לומר כי בתחילת מסעם ישבו בסוכות עראיות ובהמשך היו ענני כבוד. לכל הדעות הסוכה היא זכר ליציאת מצרים ובטחונו של עם ישראל בכוחו של ה' להוליכם במדבר.

הרב מרדכי אליהו¹⁷ – תפקידם של ענני הכבוד

דברי מרדכי, סוכות, עמ' ר"כ – רכ"א

חג הסוכות הוא זכר לענני הכבוד שהקיפו את עם ישראל וכל מעשיהם התקדשו, ואילו ניסי המן והבאר הם נקודתיים בלבד. כמו כן, המן והבאר הינם הכרחיים לקיום האדם, לכן ברור שהקב"ה לא היה מונע אותם. לעומת זאת ענני הכבוד אינם הכרחיים לקיום האדם והם ביטוי לחיבת ה' אלינו. לכן נקבע חג מיוחד לזכר ענני הכבוד.

שואל החיד"א (הרב יוסף חיים דוד אזולאי) ז"ל (ברכי יוסף סימן תרכ"ה סעיף א', "ראש דוד" פרשת אמור). מדוע אנו עושים יום טוב מיוחד לזכר ענני הכבוד, ואין אנו עושים יום טוב מיוחד לזכר המן והבאר? ותירץ, שאכן אנו עושים זכר למן ב"לחם משנה" כאשר אנו מכסים את שתי החלות מלמעלה ומלמטה, כפי שהיה המן מכוסה מלמעלה ומלמטה. וכמו כן אנו עושים זכר לבארה של מרים בניסוך המים על גבי המזבח, וגם במזיגת מים לתוך היין בקידוש ליל שבת.

אך עדיין קשה: מפני מה לא קבעה לנו התורה חג מיוחד לזכר למן ולבאר, כפי שקבעה לנו את חג הסוכות זכר לענני הכבוד?

¹⁷ הרב מרדכי אליהו (תרפ"ט – תש"ע, 1929 – 2010) פוסק, מקובל ומנהיג דתי. כיהן בתפקיד הראשון לציון והרב הראשי לישראל בשנים תשמ"ג–תשנ"ג (1983 – 1993).

יש שביארו שאמנם אוכל ומים מזינים את כל הגוף, אך הם מפעילים רק אברים מסוימים באדם (מערכת העיכול), מה שאין כן ענני כבוד, שהקיפו את עם ישראל מכל העברים וכל גופם היה בתוך ענני הקדושה והטהרה, כך שכל מעשיהם התקדשו עם כל חלקי הגוף, לכן נקבע חג הסוכות כזכר לזה.

ואכן, כל אדם, משיער ראשו ועד ציפורן רגלו, צריך להיות בתוך הקדושה והטהרה. אין לאדם שמחה שלימה אלא כשהוא שלם במצוות הבורא, וכל כולו קודש לעבודת ה'. שמחת משה ואהרן הייתה כשראו את ענני הכבוד מקיפים אותם מכל הצדדים, וגם מלמעלה ומלמטה, מצווה שנעשית ברמ"ח אברים ובשס"ה גידים היא המצווה המושלמת.

2. **מהו ההבדל בין
ענני הכבוד לבין
ירידת האין
והבאר?**

החיד"א תירץ בכמה אופנים, ומהם: לא נקבע חג זכר למן ולבאר משום שלחם (מן) ומים (באר) הם הכרחיים לקיום, ובלעדיהם אין לאדם חיים; אם כן ברור הוא ש-ה' לא היה מונע מעמו את הצרכים הבסיסיים ביותר. לעומת זאת, ענני כבוד אינם הכרחיים לאדם, והרבה אנשים הולכים במדבר ללא ענני כבוד. נתינתם לישראל היא ביטוי של חיבת ה' אלינו ואהבתו אותנו.

עוד אפשר לומר, שענני הכבוד הם ביטוי לאהבת ה' בכמה אופנים: הם היו מגן מפני שרב ושמש, הם היו מגינים על ישראל מאויביהם, כפי שהגנו עליהם מפני המצרים בים סוף. עננים אלו היו גם שומרים על בגדיהם של ישראל שלא יבלו, ואף היו מכבסים ומגהצים אותם בעודם עליהם, כדברי הכתוב (דברים ח' ד'): "שמלתך לא בלתה מעליך ורגליך לא בצקה זה ארבעים שנה". הדברים האלה אינם הכרחיים להולכים במדבר, וה' העניק לנו אותם רק בגלל אהבתו היתירה אלינו.

הרב אליהו דסלר¹⁸ – הסוכה כסמל לענווה

מכתב מאליהו, כרך שני עמ' 107-109

ומהי העצה הטובה המיוחדת של הקב"ה המתגלה לנו בצורה של סוכת שלום? הנה סוכה היא דירת ארעי, והיא בחינת ביטול היש של העולם הזה. בחינה זו היא ששיג האדם - שאין שום קביעות בעולם הזה, ואדרבה כל תאוותיו והנאותיו חולפות עוברות. וגם כל מחשבות האדם שלפיהן יוכל לבסס את עצמו בחיים מסודרים לדורי דורות - אינן אלא דמיונות שווא. והשגה זאת, בבחינת ידיעה שכלית, הרי היא הבחינה התחתונה שבעניין סוכה, גם בני אומות העולם יכולים להשיגה. הכרה זו מצויה היא אצל כל בן דעת, כי הרי החיים עצמם מוכיחים ששאיפות העוה"ז הבל

¹⁸ **הרב אליהו אליעזר דסלר** (תרנ"ב – תשי"ד, 1892 – 1953) נחשב לאחד מגדולי בעלי המוסר. כיהן כרב באנגליה, עלה ארצה בשנת 1947 וכיהן כמשגיח רוחני בשיבת פוניבז' בבני ברק. לאחר פטירתו של הרב דסלר ערכו תלמידיו את ספרו המרכזי "מכתב מאליהו", שיצא בחמישה כרכים.

הנה, ורק השאיפות הרוחניות מביאות לידי אושר ושמחה, כמבואר אצלנו בארוכה בקונטרס החסד (מכתב מאליהו ח"א עמ' 39 ואילך).

וצריך לדעת שלא במקרה הושיבם בסוכות ולא שייך בדיעבד אצל הקב"ה והיה יכול להושיבם בארמונות, אלא את עיקר גדר ביטול היש רצה ללמדנו בזה. כי "יאה עניותא לישראל (חגיגה ט, ב), וכיוון דיאה היא צריך לשאוף אליה כי ההושבה בסוכות היא גדר היציאה ממצרים, ובלי בחינת סוכה - ביטול היש-הרי עדיין הם במצרים הרוחנית.

ועיין בספר טעמי המצוות לרדב"ז (מצוות סוכה) שהביא המחלוקת של רבי יהודה וחכמים אם סוכה דירת קבע או דירת ארעי בעינן (סוכה ב, א). וביאר שסוכה דירת קבע היא בחינת סוכה מלעילא לתתא, וסוכה דירת ארעי – מתתא לעילא; ואלו ואלו דברי אלוקים חיים בטעמים.

3. **מדוע דעתכם יש**
צורך גם ב"ביטול
היש" מצד מורא
עולם?
ביאור דבריו, כי הנה ישנה בחינת ביטול היש הבאה מלמטה למעלה, מתוך עבודת האדם עצמו הלוחם את יצרו וכובש דרגה אחר דרגה ביגיעתו בעבודת ה' הפנימית. אך ישנה דרך אחרת, והיא גדר "אתה נותן יד לפושעים" המבואר לעיל, דרך חנינת הדעת, איתערותא דלעילא, שהשי"ת משפיע מחשבות האמת אל תוך שכלנו, ואף בהיותנו קבועים עדיין בתוך העוה"ז מעורר אותנו לחשוב על ארעיות העולם הזה ולשאוף לגילוי רוחני, ופעולת עבודת המחשבה הינה בשני אופנים: ששומרת מיצר הרע, כמאמר הרמב"ם ז"ל (עין פרק כ"ב מאיסורי הכ"א) "מה יעשה האדם וינצל מן התאוות, ירחיב דעתו בחכמה". ועוד, שעל ידי זה יוכל האדם להכין את ה"פתחו של מחט" של התבוננות פנימית שהיא תחילת ההתפתחות הרוחנית.

הראי"ה קוק – הביטחון בה' הוא החוזק של ישראל

מאמרי הראי"ה, חלק א', עמ' 148 – 149

הסוכה היא בעדנו מבצר הגנה, "תִּצְפְּנִים בְּסֻכָּה מְרִיב לְשָׁנוֹת" (תהלים לא כא).

אנשי כנסת הגדולה שבטלו יצרא דעבודה זרה מישראל, כתוב עליהם שעשו סוכות כאלה שלא נעשו כמותם מימות יהושע בן נון "וַיַּעֲשׂוּ כָל הַקָּהָל הַשְּׂבִיִּים מִן הַשְּׂבִי סֻכּוֹת וַיָּשְׁבוּ בְּסֻכּוֹת כִּי לֹא עָשׂוּ מִיָּמֵי יֵשׁוּעַ בֶּן נֹון כִּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם וַתְּהִי שְׂמֵחָה גְדוֹלָה מְאֹד" (נחמיה ח, יז). ומה היו הסוכות המפוארות הללו? מפרשים שם בתלמוד "דבעי רחמי על יצר דעבודה זרה ובטליה, ואגין זכותא עליהו כי סוכה". ואם כן הסוכה היא בעלת תוכן של הגנה. (=בזכות ביטול עבודה זרה זכו עם ישראל להגנה כמו בסוכה).

ואם יפלא בעינינו איך תוכל דירת עראי כסוכה להגן עד שבלא היסוס נוכל עוד לקחת אותה כדוגמא להגנה והבטחון שלנו, איך יוכל בנין של "שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח" להפך למבצר ולמגן נגד כל צר ואויב?

מוכרחים אנחנו להגיד גלוי לפני כל באי עולם שאמת נצחית היא, שדווקא זאת הסוכה שהיא נבנית דווקא בצורה כל כך קלושה עד שמצד צורתה החיצונה אינה ראויה לכאורה להיות נקראת אפילו בשם של בית דירה, היא היא הראויה להיות לנו למגדל עוז ולמבצר מפני כל אויב ומתנקם.

כי באיזה אופן תוכל הסוכה הפרוצה ופתוחה מעברים ליהפך לבית דירה? הוי אומר לא מפני החוץ החומרי שבמחיצותיה הקלושות והחלשות, אלא מפני שהחוק, דבר ד', הוא אשר גזר אומר שבימי החג הקדוש הזה חג האסיף, זאת היא בית דירתנו.

זה יהיה לנו לימוד לדורות, כי להאומץ הדרוש לנו לבניין ביתנו, כלומר בנין הבית הלאומי שלנו, זקוקים אנו דווקא לאימוץ הרוחני, לאימוצו של החג, לאימוצו של דבר ד' הקיים לעד. ואם כלי המשחית היותר חדישים יכולים לפרוץ פרץ נבעה גם במבצרים היותר חזקים, יכולים למגר גם חומות נחושת עבים, הרי אין בכוחם ולא בכוח שום כלי יוצר שבעולם להפיל את החומה החזקה והבצורה של החוק, ומזה נדע שהחוק, הוא יהיה מבצרנו הנצחי ומשגב לנו.

גם כעת בשעה שאנו נגשים לבנות מחדש את ביתנו הלאומי על ארץ אבותינו, נכיר נא את האמת המוחלטת שהחוק הרוחני שהוא דבר ד' אשר גזר אומר, שבית ישראל יבנה, הוא הוא חומתנו הבצורה, למרות מה שהעין הקלושה של האדם לא תוכל להכיר חסנו ועוזו. וכשאנו באים לבנות את סוכתנו המגינה בעדינו גם בהמתנו של יצרא דעבודה זרה, בכל המובנים שלו, העתיקים והחדשים, יהיה נא נגד עינינו, שהחוסן שלנו יהיה החוק חוקנו חוקי תורתנו הקדושה העומדים וקיימים וחיים לעד!

ושמחת בחגך

אחת המצוות המיוחדות לחג הסוכות היא מצוות השמחה "ושמחת בחגך".

התורה מצווה אותנו:

"חג הסוכות תעשה לך שבועת זמנים באסף מן הגר והעני ומי שקבץ:
ושמחת בחגך אתה ובנך ובעבדך ובאמתך וכלוי הגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך:
שבועת זמנים תחג ל-ה' אלקיך במקום אשר יבחר ה'
כי יברכך ה' אלקיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אדם שמח"
(דברים פרק טז פס' יג – טו)

בתורה ובחז"ל אין ציווי ישיר לעבוד את ה' מתוך שמחה תמיד, אלא הציווי נלמד מתוך דברי התוכחה:

"תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל"
(דברים פרק כח פס' מז)

המקום היחיד שהתורה מצווה על שמחה מיוחדת הוא חג הסוכות. הרמב"ם בהלכות שופר סוכה ולולב, מתייחס למהות השמחה וחשיבותה בעבודת ה' בכלל:

"מצוה להרבות בשמחה זו ולא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות אבל כל העם האנשים והנשים כולן באין לראות ולשמע: השמחה שישמח אדם בעשיית המצווה ובאהבת האל שצווה בהן עבודה גדולה היא וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להיפרע ממנו... ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה'" (רמב"ם יד החזקה - הלכות לולב פרק ח הלכות יד – טו).

מה מיוחד בחג הסוכות שדווקא בחג זה קיים ציווי מיוחד על השמחה בשתי צורות: "ושמחת בחגך" ובהמשך "והיית אך שמח"?

ניתן לומר שתי סיבות לשמחה זו: שמחה על איסוף התבואה והצלחה כלכלית. ("חג האסיף").

ושמחה אחרי יום הדין – יום הכיפורים – וביטחון בבורא עולם שיצאנו זכאים בדין.

הרש"ר הירש – עבודת ה' בשמחה בכל השנה

פירוש לחמישה חומשי תורה, דברים ט"ז, ט"ו

בסוכות קיימת מצווה מיוחדת של שמחה. קיים הבדל בין "ושמחת" – פעולה זמנית, לבין "והיית שמח" – כאופי קבוע של האישיות ודרישה מתמדת להיות שמח, גם בנסיבות בהן באופן טבעי האדם לא יכול לשמוח.

באותן סוכות-נוודים אתה שמח בהתרוממות לאומית עם כל בני ביתך בשעריך. יתר על כן, בתקופת האסיף אתה עוזב את השדה ואת הכרם, את הגורן ואת היקב ואתה מתאחד עם הקיבוץ הלאומי הנאסף במקדש ה' במקום הנבחר, שכן מקור שמחתך אינו בשעריך, בשדותיך ובכרמיך, בגורןך וביקבך, אלא ה' אלוך הוא המשפיע עליך את הברכה ממקום תורתו ובאמצעות תורתו – אם תגור באוהלה בנאמנות....

"והיית שמח" הוא דרגה נעלה בהרבה מאשר "ושמחת". "ושמחת" הוא פעולה זמנית, גילוי זמני של שמחה, ואילו "והיית שמח" הופך את השמחה לתכונה, לאופי קבוע של האישיות. "אך שמח" מורה שהשמחה תתמיד גם בנסיבות שיש בהן לעכור את השמחה, או לערב עימה הרגשה אחרת "על אף הכל" תישאר שמח ו"רק" שמח. השמחה היא המובחר שבפרחים ובפירות המבשילים בעץ החיים של התורה, אולם אין זו שמחה המוגבלת לזמני החג... היא מתקיימת מעבר לזמן החג ונמשכת ממנו אל חיי יום יום... לפי מדגיש עניין זה להלן: כך אתה עוזב את הגורן ואת היקב ועולה אל המקום הנבחר בידי ה'...משם תשאב את הרוח שתכשיר אותך לשמחה של אמת, שמחת החיים, שתלווה אותך בכל החיים. שם לא תלמד רק לשמוח ולשמח את עצמך אלא תלמד להיות

4. *מהו ההבדל בין
"ושמחת" לבין
"והיית שמח"?*

5. *כיצד לדעתכם יוכל
אדם להיות שמח
בחיי יומיו ולא רק
בחג הסוכות?*

שמח על אף הכל: "והיית אך שמח".

הדרישה לעבודת ה' בשמחה איננה מצטמצמת רק לימי חג הסוכות, אלא מדובר בדרישה עקרונית לשמחה בעשיית המצוות בכלל. הראי"ה קוק מדגיש עניין זה להלן:

הראי"ה קוק – העונג והשמחה העונג והשמחה, אדר היקר, עמ' קי"ז

השמחה והעונג בעשיית המצוות מובילים לחריצות ולהפנמה.

העונג והשמחה, הם דברים מוכרחים להיות מתלווים אל כל עסק רוחני; רק כשיתענג האדם וישמח במעשה הטוב והישר, אז יהיה חרוץ לעשותם בתכלית שלמותם ולהוסיף עליהם מדי יום ביומו; רק אז יהיה חל רוח השכינה וזיו כבודה על האדם, כי עז וחדוה במקומו, ויעזור לו להיות נעטר בחוט של חן וחסד, שימצאו מעשיו ופעולותיו ג"כ חן בעיני כל הבריות, ויצאו גם הם בדרכיו, ותרבה הברכה והטובה בעולם. רק כשיש עונג ושמחה פנימית בלב מצורפים למעשה הטוב והצדק, אז הם מתבססים באדם להיות קבוע בדרכי האל הטוב ב"ה, וממקור נפשו ימצא מים חיים נוזלים להשכילו ולהדריכו באורחות חיים. כל פעולות רגשות ומחשבות הנעשות מצד הכרח ומועקה, בין שתהיה המועקה חמרית או רוחנית אינם בתכלית שלמותם, והם אינם באים כי-אם כדי להעמיד את האדם על המצב המוסרי הנכון, שיהיה בו שמח ומתענג בעשות הטוב, ובהינורו מן הרע והכיעור תגל נפשו וישמח כבודו.

6. כיצד לדעת הראי"ה
קוק השמחה בעשיית
המצוות מביאה
לחריצות ולהפנמה?

אחת השאלות העיקריות שעיינן נדרש המאמין להתמודד היא: כיצד ניתן לשמוח למרות שיש קשיים ומשברים? הראי"ה קוק מציג שתי אפשרויות באמצעותן ניתן להגיע לשמחה למרות הקושי:

הראי"ה קוק – שתי דרכים להתמודדות עם העצבות עין איה, מסכת ברכות, פרק ה' סעיף ט"ו

יש שני אופנים לשמח את האדם: האופן האחד הוא לְשַׂכַּח ממנו את עמלו ולהסיח דעת מכל הדברים המעציבים. אמנם שמחה זו אינה שלמה ומתמדת, כי הלא הדברים שהאדם מתעצב עבורם הם קיימים ונמצאים ומערבבים את שמחתו. ע"כ הדרך המובחר הוא הדרך השני, שהאדם יצייר לעצמו באמת הדברים שמעציבים את רוחו, ויעמיק וישכיל בשכלו שאפילו בשביל הדברים שהם הסיבות היותר גדולות להתעצב אין בהם דרך עוצב באמת. כי כל מה שברא הקב"ה הכל הוא לטובה, וגם הרע הגדול של המוות אינו רע וראוי להתעצב עבורו כ"א להשתדל להשלים תכלית החיים כראוי... כלומר נצייר תחילה הדברים שאפשר להתעצב עבורם ונשכיל כי באמת אין לאדם כלל על מה להתעצב רק להתחזק ללכת בדרך השלימות לעסוק בתורה ומצות, ואז הוא מביא עצמו אל תכלית החיים, ואין לו להתייירא מן המוות כשהשלים חוקו. וכיון שהתורה והמצווה מגינים גם על מר

המוות, ק"ו שהם מגינים על יתר הדברים שהאדם מתעצב עבורם שכולם הם פחותים בעוצב מן מר המוות. ע"כ בזה ההשתכלות סרו כל דרכי העוצב, והאדם מתעורר בשמחה אמיתית ושלמה והוא בטוח מכל הרעיונות העלולות לערבב את שמחתו.

חנוכה

חנוכה

מבוא

ימי החנוכה מבטאים היבטים רוחניים והיבטים פיזיים משמעותיים לדורות.

ימים אלו מנציחים את נס הניצחון במלחמה נגד היוונים ואת נס פח השמן.

עולם רעיוני שלם מתגלה לעינינו לאור המקורות העוסקים במהותם של ימי החנוכה.

נפתח את לימודנו בשני מקורות העוסקים בנס פך השמן והניצחון במלחמה:

תלמוד בבלי

מסכת שבת, דף כ"א

"מאי חנוכה? ... שכשנכנסו יוונים להיכל – טמאו כל השמנים שבהיכל. וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד. נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה.

תפילת "על הניסים"

"על הניסים ועל הפרקו ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות ועל הנחמות
שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול
חשמונאי (י"ג חשמונאי) ובניו פשעמדה מלכות ון הרשעה על עמך ישראל
להשפיקם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך. ואתה, ברחמיך הרבים, עמדת להם
בעת צרתם: רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם. מסרת גבורים ביד
חלשים, ורבים ביד מעטים, וטמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים, וזדים
ביד עוסקי תורתך. ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית
תשועה גדולה ופרקו כהיום הזה. ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ופנו את היכלך
וטהרו את-מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמונת ימי חנכה אלו
להודות ולהלל לשמך הגדול.

להלן מספר מקורות העוסקים במשמעות הרעיונית של נס פך השמן והדלקת הנרות.

הראי"ה קוק – פך השמן

מאמרי הראי"ה חלק א', פך השמן, עמ' 152-153

...אמנם הפך כאשר נשאר בקטנותו, כאשר האמונה תהיה גנוזה רק בלב, ולא תראה את כחה על החיים בפועל, במה זה תוכל עמוד? וכיון שהחיים בפועל כבר לקחו להם דרך אחרת, שלא על פי היסוד של האמונה הפנימית, הלא תוכל חלילה שארית הפליטה להכבות מערמת הדשן של החיים המוזרים המוצברים עליה ומונעים את אורה מלהתפשט, באפס עצים תכבה אש. אבל זהו הכח הנפלא שיש ברשף האור הגנוז, שאף על פי שימצא לפניו דרכי חיים הפוכים מתכנו, דעות המתפשטות העומדות מנגד לו מבלי שבעלי הדעות ידעו שהם הולכים בזה בדרך הפוכה מאשר טמון בפנימיות היותר עמוקה שבנפשם; אך הנה תגלה יד ד' ע"י עלילותיו עם זו בחר לו, והניצוץ הקטן יתלהב, ויעקור משרש את כל אורחות החיים הזרים ואת כל הדעות ההפכיות, אשר נערמו עליו חומרים חומרים, ויתפשט על כל אורחות החיים להשיב לבן של ישראל לאביהם שבשמים, עד שיספיקו כחות החיים המעשיים שהם כבר הולכים לדרך התורה והמצוה, להחיות את ישראל ולהאיר אורם, עד עבור כל הזמן ההוא ועד בוא התקופה החדשה של אור חדש על ציון, עד בוא שנת גאולה ויום רצון לד'. ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב...

הראי"ה קוק מלמד אותנו כי פך השמן רומז לנו על כוחות אמונה עמוקים הטמונים עמוק בתוך עם ישראל בכלל ובכל יחיד בפרט. כוחות אמונה אלו מאפשרים להחזיק באמונה ולבטוח בבורא עולם, למרות שהסביבה הרוחנית מסביב היא לכאורה סביבה עוינת לעבודת ה'.

המציאות מלמדת כי לא תמיד כוחות האמונה הטמונים בפנימיותינו באים לידי ביטוי חיצוני, ולכן לפעמים אנו מהססים אם לקיים מצווה מסוימת מאחר ואיננו חשים באותו זמן התלהבות ותשוקה לקיום המצווה. ר' לוי יצחק מברדיצ'ב מלמד אותנו כי יש ערך גדול לקיום המצווה גם אם בשעת קיומה איננו חשים התלהבות מיוחדת.

ר' לוי יצחק מברדיצ'ב²⁰ – התלהבות בעבודת ה'

קדושת לוי, פירוש אגדות

יש ערך גדול לקיום המצווה גם אם בשעת קיומה איננו מרגישים התלהבות מיוחדת.

ברוך אתה ה' כו' להדליק נר חנוכה. הנה ידוע, שעיקר עבודת האדם בתפלה ובתורה ובמצות להתלהב נפשו ולבו לה' באהבה ותשוקה נפלאה על ידי התבוננות בגדלות ה' בהעמקת הדעת אז תתלהב נפשו לה' בעריבות מתיקות ידידות כו'. וכמו שידוע בעניין שמחה של מצוה שהעיקר לעשות כל מצוה ומצוה באהבה ותשוקה גדולה ובהתלהבות עצומה. וזהו פירוש הברכה ברוך אתה ה' וכו' להדליק וכו', שאנו מברכים ומשבחים לה' אשר בחר בנו לעם סגולתו לעשות מצותיו בהדלקה ובהתלהבות עצומה כשלהבת העולה מאליה. אמנם לפעמים כאשר נתטמטם לבו ושכלו של אדם אשר אי אפשר לו לעשות המצווה בהתלהבות ותשוקה בשביל זה לא ימנע חס ושלוש מלעשות המצווה אלא יעשה המצווה בהנחה גם בלי התלהבות...

ובזה מובן הפלוגתא (=מחלוקת) שבין שני מאן דאמרי (שבת כב:): חד אמר הדלקה עושה מצוה וחד אמר הנחה עושה מצוה. ובאמת אלו ואלו דברי אלהים חיים... מאן דאמר הדלקה עושה מצוה, פירוש שלכתחילה צריך האדם לעשות המצווה בהדלקה ובהתלהבות בתשוקה נפלאה. ומר אמר הנחה עושה מצוה, פירוש לפעמים כאשר נופל ממדרגתו ואין לו מוחין דגדלות (=רמה רוחנית גבוהה) לא ימנע מלעשות המצווה חס ושלוש אלא יעשה בהנחה פירוש גם בלי התלהבות. וזה כוונת חכמינו ז"ל מאן דאמר הדלקה עושה מצוה סבר כבתה זקוק לה, פירוש כי לכתחילה כאשר שאין לו התלהבות צריך לייגע מוחו ושכלו להתבונן בגדולות הבורא ברוך הוא ועל ידי זה תתלהב נפשו לה' ויעשה המצווה בהדלקה ובהתלהבות. ומאן דאמר הנחה עושה מצוה סבר כבתה אינו זקוק, פירוש כאשר נופל ממדרגתו ואי אפשר לו בשום אופן לעשות בהתלהבות ובהדלקה אינו זקוק לה, פירוש בשביל זה לא ימנע את עצמו מלעשות המצווה חס ושלוש אלא יעשה בהנחה גם בלי התלהבות.

אחת השאלות החשובות בחינוך לאמונה ושיפור המידות היא: מהי הדרך הראויה להתמודד עם היצר הרע? האם דרך של "מלחמה חזיתית" בבחינת "איזהו גיבור הכובש את יצרו" (אבות, ד', א') או שקיימת דרך נוספת? להלן תשובתו של הרב שלמה יוסף זיין:

²⁰ רבי לוי יצחק מברדיצ'ב (ת"ק – תק"ע, 1740 – 1809) מגדולי האדמו"רים החסידיים, מחבר הספר קדושת לוי. ידוע בכינוי "סנגורם של ישראל" שניתן לו בזכות אהבת ישראל העצומה שלו.

הרב שלמה יוסף זיון – הדרך להתמודדות עם היצר הרע

לתורה ולמועדים, "אור או אור (אש)", עמ' 325-327

שאלה זו יש להציג בנר הנכבד: מה מצותה, להדליק אש או לעשות אור? מצינו מצוה באש: קיום המערכה על גבי המזבח, אש תמיד תוקד על המזבח (ויקרא ו', ו'), ומצינו מצוה באור: נר שבת, משום שלום בית (תלמוד בבלי שבת כ"ג, ע"ב). ובכן: מה גדרה של מצות נר הנכבד?

כשתימצי לומר, נחלקו בדבר אבות העולם, בית שמאי ובית הלל: "פוחת והולך", או "מוסיף והולך" (ת"ב שבת כ"א, ע"ב).

האור משמש בטוי לגר מצוה ותורה אור, לגר ה' נשמת אדם. אור הנשמה צריך לחדר לתוך כל הפנות הנדחות של האדם ("חפש כל חדרי בטן") ולהאיר את כל הרמ"ח והשס"ה שלו. ואור התורה צריך שיחדר ועתיד לחדר, לתוך כל הפנות הנדחות של העולם ולהאיר את כל מחשבי תבל ומעמק ארץ. והא בהא תליא. האדם עושה את העולם "גם את העלם נתן בלבם" (קהלת ג', י"א). כשבני האדם איירו את נפשם הם, יתרומם אף העולם כלו לדרגת האור העליון של תורה אור.

והאש מסמל את בעור וכליון הרע. האש שורפת ומבערת את כחות הרע שבנפש האדם פנימה, כדבר שנאמר: "ובערת הרע מקרבך" (דברים י"ג, ו', ועוד). והאש שורפת ומכלה אף את כחות הרע הפועלים בעולם כלו. והא בהא תליא, כי "את העלם נתן בלבם", עד שיגיע היום עליו נאמר: "וְאֵת רוּחַ הַטְּמָאָה אֶעֱבִיר מִן הָאָרֶץ" (זכריה י"ג, ב'), "וְהִרְשָׁעָה כָּלָה כַּעֲשׂוֹן תִּכְלָה" (תפלת ראש השנה).

ודאי, אנו זקוקים לשני הכחות, לאש ולאור, אבל נחלקו שני ה"בתיים" של שמאי והלל איפה להעמיד את הדגש החזק, מהו העקר ונקודת הכבד בעבודת האדם. בית שמאי, כדרךם, מחמירים. אי אפשר לאדם להתרומם להאור העליון אלא אם כן יבער וישרף את כל כחות הרע שבקרב. כי "לא יגרד רע" (תהלים ה', ה'). אחרי בעור הרע ממילא יתקרב לאור הקדשה. בית הלל מקלים. אדרבה, על ידי אור של התורה ממילא יגרש את החשך של הרע. מעט אור דוחה הרבה חשך מאלי וממילא, כל שכן הרבה אור. "אם פגע בך מניל (=יצר הרע) זה משכהו לבית המדרש" (ת"ב קדושין ל"ב, ע"ב). התורה של בית המדרש תגרש ממילא את ה"מניל". "ויהי בנסע הארץ" עם לוחות הברית, אָזי ממילא "קומה ה' ויפצו איביו וינסו משנאיו מפניו" (במדבר י', ל"ה). "כי הנה ה' יצא ממקומו... וינסו ההרים" (מיכה א', ג'-ד'). יש ה' בקרב כל אדם מישראל ("ושכנתי בתוכם"), אלא שהוא במעמקי הלב פנימה, וכשהוא "יוצא ממקומו", ממסתר הנפש, ומתפשט להאיר בכל הגוף אָזי ממילא ומאלי "וינסו ההרים". ולפיכך כשאותם נכרים באו לשמאי להתגזר, והוא הרגיש בהם שהשקפת

²¹ הרב שלמה יוסף זיון (תרמ"ה - תשל"ח, 1885 - 1978) כתב מספר ספרים תורניים והיה העורך הראשון של האנציקלופדיה התלמודית. חתן פרס ישראל לספרות תורנית, וכמו כן זכה פעמיים בפרס הרב קוק והיה הזוכה הראשון בפרס הרב מימון. לצד היותו אב בית הדין הראשון של בית דין רבני חב"ד בישראל היה גם מרבני הציונות הדתית ברוסיה ובישראל וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל.

עולמם עדין "גויית", עוד לא בערו את כחות הרע מקרבם, והרי הם מתנים תנאים משנים – דחפם באמת הבננו שבידו (ת"ב שבת ל"א, א'). וכשבאו להלל קבלם ולמדם תורה, בבטחון שהאור שבה יחזירם למוטב. והאור שבה אמנם החזירם למוטב.

ובימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו, היו שתי התופעות הללו: אש ואור. בתחלה השתמשו החשמונאים באש הקדש לבער ולכלות את הטמאה של תרבות הגוים שהשתלטה בארץ. בחרב נוקמת נקם ברית יצאו נגד הגוים מזה והמתונים מזה, שטמאו את ארץ הקדש במזבחות אלהי נכר, הכריחו את ישראל לחלל השבתות להתגאל במאכלות אסורות ולבטל אות ברית קדש, ולא נתקרה דעתם עד שהעמידו שקוץ משומם בהיכל הקדש. וכשנמסרו הטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים, נזדים ביד עוסקי תורתך. וכחות הרע נתבערו מן הארץ – בא האור. "ואח"כ באו בגיף – וטהרו את מקדשך". אור התורה הוא במקדש ובכל הארץ, ולזהו היתר אורה, זו תורה.

ונחלקו בית שמאי ובית הלל על איזה משתי התופעות אנו עושים את הזכרון לדורות, בית שמאי לשיתטם, אומרים: הזכרון הוא לאש, לבעור הרע וכליון הטמאה, ובית הלל, לדרכם, סוברים: הזכרון הוא לאור. נדאי, בשעתה היתה מלחמה נחוצה, ואם נחוצה היתה – עשינו אותה, אבל אין עושים מזה סמל ופולחן, אין האמצעי הזמני הופך למטרה תכליתית. לא זהו הלך לדורות. הלמוד לדורות הוא האור.

ומאליו מובן, שאם העקר הוא שרפת הרע ובעורו, הרי כל מה שהאש שורפת יותר, הולך ופוחת יותר הרע המתבער, עד שנגיע הזמן של "ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ" לגמרי, "והרשעה בלה כעשן תכלה" כליל. פוחת והולך. ואם הזכרון הוא האור, הרי כל מה שדולק יותר, מאיר יותר. כל מה שמשתמשים יותר ב"נר מצוה ותורה אור", הרי הם מוסיפים לה אור יותר ויותר. "וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום". "הולך ואור", מוסיף והולך.

והלכה כבית הלל...

למדנו מדברי הרב זוין שתי דרכים להתמודד עם היצר הרע:

הדרך הראשונה – "מוסיף והולך" – מדגישה את הצד החיובי של הגברת האור והחיוב, ומתוך הארה זו יסתלק החושך.

הדרך השנייה – "פוחת והולך" – מדגישה את דרך המלחמה, לבער ולהפחית את הרע, ומתוך כך להתגבר עליו. ההלכה נקבעת "מוסיף והולך", כבית הלל.

ימי החנוכה מובילים אותנו, בין השאר, גם למחשבה על מקומה של תרבות יוון (תרבות המערב והמודרנה) בחיינו. מצד אחד, ההשכלה והפתיחות לעולם הרחב מחכימים ומעשירים אותנו. מצד שני, ההיסטוריה מוכיחה כי פתיחות יתר שהובילה ל"התייוונות" גרמה נזק לעם ישראל.

רעיון הגברת האור הרוחני בעולם ובאמצעותו תיקון הטבע הוא אחד היסודות הרעיוניים החשובים של חנוכה בכלל וניצחון המכבים בפרט, כפי שנלמד במקור הבא:

הרב רונן נויבירט²² – הניצחון שבתוך מסגרת הטבע

לגעת בזמן, ברכת "שעשה ניסים" – גילוי האור מתוך הטבע, עמ' 141-144

קיים הבדל בין נס חנוכה לבין הניסים האחרים, ניסי מצרים וקריעת ים סוף. נס חנוכה עיקרו ישועת הקב"ה במסגרת העולם הזה ובתוך הטבע בשונה מניסי מצרים שהיו למעלה מהטבע. לפיכך, בכל שנה בחנוכה נוכל לזכות להתחדשות הניסים מכוח העוצמות הרוחניות שטמונות בנו. חכמת ישראל מאמינה ביכולת הרוח להשפיע על טבע העולם הזה ושואפת לרומם את הטבע.

"וכיצד מברכין... ברוך אתה ה' אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר... ואומר עשה ניסים לאבותינו" (מסכת סופרים כ, ו)

על תקנת חז"ל לברך ברכת "שעשה ניסים לאבותינו" בחנוכה ובפורים, מקשה ר' לוי יצחק מברדיצ'ב. מדוע אין אנו מברכים ברכת "שעשה ניסים לאבותינו" על ניסים אחרים כגון: ניסי מצרים, נס קריעת ים סוף או נס קריעת הירדן? הרי לכאורה, אלו ניסים גדולים ומשמעותיים יותר מנס פך השמן למשל. מתרץ ר' לוי יצחק מברדיצ'ב, שנוסח הברכה הוא "שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה" וזו לשונו:

"כי כל הנסים היו למעלה מהזמן כמו ניסי מצרים וים סוף וירדן וכל הנסים היה למעלה מהטבע, מה שאין כן נס חנוכה ופורים היו בתוך הטבע, דחשמונאי ובניו עשו מלחמה ובפורים היתה אסתר המלכה. לכן מברכין בחנוכה שעשה ניסים כו' **בזמן הזה** רצה לומר בתוך הזמן שהוא עולם הזה בתוך הטבע עשה ניסים שהכל היה מאתו יתברך" (קדושת הלוי, דרושים לחנוכה).

הייחוד של נסי חנוכה ופורים הוא בכך שאלו ניסים שבתוך הזמן ניסים שבתוך מסגרת חוקי הטבע. ניסי מצרים, שהיו גרנדיוזיים בכל קנה מידה והותירו רושם אדיר, שברו את כל מסגרות הטבע. ניסים אלו כווננו כולם להוכחת ההשגחה האלוקית בעולם, הוכחה שהגיעה לשיאה במכות ובקריעת ים

²² הרב רונן נויבירט (תשל"א – תשפ"א, 1970 – 2021) היה ממייסדי ארגון "בית הלל" והמנכ"ל הראשון של הארגון. עד שנת תשע"ו שימש כרב קהילת "אהל ארי" ברעננה.

סוף אשר הפלו בין מחנה ישראל למחנה מצרים. ברם בנסי חנוכה יש ממש נוסף – גם לנו יש חלק בנסים אלו. נסי מצרים שברו את הטבע. נסי חנוכה מרוממים את הטבע. השמן אכן טבעו לדלוק. עם ישראל זכה בנס זה לא לביטול חוקי הטבע, כי אם להעלאת הטבע לדרגה עליונה יותר, למצב שהשמן יספיק לשמונה ימים במקום ליום אחד.

לכן מסביר ר' לוי יצחק מברדיצ'ב, דווקא בחנוכה ובפורים תקנו את הברכה: "שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". בכל שנה שבים ומתעוררים בנו הכוח והצורך לחדש נסים אלו – בתוך מסגרת הטבע. לא נצליח לשוב לנסי מצרים מאחר שהם לחלוטין על טבעיים, אך בנס דוגמת נס חנוכה אנו יכולים לזכות כל שנה ושנה מכוח עצמנו – מכוח העוצמות הרוחניות הטמונות בנו. הנסים שבתוך הטבע, נסים שבהם ה"אין סוף" נכנס לתוך הטבע המוגבל ומרומם אותו, גדולים הם מן הנסים שמעל הטבע. נס חנוכה מלמדנו שכדי להתעלות רוחנית, אין צורך לבטל את כוחות הטבע הטמונים בנו כי אם לרומם אותו. זה סודו של העולם הזה – עולם ההסתר והעלם. "יפה שעה אחת של תשובה ומעשים בעוה"ז יותר מכל חיי העולם הבא" (משנה, אבות ד, יז).

היוונים דגלו בשיטה שלפיה לא ניתן לתקן את הטבע. אחת מגזירותיהם המרכזיות היתה הגזירה על ברית המילה. הניסיון לתקן את הגוף הנו אווילי, גרסו היוונים. לשיטתם, הדרך הבלעדית להילחם בטבע היא להתעלות מעליו על ידי התנתקות מהחומריות והתבודדות על פסגת האולימפוס. חוכמת יוון, הפילוסופיה היוונית, היו מנותקות לחלוטין מעולם העשייה. חוכמת הקודש לעומת זאת הנה חוכמה פועלת, כפי שמגדירה הרב קוק:

"חכמת הקודש היא נעלה מכל חכמה, בזה, שהיא מהפכת את הרצון והתכונה הנפשית של לומדיה לקרבם לאותה הרוממות שהיא בעצמה מעצמת בה." (אורות הקודש, א, א).

חוכמת ישראל היא חוכמה המאמינה ביכולת הרוח להשפיע על טבעו של העולם הזה ושואפת לרומם את הטבע. כזה היה הוויכוח בין רבי עקיבא לבין טורנוסרופוס הנציב הרומאי בנוגע לברית המילה:

"מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא: איזו מעשים נאים? של הקב"ה או של בשר ודם? אמר לו: של בשר ודם נאים... אמר לו: למה אתם מולין?... הביא לו ר' עקיבא שיבולים וגלוסקאות. אמר לו: אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשי מעשה ידי אדם... אין אלו נאים יותר מן השיבולים? אמר לו טורנוסרופוס: אם הוא חפץ במילה, למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו? אמר לו רק עקיבא: ...לפי שלא נתן הקב"ה את המצוות לישראל אלא לצרף אותם בהם." (תנחומא תזריע, ה')

רבי עקיבא מסביר שמצוות ברית המילה, אחת המצוות היסודיות בעם ישראל, באה ללמדנו שהעולם נברא חסר, שתכלית העולם היא שאנו נתקן אותו ונרומם את הטבע. לא פלא אפוא שאחת הגזירות המרכזיות של היוונים הופנתה נגד ברית המילה.

ניצחון המכבים בא לידי ביטוי דווקא בתוך הטבע, בנס שהראה לכל בעולם מובהקת שניתן לתקן ולרומם את הטבע. העולם הזה נברא חסר, בדיוק כמו האדם, נזר הבריאה, שאף הוא לא נברא שלם ונוזק לברית מילה כדי לתקן עצמו. נס פך השמן הפיח תקוות מחודשות בעולם, שכן הוא הוכיח שכל מגבלה כאן בעולם יכולה לבוא לידי תיקונה. כל דבר מוגבל ומתוחם עתיד להפוך לבלתי גבולי. על כן מברכים אנו "שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". עניינה של ברכה זו אינו לשבח את הקב"ה, שהרי הוא אינו זקוק לכל שבת. מהות הברכה היא להמשיך את הטובה אשר באה לנו בעבר, אל עבר העתיד, וכפי שמסביר הרב חרל"פ:

"בחנוכה ופורים שהנס היה בדרך של העלאת הטבע, ממשיכים אנו את העילוי שהוא מהתכלית המכוונת של הבריאה, שעניינה לגלות את הקדושה הגנוזה בקביעות בהויה, רז קדושת הטבע". (מי מרום, טז, לט)

לאורו של חג החנוכה והמאבק על הזהות היהודית מתעוררת אחת משאלות היסוד של קיום עם ישראלי: מהו יחסנו לתרבות יוון העתיקה והופעתה בדמות תרבות המערב כיום? מהו יחסנו לתיאטרון ופיתוח הגוף, למוזיקה ולעולם המדע?

תשובה עקרונית לשאלות חשובות אלו נוכל למצוא בנאומו של הראי"ה קוק בהנחת אבן הפינה לאוניברסיטה העברית בירושלים:

הראי"ה קוק – הערך שבלימודי החול

נאום בפתיחת המכללה העברית, מאמרי הראי"ה חלק ב', עמ' 306-308

הקמת האוניברסיטה העברית חייבת להיות מלווה בהיבט התורני ובמודעות שהיא לבדה לא תספק את צורכי האומה. בלעדי זה, קיים חשש שחכמה חיצונית, חכמת החול, תשפיע על רוח האומה. לכן, יש צורך מצד אחד לשמור ומצד שני להיות ערניים ולפחד מההשפעות הזרות. בבד, חובתנו להדגיש שעולם הישיבות נמצא בעדיפות עליונה לקידוש שם שמיים וקיום היעוד של עם ישראל.

נביא הנחמה אמר:

"שאי סביב עיניך וראי, כולם נקבצו באו לך, בניך מרחוק יבאו ובנותיך על צד תאמנה. אז תראי ונהרת, ופחד ורחב לבבך, כי יהפך עליך המון ים, חיל גויים יבואו לך".

המאורע הגדול של היום הזה. פתיחת המכללה העברית בירושלים בהר הצופים. בטכס כל כך נהדר. בחגיגה כל כך מלאה נהרה, בקבוץ אלפים ורבבות של בנינו ובנותינו מכל אפסי ארץ ישראל ומארצות הגולה. מציג לפנינו את חזון הקודש של נבואה זו כמו חי בצורה של זעיר אנפין.

פחד למה הוא בא? למה הקדים הנביא את ה"פחד" לפני האמרה של "ורחב לבבך"?

אך כאשר נשא דעתנו למרחוק, לשנות דורות אשר עברו ומפעלי תנועות רוחניות שפעלו על עמנו, הננו מוכנים מיד להכיר כי מתאים כאן גם החזון של הפחד המצורף אל רחבת לבבנו.

שני מהלכים ישנם לרוח ישראל. **מהלך אחד** פנימי כולו קודש, כולו משמש להעמקת רוחו, ולאור תורתו בקרבו פנימה. לזה שמשו כל מכוונות התורה אשר מעולם, מבצרי הנשמה אשר לישראל, הישיבות שהיו ושהנן, ושעתידות להיות בתוכנו, להגדיל תורה ולהאדירה, במלוא מובנה גדלה ועשרה של השאיפה הקדושה הזאת בישראל מדור דור. מהלך הרוח הזה הוא כולו בטוח, "שלוש רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול". ואמנם עם כל הבטחון שלו, התפלל רבי נחוניא בן הקנה בכניסתו לבית המדרש, שלא יארע דבר תקלה על ידו.

המהלך השני של הרוח באומה משמש לה לא רק להעמקת הקודש אשר לתורה בתוכה פנימה. כי אם גם שביל להוצאה והכנסה, להוציא מושגים וערכים של היהדות מתוך רשות היחיד שלנו אל רשות הרבים של העולם הכללי, שהרי בשביל כך הננו עומדים לאור עמים, ולהכניס גם מדעים כלליים מתוך האנושיות הרחבה, ולהתאים את הטוב והמעולה שלהם לאוצר חיינו בטהרתם; שסוף כל סוף גם הכנסה זו משמשת להוצאה

מוסברת ומופעת מתוך עולמנו אל העולם הכללי. לשם כך תוכל המכללה לשמש כלי מכשיר גדול ונשגב.

וכאן הוא, אהובי. מקום הפחד.

נסיונות היו לנו בימים מקדם, שנעשתה פעולת הוצאה מרשותנו לרשות הרבים ביחס למושגים הכי נערצים וקדושים שלנו. זהו המאורע של העתקת התורה ליונית, שאז נתגלו ביהדות שני מהלכים כלפי המפעל הזה. היהדות הארצי ישראלית פחדה אז, ועולמה חשך בעדה, והיהדות היונית רחב לבבה מזה. וקבלה את העבודה בשמחה רבה. היתה לנו גם כן עובדה של הכנסה. זרמי התרבויות השונות, חכמה יונית ויתר התרבויות של עמי התבל, אשר נפגשנו עמם במשך זמני תולדותינו השונים, חדרו אל קרבנו פנימה, וגם המהלך הזה של ההכנסה נפגש מחוגים רבים בפחד, ומחוגים אחרים ברוחב לב.

כשאנו באים לידי חשבון עתה, אחרי התקופות אשר עברו. רואים אנו שלא לחנם היה הפחד, אף על פי שלא לחנם היה גם רוחב הלב. הרווחנו מהזרמים הללו במובנים ידועים, אבל גם לא מעט הפסדנו על ידם.

וזה הוא דבר ברור לנו, שמכל אלה החוגים אשר קבלו את שני הזרמים הללו, של ההכנסה וההוצאה. בלא שום פחד כי אם בחדוה אופטימית בגלית ורוחב לב לבדו, לא רבים הם בקרבנו מבני בניהם שהם שותפים כעת עמנו בעבודתנו הכבדה והקדושה של בנין ארצנו ושל תחיית עמנו, כי החלק

היותר גדול מאלה הלך ונטמע בין העמים, ונשטף בשטף הגלים של זרמי המון הים של חיל גויים אשר באו אלינו.

רק מאלה אשר ישבו לבטח במבצרים הפנימיים שלנו, באהלי התורה, בקדושת המצוה והחקה, וגם מאלה אשר אמנם קבלו וגם נתנו, הוציאו וגם הכניסו ערכים ומושגים על ידי השביל הרוחני הממצע בין ישראל לעמים, אבל היחס שלהם למהלך הזה לא היה רק בצורה של רוחב לב, כי אם גם הפחד נלווה אצלם אל רוחב לב וחדות הרוח אשר באו מעוצם החזון הגדול של המון ים אשר לחיל גויים, מאלה יצאו כל אלה כחות היצירה הנאמנים הפועלים בבנינו הגדול בכל לב ונפש, וכל הגוש הגדול של האומה הנאמן לדגלו.

ועל כן אמר הנביא בצדק: "אז תראי, ונהרת, ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים, חיל גויים יבואו לך".

אבל איך משקיטים את הפחד? איך מבטיחים את עמדת האומה נגד השטף הגדול הזה?

על זה הנני, רבותי, בתור שליח צבור עומד על הבמה הכבודה הזאת, מוסר לכם את הגות לבה של היהדות הנאמנה, בחלקים רבים ומצוינים ממנה.

אם נדע שהמכללה לבדה לא תסכם את כל הדרוש לחיינו העממיים, כי אם תהיינה לנו בראש וראשון ישיבות של תורה גדולות ואיתנות, אלה שישנן ואלה שהולכות להיוצר, ובהן אותה הישיבה המרכזית שהננו מתאמצים, בעזרת השם יתברך, לכוונה בירושלים, להיות לאור מאיר באורה של תורה בישראל לכל מקצועותיה, בהלכה ואגדה, בחכמת המעשים וחכמת הדעות. ישיבות כשמן המכוננות כמאז את רוח האומה בכל מלוא בטחונה; ועם זה תהיה המכללה עומדת על גובה כזה שיתקדש שם שמים ושם ישראל וארץ ישראל על ידה, ולא יתחלל בשום אופן בגינה, בין מצד המנהלים, בין מצד המורים, בין מצד התלמידים, וביחוד שיהיו המורים אשר ללמודי היהדות, החל מספר הספרים התנ"ך אור חיינו עד כל אפיקי התלמודים וכל אגפיהם וחכמת ישראל ותולדתו, אנשים אשר עם כל גדולת המדע שלהם כל אחד במקצועו יהיו גם שלומי אמוני ישראל בדעותיהם, רגשותיהם ובכל דרכי חייהם, שהוא גם כן אות על רוחב הלב וגודל ההשקפה המדעית בטהרתה, באופן זה יביא לנו הפחד אשר נפחד, יחד עם הראיה הגדולה שלנו במחזה הנאדר אשר ליום הזה, ועם הנהרה אשר ינהר רוחנו מזיו הנגוהות אשר לשטפי הרוח השונים והמגוונים העוברים עלינו, את אותו רוחב הלב המבוקש אשר ברכה תהיה בו.

לתכונה כזאת הננו שואפים שיבוא המכון הזה המעוטר היום בכבוד ישראל, מהמון ים וחיל גויים אשר באו לנו, ותתקיים בנו תפלת רבי נחוניה בן הקנה: שלא יארע תקלה על ידי.

וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות, ונזכה לראות בשמחת גויינו, ובבניין בית מקדשנו ותפארתנו, אשר אליו ינהרו כל הגויים לקחת תורה מציון ודבר ה' מירושלם, אמן.

ט"ו בשבט

ט"ו בשבט

מבוא

מסכת ראש השנה, פרק א' משנה א'

"באחד בתשרי ראש השנה לשנים, ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות.

באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי.

בית הלל אומרים בחמישה עשר בו"

ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות לעניין תרומות ומעשרות, ערלה ונטע רבעי. פירות שחנטו (התחילו לצמוח) עד ט"ו בשבט שייכים לשנה הקודמת. פירות שחנטו אחרי ט"ו בשבט שייכים לשנה הבאה.

נוהגים לאכול בט"ו בשבט משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל ומפירות ארץ ישראל בכלל.

יש הנוהגים להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג נאה לחג הסוכות.

נעמיק להלן בכמה היבטים רעיוניים של ט"ו בשבט.

מסכת אבות, פרק ג', משנה ז'

המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר: מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה - מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו.

דברים אלו עומדים לכאורה בסתירה למקורות אחרים העוסקים בערך ההתפעלות מעולם הטבע והצומח:

שולחן ערוך, סימן רכ"ו, סעיף א'

היוצא בימי ניסן ורואה אילנות שמוציאין פרח, אומר: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם.

כיצד נוכל להבין את הסתירה?

הרב אורי שרקי²³ – עולם התורה והטבע

זית רענן עמ' קנ"ה-קנ"ח

האדם בישראל בכלל ולומד התורה בפרט צריך להסתכל על עולם הטבע מתוך עולם של תורה.

יש לדייק בלשון המשנה. לא נאמר "המהלך בדרך ושונה ואומר מה נאה אילן זה". יש במשנה שתי מילים "ומפסיק ממשנתו ואומר". מכאן שאם היה אומר מה נאה אילן זה ולא היה מפסיק ממשנתו, כלומר אם ראיית האילן וההתפעלות ממנו היו המשך של משנתו, אדרבא, היה בכך רוממות לנפשו. זאת הייתה התפשטות התורה שלו לתחום רחב יותר. הבעיה האמיתית של האדם הזה עמוקה היא מאוד. יש אצלו שני עולמות! יש משנה מצד אחד וכדי להסתכל באילן עליו לצאת לתחום אחר, עליו להפסיק ממשנתו. אם כן הוא מתחייב בנפשו כי הוא חי בעולם דואליסטי (=שניות, שני חלקים). האידיאל היה שהוא יעסוק במשנתו, ומתוך עסק משנתו, יאמר מה נאה אילן זה...

"ר' יעקב אומר: העולם הזה דומה לפרוזדור לפני העולם הבא. התקן עצמך בפרוזדור כדי שתיכנס לטרקלין" (מסכת אבות, פרק ד', משנה ט"ז). העולם הזה והעולם הבא הם שני צדדים של אותה מציאות. אך העולם הזה הוא פרוזדור והעולם הבא הוא טרקלין, הרי פרוזדור וטרקלין הם שני חלקים של אותו בית. זאת אומרת שעולם הזה ועולם הבא שייכים זה לזה ואפשר להאיר את הפרוזדור מאורו של הטרקלין... אם אתה פוסק ממשנתך ואומר "מה נאה אילן זה" זה חמור מאוד. עליך לומר מה נאה אילן זה, דווקא מתוך המשך משנתך. זה מה שאנחנו עושים בט"ו בשבט.

ראיית המציאות מתוך מבט תורני - אמוני מאפיינת נושאים רבים בעולמה של היהדות. אחת הדוגמאות הבולטות לעיקרון זה היא שאלת היחס בין פעולות "חומריות", דוגמת בניין וישוב ארץ ישראל, לבין תהליך הגאולה וימות המשיח. האם הקבלת פני המשיח סותרת את ישוב ארץ ישראל?

אבות דר' נתן, מהדורת שכטר נוסחא ב', ל"א

"רבן יוחנן בן זכאי אומר: אם הייתה נטיעה בתוך ידך ויאמרו לך: הרי משיח בא! נטע את הנטיעה ואחר כך צא והקבילו"

²³ הרב אורי שרקי (תשי"ט 1959) הוגה דעות, רב ומחנך במכון מאיר ורבה של קהילת בית יהודה בירושלים. יו"ר "ברית עולם" המרכז העולמי לבני נח.

הרב עוזי קלכהיים הסביר משנה זו בדברים הבאים:

הרב עוזי קלכהיים – ישוב ארץ ישראל כחלק מהגאולה

אדרת אמונה, עמ' 247

ישוב ארץ ישראל ועצי הפרי על אדמת הקודש הם חלק בלתי נפרד מאמונת המשיח ומשמיעים את בשורת הגאולה.

בדברים קצרים, מציג רבי יוחנן בן זכאי את הבעיה העתידה להתחדש בסוף הגלות. בעת שתגיע התעוררות ישראל לתחייה כאשר ה"נטיעה בתוך ידך"! מפעל התחיה בעיצומו, תתייצב לפנינו אז השאלה החמורה: "הנה מתקרב ובא המשיח"! מה לנו ולקטנות זו שבחולין, לעבודת אדמה, לגאולת קרקע וכו'. למעשים חומריים פעוטים, "הרי לך משיח" - אורו של עולם הריחו בירת ה'! רוחניות נפלאה! מי ראה כזאת? מי שמע כאלה? התגובה הספונטנית לקראתו עלולה להיות - בזריקת הנטיעה, בביטול ובזלזול במעשים החומריים הפעוטים, המתגמדים לפני הדבר הגדול: "משיח". - עונה לעומתם רבן יוחנן בן זכאי: "בוא ונטע את הנטיעה, ואחר כך צא והקבילו".

אין הנטיעה וישוב ארץ ישראל בניגוד למשיח. אדרבא, הם משלימים את החיזיון ומכשירים את הדרך אליו. הופעת עצי פרי על אדמת קודש מפריחים מחדש את אמונת המשיח - ומשמיעים את בשורת הגאולה: מה נאוו על ההרים רגלי מבושר". זהו "הקץ המגולה" של הרי ישראל המניבים פירותיהם, שאליו נשואות העיניים קרוב לאלפיים שנה, לחונן עפרות הארץ ולהקים את עם ה' עליה. כחלק אורגני מן הגאולה אשר תפקידה: "לנטוע שמים וליסוד ארץ - ולאמר לציון עמי אתה". כשם שהגאולה נוטעת שמים, כן היא יוסדת ארץ. ורגלי המבושר המופיעים על הררי ציון הם הבסיס לכל הגילויים הגדולים שיבואו מן השמיים על הבסיס האיתן של העולם הארצי. מכאן הפתח להבין תורתם של גאוני עולם, אשר פעלו עם א-ל, לחדש פני הישוב באתחלתא דגאולה. אלו שדרשו את ציון, פשוטו כמשמעו, אשר עברו בשערים, ופנו הדרך לגאולת העם. **כל אלו שישרו את המסילה סיקלו את האבנים בדרך של העם לגאולה, עתידים לקבל שכרם על דרושתם את ציון.**

מקורות חז"ל רבים מדגישים את ערכה של היצירה החקלאית בארץ ישראל ואת שאלת היחס בין ההווה לעתיד ובין דור האבות לדור הבנים. נפתח בדברי מדרש רבה על חריצותם של החקלאים בארץ ישראל בתקופת אברהם אבינו:

מדרש רבה, בראשית ל"ט

"וילך אברם כאשר דבר אליו ה'" - אמר רבי לוי: בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים. אמר: הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת. וכיון שהגיע לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור. אמר: הלואי יהא חלקי בארץ הזאת. אמר לו הקב"ה: "לזרעך אתן את הארץ הזאת".

ההתנהגות המוסרית, המתבטאת בחריצות ועבודת האדמה של תושבי ארץ ישראל, עומדת בניגוד לעצלות המבטאת התנהגות לא מוסרית. כדי ליצור, לבנות ולפתח, נדרשים מאמצים וחריצות מיוחדת דווקא בארץ ישראל שלא התברכה במקורות מים רבים.

תכונה נוספת המתבטאת באישיותו של החקלאי היא תחושת האחריות להמשכיות ומבט עתידי אל הדורות הבאים. נעיין במדרש תנחומא המתאר את המפגש בתקופה הרומית, בין המלך אדרינוס, קיסר רומא, לבין חקלאי זקן העובד את אדמתו:

מדרש תנחומא, פרשת קדושים, ח'

מעשה באדריאנוס המלך שהיה עובר למלחמה והולך עם הגייסות שלו להילחם על מדינה אחת שמרדה עליו. מצא זקן אחד בדרך שהיה נוטע נטיעות תאנים.
אמר לו אדריאנוס: אתה זקן ועומד וטורח ומתייגע לאחרים!
אמר לו: אדוני המלך, הריני נוטע. אם אזכה, אוכל מפירות נטיעותיי. ואם לאו, יאכלו בני.
עשה שלש שנים במלחמה וחזר. לאחר שלש שנים מצא לאותו זקן באותו מקום.
מה עשה אותו זקן?
נטל סלסלה ומלא אותה בכורי תאנים יפות וקרב לפני אדריאנוס.
אמר לפניו: אדני המלך, קבל מן עבדך. אני הוא אותו הזקן שמצאת אותי בהליכתך, ואמרת לי, אתה זקן מה אתה מצטער עומד ומתייגע לאחרים, הרי כבר זכני המקום לאכול מפירות נטיעותיי, ואלה שבתוך הסלסלה מהן מנתך.
מיד אמר אדריאנוס לעבדיו: טלו אותה ממנו ומלאו אותה זהובים.

הקיסר אדרינוס מייצג בדבריו את האישיות האגואיסטית הרואה לנגד עיניה רק את המציאות העכשווית ואיננה דואגת לדורות הבאים ולעתיד. לעומתו החקלאי הזקן מרגיש תחושת אחריות ואיננו פועל רק לטובת עצמו אלא רואה את חשיבות ההמשכיות: "כשם שנטעו אבותיי בשבילי, כך אטע אני לבני". בסופו של דבר זכה החקלאי להנות בעצמו מפירותיו.

הראי"ה קוק בפתגם לחודש שבט, שנכתב במסגרת אמרותיו על חודשי השנה, כתב:

הראי"ה קוק על המועדים

"חשק נטיעת אילנות

נובע מחפץ הטבת הדורות הבאים

המובלט בתוקפו בעץ החרוב"

נעמיק בדברי הראי"ה קוק לעיל לאור פירושו של הרב עוזי קלכהיים:

הרב עוזי קלכהיים – מטרת הנטיעות בארץ ישראל

באור מגד ירחים, עמ' נ"ז

"חשק נטיעת אילנות", שמחת היצירה בנטיעת עצי מאכל, נובעת על פי רוב מעולם החומר. "החשק" קשור לעולם החושים, "כי טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעיניים" (בראשית, ג' ו'). הנוטע מתכוון להנאתו העצמית, לזכות בפירות העץ למאכל, למלא תאוות האכילה בפירות העץ. ברם, כיוון שפעולה זו משכללת את העולם ומוציאה אותו מחורבנו, הרי בשורשה של פעולה זו יש קשר לכל ה"יש" השואף לעילוי ותיקון. בנטיעת עץ החרוב שאת פירותיו ישא רק אחרי "שבעים שנה", שהם תקופת חיי האדם, מתגלה חפץ זה בטהרתו. רק לשם הטבת הדורות.

נטיעת עצים בארץ ישראל מסמלת את הקשר הנפשי ומקומה הרוחני של ארץ ישראל בעולמו של היהודי. הראי"ה קוק מחדד קשר זה בדברים הבאים:

הראי"ה קוק – עם ישראל ואומת ישראל

אורות, עמוד ט'

ארץ ישראל איננה דבר חיצוני, קנין חיצוני לאומה, רק בתור אמצעי למטרה של ההתאגדות הכללית והחזקת קיומה החמרי או אפילו הרוחני.

ארץ ישראל היא חטיבה עצמית קשורה בקשר חיים עם האומה. חבוקה בסגולות פנימיות עם מציאותה. ומתוך כך אי אפשר לעמוד על התוכן של סגולת קדושת ארץ ישראל ולהוציא לפועל את עומק חיבתה, בשום השכלה רציונלית אנושית כי אם ברוח ד' אשר על האומה בכללה.

"קשר החיים" בין האומה הישראלית לבין ארץ ישראל מתבטא גם בעובדה שאף אחת מהאומות ששלטה בארץ ישראל לא הצליחה לפתח אותה וליישב אותה כמו עם ישראל כפי שהדברים באים לביטוי בדברי הרמב"ן:

"ושממו עליה אויביכם" היא בשורה טובה מבשרת בכל הגלויות, שאין ארצנו מקבלת את אויבנו. גם זו ראייה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמוה, כי מאז יצאנו ממנה לא קיבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם.

(פירוש הרמב"ן, ויקרא כו, טז)

אכן, אחד מסימני הגאולה העיקריים הוא דווקא הפריחה החומרית של ארץ ישראל כפי שמעיד על כך הנביא יחזקאל:

"וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנֹפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבֹא" (יחזקאל, לו, ח)

בתורה נוכל למצוא הקבלה בין האדם לבין עץ השדה כפי שמופיע בספר דברים:

"כִּי תִצְוֹר אֶל עֵיר גִּמִּים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתַפְשָׁהּ לֹא תִשְׁחִית אֶת עֵצָהּ לְגִדּוֹת עָלֶיהָ גֵּרָזָן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאַתָּה לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לְבָא מִפְּגִיד בְּמִצּוֹר" (דברים, כ, יט)

נעיין להלך במספר מקורות העוסקים בהיבט הרעיוני של הקבלת האדם לעץ השדה.

הרב יהודה איגור²⁴ – כי האדם עץ השדה

שבט מיהודה, סימן תרס"ט, סעיף ג'

השרף הפנימי המחיה את האילן ואינו נראה בראיה חיצונית מלמד שגם ארץ ישראל והחיות של האדם יש להם תקווה והתחדשות אף על פי שבראיה חיצונית נראים חרבים. התקווה היא שגם מי שהוא כעץ יבש, תתעורר בו נקודת השרף כעץ השתול על פלגי מים.

בט"ו בשבט ראש השנה לאילנות שבו ניתן שרף באילנות, אף שלעין רואה לא ניכר שום התחדשות באילנות. נתגלה לחכמינו ז"ל ברוח קודשם שכן הוא שבט"ו בשבט ניתן בחזרה השרף באילנות. השרף באילן נראה כמו נחרב ויבש לגמרי, ובוודאי באמת אין זה שרף חדש לגמרי כי אין כל חדש יש מאין אחרי בריאת העולם, רק שבנקודה הפנימית של האילן נשארה איזה נקודה דקה מן הדקה שממנה נתפשט השרף בכל האילן וזה היא לאות נאמן ולסימן טוב. האדם מוצא עצמו חרב ויבש כמעט בלי תקווה שיהיה לו עוד חיים... והאיר לנו ה' יתברך שבחמישה עשר בשבט מתעורר השרף והחיות באילנות הנראים כחרבים ליבשים בלי שום חיות, אשר זה האות שנקודת הארץ והחיות של האדם לא כלה לגמרי חס ושלו, לכן האדם עץ השדה אף שלפי השגתו הוא חרב ונחרב לגמרי חס

²⁴ רבי יהודה לייב איגור (תקע"ה – תרמ"ח, 1816 – 1888) נכדו של רבי עקיבא איגור, ותלמידם של הרב מנחם מנדל מקוצק והרב מרדכי יוסף ליינר מאיז'ביצא. מייסד חסידות לובלין.

ושלום בלי השגה לבוא עוד אל החיים, לא יאבד תקוותו ולא יאמר הן אני עץ יבש, כי בוודאי נשאר ונמצא בו נקודה של החיים... והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעיתו. אף מי שהוא כעץ יבש יתעורר בו נקודת השרף כבעץ השתול על פלגי מים.

ההקבלה בין העץ לבין האדם ניכרת גם בעבודת המידות והצמיחה הרוחנית והגשמית כדברי הרב משה חרל"פ להלן:

הרב יעקב משה חרל"פ²⁵ – סגולת האדמה באדם

מי מרום, חלק ה'

במקביל לנשמה העליונה המעוררת אצל האדם את כוח הגידול והצמיחה, כך גם שבחה של האדמה המצמיחה ומגדלת את הגידולים החדשים. כמו שלזריעה באדמה צריך עיבוד והשקעה, כך גם כוחות האמונה באדם צריכים טיפוח ותשומת לב.

כל מערכת ימי החיים של האדם הם תמיד בבחינת זריעה למה שעתיד לצמוח ועל כן הוא נקרא בשם "אדם", על שם האדמה, להורות על עניין זה. שכן כל שבחה של האדמה הוא מצד הגידול והצמיחה הבאים ממנה. וכשם שכל מה שצומח מן האדם יש בתוכו זרע שזורעין אותו ושוב מעלה צמחים וגידולים חדשים כן האדם. כל מה שממציא על ידי טהרת מחשבתו וכושר מעשיו בגדר זריעה הוא, שממנה עתיד לצמוח ולפרוח גידולים חדשים עד אין סוף ואין תכלית. וכשם שלזריעה הנתונה באדמה דרוש עיבוד והשקאה וכדומה במלאכות שבשדה, שרק על ידם מתעורר באדמה כח הגידול, כן אצל האדם: הנשמה העליונה, האלוקית, מעוררת בי כח הגידול והצמיחה. העבודות הקשות הן הפועלות להחיות את כח הגידול שלו.

²⁵ יעקב משה חרל"פ (תרמ"ב – תשי"א, 1882 - 1951) תלמיד מובהק של הראי"ה קוק, ראש ישיבת מרכז הרב ובית זבול. רבה של שכונת שערי חסד בירושלים. חיבר ספרים רבים. הבולטים בהם סדרת "מי מרום".

פורים

פורים

מבוא

אחד המועדים המבטא באופן מיוחד רעיונות יסוד חשובים בעולמה של היהדות הוא פורים. שמחת פורים מבטאת את הקדושה הנצחית של עם ישראל ואת העובדה כי למרות חטאיו, עם ישראל נשארים תמיד בנים ל-ה' אלוקינו. גזירותיו הקשות של המן הרשע עוררו בעם ישראל את כח הסגולה ודווקא ע"י הגזירות הקשות התבררה מסירות הנפש של עם ישראל שלא נטמעו בגויים ודווקא התחזקו באמונתם. למעשה, כפי שמציינים חז"ל: "הדור (חזור) קבלוה בימי אחשוורוש". קבלת התורה מתוך רצון חופשי ודביקות בבורא עולם. לאור חשיבות סיפור המגילה ויסודות האמונה המוטבעים בו, כתבו אנשי כנסת הגדולה את מגילת אסתר ברוח הקודש וקבעו את פורים לדורות. להלן נעמיק במספר יסודות אמונה חשובים הבאים לידי ביטוי בפורים.

הרב יעקב אריאל – גילוי ההסתרה

מאוהלי תורה – לתורה ולמועדים, עמ' 359 – 361

מטרת המגילה איננה רק סיפור היסטורי, אלא חינוך הדורות לראייה עמוקה של החיים בעניין השגחה ומקריאות, התמודדות עם התפיסה המקרית של עמלק והפיכתה לתפיסה של השגחה וגילוי שמו של הקב"ה באמצעות האדם במציאות האנושית.

הספר היחיד בתנ"ך בו שם ה' אינו מוזכר הוא מגילת אסתר. והדבר תמוה. הרי אסתר ברוח הקודש נאמרה ובכתבי הקודש נכללה, וכיצד ויתר כותב הספר על אזכור שם ה' אפילו פעם אחת? רומזי רמזים מצאו את שם ה' רמוז, כגון בפסוק "יבוא המלך והמן היום", אולם מדוע ההצפנה הזאת ולא הזכרה בגלוי ובפרהסיא?

אולם היא הנותנת. גדלותה של המגילה היא דווקא בהסתרת שם ה'. מטרת המגילה אינה סיפור עובדות שאירעו בעבר. ערכה הוא בחינוך הדורות לראייה עמוקה יותר של החיים, לגילוי יד ה' בכל מאורעות החיים.

השגחה ומקריאות

העלילה המתוארת במגילה יכולה להתפרש לכאורה כצירוף מקרים מוצלח:

בעצמו, שיגלה על ידי מאמציו ובחירתו את יד ה' המכוונת בהסתר את המאורעות. כי רק בכך נמחה זכרו של עמלק. גילוי מפורש מלמעלה לא יעזור. תמיד יימצא העמלקי שיטיל פור ויפרש את הכל פירוש מקרי. רק התפשטות ההכרה האנושית שאין מקריות בעולם, היא שתמחה את זכר עמלק.

ורמזים הדברים בשמה של אסתר. חז"ל דרשו: אסתר מן התורה מנין? שנאמר: "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא". הנהגתו של ה' בעולם היא לפעמים בהסתר. וכבר לימדנו ריה"ל שהנהגה זו מתאימה דווקא לרמה אינטליגנטית גבוהה יותר, כשאפשר לדרוש מהאדם שיגיע להכרת ה' בעצמו. תפקידו של האדם הוא לגלות בעצמו את המסתתר מאחורי האירועים. אכן אתה אל מסתתר. זוהי אולי המשמעות הנסתרת של המילים "מגילת אסתר" – גילוי ההסתר. לכן מובן מדוע הוסתר בכוונה שם ה' במגילה.

תורה שבעל פה

מסירת היוזמה לידי האדם, המודגשת בפורים, באה לידי ביטוי ברעיון נוסף בדברי חז"ל (שבת פ"ח ע"א): "הדור קיבלוה בימי אחשוורוש" ובמדרש תנחומא (פרשת נח) מוסבר שקבלת התורה בפורים מתייחסת לתורה שבעל פה, בעוד שקבלת התורה בשבעות מתייחסת לתורה שבכתב. תורה שבכתב היא כולה מן השמים. התורה שבעל פה מסורה לחכמת אנוש. האדם בעמלו ובתבונתו, מגלה וחושף את החכמה האלוהית הגנוזה בתורה ומיישם אותה בחיי המעשה.

עצם קביעתו של פורים כיום טוב מדרבנן, חייב פרשנות אנושית וסמכות אנושית להוסיף יום טוב נוסף על מועדי התורה. אולם דבר זה לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו, על כל מהותה של תורה שבע"פ וסמכותם של חכמים. בפורים קיבלו את התורה מרצון, מהכרה, מבחירה אנושית, ולא על ידי כפיית הר כגיגית מלמעלה. כי כל מהותו של יום זה היא מסירת כח האמונה להכרה אנושית, למאמץ שכלי ארצי ולגילוי ההנהגה האלוקית.

מחיית עמלק – הפיכת המקריות להשגחה

המלחמה האידיאולוגית בין עם ישראל לבין עמלק מבטאת את הניגוד העמוק בין עם ישראל, הדוגל בהשגחת ה' על העולם ודבק באלוקיו ובתורתו, לבין עמלק שהוא המקריות וחוסר ההשגחה האלוקית. עצם מציאותו של עמלק מבטאת ערעור על המציאות והמשמעות הרוחנית של בריאת העולם ולכן צריך למחות מהעולם את זכרו.

על השְׁכָרוֹת והשמחה בפורים

מצוות הפורים "לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים" (אסתר, ט', כ"ב) כוללת שמחה מיוחדת המתבטאת בסעודה מכובדת, במתנות לאביונים, במשלוח מנות ובאהבת איש לרעהו ואחדות עם ישראל. מצווה מיוחדת מתבטאת בדאגה לעניים שאין להם יכולת לשמוח ולהתענג ומי שמתעלם מצערם ודואג רק לשמח את עצמו לא יהיה מסוגל לחוות שמחה אמיתית שעיקרה נתינה לזולת. הרמב"ם, בהלכות שביתת יום טוב ובהלכות מגילה, מגדיר את מהות השמחה בשלושת הרגלים מול אופייה של שמחת פורים ומדגיש את מקומה של השכרות בפורים.

הרמב"ם – שְׁכָרוֹת ביום טוב

הלכות שביתת יום טוב פרק ו', הל' כ' – כ"א.

(כ) כשאדם אוכל ושותה ושמח ברגל לא ימשך בין ובשחוק ובקלות ראש ויאמר שכל מי שיוסיף בזה ירבה במצות שמחה שהשכרות והשחוק הרבה וקלות הראש אינה שמחה אלא הוללות וסכלות ולא נצטוינו על ההוללות והסכלות אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכל שנאמר (דברים כ"ח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב (מרב כל) הא למדת שהעבודה בשמחה ואי אפשר לעבוד את השם לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שכרות:

1. מלך
לדעתכם
השמחה כל
כך חסר
מצבדות ה'?

(כא) חייבין בית דין להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו מסבבין ומחפשין בגנות ובפרדסים ועל הנהרות כדי שלא יתקבצו לאכול ולשתות שם אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה וכן יזהירו בדבר זה לכל העם כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם לשמחה ולא ימשכו בין שמא יבואו לידי עבירה

בהלכות יום טוב מדגיש הרמב"ם את חשיבות השמחה אבל מזהיר מפני השכרות ואיבוד השליטה. לעומת זאת בהלכות מגילה, המבטאות את ענייני פורים, מדגיש הרמב"ם את שתיית היין כחובה "עד שישתכר וירדם בשכרותו".

הרמב"ם – מצוות "לביסומי"

הלכות מגילה פרק ב' הל' ט"ו

(טו) כיצד חובת סעודה זו שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרותו.

דברי הרמב"ם מתבססים על קביעת הגמרא במסכת מגילה להלן:

מסכת מגילה, דף ז'

אמר רבא מחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי
רבה ורבי זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי
איבסום. קם רבה שחטיה לרבי זירא.
לשנה אמר ליה: ניתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי?
אמר ליה לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא.

2. מדוע לדעתכם
רבא מחייב
השתכרות בפורי'ם
"עד דלא ידע
בין ארור המן
לברוך מרדכי".
מה זה כל כך

תרגום:

אמר רבא: כל אדם מחויב להשתכר בפורים עד שלא ידע [להבחין] בין "ארור
המן" ל"ברוך מרדכי".
רבה ור' זירא עשו סעודת פורים ביחד.
השתכרו. קם רבה ושחט את ר' זירא.
למחרת ביקש עליו רחמים והחייה אותו.
בשנה שאחרי כן אמר לו [רבה לר' זירא]: האם מר רוצה שנעשה סעודת פורים
יחדיו?

3. האם קייט קשר בין
הסיפור על רבה ור'
זירא, לבין ההלכה
שקובץ רבא קודם
לסיפור: "חייב אדם
להשתכר בפורי'ם"?

ענה לו [ר' זירא]: לא בכל שעה ושעה מתרחש נס (- כלומר אני חושש שגם השנה
הדברים יחזרו על עצמם ולא בטוח שתצליח להחיות אותי אח"כ...).

4. מה לדעתכם הסיפור
על רבה ור' זירא בא
ללמד אותנו? נסו
להציג שתי אפשרויות
מתשובתכם.

נעיין להלן בדברי המהר"ל המסביר את חשיבות המשתה והשמחה בפורים.

המהר"ל²⁶ – "עד דלא ידע"

אור חדש, עמ' מח – מט

וזה שאמר (מדרש שוחר טוב משלי ט, א) שכל המועדים יהיו בטלים ואלו פורים לא יהיה בטל לעולם ויש לו יסוד קיים לנצח... ויש לפרש... כי ימי הפורים [נקבעו] מפני שהמן היה רוצה לכלות אותם מן העולם ודבר זה הוא ביטול גופם ומפני כך ימי הפורים הם ימי המשתה ושמחה וזהו הנאות הגוף וצריך שיהיה השכרות כ"כ עד שישלך השכל וכמו שאמרו (מגילה ז, ב) צריך לבסומי בפוריא עד שלא ידע בין ארור המן ובין ברוך מרדכי כלומר כיון שתקנו ימי הפורים למשתה ושמחה שהוא הנאת הגוף לכך צריך שיהיו

5. מדרש פסוקי
המהר"ל י
צנין מ'לוח
פסוקי
מסעודה והנאת
הכלל והפתיית
יין א
שיתכר?

נמשכים לגמרי אחר הנאת הגוף עד שישלך השכל לגמרי כי הגוף והשכל שני הפכים שאם האחד קם השני נופל וכל אשר הוא נוטה אחר השכל הוא נגד הנאת גופו לכך אמרו (שם) שצריך לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי שאז יסולק השכל לגמרי והאדם נעשה גופני לגמרי ואפילו בין ארור המן ובין ברוך מרדכי לא ידע אף שבשביל [העניין של] ארור המן וברוך מרדכי הוא המשתה והשמחה עצמו ואפילו זה אינו יודע כל שכן שלא ידע להבחין בין דבר לדבר בשאר דבר[ים].

המהר"ל מדגיש כי השמחה החומרית בפורים והנאות הגוף הן כנגד גזירת אחריותו והמן להשמיד, להרוג ולאבד את כל היהודים. באמצעות שתיית היין וההשתכרות אדם מאבד את השליטה השכלית ונעשה לגמרי גופני. שמחת הגוף כנגד רצונו של המן להשמיד את הגוף. יש להדגיש שהמהר"ל כותב על השכרות אך ורק בעניין פורים וכמובן השכרות במהלך השנה אסורה ואיננה מקובלת. לא מצאנו גדולי ישראל שהשתכרו במהלך השנה. יתרה מזאת, יש אומרים שדברי המהר"ל מתייחסים להיבט הרעיוני של השכרות ואינם מכוונים להשתכרות ממשית. עלינו להשוות את דברי המהר"ל המצדד בעניין השכרות לדברי הרמב"ם לעיל (הלכות שביתת יום טוב) המדגיש "שהשכרות והשחוק הרבה וקלות הראש אינה שמחה אלא הוללות וסכלות ולא נצטוונו על ההוללות והסכלות אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכל". כלומר: יש לאזן בין המודעות לביטול השליטה האנושית באמצעות השכרות, לבין הצורך לא להגיע להוללות.

²⁶ רבי יהודה ליווא בן בצלאל (רע"ב – שס"ט, 1512 – 1609) מוכר בכינויו מהר"ל (מורנו הגדול רבי ליווא) מפראג (בספרות הגרמנית כונה "רבי לב הגבוה"). היה רב, פוסק הלכה, מקובל והוגה דעות, מגדולי ישראל הבולטים בתחילת העת החדשה.

להלן הסברים נוספים לשתיית היין בפורים:

כל הניסים בפורים נעשו באמצעות היין.

בבחינת "נכנס יין יצא סוד", שתיית היין בפורים מגלה כי המציאות החיצונית איננה המציאות הסופית ומתחתיה יש מציאות אחרת שהקב"ה מכוון אותה. זה עיקר המגילה להראות כיצד הרע הופך לטוב.

3. שתיית היין "עד דלא ידע" מבטאת את ביטול הדעת האנושית והשליטה האנושית והתמסרותנו המוחלטת להשגחת ה'.

רבי נחמן מברסלב²⁷ – השמחה

ליקוטי מוהר"ן, מהדורה בתרא, סימן כ"ג

הצורך להכניס את העצבות (מרה שחורה) אל תוך השמחה ולהפך את העצבות לשמחה.

בענין השמחה. על-פי משל, שלפני-אדם שמחים ומרקדים, אזי חוטפים איש אחד מבחוץ, שהוא בעצבות ומרה שחורה, ומכניסים אותו בעל-כרחו לתוך מחול המרקדים, ומכריחים אותו בעל-כרחו שיהיה שמח עמם גם-כן, כן יש בענין השמחה. כי כשאדם שמח, אזי המרה שחורה ויסורים נסתלקים מן הצד. אבל מעלה יתרה להתאמץ לרדף אחר המרה שחורה דוקא, להכניס אותה גם-כן בתוך השמחה, באופן שהמרה שחורה בעצמה תתהפך לשמחה. שיהפך המרה שחורה וכל היסורין לשמחה, כדרך הבא לתוך השמחה, שאז מגדל השמחה והתהפך מהפך כל הדאגות והעצבות והמרה שחורה שלו לשמחה. נמצא שחוטף המרה שחורה ומכניס אותה בעל-כרחו לתוך השמחה, כמשל הנ"ל:

וזה בחינת (ישעיה ל"ה): "ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה" שהיגון ואנחה בורחים ונסים מן השמחה, כי בעת השמחה דרך היגון ואנחה לעמד מן הצד כנ"ל, אבל צריך לרדף אחריהם דוקא, ולהשיגם ולהגיעם, להכניס אותם דוקא לתוך השמחה כנ"ל. וזהו: "ששון ושמחה ישיגו" וכי ששון ושמחה ישיגו ויתפסו את היגון ואנחה, שהם נסים ובורחים מן השמחה, להכניס אותם בעל-כרחם לתוך השמחה כנ"ל. כי יש יגון ואנחה שהם הסטרא-אחרא, שאינם רוצים להיות

²⁷ רבי נחמן מברסלב (תקל"ב – תקע"א, 1772 – 1810) נינו של הבעש"ט ומייסד חסידות ברסלב והאדמו"ר היחיד שלה. רבי נחמן היה מורה רוחני מקורי שהדגיש את המכשולים הרבים בדרך לדעת האל ואת חשיבות השמחה, האמונה הפשוטה והתמימות, וכן ההתקשרות לצדיקים ובפרט "צדיק האמת".

הראי"ה קוק – עד דלא ידע

מאמרי הראי"ה, עמ' 155 – 157

עם ישראל הוא עם אחד השואב את כוחותיו מנפש האומה.

...אמנם כל האומר ששקר בדה המן הרשע באמרו "ישנו עם אחד מפורד ומפורד" אינו אלא טועה. באמת מפורד ומפורד הוא העם האחד, אבל בכל זה עם אחד הוא. ושמא תאמר איך יתכן שיהיו שני הפכים בנושא אחד, עם אחד מצד אחד ומפורד מצד השני. אל תתמה על החפץ. ישנם פלאים בעולם. והעם הזה שכל עמידתו בעולם מרופדת היא בפלאי פלאות, הוא מראה בהווייתו גם כן את הפלא הזה, ובמהותו העצמית הרי הוא עם אחד, למרות מה שהוא מפורד ומפורד.

אמת הדבר שמחלתנו הגדולה, מחלת הגלות, בין מחלת הגלות שבפועל שנתכה עלינו במלוא זעפה, בין מחלת הגלות שבכח, שלפפה אותנו מאז, אשר על ידה באה עלינו הקטסטרופה הגלותית "ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתינו", היא מלפפת אותנו ועושה אותנו לעם מפורד ומפורד, אבל נצח ישראל לא ישקר. הגלות עם כל נוראותיה מוכרח שקץ יבא לה, ובעת אשר הרוח מתחיל לבא מארבע כנפות הארץ, מהמצוקות הסובבות אותנו מעבר מזה ומהתגלות הנפשית הממלאה את קרבנו גם יחד לשוב ולהבנות בארץ חיינו מעבר מזה, הננו קרובים להכיר כי ישנה תרופה גם למחלת הפיזור והפירוד שלנו. וסוף כל סוף עם אחד אנחנו ועם אחד נהיה, ועוד הפעם יקום ישראל, באמרתו הנצחית של "לך כנוס את כל היהודים".

אבל עוד הפעם הקושיא גדולה היא ועומדת על דרך הגאולה כקיר ברזל ואבן נגף. הרי סוף כל סוף הפיזור והפירוד אוכל אותנו בכל פה. אף אתה אמור להסתם מקשה הלזה, כי כשם שהרפואה העצמית של הפרט משתמשת היא כבר למעשה לחשוף מעיינות של עוצמה ושל בריאות מתוך האדם עצמו, מנפשו אל נפשו, מתוך הנפש הבלתי ידועה, הטמירה ומכוסה כל כך עד שהאדם עצמו אינו מכיר את מהותו, מפני שידוע הוא שהמחלות הנפשיות ותוצאותיהן הגופניות, אינן מקננות אלא בצד הזיבורית (=חיצוני) של האדם, וזהו הצד הידוע שלו, דווקא הצד הפומבי והמפורסם שלו. אבל הצד הגנוז שלו, הצד הבלתי ידוע שלו, הוא תמיד מלא אומץ, מלא חיים וכח, ומאוצר בריאותו הגנוזה יש סיפוק רב, להשפיע על הצד הידוע והפומבי שלו, המטעה אותו לחשוב על עצמו שהוא חולה ורצוף, בשעה שבאמת הוא בעל נפש אמיצה בריאה ומלאה חיים ועוז.

ומה שנמצא בפרט, נמצא הוא במידה הרבה יותר גדולה בכלל כולו. ובכלל ישראל ביחוד שסוף סוף באמת הוא עם אחד "יומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", הננו הפעם מוכרחים להודות על שגיאותינו שאנו חושבים לתאר לנו את עצמנו, את מהותה של היהדות על פי המראה החיצון שלה, על פי הפומביות שהיא הזיבורית שלה. ומזה בא הפחד שאנו מתפחדים מפני קלסתר פנינו אנו. ואנו דנים רק על אותו הצד של הפיזור והפירוד שלנו. וגם ההמנים של כל הזמנים שהם פוגעים בנו בארס

שנאתם, וביחוד בזמן המעבר הזה, הם תופסים את הצד החלש לפי שהוא הצד הפומבי והידוע אבל דווקא על ידי מזעזענו אלה נבוא לחוש שיש לנו נפש כללית בלתי ידועה, נפש אומתית גדולה אשר אנחנו הסחנו את דעתנו ממנה, והיא מלאה עוצמה ויש בה כח להעמידנו על רגלינו, לחדש את חיינו כימי עולם ולעמוד גם כן נגד כל מיני העמלקים החפצים כל כך לזנב את נחשלינו...

ומתוך כל הגואלים הפודים והאוהבים, ומתוך כל המשעבדים המוכרים והשונאים, מתוך כל מועצותיהם השונות, יושב בשמים ישחק, להעמיד לנו אור ישועה וגאולת עולמים, ומתוך המעמד של "עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", תבוא הכרה עליונה למצא את היהודי הבלתי ידוע שבתוכנו, ואח אל אח יתודע, ויד ליד תנתן, וקול גדול ישמע: קומו ונעלה ציון אל בית אלקינו, וכבימי מור והדס יאמר גם היום ישנו עם אחד מאוגד וגבוש עומד בחסנו, לבנות את כל הריסותיו מאוצרו הפנימי הסמוי מן העין אשר בו גנוזה היא הברכה של "לך כנוס את כל היהודים". ו"מחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", ונאמר לחיים, לחיים, ולחיים טובים "ולשלום" לכל ישראל, ואמרו אמן.

פסח

פסח

מבוא

חג הפסח מוזכר בתורה בשני שמות: חג המצות וחג הפסח. חג המצות מבטא את גילוי האמונה וחג הפסח מבטא את סגולתו ויחודו של עם ישראל.

ליל הסדר, עיקרו של חג הפסח, הוא הזדמנות מיוחדת להתקדמות רוחנית כפי שנכתב בספר "כף החיים":

הרב יעקב חיים סופר²⁸ – התחדשות הארת הזמן

"כף החיים", סימן תנ"ג סעיף קנ"ב

ידוע הוא שבכל יום טוב ובכל יום שהייתה בו הצלה לישראל מתחדשת אותה הארה באותו יום בשנה לעולם. ומכיוון שכל האורות שנתגלו בליל פסח, בזמן יציאת מצרים, חוזרים ומתגלים בליל הסדר בכל שנה ושנה מחדש, לכן מרגיש כל אדם על עצמו שיש לו הארה ושמחה רבה (בליל הסדר) יותר משאר לילות יום טוב.

להלן נעמיק במספר מושגי יסוד של חג הפסח. בראש ובראשונה נעסוק במושג החירות. מהי חירות? מהי משמעות היציאה מעבדות לחירות? נעיין בדברי הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ המדגיש כי חירות איננה רק יציאה מעבדות:

²⁸ הרב יעקב חיים סופר (תרכ"ז – תרצ"ט, 1869 – 1939) היה מקובל, מחבר ופוסק הלכה. נולד בבגדאד ועלה לארץ ישראל. כתב את סדרת ספרי ההלכה כף החיים.

הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ²⁹ – מהי חירות?

חיי שנה עמ' 182-188

עבודת איננה מתבטאת רק בהיבט הפיזי, אלא שעבוד רצונו של אדם לרצונותיו ועולמו של אדם אחר. חומרת השעבוד איננה מתבטאת רק בשעבוד חיצוני, אלא כשהשעבוד מופנם בנפש האדם, מבטל את רצונו העצמי ומונע ממנו להיות בן חורין אמיתי.

היסוד המרכזי של העבדות הוא בכך שעבודת העבד נעשית במוחלט עבור אחרים. לא האיש העומד הוא הקובע לעצמו את מטרת העבודה, ולא רצונותיו ומאוויו שלו הם המתבטאים בה; **האחר קובע את המטרות ואת היעדים, ואילו העבד כפוי לעשות תמיד את רצונו של המשעבד.** מכיוון שכך, אין זה משנה אם העבד אכן עובד עבודת פרך כפשוטה בחומר ובלבנים בשדה; העבד יכול גם לשבת בחדר ממוזג ולכתוב מאמרים ספרותיים – אך גם במצב זה, הוא עדיין עשוי להישאר עבד.

כאשר מתייאר פרעה מלך מצרים מפני התעצמותו הגוברת של עם ישראל בתוך מצרים, הרי הוא מביע את החשש שמא יגיע עם ישראל לידי הכרת זהות עצמית – "ונלחם בנו ועלה מן הארץ". כדי שעם ישראל יישאר בארץ מצרים, צריך פרעה למנוע את יצירתה של זהות עצמית, ולכן הוא מחייב את עם ישראל לעסוק בדברים שאינם מעניינים של העם – "למען ענותו בסבלותם" – בסבלותם של המצרים. "ויבן ערי מסכנות לפרעה, את פיתום ואת רעמסס" – המפעלים הללו עשויים להיות מפעלים חשובים לעצמם, והעבודה – מועילה ופרודוקטיבית, אולם עבודה זו היא בעבור פרעה ובעבור מצרים. משום כך, הרי העסקתו של עם ישראל בה היא הפיכתו לעם עבדים – עם היוצר בעבור אחרים, עם העושה את מלאכתם של אחרים...

"לקחת גוי מקרב גוי"

השעבוד מתחיל בכך שהעבד עובד בעבור האחרים, הם הקובעים את דרך חייו ואת מטרותיו. אולם **השעבוד יכול להעמיק אף יותר, כאשר הוא פוסק מלהיות טרחה חיצונית, והוא נכנס לנפש פנימה.** כל עוד קיימת בעבד ההרגשה כי יש לו, כאדם או כאומה, רצונות עצמיים וכי הוא נאלץ מפני סיבות שונות לעבוד עבודתם של אחרים; כל עוד קיימת בו תחושת סבל העבדות – עדיין אין היא עבודת גמורה ומוחלטת. אולם כאשר העבד שוכח שהוא עבד ומתחיל להזדהות עם עבודתו – אזי העבדות חודרת גם לנפשו, הוא מאבד את קיומו העצמאי. בדברי הנביאים ובדברי חז"ל מודגש כי עם ישראל חדל מעט מעט להרגיש את העבדות, והחל להזדהות עם העבודה ועם המצרים, בנקודה זו הוא איבד את הווייתו העצמית. אין פירושה של ההזדהות עם המצרים שהיהודים הופכים להיות מצרים לכל

²⁹ הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ (תרצ"ז – תש"פ, 1937 – 2020) היה מחבר ספרי הגות יהודית וביאורים, בפרט לתלמוד ולחסידיה. נודע בעיקר בשל פירושו לתלמוד והיותו בעל ידע רחב בתחומי דעת שונים. חתן פרס ישראל למדעי היהדות, עיטור נשיא מדינת ישראל לשנת 2012 ויקיר ירושלים לשנת 2017. שימש כנשיא הסנהדרין החדשה. היה רב בית הכנסת צמח צדק בירושלים ונשיא הישיבות התיכוניות מקור חיים ושפע מקור חיים ונשיא ישיבת תקוה.

דבר, שהרי המצרים (אז, ממשיכיהם בכל הדורות) אינם חפצים לתת ליהודים את ה'זכות' הזו; אולם כאשר היהודים מתחילים לשאוף לאותם דברים, ורואים בעבודה שהוטלה עליהם מטרת חיים השייכת להם – אזי הם מקבלים, למעשה, את ההכרה היסודית במטרות של העם המצרי ובשאיפותיו.

מי שאין לו רציה עצמית, בין משום שהעבדות טמטמה ושברה את רוחו, בין משום שלא הגיע לכלל פיתוח אישיות עצמאית – ממילא אינו מסוגל להיות בן חורין. אדם כגון זה, שאינו בעל מהות עצמית, גם כאשר עול השעבוד סר ממנו והוא חדל להיות עבד, הרי אינו נעשה על ידי כך חופשי; הוא בסך הכל נעשה לחפץ מופקר – עבד ללא בעלים...

אין לנו ידיעות מה הייתה הרציונליזציה שנתנו היהודים במצרים לעבדותם, אך אין אנו צריכים לחפש הרבה, כדי למצוא יהודים כיום, שעשו ועושים את אותם הדברים עצמם. העבדות, הגולה, הוויית החיים בין הגויים נעשות על ידם לאידיאלים בפני עצמם. האידיאל של היהודי נעשה להיות מה שהינו – עבד לגויים ולערכיהם. שאיפתו היא לעשות את שליחותם וליצור את יצירותיהם. אפילו המכות והייסורים הבאים מצד הגויים מפסיקים להיות דבר שיש להתאונן עליו. לגבי יהודים מסוימים הם הפכו להיות חלק מן ה'תעודה' של עם ישראל: להיות גולה, להיות סובל, לשאת את חייהם ואת עבודתם של האחרים. כאשר העבד אינו יכול להשתחרר מעבדותו משום שהיא מפסיקה להיות לגביו ביזיון, מעמסה, וכאב; כשהוא טוען, כי כך נאה לו וכך ראוי לו להיות לנצח – הרי על ידי כך נעשה הוא מעבד מקומי וזמני לעבד עולם...

עצם הרצון לצאת לעבוד את ה' הוא סימן להתרופפותה של העבדות – שהרי לעבדים אמיתיים אין אלים של ממש. יתר על כן, החובה הראשונה של העבד היא לעשות את עבודתו, ולשרת את אדונו. ברגע שהעבד מגלה כי יש אדון מעל האדונים, כי יש מרות וחובה עליונה מכל שאר ההתחייבויות שמחייבת גם אותו – מאותה שעה שוב אין הוא עבד בתוכו. כמובן שניתן להחזיק אנשים שיעשו עבודת כפיה במשך זמן כלשהו, אך עבודה זו כבר אינה בגדר של עבדות גמורה. המרד, וההתארגנות ליציאה לחופשי יכולים להתעכב לאורך זמן, אך אם יישאר הרצון לצאת לחוג לה' – סופם לבוא.

על מנת למנוע את התחייה הלאומית, מנסה פרעה לשבור את רוחו של העם בעבודה קשה, שאינה מיועד לצרכה. הוא פועל להביא אותם למצב שבו לא יוכלו לחלום עוד, לא יוכלו לרצות עוד בדברים שמעבר לתחום הנאות החיים הפשוטות ביותר. זאת, משום שהשחרור האמיתי מתחיל כאשר יש לרצון לצאת, מטרה מסוימת מאחוריו; כאשר המטרה היא לא רק מניעתה של העבודה הקשה שבעבדות, אלא שלילתה כמערכת של חיים, מוסר וערכים המחייבת את העבד.

מכאן החשיבות שיש ביציאת מצרים להתווייתה של מטרה: לחוג לה' במדבר. כשיש מטרה עצמית, ודרך החיים היא לא רק חיקוי והמשך של העבדות, אלא אחרת באמת – אז מתחילה הגאולה.

השחרור, אם כן, עומד על קנייתה של זהות עצמית ולא על שלילתה של עבודה חיצונית. משמעותו של השחרור הוא קבלת מערכת ערכים עצמית, וסולם ערכים ומטרות עצמי, ומי שאין לו זהות משלו ואין לו אלוקים משלו – עבד הוא תמיד, גם אם אין אדוניו עומד כרגע על גבו. יכול הוא להימלט מעבדותו רק לכאורה, שהרי בסופו של דבר הוא יישאר עבד לפרעה, אפילו אם ברח ממצרים. השוט החיצוני עשוי להישבר, אך חותמת העבד שבתוכו נשארת.

שעבוד שלא תם

במובן הזה, לא פסק שעבוד מצרים עם יציאת מצרים הראשונה. עם ישראל, בהיותו בגלויות אחרות ואף בהיותו על אדמתו שלו, עשוי לחזור לאותו שעבוד. כל עוד שמר העם היהודי את מהותו הרוחנית העצמית, את עקרונותיו הרוחניים, את הנהגתו הפנימית ואת דרכי החיים שלו – הרי בתחום זה הוא לא היה משועבד. האדם מישראל בשנות גלותו היה נרדף, מושפל ומבוזה, והיה עליו להכיר בחולשתו וחוסר ישעו בתחומים רבים; אך גלותו לא הייתה שלמה, משום שהוא עדיין ראה את עצמו כבעל רצון עצמי, עולמו הרוחני היה כעין תחליף למולדת. שלמותה של הגלות החלה עם ההתבוללות, כאשר היהודי איבד את עצמיותו. יהודי כזה, גם בצאתו מן הגלות הפיזית ובהגיעו לארץ משלו, מוסיף לשאת את הגלות עמו. הוא מוסיף להיות משועבד לעולם החיצון – שעבוד של ההכרה, של דרכי המחשבה ושל יסודות האמונה. העולם החיצון שוב אינו יכול למשול בגופו – אך מוסיף הוא לרדות בנפשו...

יפה אמר על כך אחד מגדולי החסידות: קל יותר להוציא את היהודים מן הגלות מאשר להוציא את הגלות מן היהודים. היציאה החיצונית מן הגולה יכולה לשמש להרבה דברים גדולים, אך היא כשלעצמה איננה אפילו 'אתחלתא דגאולה'. הניסיונות שנעשו באופנים שונים, להגיע לשחרורו של העם היהודי על ידי יציאה חיצונית בלבד מן הגלות, אין בהם כדי להביא לגאולה של ממש. במקרה זה אין כאן שחרור, אין כאן יציאה מבית עבדים – יש בכך רק הגירה של עבדים ממקום אחד למקום אחר. כביכול, אין העבדים מסוגלים לצאת מארץ אחת אלא כדי להקים מושבה של עבדות בארץ אחרת. תחילתה האמיתית של הגאולה באה כאשר שוללים לא רק את העול המצרי, אלא אף את עולה של המצריות.

כדי להגיע לגאולה, לא רק להעדר גולה בלבד, לא די לעם ישראל בכך שייצא מ"מדבר העמים", עליו גם לחזור ולקנות לעצמו את מהותו העצמית, את אופיו, את רוחו, את דרכי המחשבה והחיים שלו – כדי שיוכל להיות עם של בני חורין.

יציאת מצרים הן בהקשר של המכות והן בהקשר של קריעת ים סוף, מכילה ניסים רבים. מהו מקומו של הנס בעולם האמונה? האם אנו מבססים את אמונתנו על ניסים, או שהנס איננו יכול לשמש כהוכחה וודאות פנימית? נעיין להלן בדברי הרב שג"ר המתייחס אל הנס לאור השקפות הכוזרי, הרמב"ם והמהר"ל.

הרב שג"ר³⁰ – הנס בעולם האמונה

זמן של חירות, עמ' 78-82

הנס הגלוי איננו ההוכחה הבלעדית לעיקרי אמונה. האמונה חייבת להישען על יסוד חזק שאדם מוצא בעולמו הפנימי ואז הוא חי מתוך תודעת יציבות שאיננה תלויה בגורמים חיצוניים.

עיון בפשטי המקראות יעלה כי יציאת מצרים נתפסת כיסוד האמונה הישראלית. הדבר מודגש ביותר בדיבר הראשון, דיבר האמונה המורה: 'אנוכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים' (שמות כ', ב). ואכן, חלק מן הראשונים מצאו שהאמונה המתייחסת כאן נשענת על הניסים הרבים המלווים יציאה זו. **לפי נקודת מבט זו, הנס הוא ההוכחה לאמונה ולעיקריה, כמו חידוש העולם, ההשגחה, השכר והעונש...**

גם לפי דברי החבר בספר הכוזרי יש לנס מקום מרכזי בהקשר של האמונה – אמנם לא בהוכחת האמונה אלא ביצירת זיקה אל האמונה. החבר בוחן להציג את עצמו בפני מלך כוזר כ'מאמין באלקי אברהם יצחק ויעקב אשר הוציא את בני ישראל באותות ובמופתים ממצרים... ואשר שלח אליהם את משה בתורתו'. מלך כוזר תמה על התוודעות זו ושואל: 'וכי לא היה לך לאמר... כי מאמין אתה בבורא העולם ומסדרו ומנהיגו הוא אשר בראך והוא המטריף לך חסדך?'. בתשובה על תמיהה זו החבר מדגיש את נס יציאת מצרים כבסיס האמונה. יציאת מצרים היא ראיה על הפנייה הישירה והאישית של הבורא ליהודי, פנייה שלא כדרך הטבע, ועל בסיסה של פנייה אישית זו מיוסדת הזיקה של היהודי אל אלוקיו ותורתו. **מן הנס הגלוי הגדול הוא לומד על קרבת ה' ממשית, וקרבה זו היא היא עיקר הגילוי של האמונה.** הנס מבחינתו איננו 'הוקוס פוקוס' שחולף ועובר, אלא אירוע הנושא בחובו את הריגוש של המפגש הישיר עם המופלא, המיסטי, הטמון בו. זוהי המשמעות הדתית של הנס, ובלעדיה הוא חסר משמעות.

לעומת העמדות הרואות בנס את מרכזי חיי האמונה, הרמב"ם בהלכות יסודי התורה מציג קריאה דתית אחרת:

³⁰ הרב שמעון גרשון רוזנברג (תש"ט – תשס"ז, 1949 – 2007) היה ראש ישיבה והוגה דתי מודרני, בעל הגות עם מאפיינים נאו-חסידיים ופוסטמודרניים. בתשנ"ו הקים את ישיבת שיח יצחק ועמד בראשה עד פטירתו.

משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף, אלא כל האותות שעשה משה במדבר על פי הצורך עשאו לא להביא ראיה על הנבואה.

הרמב"ם מלמד כי הנס כהוכחה לא יכול אף פעם להביא לוודאות פנימית. וזאת משום שבמרווח שבין הנס למה שהוא בא להוכיח, תמיד ייפול הספק 'שאפשר שיעשה הנס בלט וכישוף'. הנס יביא אולי לאמונה, אך זו תהיה 'נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה', כדברי הרמב"ם בסוף ההלכה המובאת לעיל.

עצמיות האמונה והתלות שבנס: עיון בגבורות ה' למהר"ל

בדרכו של הרמב"ם הולך גם המהר"ל, והוא שולל מכל וכל את היותו של הנס סימן ומופת המביא לאמונה... הסיבה להתנגדותו של המהר"ל לתפיסה של הנס כאות על האמונה נעוצה בהבנתו המיוחדת את טיבה של האמונה וכך הוא מלמד:

ביאור עניין זה כי אברהם תחילת בחינתו היה שנבחן באמונתו כאשר הושלך לכבשן האש, ואם הוא חזק באמונתו נבנה עליו טירת כסף. טירת כסף הזה הוא בנין העולם אשר נבנה על אברהם... כי אין ראוי להיות התחלה רק אשר יש לו מציאות חזק, לכך בשביל האמונה הזאת ראוי היה לרשת העולם הזה והעולם הבא. כי מאחר שהוא חזק באמונתו יש לו מציאות חזק, וראוי להיות עיקר המציאות בעולם הזה ועיקר המציאות בעולם הבא. אבל מי שמציאותו חלש באמונתו אין ראוי להיות עיקר בעולם הזה ולא בעולם הבא וכן מה שאמרו ז"ל שלא זכו ישראל לגאולה רק בשביל האמונה, וזה בשביל כי השעבוד הוא מורה על מיעוט המציאות, כי אשר הוא משועבד לאחרים הרי נתלה באחר, ואין זה נקרא מציאות כיוון שתלוי באחר, וכאשר היו ישראל מאמינים היו חוקי המציאות אשר אין ראויים אל השעבוד מאחרים, ולהיות נתלים בזולתן. ולכך בשביל חוזק מציאות היו יוצאים לחירות ודבר זה הוא ענין עמוק... וזה כי האמונה שיש לו בזה חוזק המציאות הוא מעלה אלוקית, **כי דברים החומרים תלושי המציאות מקבלים שני תמיד ואין חוזק להן.**"

לדידו של המהר"ל, האמונה קשורה דווקא לגאולה משום שאיננה נסמכת על דבר, לכן היא ביטוי של חירות וחוסר שיעבוד – 'וכאשר היו ישראל מאמינים היו חזקי המציאות אשר אין ראויים אל השעבוד מאחרים, ולהיות נתלים בזולתן'. הגאולה האמיתית הנה בוודאות שאיננה תלויה בדבר, אף לא בהוראת הנס המופלא. לפיכך האמונה היא שמתנה את החירות, שהיא איננה אלא חוסר התלות של האדם...

התבוננות נוספת תמצא כי הפגם בתפיסה זו של הנס עמוק עוד יותר, וכך מלמד המהר"ל: גם אם הנס היה ניצב לנגדנו כאקדח הצמוד לרקה ומאלץ אותנו להודות במה שהוא מורה עליו, עדיין לא היינו הופכים מאמינים. האמונה היא פונקציה של הכרה ממשית, **הכרה הנובעת מעצמיותו של**

האדם, שהיא מצדה איננה עניין קוגניטיבי גרידא אלא תלויה במכלול המלא של אישיותו של האדם, מכלול שאי אפשר לנתקו ממעשיו, ממידותיו וממחשבותיו של האדם. הנס איננו חלק מן המכלול הזה, אלא היסמכות שבאה מחוצה לו, ומותירה את האדם כמי 'שמציאותו חלש באמונתו' ולא די לו בעצמותו, ולכן הנס 'איך ראוי להיות עיקר בעולם הזה ולא בעולם הבא'... בעבור המהר"ל איש אמונה הוא מי שיכול לעמוד בפני עצמו. בסופו של דבר האמונה לא נשענת על יסוד חיצוני, אלא על היסוד החזק שאדם מוצא בפנימיותו שלו. מבחינה זו, הכיוון הפוך – האמונה היא תכונה נפשית פסיכולוגית של האדם, היא עולה מבפנים ויוצאת החוצה, וכופה את עצמה על החוץ.

אנו חושבים שליהודי המאמין ישנה מעין 'פוליסת ביטוח', הוא 'אוחז בזקנו' של משהו וסומך עליו. אך לפי דברינו כאן האמונה היא אתה עצמך, היכולת שלך לומר כן, למרות המכות שאתה סופג, שהן הסתירות והספקות האמוניים שלך; לומר כן ולא להתיימש. 'מי שיש לו אמונה יש לו מציאות', יש לו מציאות אישית משלו. אני מתאר בדברי חוויה שאם זוכים בה חשים משהו חזק מאוד. אדם שמתנוצצת בו אפילו לרגעים אמונה אמיתית בקב"ה, לא כהבנה שכלית אלא כהכרה פנימית עצמית, חש את העולם באופן אחר – כי אנו חיים בעולם של מצוקה; יש לנו ספקות ואי-ודאויות. אך כאשר אדם מגיע לנקודת הוודאות של האמונה, הוא חי מתוך תודעה אחרת – תודעה של יציבות. לסיכום נקודה זו נאמר, כי עקב הופעתו של הנס היינו הופכים אולי למאמינים, אך היינו בעצם מאמינים תלויים, זן מוסווה של האפיקורסים כפי שקובע המהר"ל.

על הצורך בהכרה פנימית עמוקה, המבוססת על אמונה, ולא הסתמכות רק על הנס בלבד, אנו קוראים בדבריה של פרופ' נחמה ליבוביץ' להלן:

פרופסור נחמה ליבוביץ'³¹ – אמונת הלב

הגדת נחמה, עיונים בהגדה של פסח, עמ' 156-157

"בצאת ישראל ממצרים... הים ראה וינוס" (תהילים קי"ד) וכן הוא אומר "וימרו על ים בים סוף" (תהילים, ק"ו, ז').

מהו שני פעמים? אלא על הים המרו (מרדו) שלא היו רוצים לירד. אילולא שבט יהודה שקפץ תחילה וקידש את שמו של הקדוש ברוך הוא... ובים סוף מנין שהמרו (=מרדו)? אלא כיוון שירדו לתוך הים, הים היה מלא בטיט, שהיה עד עכשיו לח מן המים והיה בו כמין טיט... והיה אומר ראובן לשמעון: במצרים – טיט, ובים – טיט. במצרים – בחומר ובלבנים, ובים – חומר מים רבים. הווי אומר "וימרו על ים בים סוף" (מדרש רבה, שמות, פרשה כ"ד, פסקה א')

³¹ **נחמה ליבוביץ'** (תרס"ה – תשנ"ז, 1905 – 1997) הייתה פרשנית ופרופסור למקרא, מורה ומחנכת, כלת פרס ישראל בתחום החינוך. עסקה בהוראת תורה נביאים וכתובים, וחיידשה דרך לימוד חדשה בתנ"ך.

התשובה לבן החכם

דרך התשובה לחכם ב"הגדה" הוא בבחינת "תן לחכם ויחכם עוד". הוא שואל על עדות, חוקים ומשפטים מהתורה שבכתב. הוא מגלה יכולת ניתוח וכישר הבחנה בין הסוגים השונים של המצוות. משיבין לו מתורה שבעל פה, מחכימים אותו ב"הלכות הפסח", החל מראש מסכת פסחים עד לסופה, עד ל"אין מפטירין אחד הפסח אפיקומן". כלומר על פי דרכה של ההגדה – ברור שכלי גורר אחריו ברור שכלי אחר.

אולם תלמודה של ארץ ישראל מבקש להעלות את החכם למדרגת האמונה. משמיעים לו את הפסוק שמשימיעים בהגדה לתם: "בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים". לומר לו, שלאחר כל התחכמותו, יש לעבוד את ה' ללא חכמות (ר' נחמן), "כי במעלת התם יגיע האדם לדבקות בה' – כמעלת אדם הראשון לפני התחכמותו". (על פי המהר"ל, נתיב התמימות). וכעין מה שהסביר המהר"ל, על מה אבדה הארץ? על שלא ברכו בתורה תחילה. חכמים, מרוב אהבתם לתורה, נהנו מחוכמתה ושכחו את נותן התורה. הברכה לה' מבטאת את ההודאות לו והדבקות בו. כך קיים החשש, שמרוב התעסקות בהלכות המשתרגות של הפסח עלולים לשכוח את גואל ישראל, ולכן באה התשובה והתזכורת שבפסוק, להחזירנו אל השורש, וללמדנו, שהוצאת ישראל ממצרים בחזק יד, הוא מופת אמונת ישראל, כתשובת החבר למלך כוזר. מופת זה מועיל להכרת האל-יותר מן הטענות ומן התשובות של ההיקשים השכליים, שרבו בהם הספקות. (עיין כוזרי מאמר א', י"ג, ומאמר ה', ט"ז)

התשובה לבן הרשע

התשובה לבן הרשע באה להבליט לפנינו ביתר ברור עד כמה נעימות הן דרכיה של תורת ארץ ישראל. הרשע שבהגדה מופיע כפחות מתריס מן הבן הרשע שבירושלמי. זה האחרון מעיז פנים ומתניף: "מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה?!" אף על פי כן עונה הירושלמי לאותו בן ביתר נועם ממה שבהגדה, הגורסת: "אף אתה, הקהה את שיניו". תשובת הירושלמי נאמרת בנחת. "ישר לעניין" עונין לו, ללא יצירת אוירה סביבתית מעכירה. מזהירים אותו על יציאתו מן הכלל, אבל אין תולין עליו את השלט של "כופר בעיקר" – כפי שעושים לו בהגדה. אומרים לו שדרך זו שהוא הולך בה – ורוצה להוביל בה אחרים – לא הייתה מביאה גאולה לעם ישראל, אלא הייתה מוליכה להתבוללות ולהתבטלות הצורה הישראלית בין הגויים. אין פוסקין עליו את דין ההגדה – "אילו היה שם לא היה נגאל", כלומר, היה מת בג' ימי האפלה ככל הרשעים שנתאו להישאר במצרים. בעדינות מעירים לו, כי אילו היה אותו איש שם – "לא היה ראוי להיגאל". כי לכל יהודי יש תקווה, ושומר ישראל מגן על כל זיק של תקווה, "לבלתי ידח ממנו נדח"...

בן שאינו יודע לשאול

כל עוד אדם שואל אין הוא אדיש, אפילו תהיה שאלתו שאלת תם. אך מי שהגיע למצב של "שאינו יודע לשאול", של חוסר תגובה והתעניינות – הוא צפוי לכליה ולאפיסה. כי הוא שרוי בעלפון רוחני, שעלול להוליך אותו לחדלון. על כן המשימה הראשונית היא לעורר את כוח החיים הרדומים שבו: "פתח פִּיךָ לאלם", שיהא בבחינת "חי-מדבר" ושואל, שירגיש בקושי ויגלה סימני חיים ותנועה. בנוסח הירושלמי לא מופיע הכתוב "והגדת לבנך" כמו בהגדה, כי אין טעם להרעיף עליו מטר רוחני, כשאין הקרקע מוכשרת לקלוט את השפע הבא אליו מלמעלה. בלי היפתחות מצדו – אין ערך לתורה המושפעת עליו בגודש...

כזו היא דרכו של הירושלמי. כאן עוסקים מראש ועד סוף בארבעה בנים. כאן עוסקים בבניין הקודש החיובי של תורת ארץ ישראל, אשר דרכיה דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום.

לסיום פרק זה, נתייחס לשניים מהסמלים העיקריים של חג הפסח: "חמץ ומצה". הבנת משמעותם העמוקה תוסיף להבנתנו את ליל הסדר בכלל. ביחס למצה אנו אומרים "מצה זו שאנו אוכלים..." ביחס למרור אנו אומרים "מרור זה שאנו אוכלים..." רק לגבי הפסח איננו יכולים לצערנו להצביע עליו כיוון שאיננו לפנינו. אנחנו מסתפקים בציון העובדה שאבותינו היו אוכלים אותו. אנחנו מתפללים ומצפים ליום שבו נוכל בע"ה להצביע גם על הפסח ולומר: "פסח זה שאנו אוכלים..." נתפלל לגאולה השלימה במהרה. להלן נעיין בהסברו של הרב חיים דרוקמן על ההיבט הסמלי של החמץ והמצה.

הרב חיים מאיר דרוקמן³² – חמץ ומצה – בטחון והשתדלות

הגדה של פסח לזמן הזה, עמ' 51

גם את החמץ וגם את המצה מכינים מקמח ומים, אך בעוד החמץ הולך ותופח ומלא באוויר – הרי המצה היא מה שהיא – קמח ומים בלבד – מעשה ד' בלבד, ללא שילוב מעשה ידי אדם, ללא תפיחה.

³² הרב חיים מאיר דרוקמן (תרצ"ג – תשפ"ג, 1932 – 2022) היה רב ישראלי, ראש ישיבה, מחנך, חבר כנסת, מחבר ספרי הגות רבים ומנהיג ציבור ציוני דתי. מהרבנים הבולטים בציונות הדתית. כיהן כראש ישיבת אור עציון ונשיא מוסדותיה, רב היישוב מרכז שפירא, נשיא איגוד ישיבות ההסדר, יושב ראש מרכז ישיבות ואולפנות בני עקיבא וחבר ההנהלה הארצית של תנועת בני עקיבא. כיהן כחבר הכנסת וסגן שר הדתות מטעם המפד"ל. בשנים 2004–2012 כיהן כראש מערך הגיוור במשרד ראש הממשלה. היה חתן פרס ישראל על מפעל חיים לשנת תשע"ב.

יש בזה אמירה לאדם – הכרה בערך מעשה ד', בלא חיבור מעשה ידי אדם. שכן, יכול אדם להגיע למחשבה שהוא הכל: "אני הכנתי, אני עשיתי, אני פעלתי". המצה מנמיכה את קומתו של האדם, מצמצמת את גאוותו, כאילו העולם עומד עליו, ואין בלתו.

באכילת המצה במשך שבעת ימי הפסח אנו מפנימים שהכל הוא מעשה ד', ואין לאדם מקום בכלל. אומנם, לאחר מכן, בחג השבועות, יש מצווה לאכול חמץ – קרבן שתי הלחם המובא בבית המקדש ונאכל לכוהנים – מוכרח להיות לחם חמץ. אחרי ה"דיאטה" של פסח, אנו מצווים לאכול חמץ. אחרי שהפנמנו שמצד האמת הכל הוא מעשה ד' – אנו יכולים לעלות שלב, להגיע לתפיסה השלימה – שילוב של מעשה הבריאה ושכלולו על ידי האדם. זה הדבר שד' רוצה שיהיה. אך האדם לא היה מגיע לכך בלי הוצאתו מהשילוב הזה בימי הפסח.

הרב חיים מאיר דרוקמן – לא להחמיץ את השעה

הגדה של פסח לזמן הזה, עמ' 136-137

גאולת מצרים

ההגדה מבארת את טעם אכילת המצות: שלא הספיק בצק אבותינו להחמיץ בשעת היציאה ממצרים. מאידך, משה מסר לישראל ציוויים ביחס לליל היציאה ממצרים שבועיים קודם היציאה, ובין ציוויים אלו גם אכילת המצה ואיסור החמץ! הרי שציווי המצה תוכנן מראש ולא נבע מיד המקרה בלבד.

אכן, הכל תוכנן מראש – היציאה החפוזה תוכננה מראש על ידי הקדוש ברוך הוא. ד' חפץ בכך שישראל יצאו ממצרים במציאות וללא יכולת להחמיץ את בצקם, ועל כן ציווה עליהם להכין מצות שבועיים קודם לכן.

ישנם זמנים שאין להתמהמה בהם, כיוון שכל עיכוב יכול להביא לפספוס. במיוחד נכון הדבר בעיתות גאולה, יש להיזהר שלא לפספס את השעה, שלא "להחמיץ" אותה. דבר זה בא לידי ביטוי במצה – איננו מחכים ולו שנייה אחת שמא נחמיץ את ההזדמנות לגאולה.

במצרים הלכו ישראל ושקעו בטומאה, בליל היציאה ממצרים עמדו ישראל על הגבול, עוד רגע קט ושוב לא היה את מי להציל, ישראל היו מאבדים את צלם הישראל שבהם. על כן הוציאים ד' משם במהירות. המצב במצרים היה כזה, שהמתנה קלה נוספת וישראל היו "מחמיצים" – ההזדמנות לגאולה הייתה מוחמצת. החיפזון אם כן, היה הכרחי!

דגם לכל הגאולות

גאולת מצרים היא מעין דגם, שעל פיו יתרחשו כל הגאולות העתידיות.

ניתן לראות מספר דוגמאות להחמצת שעת הגאולה בדורות עברו – בין אם זה בחטא במרגלים – אשר סירבו להיכנס ארצה, ולאחר מכן בחטא המעפילים, כאשר רצו להיכנס – אך איבדו את השעה ונותרו ארבעים שנה במדבר. וכן, בימי שיבת ציון, בתחילת בית שני, רק מעטים שמעו לקריאת עזרא לעלות ארצה ורוב העם נותר בגלות, וכיוון שכך, בניין זה היה רעוע במהותו וחסר בפנימיותו.

בגאולתנו האחרונה, ערב הקמת המדינה, עמדה השאלה הגדולה בפני מנהיגי הישוב בארץ – האם להכריז על הקמת המדינה חרף איומה הערבים לטאטאנו הימה? ברוב מועט, התקבלה החלטה והמדינה הוקמה – בפעם זו לא החמצנו את השעה! ומדינת ישראל הוקמה!

מדוע קיימת חומרא כל כך גדולה בעניין החמץ ויש מצווה לשרוף ולבער אותו? יתירה מזו – מהי הדרך הטובה ביותר לעשות זאת? בלב, שריפה, שתי האפשרויות גם בלב וגם שריפה? נעיין להלן בביאורו של הרב משה שפירא על דברי ה"שפת אמת".

הרב משה שפירא³³ – ביעור חמץ

הגדה של פסח – פניני "שפת אמת", עמ' 9

ביטול המחשבות הרעות נעשה על ידי ההתלהבות בעבודת ה'. הדימוי שבתוך נפשו של האדם יוקדת אש השורפת את המחשבות הרעות.

א. אותה האש המבעירה את הקורבן, היא גם המשמשת את האדם לביעור החמץ בכל ערב פסח. וזהו עניין ביעור חמץ, דכתיב "תשביתו שְׂאֹר". פירש רש"י: "תבטלו". ובאמת אמרו "אין ביעור חמץ אלא שריפה", כמו שהקשו התוספות שם על רש"י. לעומת רש"י – הסבור שביעור החמץ בלב נלמד מהמילה "תשביתו" והוא ציווי מדאורייתא – סבורים התוספות שרק השריפה מהווה את הביעור מדאורייתא. אכן הרמז כי זה הביטול בלב, מרוב התלהבות הרצון לה' יתברך נשרף ומתבטל המחשבה זרה. הביטול בלב משמעו שריפת המחשבות הזרות על ידי איש ההתלהבות. משום כך, פעולת הביטול בלב ופעולת השריפה – אחת הן. כעניין "בטל רצונך מפני רצוני". "מפני רצוני" דייקא, מרוב אהבה ודביקות וכלות הנפש לעשות רצון ה' יתברך, עד שכל הרצונות יתבטלו כהמס דונג מפני אש. ביטול המחשבות הרעות אינו נעשה על ידי המלחמה בהן, אלא עד ידי כך שהאדם מעורר בתוך ליבו את אש אהבת ה' – וממילא מחשבות ההבל נמסות מאליהן. ובוודאי בימים אלו קודם פסח מתחדש אהבה ורצון בלבנות בני ישראל, "החֲדָשׁ הזה לכם" – זמן ההתחדשות של העם. שהם הימים שבחר בנו ה' יתברך, ועשו בני

³³ הרב משה שפירא (תרצ"ה – תשע"ז, 1935 – 2017) היה הוגה דעות חרדי ליטאי. תחום עיסוקו העיקרי היה מחשבת ישראל. הרב שפירא היה ראש כולל, ראש ישיבת שמעתיא, נשיא ישיבת פתחי עולם לחוזרים בתשובה ולימד במוסדות נוספים.

ישראל מצוה הראשונה בשמחה. זמן ניסן הוא עת דודים, זמן התעוררות הטבע, זמן התעוררות האהבה שבין ישראל ואביהם שבשמיים. **לכן עדיין בימים הללו מתעורר אהבת בני ישראל לה' יתברך. לכן בכח זה יכולין להשביח ולבטל החמץ.** בזמן התעוררות האביב, מתעוררת גם בליבות בני ישראל התשוקה לבער את החמץ שבלב.

ב. שעה שהאדם נלחם בהרהורים הרעים שבתוכו ומדמה שבתוכי נפשו יוקדת אש השורפת אותם, מביא הדבר לכך שאור הקדושה מאיר בו. **כפי מה שנשרפת הפסולת, כמו כן מתגלה הקדושה שבאדם.** השריפה היא גם תהליך של זיכוך מן הטמא אל הטהור, **יש מ"ט פנים 'טהור' ו'טמא', ויש בלב איש ישראל גם-כן מ"ט שערים.** מ"ט השערים שבלב האדם הם שערי הבינה אשר על ידם הוא מסוגל לגייס את כוח ההתבוננות שלו על מנת ליצור את הבסיס העיוני לעבודת ה'. שערים אלה הם שערי הבחירה של האדם והם מציבים בפניו את האפשרות להגיב על המחשבות הזרות העולות בקרבו. אם האדם המתבונן מגייס את כוח ההתבוננות שבתוכו להתבוננות בטוב הופכים שערי הבינה לשערים אל הטהרה. אם הוא מתבונן ברע, הם נעשים לשערים אל הטומאה. האדם אינו מסוגל למנוע את המחשבות הזרות העולות בקרבו, שהרי הן באות מעצבן. ביכולתו רק להימנע מהזדהות עם המחשבות הללו. אם הוא מחליט להילחם בהן צריך הוא לגייס את האש היוקדת בליבו באופן טבעי מתוקף היותו בעל רגשות.

תפילה בשעת ביעור חמץ

יְהִי רָצוֹן מִלְפָּנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ כְּשֵׁם שְׁאֲנִי מְבַעֵר חֻמֶּץ מִבֵּיתִי וּמִרְשׁוּתִי כִּדְּ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתִי תִבְעַר אֶת כָּל הַחִיצוֹנִים וְאֶת רוּחַ הַטּוֹמְאָה תִבְעַר מִן הָאָרֶץ וְאֶת יִצְרָנוּ הָרַע תִּבְעָרָהוּ מֵאֲתָנוּ וְתִתֵּן לָנוּ לֵב בָּשָׂר וְכָל הַסִּטְרָא אַחֲרָא וְכָל הַרְשָׁעָה כְּעֶשֶׂן תִּכְלֶה וְתַעֲבִיר מִמֶּשְׁלַת זָדוֹן מִן הָאָרֶץ וְכָל הַמְעִיקִים לְשִׁכְנָה תִבְעָרָם בְּרוּחַ בָּעַר וּבְרוּחַ מִשְׁפָּט כְּשֵׁם שְׂבַעְרָתְ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת אֱלֹהֵיהֶם בְּיָמֵם הָהֵם וּבְזֶמֶן הַזֶּה אָמֵן : וְיִהְיֶה נָעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ. וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה עָלֵינוּ. וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָהוּ :

תפילה

מבוא

תפילתו של אדם לא מאמין

אלוף משנה מרדכי בר און, פתחים, תשכ"ח

זה היה במלחמת השחרור, כשהייתי מפקד מחלקה; יום אחד ערכתי את מחלקתי מול החוד של הצבא המצרי, שהגיע עד אשדוד. המחלקה הייתה עלובה ומסכנה עם כמה סטנים ועם קצת רימונים, ונערכה בפרדס ליד בית עובד. היה מעט מגוחך לחשוב שנוכל לעצור את הטנקים המצריים, שיכולנו לראותם מולנו במרחק לא גדול. במשך היום תוך כדי מעשה לא הרגשתי פחד ולא חשבתי על פחד; הייתי עסוק מדי: כיצד לחפור את השוחות, להוציא פטרולים ולגלות את האויב. אבל כשירדה החשכה כשהכל היה כבר ערוך ומוכן ואנחנו ציפינו להתקפה שהייתה צריכה לבוא עם שחר, שכבתי לי באחת השוחות של הפרדס והתחלתי מדמיון לעצמי מה יהיה, מה יקרה כשיעלה השחר, נתקפתי פחד נורא. בדרך כלל לא הייתי פוחד, אך הפעם הרגשתי פחד עד כדי רעד, פחד מעיק ביותר. ואז באיזה שהוא רגע הרגשתי רצון עז להתפלל, אבל לא ידעתי איך. שום תפילה לא הייתה שגורה על לשוני, אבל בכל זאת התפללתי, התפללתי בלשון פשוטה, כפי שהבנתי, אבל אני זוכר את הרצון שלי אז להתפלל דווקא תפילה שאותה כל היהודים בכל הדורות התפללו – אלא שלא ידעתי שום תפילה כזאת...

הכותב, קצין חינוך ראשי בצה"ל (לשעבר), חושף בדבריו את הצורך הטבעי הנטוע באדם להתפלל, במיוחד בשעות משבר. מהו המקור לרצון להתפלל בשעות קשות, מדוע רצון זה אינו מתגלה בחיי יומיום שלנו? על שורשיה הנפשיים של התפילה ומקומה בחיי האדם נעמוד להלן.

שאלות לדיון

כותרת המאמר לעיל היא: "תפילתו של אדם לא מאמין". האם לדעתך, לאור הדברים שקראת, הכותב הוא אדם מאמין? – נמק.

מהיכן נובע הרצון להתפלל דווקא בשעת פחד?

מהו לדעתך ההסבר לצורך של הכותב "להתפלל דווקא תפילה שאותה כל היהודים בכל הדורות התפללו"? תאר אירוע בו התפללת תפילה עצמאית שלך מעומק הלב.

להלן נעיין בסיבות ורעיונות כתשובה לשאלה מדוע אנחנו מתפללים. נפתח את לימודנו בתפילה הטבעית ונעיין בדברי הראי"ה קוק, רבה הראשי הראשון של ארץ ישראל, בהקדמה לספרו עולת ראייה. הרב מדגיש את טבעיותה של התפילה.

א. מדוע אנחנו מתפללים?

1. התפילה הטבעית

הראי"ה קוק – הנשמה תמיד מתפללת

עולת ראי"ה, חלק א', עמ' י"א

נשמת האדם מתפללת תמיד. התפילה המעשית חושפת את התפילה הפנימית.

הנשמה היא תמיד מתפללת. היא עפה ומתרפקת על דודה בלא שום הפסק כלל, אלא שבשעת התפילה המעשית הרי התפילה הנשמית התדירה מתגלה בפועל. וזהו עידונה ועינוגה... התפילה היא לנו, ולעולם כולו, **הכרח גמור, וגם תענוג היותר כשר שבתענוגים**. גלי הנשמה שלנו הולכים ושוטפים, הננו חפצים מעצמנו ומהעולם שלמות כזאת שאין המציאות המוגבלת יכולה ליתן לנו, ומתוך כך הננו מוצאים את עצמנו שרויים בצרה גדולה, שדאבונה יכול להעביר אותנו על דעתנו ועל דעת קוננו. אבל קודם שיעבור זמן גדול, שיוכל שרטון זה להתגלם בקרבנו, הננו באים ומתפללים. שופכים אנו את שיחנו ומתנשאים אנחנו לעולם של מציאות שלם בתכלית השלמות, ואז נעשה עולמנו הפנימי באמת שלם בתכלית השלמות.

1. *מה רבה הרב קוק
אנף אתנו
הדבריו: "הנשמה
תמיד מתפללת"?*

2. *כיצד צוירת
התפילה להתמלא?
עם תחושה
המלאכות
העולם הנה?*

"אני לא מבינה מה כל כך טבעי בלהתפלל? הרבה יותר טבעי לי להמשיך את סדר היום שלי בלי העצירה המלאכותית הזו של התפילה"...

דברים אלו של התלמידה נכונים לכאורה, אבל רק במישור החיצוני. בשעה שאנחנו מתפללים, אנחנו מתחברים לנשמה שלנו, והיא – מתפללת תמיד. כל היום אנחנו רצים ועסוקים במיליון עניינים. אין לנו רגע לנשום. אבל עמוק בפנים, הנשמה, שהיא החלק הרוחני שבנו, צמאה ומשתוקקת תמיד לבורא. היא מתגעגעת, נכספת ובקיצור – מתפללת... עיסוק רב מדי בעולם החיצוני וחוסר הקשבה לעולם הפנימי, העולם של הנשמה, מרחיקים אותנו מהחיבור לתפילה... בתפילה אנחנו פותחים את הלב להתחבר ל"תפילה התמידית של הנשמה".

במקור להלן מסביר המהר"ל מדוע הנשמה זקוקה ל"מזון מיוחד" ואיננה יכולה להסתפק בתענוגות העולם הזה. התפילה היא צורך טבעי לנשמה כמו שהמזון הוא צורך טבעי לגוף.

מהר"ל¹ – התפילה מזון לנשמה

תפארת ישראל פרק ג'

מקור הנפש בעולמות העליונים ולכן לא ניתן להשביע אותה בעניינים גשמיים.

"גם הנפש לא תמלא" (קהלת רבה פ"ו), לפי שהנפש יודעת שכל אשר תיגע, לעצמה תיגע, לפיכך אינה שבעה מצות ומעשים טובים. אמר רבי לוי: משל לעירוני שהיה נשוי בת מלכים, אף על פי שמאכילה כל מעדני מלך אינו יוצא חובתו. למה? שהיא בת מלכים... וביאור ענין זה כי הנפש שהיא מלמעלה ועומדת בתחתונים... ודבר זה לחסרון מדרגה נחשב לה לפי שהיא עצם נפש אלוקי מלמעלה... וכל דבר שהוא חסר משתוקק אל השלמה, והתורה והמצווה הם השלמה אל הנפש."

2. התפילה כיצירת קשר עם ה'

המקורות לעיל מלמדים אותנו כי התפילה היא המטרה העיקרית ומהווה אמצעי קשר בין האדם לבורא עולם. לפעמים, הקב"ה מכניס את האדם לקושי ומשבר כדי שהאדם יתפלל אליו מעומק ליבו בכוונה גדולה. ראוי לאדם להתפלל מתוך שאיפות גדולות לגאולה, לטהרה וכד' ולא להסתפק רק בבקשות נקודתיות...

מדרש תנחומא

פרשת תולדות, סימן ט'

ולמה נתעקרו האמהות? אמר ר' לוי... שהיה הקב"ה מתאוה לתפילתן. אמר הקב"ה: עשירות הן, נאות הן, אם אני נותן להם בנים אינן מתפללות לפני.

¹ רבי יהודה ליווא בן בצלאל (רע"ב – שס"ט, 1512 – 1609) מוכר בכינויו מהר"ל (מורנו הגדול רבי ליווא) מפראג. היה רב, פוסק הלכה, מקובל והוגה דעות, מגדולי ישראל הבולטים בתחילת העת החדשה.

האדמו"ר מפיאסצנה מדגיש כי המטרה העיקרית היא התפילה עצמה ולפעמים "ישנן דאגות שה' שולח לאיש הישראלי כדי שיתעורר על ידם להתפלל ולצעוק לה":

האדמו"ר מפיאסצנה² – מדוע יש צרות?

חובת התלמידים, פרק תשיעי

עיקר מטרת התפילה היא ההתקרבות אל הקב"ה והצרות הן אמצעי לקיום התפילה. לפעמים הקב"ה צריך "לטלטל" את האדם כדי שהאדם ייצא משלוותו המדומה ויתחבר אל הבורא באמצעות התפילה. יתירה מזו, אילו היינו מודעים כל הזמן לקיומו של הקב"ה ומתפללים אליו, לא היה צריך לעורר אותנו...

יש חושבים, שכל עצמה של התפילה היא הדאגה והצרות שעליה מתפללים, כמו שמבקש העני מן העשיר, או כל איש מן מלך בשר ודם, אשר בידו להושיע באיזה דבר. אבל רק איש בער ולא ידע יכול לחלל כל כך את התפילה, ולחשבה רק צורך הדאגות, ולולי היצטרפותו לא היה מתפלל, חס ושלום.

3. **מדוע צרות?**
הקב"ה לקוק
נתפלל אליו
והוא דאגות כדי
נתפלל?

כי באמת התפילה בעצמה, התקרבות הלב והשתפכות הנפש לה' בתפילה, זו היא העיקר אשר בתפילה. וראה נא במדרש עוד יותר: לא בלבד שאין התפילה מסובבת מן הדאגות והצרות, רק שלפעמים את הדאגות שולח ה' כדי שנתפלל אליו יתברך.

איתא בשמות רבה (כ"א, ה') "אמר רבי יהושע בן לוי: למה הדבר דומה? למלך שהיה בא בדרך, והיתה בת מלכים צועקת לו: בבקשה ממך, הצילני מיד הליסטים! שמע המלך, והצילה. לאחר ימים ביקש לישא אותה לאישה. היה רוצה שתדבר עימו, ולא הייתה רוצה. מה עשה המלך? גירה בה הליסטים, כדי שתצעק וישמע המלך". עד כאן לשונו הקדוש.

את הנמשל בטח אתה מבין מעצמך. הנפש שלך, בת מלכים, רוצה הקב"ה לישא אותה, כלומר שתתקרב ותתייחד בקדושתו, וצריכה לדבר ולהתפלל אליו, כי על ידי התפילה הפנימית הבאה מקירות הלב הנפש מתעוררת משנתה, הומה ומתייחדת במלך, מלכו של עולם, והיא עיקרה ותכליתה של התפילה, עד שישנן דאגות שה' שולח אותן לאיש הישראלי, כדי שיתעורר על ידם להתפלל ולצעוק לה' מקרב לבו ונפשו".

🌟🌟 לחלום בגדול 🌟🌟

מתוך אתר "חִכְמָא" – סיפורים מחכמי המזרח

בדרשה קצרה מציע הרב מוצפי³ לאדם העומד בתפילה לבקש בקשות גדולות:

חכם יעקב מוצפי היה אומר: ראוי לאדם המתפלל שלא לקמץ בבקשותיו, ועל זה נאמר: "הרחב פיך ואמלאהו" (תהילים פא, יא): "הרחב פיך – בקש בהרחבה, "ואמלאהו" – והאל ימלא בקשתך.

² **רבי קלונימוס קלמיש שפירא (האדמו"ר מפיאסצנה)** (תרמ"ט – תש"ד, 1889 – 1943) אדמו"ר חסידי שפעל בפולין בין שתי מלחמות העולם. נודע כהוגה חסידי דגול והתפרסם בזכות חיבוריו החדשניים בתחום החינוך החסידי, בהם "חובת התלמידים". בתקופת הכיבוש הגרמני שהה בגטו ורשה. המשיך לדרוש לקהל חסידיו. את דרשותיו העלה על הכתב והן נמצאו לאחר המלחמה והתפרסמו בספר "אש קודש". נרצח ע"י הנאצים.

³ **הרב יעקב מוצפי** (תר"ס – תשמ"ג, 1899 – 1983) היה מקובל ואב בית הדין של העדה החרדית הספרדית בירושלים.

הרב סולובייצ'יק – התפילה היא המשך הנבואה

איש האמונה הבודד, עמ' 34-36

מהות התפילה היא חוויית הברית של התחברות עם ה' ותחליף לנבואה.

אף התפילה אין להעלות על הדעת אם האדם אינו עומד לפני האלוהים ואינו פונה אליו בדרך הדומה לדו-שיח של הנביא עם האלוהים. הדרמה הקוסמית, אף על פי שאדירה ומליאת הוד, ואם כי היא משקפת את דמות הבורא ומספרת את הדרו, אינה יכולה לעורר את האדם שיתפלל. ודאי, יכולה היא לעורר אצל האדם מצב רוח של הערצה נלהבת; ואפשר שתבוא עליו השראה וירצה לשאת את קולו בשבח ותודה. אף על פי כן, הערצה נלהבת, גם כשהיא באה לידי ביטוי בתהילה, היא אינה תפילה. התפילה חורגת מגבולות הליטורגיה (=עבודת אלוקים וסדר התפילה בבית הכנסת) הפורמלית, ואין להגדיר אותה על פי הסימנים החיצוניים והטכניים, כגון התהילה והתודה ואפילו הבקשה. התפילה היא ביסודה תחושתו של האדם שהוא נמצא בנוכחות בוראו והוא פונה אליו. להתפלל – משמעו אחד בלבד לעמוד לפני ה'. ודאי, תחושה זו קיבלה גיבוש אובייקטיבי בטקסטים של תפילות קבע אשר אמירתן חובה.

4. האם אתם מרשים
בתפילותיכם אתם
נאמרים "בנוכחות
הבורא"? אם
תשובתכם תיפילית
הסקירה שלכם
נא.

האמת היא כי מהות התפילה היא חוויית הברית של התחברות עם האלוהים והדיבור אליו, ואילו הפעולה הממשית של אמירת הטקסטים היא הטכניקה של מימוש התפילה אך לא התפילה עצמה. כללו של דבר תפילה ונבואה הן שתי הגדרות נרדפות לדו-שיח הנושא אופי של ברית בין האלוהים והאדם. אכן, קהילת התפילה נולדת באותה שעה ממש כשקהילת הנבואה הגיע לקיצה, וכאשר קהילת התפילה באה לעולם הרוח של היהודי הקדום לא המירה את קהילת הנבואה אלא הנציחה אותה. התפילה היא המשך של הנבואה והאגודה של מתפללים היא ממילא האגודה של נביאים. ההבדל בין תפילה לבין נבואה אינו מתייחס כפי שצינתי, לתוכנו של דו-השיח אלא לסדר בו מתנהל. בעוד שבתוך קהילת הנבואה האלוהים נוקט ביוזמה – הוא מדבר והאדם מאזין – הרי בקהילת התפילה היוזמה באה מן האדם: הוא המדבר והאלוהים מאזין.

שתי המסורות בהלכה, המייחסות את מקור התפילה לאברהם ולאבות האחרים ואת קביעת נוסח של תפילה לאנשי כנסת הגדולה, מגלות את ההשקפה היהודית על הזהות של קהילות הנבואה והתפילה.

הנבואה והתפילה בעלות הברית צמחו באותו רגע ממש בו פתחו אברהם והאלוהים בדו-שיח מוזר. בזמן מאוחר יותר, כאשר האנשים הטמירים של הכנסת המופלאה הזאת היו עדים לכך שיום הקיץ הבהיר של קהילת הנבואה, שהייתה מליאת צבע וקול, עמדה ליהפך לליל סתיו עצוב של אלם נורא שאינו מואר על ידי חזון ה', הם סירבו להיכנע למציאות היסטורית ואכזרית זו ולא נתנו לדו-שיח בין האלוהים והאדם להסתיים. כי אנשי כנסת הגדולה ידעו כי בעקבות היעלמותו של דו-שיח זה מתחום התודעה של הקהילה היהודית תפסיד גם את המעמד של ברית. בתפילה מצאו את גאולת דו-השיח, והם עמדו על כך שדו-השיח יתמיד לעולם. אם האלוהים לא המשיך לקרוא את האדם, הם דרשו שהאדם יקרא לאלוהים. וכך הועתק דו-השיח של ברית ממישור הנבואה אל מישור התפילה.

הרבי מליובאוויטש⁴ – ההבדל בין בקשה לתפילה

ליקוטי שיחות, כרך ב', עמ' 112

ההבדל בין תפילה לבין בקשה הוא שהבקשה פירושה תחינה והשפעה הוא מלמעלה למטה, ותפילה פירושה התחברות ועיקרה מלמטה למעלה.

תרגומה המדויק של המילה Prayer בלשון הקודש הוא "בקשה". אבל אצל בני ישראל אין הדבר נקרא בשם בקשה, כי אם בשם "תפילה". והחילוק בין בקשה לתפילה הוא הפכי. בקשה פירושה תחינה ותפילה פירושה התחברות, "בקשה" מדגישה - שמבקש מהקדוש ברוך הוא שייתן, מלמעלה למטה, את החסר לו. וכאשר לא חסר לו דבר, או שאין לו רצון לדבר - לא שייכת בקשה. ואילו תפילה מדגישה - התחברות עם הקב"ה, מלמטה למעלה. ועניין זה שייך אצל כולם, ובכל עת. כל יהודי יש לו נפש הקשורה עם הקדוש ברוך הוא. אמנם, מצד זה שהנשמה ירדה לגוף ונתחברה אליו, מוכרח הנשמה להתקשר עם עניינים גופניים כגון אכילה, שתיה וכיוצא בזה, ובאותו זמן נחלשת התקשרותה עם הקדוש ברוך הוא. ולכן נקבעו זמנים מסוימים ביום לתפילה, כדי לחדש ולחזק את הקשר עם הקדוש ברוך הוא. ולכן ישנו עניין התפילה ובכל התוקף, גם אצל אלו שלא חסר להם שום דבר, כי התפילה אינה רק תחינה ובקשה בלבד, אלא עיקר עניין התפילה הוא חידוש וריענון ודבקות האדם עם הקב"ה.

5. מהו
יתרונה
האדרת
התפילה
כהתחברות
אל
הקב"ה?

🌻 מכתב לשכינה 🌻

רבי חיים בן עטר⁵, האור החיים הקדוש, מתוך אתר "חפיקא" - סיפורים מחכמי המזרח

בניסיון לסייע לעני שביקש את עזרתו, "אור החיים" מעדיף תפילה זכה ופשוטה על צירופי שמות מיסטיים: עני מרוד בא לבקש את עזרתו של הרב חיים בן עטר הנודע בכינויו "אור החיים הקדוש". אמר לו העני: "שמעתי שאתה יודע להגיע עד כיסא הכבוד בעזרת צירופי שמות על פי תורת הסוד. אנא כתוב לי קמע כדי לשנות את מזלי."

ענה הרב בן עטר: "אתן לך פתק שאותו תניח בין אבני הכותל. אם תוסיף תפילות משלך, תזכה בעזרת ה' לישועה."

ניגש העני אל הכותל והניח את הפתק בין אבניו, והוסיף להתפלל על מצבו המר. לאחר דקות שם לב אחד מהמתפללים שהפתק שכתב "אור החיים" נפל, והסתקרן לראות מה כתוב בו. במפתיע, לא נמצאו בפתק כל צירופי שמות אלא רק תפילה פשוטה וזכה: "לכבוד השכינה, אחותי, רעייתי, יונתי, תמתי. אבקשך ברחמים להשפיע פרנסה טובה לפלוני בן פלוני. חיים בן עטר".

⁴ **רבי מנחם מנדל שניאורסון** (תרס"ב – תשנ"ד, 1902 – 1994) היה האדמו"ר השביעי והאחרון של חסידות חב"ד-ליובביטש. מוכונה הרבי מלובביץ'. ובחסידות עצמה בקיצור "הרבי".

⁵ **רבי חיים בן עטר** (תני"ו – תק"ג, 1696 – 1743) נודע בכינויו "אור החיים" על שם ספרו. היה מגדולי פרשני המקרא בתקופת האחרונים, פרשן התלמוד, מקובל ופוסק הלכה.

3. התפילה כתיקון האדם

אחת הסיבות העיקריות לתפילה היא השפעתה על אישיות האדם ותיקון מידותיו. תפילה בכוונה מטהרת אותנו ומקרבת אותנו אל בורא עולם. הזדככות זו חשובה עבורנו כיוון שבמשך היום אנו שקועים בעולם חומרי ותפילה אמיתית עוזרת לנו להתחבר אל עולמנו הפנימי ולהוציא את כוחות הנפש החיוביים הטמונים בנו. בצורה כזו אנו מצליחים לשמור את מצבנו הרוחני ברמה גבוהה. השורות הבאות מלמדות אותנו כיצד מתייחס החסיד אל כוחות נפשו וגופו.

ריה"ל⁶ – "גרעין הזמן ופריו"

הכוזרי, מאמר שלישי סעיף ה'

התפילה היא המזון הרוחני לנפש. התפילה היא "גרעין הזמן ופריו", כלומר: התפילה היא כגרעין המרכז בתוכו את כל יכולת הצמיחה של הפרי. כל ההתרחשות אחרי התפילה: לימוד תורה, ענייני קדושה ועבודות חולין, צומחים מתוך התפילה. התפילה היא גם "פרי של הזמן", כלומר: כל העיסוק היום-יומי בקודש ובחול חוזר בסופו של דבר אל הדבקות האלוקית, לכן התפילה היא הפרי המתוק שנולד מכל ענייני היום.

5. כיצד פרי ריה"ל, התפילה מהוה תיקון האדם?

אשר ללשון של החסיד שווה היא בכל למחשבה ואינה מוסיפה עליה - ונמצא שאין תפלת החסיד דבר שבמנהג או שבהרגל, כשירת הזרזר והתופי, אלא כל מלה מחשבה עמה וכוונה בה. בדרך זו תהיה שעת התפלה לחסיד כגרעין הזמן ופריו, ושאר השעות תהיינה לו כדרכים המוליכות אל שעה זו, שלבואה הוא מצפה, כי על ידה הוא מדמה אל העצמים הרוחניים ומתרחק מן הבהמיים. וכשם שהיו לו שלש עתות התפלה שבכל יום – פרי יומו ולילו, כך יהיה לו יום השבת לפרי השבוע, כי יום זה מזומן להדבקות בעניין האלוהי. וכל עבודת החסיד היא ב'שמחה', לא בכניעה – כמו שבארנו למעלה.

6. מדוע אדם צריך תפילה? אדם צריך תפילה? אדם צריך תפילה?

והנה ערך כל אלה לנפש הוא כערך המזון לגוף, שכן תפלת אדם טובה לנפשו, כשם שהמזון תועלת לגופו. וכן ברכת כל תפלה שורה על האדם עד שעת תפלה שאחריה, כשם שכח הסעודה שסעד מתקיים בו עד שישעוד סעודת לילה. אולם ככל אשר תתרחק שעת התפלה תלך הנפש הלך וקדור מטרדות העולם הבאות עליה; וביחוד אם יביאנה ההכרח להימצא בחברת... אנשים רעים, ולשמוע דברים העוכרים זך נפשו: דבוקים מגנים או שירים שהנפש נוהה אחריהם עד שאי אפשר להשתלט עליה. אך בשעת התפלה מטהר האדם את נפשו מכל מה שעבר עליה בינתיים ומכין אותה לקראת העתיד.

⁶ רבי יהודה הלוי, ריה"ל (ד'תתל"ה – ד'תתק"א, 1085 – 1140) נמנה עם חשובי הוגי הדעות וגדולי המשוררים שקמו לעם ישראל. חי את רוב שנותיו בספרד ופעל בה בתחומים שונים: חיבר שירים רבים, עסק בפעילות ציבורית, שימש כרופא ופיתח תפיסה רוחנית ומחשבתית מיוחדת במינה. גולת הכותרת של יצירתו המחשבתית היא "ספר הכוזרי". ספר זה נחשב לאחד מהספרים המרכזיים והמשפיעים ביותר על המחשבה היהודית. בניגוד לרמב"ם (שחי מעט אחריו) שניסה לשלב בין היהדות לפילוסופיה, ריה"ל יצא נגד שילוב זה וטען כי האמונה היהודית שונה במהותה מן הפילוסופיה. לקראת סוף חייו נמלה בליבו ההחלטה לעלות לארץ, על אף הקשיים המרובים לעשות זאת באותה תקופה. ריה"ל הפליג למצרים ומשם תכנן להמשיך לארץ. במצרים הוא התעכב לתקופה מסוימת ולא ידוע אם אכן הצליח להגיע לבסוף לארץ או מת במצרים. לפי האגדה, הגיע ריה"ל לירושלים ושם נדרס ע"י פרש ערבי.

הרב שמשון רפאל הירש מציג כיוון שונה בעניין פעולת התפילה לתיקון האדם. בניגוד למקורות שהדגישו את התפילה כביטוי היצוני לרגשות פנימיים, הרב הירש מדגיש כי המתפלל מכניס לעולמו הפנימי את האמת האלוקית, ובאמצעותה מרומם את נפשו ומעצב את אישיותו.

הרש"ר הירש⁷ – התפילה מפנימה ערכים אלוקיים בנפש

פירוש על התורה, בראשית, כ', ז'

המתפלל מחדיר ומפנים את האמת האלוקית אל עולמו הפנימי ועל ידי כך מגיע אל השלימות. השקפה זו שונה מההשקפה לפיה התפילה היא מבפנים והיא ביטוי של רחשי הלב.

"ויתפלל בעדך" – משורש פ.ל.ל. (=שפוט)... השקר והעוול מפרידים, יוצרים ניגודים וריב. השופט מחדיר את הדין, הוא האמת האלוקית של המציאות, למקום שיש בו ניגוד וריב, ונמצא הוא שופט שלום, יוצר אחדות הרמונית, במקום שהשקר והעוול גרמו לניגוד ופירוד. בדומה לכך גם 'המתפלל', כביכול, 'מפלל' את עצמו, מחדיר את האמת האלוקית לכל פינות ישותו והווייתו, וכך קונה לעצמו אחדות ושלמות נפשית באור פני ה'. נמצאת התפילה היהודית עומדת בניגוד מוחלט לתפיסה ההמונית של 'תפילה'. לא השתכחות מבפנים, לא ביטוי למה שהלב רוחש כבר, לכך אנו קוראים 'תחינה' 'שיח' וכו' – אלא: החדרת הלב באותה אמת הניתנת ונקנית לו מהחוץ.

7. *עם איזה סוג תפילה אתה מזהה? זו הבאה מבחוץ (הרב הירש) או זו הבאה מבפנים? נאן.*

אין תפילה אלא 'עבודה שבלב', אין 'מתפלל' אלא 'עובד' על תקנת עצמו, להעלות את לבו למרום פסגת הכרת האמת והחפץ בעבודת ה'. אלמלא כן, אילו תפילה הייתה רק ביטוי לרחשי הלב, כיצד אפשר היה לקבוע לה זמן ונוסח, כיצד אפשר היה להניח, שהצבור כולו על כל פרטיו יהיו חדורים רגש אחד והוגים מחשבה אחת, בזמנים הקבועים מראש. יתר על כן, תפילה שכזאת היא אך למותר. רגשות והגיונות החיים בלבנו כבר, אינם זקוקים עוד לביטוי, פחות מכל זקוקים הם לביטוי קבוע ומנוסח. חוויה עמוקה תמיד מוצאת לה ביטוי, ואם גדולה החוויה ונשגבה עד מאוד, הרי היא למעלה מכל ביטוי ולה דומיה תהילה.

אמור מעתה: לא באו תפלות הקבע אלא לעורר את הלב ולהחיות בקרבו את אותם ערכי הנצח שעודם צריכים חיזוק ושמירה מעולה. אכן, ניתנה האמת להיאמר: חסרון 'מצב רוח' לתפילה רק יגדיל את הצורך הנפשי להתפלל, רק יגביר את כוחה המציל וערכה הנשגב של אותה 'עבודה שבלב' הנעשית על ידי תפילה. 'מצב רוח' חסר אינו אלא סימן מובהק לטשטוש אותה רוח שהיא איננה יסוד לתפילה אלא תכליתה ומטרתה הנעלה.

⁷ הרב שמשון בן רפאל הירש (תקס"ח – תרמ"ט, 1808 – 1888) מייסד ומנהיג של האורתודוקסיה החדשה (השקפה הדוגלת בקיום מלא של המצוות תוך קשר עם העולם המודרני), שנאבקה בתנועת הרפורמה בגרמניה. בשנת 1850 עבר לפרנקפורט כדי לשמש רב בקהילת "עדת ישורון", ושם גם הקים בית ספר יהודי וניהל אותו לאור חזונו "תורה עם דרך ארץ" – שילוב לימודי קודש ולימודים כלליים. רש"ר הירש טיפח את השילוב של קודש וחול, של אורח חיים דתי קפדני והשכלה כללית ומעורבות בחיים הכלליים. רש"ר הירש תרגם את חמשת חומשי התורה ואת ספר תהילים לגרמנית וחיבר להם ביאור. כן פרסם שני ספרים המציגים את השקפותיו על היהדות: "איגרות צפון" ו"חורב".

אחת הדרכים לתיקון האדם והעצמת מדרגתו הרוחנית היא לימוד האמונה והכרה ברורה של מציאות ה' והשגחתו בעולמו. תיקון זה **יעזור לאדם** להתחבר באופן אמיתי ועמוק יותר אל התפילה. להלן הרב חיים דוד הלוי, מחבר הספר "מקור חיים", עוסק בסוגייה זו.

הרב חיים דוד הלוי⁸ – הכנה לתפילה

מקור חיים, חלק ב', עמ' 258-259

חובת האדם לא רק לדעת את מציאות ה' אלא גם להעמיק באמונתו בבחינת "והשבות אל לבבך". לפני התפילה והעמידה לפני הקב"ה, חובה על האדם להיות מודע בהבנה פנימית ועמוקה את מציאות ה' ולא רק בידיעה סתמית. רק מי שמפנים באמת את "וידעת היום והשבות אל לבבך", יוכל להתפלל באופן אמיתי בפני הקב"ה.

יש המסתפק בידיעה סתמית, שאכן מצוי הוא ה' ומשגיח בעולמו. אך ידיעה זאת היא כה רופפת בתודעתו עד שאין היא קובעת מאומה במהלך חייו. אך יש וידיעה סתמית זאת מספיקה היא להחדיר באדם את ההכרה של "שוויתי ה' לנגדי תמיד", והכל תלוי כמובן, במידת יראת שמים אשר ממנה ניזונית אותה ידיעה במציאות ה' והשגחתו. ואולי שמסיבה זאת לא הזכיר מרן בשולחן ערוך מאומה מן ההלכות הקשורות באמונה במציאות ה', השגחתו בעולמו, המצווה לאהבה אותו, וליראה ממנו, וכדומה - כי לרוב רובם של בני אדם מקיימי מצוות התורה כפי שהם בשולחן ערוך יתכן שדי בכך. עוד יתכן שלפי מציאות זמנו, העמקת רעיונות אלה בהמוני עם היה מן הדברים שאין בהם צורך.

אין ספק שבדרך כלל חדורים רוב בני אדם באמונה פשוטה במציאות ה', וכמו כן אין ספק שדי גם באמונה פשוטה זאת למי שאינו יכול להשיג יותר. אלא שגם במסגרת אמונה פשוטה זאת ניתן להעמיק ולהרחיבה במדה רבה, עד אשר יוכל אדם לקיים מצוה מפורשת בתורה: "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים, אין עוד מלבדו. וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. ושמרת את חוקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום, אשר ייטב לך ולבניך אחריך, ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך כל הימים". "לדעת את ה'", מוסכם לכל הדעות שהיא מצוה מן התורה [...] אלא שבמקרה זה יש ללמוד חיוב גדול וחשוב, שאין אדם יוצא ידי חובתו בידיעת ה' בלבד, שהרי נאמר "וידעת היום והשבות אל לבבך", כלומר אחרי שתדע כי ה' הוא האלקים, תשיב את הדבר אל לבבך, רוצה לומר – שיהיה הדבר מיושב בליבך. וזאת אין אדם יכול להשיג על ידי ידיעה בלבד, אלא ע"י הבנה מעמיקה פחות או יותר לפי מדת השגתו השכלית. ולכן, חייב כל אדם בראש וראשונה לדעת בבירור מוחלט מה הן גדרי המצווה של ידיעת מציאות ה' והשגחתו בעולמו.

⁸ **הרב חיים דוד הלוי** (תרפ"ד – תשנ"ח, 1924 – 1998) למד בישיבת פורת יוסף. במלחמת השחרור, שירת בגדוד תלמידי הישיבות 'טוביה'. בשנת תשי"א (1951) מונה לרבה של העיר ראשון לציון. בשנת תשכ"ד (1964) נבחר כעזר חברי מועצת הרבנות הראשית, ובשנת תשל"ג (1973) מונה ראש אבות בתי הדין ורב העיר תל אביב-יפו.

אברהם יהושע השל⁹ – פליאה והתפעלות מן הבריאה

אלוהים מבקש את האדם, עמ' 39 – 40

עיקר התפילה היא הפליאה וההתחדשות מנפלאות הבורא.

הדתיות של היהודי. שלוש פעמים ביום אנו מתפללים: מודים אנחנו לך... על ניסך שבכל יום עמנו, ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת... ובתפילת ערבית אנו קוראים את דברי איוב: עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר (איוב ט', י') בכל בוקר אנו אומרים 'ה' אחד'. מה פשרה של חזרה זו? **תיאוריה מדעית למשל, לאחר שנתקבלה אין חושבים עליה פעמיים ביום. אולם תובנת הפליאה חייבת להישמר בחיוניותה. יש בנו צורך בפליאה יום-יומית, ובשל כך גם בעבודת אלוקים יום-יומית.** חווית הניסים 'שבכל יום עמנו', לנפלאות וטובות 'שבכל עת', היא מקור התפילה. לא תיתכן עבודת אלוקים, מוזיקה או אהבה, אם אנו רואים בהצלחות ובכישלונות של החיים דבר מובן מאליו. אסור לתת לסדר כלשהו, חברתי, פיזיקלי או פיזיולוגי, להקחות את חושינו ולשלול מאיתנו את תחושת ההפתעה מעצם קיומו של הסדר החברתי, הפיזיקלי או הפיזיולוגי. הברכה שנאמרת לפני אכילת מזון מכשירה אותנו לשמר את תחושת הפליאה. כל אימת שאנו עומדים לשנות כוס מים, אנו מזכירים לעצמינו את מסתורי הנצח של הבריאה. 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שהכל נהיה בדברו'. **פעולה טריוויאלית נשזרת בנס הגדול מכולם.** אנו לומדים לאכול פרוסת לחם או פרי, ליהנות מריח ניחוח או מכוס יין, כל אימת שאנו טועמים לראשונה מפירות העונה, רואים קשת בענן, רואים את הים או עצים בפריחתם; כאשר אנו פוגשים תלמיד חכם או מלומד בענייני חולין, ובשעה שאנו מקבלים בשורות טובות או קשות. אפילו לאחר שאנו עושים צרכינו אומרים אנו 'ברוך אתה ה'...רופא כל בשר ומפליא לעשות'. אחת המטרות של אורח החיים היהודי היא לחוות את מעשי היום יום כאילו היו הרפתקאות רוחניות, לחוש את האהבה ואת החכמה החבויות בכל הדברים.

8. **המדרשות הצמלקה והמתמסכת לפלא שבצטת ההויה הייתה כבר לחלק מהכרתו. מדרש לדעתה הפליאה כל כך חשובה בעבודת ה' תארו אירוע שבו חשתי פליאה נוכח מעשי ה'.**

למדנו מדברי אברהם יהושע השל כי תפקידה של התפילה לשמר בנפשו של האדם באופן מתמיד, את הפליאה על נפלאות הבורא ואת תחושת ההתפעלות מיופי הפריחה ונפלאות הבריאה: "לחוש את האהבה ואת החכמה החבויות בכל הדברים".

⁹ **אברהם יהושע השל** (תרס"ז - תשל"ג, 1907 – 1972) היה מההוגים החשובים של יהדות ארצות הברית במחצית השנייה של המאה ה-20, מרצה, חוקר מחשבת ישראל ופילוסוף. בנו של הרב משה מרדכי, האדמו"ר ממזיבוז', נצר למשפחת רבנים חסידיים מיוחסת. מצד אביו היה נצר לרבי אברהם יהושע אשל מאפטא (ה"אוחב ישראל") ומצד אמו נצר לבעל שם טוב ורבי לוי יצחק מברדיצ'ב.

סיכום

פתחנו את הפרק בשאלת היסוד "מדוע אנחנו מתפללים".

ענינו על שאלה זו מספר תשובות:

- א. התפילה היא ביטוי חיצוני לתפילה המתמדת של הנשמה ועולמנו הפנימי.
- ב. התפילה היא הדרך הרוחנית ליצירת קשר עם הקב"ה. יתירה מזו, לפעמים המשבר והקושי הם אמצעי כדי שנתפלל.
- ג. התפילה היא ברית בין האדם לאלוקיו.
- ד. משמעות המילה תפילה ביהדות היא התחברות. התפילה איננה רק בקשה, אלא התחברות הנשמה עם יוצרה בזמן התפילה.
- ה. התפילה מהווה מזון לנשמה כמו שהאוכל מזון לגוף.
- ו. התפילה מחדירה ללב את האמת האלוקית וערכיה.
- ז. אדם המתקן את מידותיו ונעשה טוב יותר הופך להיות ראוי לקבל את עזרת ה', וגזירות קשות מתבטלות כיוון שמדובר עכשיו באישיות טובה יותר. (סעיף זה מתייחס לתת הפרק להלן "התפילה ודרכי השפעתה").
- ח. התפילה עוזרת לאדם לשמור על תחושת ההתפעלות ופליאה מהבריאה.

ב. כיצד מתחברים לתפילה?

אחת השאלות העיקריות המעסיקות אותנו בנושא התפילה היא כיצד נוכל להתפלל בכוונה ו"להתחבר" לעומק נוסח התפילה. לפעמים, למרות חובת התפילה, איננו מרגישים צורך להתפלל. לפעמים, מתחילים אנו להתפלל בכוונה גדולה ולפתע מחשבות זרות חודרות למוחנו ומפריעות לנו להתרכז (מחשבות על מבחנים, תנועת הנוער ובעיות אישיות). נלמד מספר מקורות שיעזרו לנו בע"ה להתפלל בכוונה.

מסכת ברכות

פרק ה', משנה א'

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את ליבם למקום.

רמב"ם¹⁰ – כוונה בתפילה

הלכות תפילה, פרק ד'

כיצד היא הכוונה? – שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה. לפיכך צריך לישב מעט קודם התפלה כדי לכווין את לבו ואחר כך יתפלל בנחת ובתחנונים ולא יעשה תפלתו כמי שהיה נושא משאוי ומשליכו והולך לו. לפיכך צריך לישב מעט אחר התפלה ואחר כך יפטר. חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפלה ושעה אחת לאחר תפלה ומאריכין בתפלה שעה: וכן אין עומדין להתפלל לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך מריבה ולא מתוך כעס אלא מתוך דברי תורה, ולא מתוך דין והלכה אף על פי שהם דברי תורה, כדי שלא יהא לבו טרוד בהלכה אלא מתוך דברי תורה שאין בה עיון כגון הלכות פסוקות:

למדנו מדברי התלמוד במסכת ברכות ומהרמב"ם בהלכות תפילה על הצורך להכין את עצמנו לקראת התפילה, הן במובן הנפשי והן במובן הגופני. הכנה זו נדרשת כדי שנוכל לעמוד לפני הקב"ה ברצינות הראויה כפי שנכון לעמוד לפני מלך מלכי המלכים. יחשוב כל אחד מאיתנו לעצמו האם אכן הוא מתכוון לתפילה ברצינות הראויה כפי שלמדנו... רק כאשר נצליח לפנות את מחשבותינו ואת לבבנו לעבוד את ה' באמת, נצליח להתחבר לתפילה. עלינו לזכור ולהפנים. אם אנו רוצים שהקב"ה יתייחס ברצינות אלינו, עלינו להתייחס ברצינות אליו...

¹⁰ רבי משה בן מימון (תתצ"ה – תתקס"ה, 1135 – 1204) היה מגדולי הפוסקים בכל הדורות, מחשובי הפילוסופים בימי הביניים, איש אשכולות ורופא. הרמב"ם השפיע באופן משמעותי על תרבותו של העם היהודי ועל כן הוא אחד האישים החשובים והמוערכים ביותר ביהדות. עליו נאמר "ממשה עד משה לא קם כמשה". הוכתר בכינוי "הנשר הגדול". הרמב"ם החזיק במשנה רציונליסטית מובהקת שבאה לידי ביטוי בכתביו.

הראי"ה קוק – תודעת החיסרון כבסיס לתפילה אמיתית

מוסר אביך, מתוך ההקדמה

חשיבות תודעת החיסרון כבסיס לתפילה אמיתית. רק כאשר נרגיש באמת את החיסרון בתחומים השונים, הן במישור האישי והן במישור הלאומי, נוכל להתפלל תפילה אמיתית הנובעת מעומק הלב.

כל זמן שלא ילמד לעצמו שתתברר לו מעלת נשמת האדם ומעלת ישראל ומעלת הארץ הקדושה וההשתוקקות הראויה לכל איש ישראל לבניין המקדש וגדולת ישראל והתרוממותם בעולם, כמעט שאי-אפשר לטעום טעם עבודה.

שהרי, כיון שחז"ל אמרו על פסוק: "ולעבדו בכל לבבכם" – "עבודה בלב זו תפלה" (ספרי על דברים יא), אם כן התפלה היא בחינת העבודה, ואינו ראוי לעבודה כי אם כשיהיה במצב דעת יראת ד' כל כך, עד שיהיו עניני התפלה קרובים אל לבבו. ואם לא ידע מעלת נפשו – איך יתפלל ברצון שלם והרגשת חסרון שיחנהו השם יתברך דעת בינה והשכל, כיון שאינו מכיר, אחרי שיש לו עושר וכבוד וכל טוב, מה חסר לו אם ח"ו לא ישכיל ויבין. אם כן צריך ללמוד ולהעמיק עד שיצויר לו בבירור וידיעה שלמה גודל חסרונו לדעה בינה והשכל, יצמא לזה ויתפלל באהבה מקירות לב שיחנהו השם יתברך בזה, וה' הטוב לא ימנע טובו להולכים בתמים.

ואם לא ידע מעלת ישראל איך יתפלל בלב שלם על גאולתם? שוודאי אין הכונה הרצויה בתפלת ברכת גואל ישראל רק על מכאובי נפשו שמרגיש מצד עצמו מעול הגלות, כי עניין הברכה מעיד שהרצון בה מצד מעלת ישראל וקדושתם.

ואם לא ישכיל מעלת הארץ הקדושה וסגולתה וקדושתה איך יתפלל על בנין ירושלים, **והתפלה היא דווקא מקירות הלב כשמרגיש שהוא חסר בדבר.**

והנה התפלה היא בדיקה גדולה לאדם אם הוא מטהר נפשו באמת כרצון יוצרו ית' ואם הוא קרוב לעשות רצונו כרצון קונו. על כן, מאד חייב האדם להיזהר שלא ימשך אחר רצון עצמו בהנאות הגוף ממאכל ומשתה וכיוצא בזה, כי יוטבע בו טבע החמרי עד שלא ירגיש בעצמו שהדברים האמיתיים הקדושים חסרים לו, ואם כן יאבד תפלתו שהיא כלל גדול בעבודה, כי כיון שמתנחם במה שיש לו לאכול ולשבעה וכאלה ההבלים לא יצייר בהתפללו בשבח "עלינו לשבח" ו"על כן נקוה", שיתוקן עולם במלכות שדי והאלילים יכרתו והרשעים יפנו אליו יתברך, כי מה יזיקו האלילים לאשר עיניו ולבו למלאות כרסו מעדנים, ובהיות ציורי התאוה בלבבו לא ישכיל ולא יבין.

על כן יתחזק האדם ויתחכם ויראה עצה לנפשו, ומאלהי החסד והרחמים החפץ בשלמותנו, שזהו כבודו ותפארתו, נבקש ונשפוך שיחנו ידריכנו בנתיבתו ויאר לנו באורו הגדול, שנדע ונשכיל מה הוא יתברך דורש מאתנו ומהו הישר והטוב ללכת בדרכיו.

הרב בן ציון אבא שאול¹¹ – הזכות לבקש

אור לציון, מאמר ב' עמ' ק'

וזהו חסד גדול שעשה הקב"ה עמנו, שנתן לנו את האפשרות לבקש ממנו כל מה שיחסר לנו. ולא כמידת בשר ודם שהשרים וכ"ש (וכל שכן) המלכים יש להם מזכיר, וכל מכתב שנשלח אליהם עובר ביקורת תחת ידו של המזכיר, ואת הדבר שנראה לו חיוני מגיש לפני השר, ואת השאר זורק. אבל מלך מלכי המלכים הקב"ה, כל מה שאדם חפץ מבקש ממנו, ומהו האדם, עפר ואפר רימה ותולעה, ובכ"ז (ובכל זאת) נותן לו בורא העולם את הזכות לבקש, וזהו באמת ההרגשה שצריכה להיות לאדם בעומדו לפני בוראו, כמו שאומרים בתחילת תפילת י"ח (שמונה עשרה), ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך (תהילים נא, יז), ולכאורה מילת יגיד מורה על לשון קשה כגידון, והיה צריך לומר ופי יאמר תהילתך. אלא אולי אפשר לפרש בדרך דרש על דרך הנ"ל, היות והרגיש דוד המ"ע (המלך עליו השלום) שקשה לו לדבר לפני הקב"ה, ואינו מדבר בחופשיות ובביטחון, לכן אמר יגיד, ז"א (זאת אומרת) ש"פי יגיד" מוסב כלפי האדם שחלש וחסר אונים הוא מדבר לפני השי"ת. ואם דוד הע"ה הרגיש כך, על אחת כמה וכמה שכל אדם צריך להרגיש כך.

רמח"ל¹² – שלוש דרכים אל יראת הרוממות

מסילת ישרים, פרק י"ט

המתפלל צריך להיות "ביראת הרוממות", כדי להגיע ליראה זו צריך לקבוע בתודעתו שלושה עניינים.

הנה עיקר היראה היא יראת הרוממות שצריך האדם לחשוב בעוד מתפלל או עושה מצוה, כי לפני מלך מלכי המלכים הוא מתפלל או עושה המעשה ההוא, והוא מה שהזהיר התנא (אבות פ"ב): "וכשאתה מתפלל דע לפני מי אתה מתפלל", והנה ג' דברים צריך שישתכל האדם ויתבונן היטב, כדי שיגיע אל זאת היראה:

(1) האחד שהוא עומד ממש לפני הבורא יתברך שמו ונושא ונותן עמו, אף על פי שאין עינו של האדם רואהו, ותראה כי זה הוא היותר קשה שיצטייר בלב האדם ציור אמיתי, יען אין החוש עוזר לזה כלל, אמנם מי שהוא בעל שכל נכון, במעט התבוננות ושימת לב, יוכל לקבוע בליבו אמיתות הדבר, איך הוא בא ונושא ונותן ממש עמו יתברך, ולפניו הוא מתחנן ומאתו הוא מבקש, והוא יתברך שמו מאזין לו מקשיב לדבריו, כאשר ידבר איש אל רעהו ורעהו מקשיב שומע אליו.

(2) והשני שיקבע זה בדעתו, צריך שיתבונן על רוממותו יתברך, אשר הוא מרומם ונשגב על כל ברכה ותהילה. על כל מיני שלימות שתוכל מחשבתנו לדמות ולהבין.

(3) והשלישי שיתבונן על שפלות האדם ופחיתותו, לפי חומריותו וגסותו, כל שכן לפי החטאים שחטא מעודו, כי על כל אלה אי אפשר שלא יחרד לבו ולא ירעש בעודו מדבר דבריו לפניו יתברך, ומזכיר בשמו ומשתדל להרצות לו...

¹¹ הרב בן ציון אבא שאול (תרפ"ד – תשנ"ח, 1924 – 1998) היה ראש ישיבת פורת יוסף בירושלים ופוסק הלכה.

¹² רבי משה חיים לוצאטו, הרמח"ל (תס"ז – תק"ו, 1707 – 1746) היה רב, משורר, מקובל, איש מוסר, מחזאי, סופר, וחוקר יהודי-איטלקי.

ואולם היראה הזאת צריך שתתגבר בלב בתחילה, ואחר כך תראה פעולותיה גם באיברי הגוף הלא המה: כובד הראש וההשתחוואה שפלות העיניים וכפיפת הידיים כעבד קטן לפני מלך רב, וכן אמרו בגמרא (שבת י'): רבא פכר ידיה ומצלי, אמר כעבדא קמי מאריה.

הרמח"ל מדגיש כי חלק משמעותי ביצירת הכוונה בתפילה הוא תחושת היראה בבחינת "דע לפני מי אתה עומד". כאשר אדם מדמה לעצמו שהוא עומד לפני בורא עולם, חושב על רוממותו וגדלותו של הבורא ומרגיש את שפלותו, יביאו אותו שלושת הדרכים להעמיק את כוונתו בתפילה.

בד בבד יש להדגיש כי היראה עליה מדבר הרמח"ל איננה "יראה נמוכה" ופחד מעונש, אלא מדובר ב"יראת רוממות" הנובעת מהכרתנו בגדלות ה' ורוממותו.

התמודדות עם מחשבות זרות בזמן התפילה

אחת הבעיות העיקריות המטרידות אותנו בזמן התפילה הן מחשבות זרות ועיסוק בעניינים אחרים המסיחים את דעתנו מכוונת התפילה. הנטייה הטבעית שלנו היא **להילחם** במחשבות אלו ולגרש אותן. החידוש העיקרי שנלמד להלן מדברי רבי שניאור זלמן מלאדי בספר ה"תניא" הוא שהדרך הנכונה היא **לא להילחם** במחשבות הזרות כיוון שמלחמה בהן תוביל לתגובה הפוכה והמחשבות דווקא תתחזקנה. הדרך המומלצת היא להתעלם מהמחשבות, ולהתייחס אליהן **בנחת ולא במלחמה**. הרש"ז מלאדי מתבסס על ההנחה כי במוחו של האדם קיים מאבק מתמיד בין הנפש האלוקית שהיא המקור להרהורי תורה ויראת שמיים לבין הנפש הבהמית שעיקרה חומריות וצריך האדם להשתדל לא לשים לב למחשבות הזרות שמקורן בנפש הבהמית.

רבי שניאור זלמן מלאדי¹³ – מחשבות זרות בתפילה

תניא, פרק כ"ח

ואפילו אם נופלים לו הרהורי תאוות ושאר מחשבות זרות בשעת העבודה בתורה או בתפילה בכוונה אל ישית לב אליהן אלא יסיח דעתו מהן כרגע... אך אעפ"כ אל ייפול לבו בקרבו להיות מזה עצב נבזה בשעת העבודה שצריך להיות בשמחה רבה אלא אדרבה יתחזק יותר ויוסיף אומץ בכל כוחו בכוונת התפלה בחזרה ושמחה יתירה, בשומו אל לבו כי נפילת המחשבה זרה היא מהקליפה שבחלל השמאלי (=מהחלק הבהמי) העושה מלחמה בבינוני עם נפש אלוקית שבו. ונודע דרך הנלחמים וכן הנאבקים יחד כשאחד מתגבר אזי השני מתאמץ להתגבר ג"כ בכל מאמצי כוחו. ולכן כשנפש האלקית מתאמצת ומתגברת להתפלל אזי גם הקליפה מתגברת כנגדה לבלבלה ולהפילה במחשבה זרה שלה. ולא כטעות העולם שטועים להוכיח מנפילת המחשבה זרה מכלל שאין תפלתם כלום שאילו התפלל כראוי ונכון לא היו נופלים לו מחשבות זרות. והאמת היה כדבריהם אם היתה נפש אחת לבדה היא המתפללת והיא המחשבת ומהרהרת המחשבות זרות.

¹³ רבי שניאור זלמן מלאדי (תק"ה – תקע"ג, 1745 – 1812) מייסד תנועת חב"ד. מכונה ה"אדמו"ר הזקן" ו"בעל התניא". תלמידו של ר' דב בר ממזריטש (תלמיד הבעל שם טוב, מייסד תנועת החסידות). חיבר את ספר התניא.

אבל באמת לאמיתו הן שתי נפשות הנלחמות זו עם זו במוחו של אדם כל אחת חפצה ורצונה למשול בו ולהיות המוח ממולא ממנה לבדה. וכל הרהורי תורה ויראת שמים מנפש האלהית וכל מילי דעלמא (=דברי העולם) מנפש הבהמית רק שהאלקית מלובשת בה. **והוא כמשל אדם המתפלל בכוונה ועומד לנגדו עובד עבודה זרה רשע ומשיח ומדבר עמו כדי לבלבלו. שזאת עצתו בודאי שלא להשיב לו מטוב ועד רע ולעשות עצמו כחרש לא ישמע...** כך אל ישיב מאומה ושום טענה ומענה נגד המחשבה זרה כי המתאבק עם מנוול מתנוול גם כן. רק יעשה עצמו כלא יודע ולא שומע ההרהורים שנפלו לו ויסירם מדעתו ויוסיף אומץ בכח כוונתו ואם יקשה לו להסירם מדעתו מפני שטורדים דעתו מאד בחזקה אזי ישפיל נפשו לה' ויתחנן לו ית' במחשבתו לרחם עליו ברחמיו המרובים כרחם אב על בנים הנמשכים ממוחו וככה ירחם ה' על נפשו הנמשכת מאתו יתר להצילה ממים הזדונים ולמענו יעשה כי חלק ה' ממש עמו.

ר' נחמן מברסלב¹⁴ – מעלת ההתבודדות

ליקוטי מוהר"ן תנינא כ"ה

ההתבודדות והשיח עם הקב"ה היא דרך משמעותית להתקרבות אל הקב"ה ולתפילה טובה יותר.

ההתבודדות הוא מעלה עליונה וגדולה מן הכל דהיינו לקבוע לו על כל פנים שעה או יותר להתבודד לבדו באיזה חדר או בשדה ולפרש שיחתו בינו לבין קונו בטענות ואמתלאות בדברי חן ורצוי ופיוס לבקש ולהתחנן מלפניו יתברך, שיקרבו אליו לעבודתו באמת... יזהר מאד להרגיל עצמו להתמיד בזה מדי יום ביום שעה מיוחדת כנ"ל ושאר היום יהיה בשמחה כנ"ל והנהגה זו היא גדולה במעלה מאד מאד והוא דרך ועצה טובה מאד להתקרב אליו יתברך כי זאת היא עצה כללית שכולל הכל כי על כל מה שיחסר לו בעבודת השם או אם הוא רחוק לגמרי מכל וכל מעבודתו יתברך על הכל יפרש שיחתו ויבקש מאתו יתברך כנ"ל ואפילו אם לפעמים נסתתמין דבריו ואינו יכול לפתוח פיו לדבר לפניו יתברך כלל אף על פי כן זה בעצמו טוב מאד דהיינו ההכנה שהוא מוכן ועומד לפניו יתברך וחפץ ומשתוקק לדבר, אך שאינו יכול זה בעצמו גם כן טוב מאד וגם יוכל לעשות לו שיחה ותפלה מזה בעצמו ועל זה בעצמו יצק ויתחנן לפניו יתברך שנתרחק כל כך, עד שאינו יכול אפילו לדבר ויבקש מאתו יתברך רחמים ותחנונים שיחמול עליו ויפתח פיו, כדי שיוכל לפרש שיחתו לפניו ודע, שכמה וכמה צדיקים גדולים מפרסמים ספרו שלא באו למדרגתם, רק על ידי הנהגה זו והמשכיל יבין מעצמו גדל מעלת הנהגה זו, העולה למעלה למעלה והוא דבר השווה לכל נפש מקטן ועד גדול, כי כלם יכולים לנהג הנהגה זו ועל ידי זה יבואו למעלה גדולה אשרי שיאחז בזה.

**זה לא כאנשים נאחזים תמיד אודים על מה יש,
זה כאנשים נאחזים על מה יש – תמיד נאחזים.**

¹⁴ **רבי נחמן מברסלב** (תקל"ב – תקע"א, 1772 – 1810) מייסד חסידות ברסלב והאדמו"ר היחיד שלה. רבי נחמן היה מורה רוחני מקורי שהדגיש את המכשולים הרבים בדרך לדעת האל ואת חשיבות השמחה, האמונה הפשוטה והתמימות, וכן ההתקשרות לצדיקים ובפרט "צדיק האמת".

הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ)¹⁵ – שלוש דרכים לכוונה בתפילה

שלושה עשר עלי שושנה, עמ' 263

שלוש דרכים להתכוונות בתפילה:

- (1) הקשבה אמיתית למילות התפילה.
- (2) לימוד נושא המיועד לעבודת התפילה.
- (3) הכנה לתפילה שעיקרה השאלה "האם אני באמת רוצה להתפלל?"

כיצד עושים את "עבודת הלב", המכשירה ופותחת את הנפש אל התפילה? מטבע הדברים אין שום מרשם בטוח לכך, אין שום מנגנון שיוכל להבטיח, שאם נעשה כך וכך תהיה התפילה כראוי. ועם זאת יש דרכים, שגם אם אינן מבטיחות פתרון, הן מורות על כיוון של עבודה.

9. תארו באספר שורות
בין לבין צמח
כיצד אתם מנסים
להגיע לתפילה
אמיתית?

1. **הדרך האחת...** אין לדרך זו הכנה מוקדמת; פשוט לוקחים את סידור התפילה, יושבים אתו ונאבקים אתו... המאבק הזה הוא על כל שורה ושורה, על כל מילה ועל כל חלק של מילה. לנסות למצות אותה, להוציא ממנה פיסה של משמעות. מעבר לריכוז הפשוט בדברים שאומרים, המאמץ הוא בשאלה: האם אמירה זו היא רק חזרה על דברי אחרים, או שמא זו אמירה שיש לי עצמי שייכות אליה? ... שעת התפילה נקראת שעת קרב; ובקרב הזה, כמו בכל קרב, אפשר גם להפסיד; אפשר להתפתל עם התפילה הלך ושוב, ולא להעלות דבר.

עם זאת, גם כשאין תוצאות, יש בדרך זו גם הבטחה. אם למרות הכל המסקנה היא, שבפעם הבאה צריך לנסות שוב; ואם ממשיכים כך שוב ושוב, ומאמינים שאפשר – אזי באמת אפשר. כאשר אדם אומר את מילות התפילה ומקשיב למה שהוא אומר, ואם הוא חוזר ואומר זאת, מובטח לו שביום מן הימים משהו בתוכו יידלק. אפשר שאדם יעבור על קטע מסוים אלף פעמים עד שפעם אחת יגיע באמת לנקודה של הזדהות עם הדברים ויאמר אותם כביטוי של הרגשתו האישית. דרך עבודה זו היא כעין תורתו של הבעש"ט על הפסוק "צהר תעשה לתיבה": תיבה במובן של מילה – שצריך לעבוד על התיבה גם כשהיא כאבן דוממת עד שהיא מתחילה להאיר, ונעשית כצהר אל האלוקות. וכיצד עושים זאת? כמו שכתוב בהמשך: "בא אתה וכל ביתך אל התיבה", דהיינו, כאשר יבוא האדם וייכנס בכל כוחות נפשו – במחשבתו ובהרגשתו, בזיכרונותיו ובחלומותיו – אל תוך תיבת התפילה, תוכנה ומשמעותה.

¹⁵ הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ (תרצ"ז – תש"פ, 1937 – 2020) חיבר ספרי הגות יהודית וביאורים, בפרט לתלמוד ולחסידות חתן פרס ישראל למדעי היהדות לשנת 1988. השתייך לחסידות חב"ד.

לדרך זו אין כל הכנה מיוחדת ; פשוט לוקחים את הסידור ומתחילים להיאבק : בידיעה, בהתכוונות, מתוך מאמץ להישאר בתוך התחום – עד שמשוהו יקרה ; עד שהמחסום בין ה"אני" מצד אחד ובין הסידור מצד שני יתחיל להיפתח ; עד אשר בזמן מן הזמנים, באחת התפילות, באחת התיבות, יפסיק הסידור להיות ספר זר ש"האני" אמור לקרוא בו, ויהפוך לספר ש"האני" כתוב בו.

2. הדרך השנייה גם היא דרך של "עיון תפילה"... לעומת הדרך הראשונה – שאינה דורשת שום הכנה... דרך זו מבוססת על הכנה מסוימת מראש, באמצעות לימוד נושא מסוים לפני התפילה. לימוד זה אינו קשור בהכרח למה שכתוב בסידור, אלא יכול להיות קשור לנושאים כלליים של הכרת האלקות. גם אופן הלימוד אינו לשם השכלה והבנה בלבד, אלא זהו לימוד המכוון והמיועד לצורך עבודת התפילה – דהיינו, לימוד האמור לחדור אל כוחות הנפש כולם, בהבנה ובהרגשה ; לא כאדם הלומד על דבר, אלא כמי שמתבונן בו ונמצא בתוכו. הרעיון בלימוד זה הוא לקחת אותו אל תוך התפילה... לדוגמא : אפשר לחשוב על המושג של "תודה", החל מהמובן הפשוט ביותר שלו : הכרת תודה על משהו שעשו עבורי. אפשר להתבונן בשאלות כגון, מה עניינה של הכרת התודה? מה מהותה? כיצד היא קושרת בינינו ובין הקב"ה? ולאחר שמתבוננים בנושא מכל צדדיו ופרטיו, ניגשים אותו אל התפילה. בתפילה מנסים למצוא את התודה בתוך מילות התפילה : בשבח, בבקשה, בתחינה, בהודאה... באופן זה נעשית גם עבודת התפילה : לוקחים נושא ועובדים עליו. לא סתם, לא במקרה, אלא יחד עם התפילה, על ידי כך שמנחים את התפילה אל הכיוון המסוים הזה במשך פרק זמן כלשהו : שעה, שבוע או חודש. בתוך הזמן והמילים הולך הנושא הזה ונארג במילות התפילה ; ובאותה שעה אין הוא רק נוגע בנפש אלא נחקק בה...

3. הדרך השלישית היא זו המתוארת במשנה : "חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים, כדי שיכוונו ליבם למקום". דרך זו היא אישית מאוד, ובה מתמודד האדם עם האמת של עצמו, מעמיק ומנסה להגיע לקצה שבקצה, לאידיאל של שלמות בתוך עצמו... דרך זו מבוססת גם היא על הכנה קודם התפילה ; ואולם הכנה זו נעשית לא על ידי שלומדים דבר מסוים, ואף לא על ידי שחושבים על נושא מוגדר, אלא על ידי כך ש"שוהים שעה". ההגדרה "שוהים שעה" אין בה שום הנחיה לדבר מסוים שעושים באותה שעה, מלבד זה שמקדישים אותה לכך. עם זאת, השעה הזו אינה שעה של ריקנות, אלא שעה של התכוונות הדעת והלב... הקושי בדרך זו הוא בהכנת הכלי. שכן אדם צריך להכין לא תוכן מסוים, ואף לא מסגרת של תפילה מסוימת, אלא לכוון את עצמו כך, שהוא יהיה לכלי עבודה השאלה שהוא מציב לעצמו עוד קודם התפילה היא : האם הוא יכול, רוצה ומוכן להגיע לנקודת האמת של עמידה מול הקב"ה? הוא נעמד מול הקב"ה וצריך להחליט : האם הוא רוצה או לא רוצה להתפלל? כל ההכנה וכל העבודה מטרותן להביא למסקנה שהוא באמת רוצה ובאמת יכול, להתפלל כעת.

ג. התפילה ודרכי השפעתה

1. האם התפילה משנה את רצון ה'?

תפילת חזקיהו

ישעיהו, פרק ל"ח

בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חֲזַקְיָהוּ לְמוֹת וַיְבֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן אֲמוּץ הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר ד' צוּ לְבִיתְךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה: וַיִּסַּב חֲזַקְיָהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ד': וַיֹּאמֶר אֵנָּה ד' זָכַר נָא אֶת אֲשֶׁר הִתְחַלֵּקְתִּי לְפָנֶיךָ בְּאַמּוֹת וּבְלֵב שֵׁלִם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיִּבֶךְ חֲזַקְיָהוּ בְּכִי גָדוֹל: וַיְהִי דְבַר ד' אֶל יְשַׁעְיָהוּ לֵאמֹר: הֲלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל חֲזַקְיָהוּ כֹה אָמַר ד' אֱלֹהֵי דָוִד אָבִיךָ שְׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ רָאִיתִי אֶת דְּמַעְתְּךָ הִנְנִי יוֹסֵף עַל יָמֶיךָ חֲמִשׁ עָשָׂרָה שָׁנָה:

תפילתו של חזקיהו המלך, כמו תפילות רבות בתנ"ך, מלמדת על כוחה של תפילה. כאשר אנחנו מתפללים תפילה אמיתית מעומק הלב אנחנו מקווים כי בורא עולם ישמע תפילתנו. בד בבד דווקא קבלת התפילה והענות הבורא לבקשתנו מעוררת את השאלה האמונית: כיצד יכול אדם לשנות בתפילתו את רצון ה' ולגרום לשינוי הגזירה? האם רצון ה' איננו נצחי ובלתי משתנה?

ר' יוסף אלבו – האדם משתנה בתפילתו

ספר העיקרים, מאמר רביעי, פרק י"ח

כיצד תועיל התפילה אם כבר נגזרה הגזירה? אין מדובר בשינוי ברצון הקב"ה אלא בשינוי במדרגתו הרוחנית של האדם.

מה שהביא האנשים לפקפק בתפילה... וזה שהם אומרים שלא ימלט הדבר מחלוקה או שנגזר מהשם טוב על איש או לא נגזר. ואם נגזר אין צריך תפילה, ואם לא נגזר איך תועיל התפילה לשנות רצון השם לגזור עליו טוב אחר שלא נגזר, שלא ישתנה השם מן הרצון אל לא רצון ולא מלא רצון אל רצון, ובעבור זה יאמרו שלא יועיל כשרון המעשה כדי שיגיע לאדם מהשם בעבורו טוב, וכן יאמרו שלא תועיל התפילה להשיג טוב או להינצל מרע שנגזר עליו...

וזה הדעת אינו נכון, שההשפעות העליונות יושפעו על המקבל בהיותו במדרגה ידועה והכנה ידועה לקבלם, ואם לא יכין האדם עצמו לקבל השפע ההוא הנה הוא המונע טוב מעצמו, שאם נגזר על איש, על דרך משל, שיצליחו תבואותיו בשנה פלונית והוא לא יחרוש ולא יזרע בשנה ההיא, אף אם ימטיר השם גשם על פני תבל ארצה לא תצליחנה תבואותיו אחר שלא חרש וזרע, והוא מונע מעצמו הטוב ההוא בשלא הכין עצמו לקבלו.

ולפי זה נאמר שכשנגזר על האדם טוב מסוים הנה הוא נגזר עליו במדרגה ידועה מכישרון המעשה, וזה כלל יעודי התורה, וכן כשנגזר עליו רע מסוים הנה הוא נגזר בהיותו במדרגה ידועה מהרוע או בהכנה ידועה, וכשתשתנה המדרגה ההיא או ההכנה ההיא תשתנה הגזירה בהכרח לטוב או לרע.

וזה כמלך שגזר על כל הערלים שבמדינה פלונית שיהרגו או שינתן לכל אחד ככר זהב, ועמד אחד מהם ונימול, שתשתנה בלי ספק הגזרה ההיא ותבטל מעליו לרע או לטוב כפי ההכנה שנתחדשה באיש ההוא. ולזה היה ההשתדלות בעשיית הטוב וכשרון המעשה טוב והכרחי בכל דבר, שהוא הכנה לקבל השפע האלוקי או לבטל מעליו הגזרה...

שיראה מדבריהם שהגזרות האלוקיות הן הנה בהיות המקבל בהכנה ומדרגה ידועה, ואם תשתנה המדרגה ההיא תשתנה הגזרה ההיא, ובעבור זה הוא שאמרו ששנוי השם יועיל לבטל הגזרה וכן שנוי המעשה.

ומזה הצד הוא שתועיל התשובה לרשע, שעל ידי התשובה הוא כאלו נהפך לאיש אחר שלא נגזרה עליו אותה גזרה, שהרי אחאב שנאמר עליו רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני השם, ואחר שנגזרה עליו גזרה לפי שצם ונתכסה בשק ונכנע לפני ה', נאמר לאליהו יען כי נכנע אחאב מפני לא אביא הרעה בימיו. בימי בנו אביא הרעה על ביתו. וזה יורה שהגזרה הנגזרת על הרשע הוא בהיותו בתואר ההוא מן הרוע, וכשישתנה מן התואר ההוא על ידי התשובה, הנה הוא כאלו נהפך לאיש אחר שלא נגזרה עליו אותה גזרה.

ועל זה הדרך הוא מבואר שתועיל התפלה או כשרון המעשה כדי שיוכן המתפלל לקבל שפע הטוב או לבטל ממנו הרע הנגזר עליו, להיותו משתנה ממדרגת הרוע שיהיה בה. וזו הטענה רמז אליה צופר בהיותו מאשים את איוב שלא היה מתפלל לה' להצילו מרעתו ולא היה מכין עצמו לבטל מעליו הגזרה. וזה שאמר לו "אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך. אם און בידך הרחיקהו כי אז תשא פניך ממוס", כלומר אם תכין לבך להתפלל ולתקן מעשיך אין ספק שעל ידי התפלה וכשרון המעשה תמלט מן הצרות הללו. ומזה יתבאר שהתפלה וכשרון המעשה מועיל לבטל הגזרה בכל עת, וכן אמרו רבותינו ז"ל יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין.

ואין להקשות ולומר איך ישתנה רצון השם יתברך על ידי התפילה, שכך היה רצון השם מתחילה שתתקיים הגזירה בהיותו באותה מדרגה ואותה הכנה, ואם תשתנה ההכנה תשתנה הגזרה.

2. התפילה – תוספת ברכה לעולם

המבי"ט¹⁶ – התפילה מורידה שפע

בית אלוהים, עמ' כ"ח

...וכעניין זה הוא הברכות שאנו מברכין לאל יתברך, שעל ידי ברכותינו יהיה נאצל ונשפע שפע משכינה של מעלה לשכינה של מטה כדי שנהיה מכוונים לעבודתו יתברך, וזה כי הוא מבואר כי מזמן שירדה שכינה למטה לא פסקה, וכאומרם ז"ל מעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי, וזאת היא השכינה שהיא הולכת אתנו בגלות כביכול, והוא רומז שהוא יתברך אתנו בגלות לשמור אותנו בגלותנו שלא נהיה נבלעים באומות, והוא יתברך מציל אותנו ועושה לנו נסים נסתרים להציל אותנו, וגם הוא מכין אותנו לשנהיה מוכנים לעבודתו יתברך ולא נפנה אל רהבים ושטי כזב, ואם כן ברכותנו אליו הוא שישפיע משפע שכינתו של מעלה למטה, כדי שתהיה השגחתו עלינו בגלותנו יותר גלויה ומפורסמת עד אשר תגאל עצמה ותמשיך אותנו אחריה בהיותנו שבים בתשובה שלימה לפניו, ואנו מאצילים ברכה ממנו אליו, משכינתו של מעלה לשכינתו של מטה, שהוא ניצוץ ושפע מלמעלה, וזהו שאמר המשורר ארוממך אלהי המלך וגו', כי במה שאני מברך אותך לעולם, אני מרומם שכינתך של מטה, כי על ידי הברכה מלמעלה תתרבה ותתרומם שמו למטה והיא השכינה, ועל זה אנו אומרים יתגדל ויתקדש שמיא רבא, וכמו שמפרשים שם יה רבא, כלומר שיתרבה ויתגדל שמו ויהיה שלם בן ד' אותיות, וזהו על יד השפע שיהיה נשפע ונאצל מלמעלה למטה, באופן שיתפרסם קדושת שמו בכל העולם ויתקדש שמו על ידו...

המבי"ט מנסה להשיב על השאלה כיצד יתכן שאנו מברכים את ה' "ברוך אתה ה'", והרי ה' הוא מקור הברכה והשלימות, ואינו זקוק שנברכו. תשובת המבי"ט לשאלתו היא: שאנו מברכים את ה' כדי להגדיל את תחום השפעת השכינה בעולם הזה. הקב"ה מתברך בכך שהשפעתו גדלה בעולם הזה. התפילה גורמת לנוכחות מוגברת של השכינה בעולם הזה.

הרב יהודה לאון אשכנזי 'מניטו'¹⁷ – הוספת ברכה לעולם

מתוך שיעורים שנתן בנושא התפילה בשנת תש"מ

מצד היחס שבין הבורא לבריא – אין טעם לתפילה, שהרי הבורא ברא עולם, תיקן אותו, סידר אותו, ושם בו את כל מה שהבריות זקוקים לו. ובאמת, אנו איננו מתפללים לבורא, אלא אנו מתפללים לבורא שהוא ברוך, כלומר הוא מקור הברכות. אנו מתפללים לבורא שמוסיף ברכות בעולם הטבע.

בהיסטוריה נוצרה בריה חדשה שנקראת "ישראל", ויש לה צרכים שהם למעלה מהטבע, לכן אם הצרכים למעלה מהטבע הם אמיתיים – זה נותן לנו את הרשות לבקש את הברכה השייכת לאותם צרכים. אלו צרכים?

¹⁶ ר' משה בר יוסף מטרנאי (המבי"ט) (ר"ס – ש"ס, 1500 – 1580) בן למשפחת חכמים ממגורשי ספרד (1492). בעקבות גירוש משפחתו הגיע לסלוניקי שביוון. המבי"ט עזב את משפחתו ועלה לארץ ישראל, השתקע בצפת ולמד תורה אצל ר' יעקב בירב. הוא הוסמך על ידי ר' יעקב בירב ולמד עם ר' יוסף קארו שעלה אף הוא לצפת באותם ימים. חיבר ספרים הנוגעים לאמונה, קבלה, והלכה.

¹⁷ הרב יהודה לאון אשכנזי (תרפ"ב – תשנ"ז, 1922 – 1996) נודע בכינויו מניטו שפירושה באינדיאנית: "רוח גדולה". בנו של הרב הראשי לאלגיריה, היה רב, מחנך, הוגה דעות ומנהיג רוחני ביהדות צרפת.

זה הצרכים שבאים מכתוצאה שאנחנו עם ישראל צאצאי האבות. "תפילות אבות תיקנום". הוטלה עלינו משימה – ואנו רשאים לבקש עזרה כדי לבצע אותה. לכן אני מתפלל לאלוקי אברהם כדי לבקש את הטוב השייך למידת החסד, לאלוקי יצחק הטוב השייך למידת הגבורה וכן הלאה.

אבל כבריאה טבעית - אין מקום לתפילה. אדרבה, תפילה עבור בריאה טבעית – אינה אלא חוצפה! שהרי אם אני מאמין שהעולם שלי זה בריאה של הבורא, אז אני צריך לקבל את רצון הבורא. הוא רוצה שעולמי יהיה ככה. ואני קם, אני עומד ואני אומר לו, כאילו, לכאורה: "הלו! יש טעות במחשבה שלך, אני צריך זה וזה וזה". זה, כפי שאמרתי קודם, חוצפה. אז מאיפה באה הרשות, הזכות, להתפלל ככה?!

מי שמסכים לחיות כבעל חי לפי הטבע, כבעל חי טבעי, להסתפק במה שיש בטבע כטבע - אין לו מקום לתפילה! ולכן הקב"ה אומר לנחש שהוא אינו רוצה שום יחס ביניהם. אתה, הנחש, אל תתפלל! אתה צריך לאכול! תאכל מן העפר! אני לא רוצה לשמוע את תפילתך.

אנו באים מכוח האבות, מכוח המשימה שהוטלה עלינו בעולם, ואנו מבקשים ברכה בתוך הבריאה. בברכת השנים, למשל, אנחנו לא מבקשים מהבורא את התבואה. כי כדי שתהיה לנו תבואה – עלינו לעבוד. אלא בברכת השנים אנחנו מבקשים ברכה בתבואה. הוא שאמרתי קודם לכן: כל מה שאנחנו מבקשים בתפילה זו הברכה השייכת לנטייה טבעית זו או אחרת. "ברוך אתה ה'".

הרב יהודה ליאון אשכנזי (מניטו) בקטע שקראנו, מסביר כי מצד הטבע, לכאורה אין משמעות לאדם המתפלל ומבקש תוספת מאת הקב"ה, שהרי הקב"ה ברא את הטבע והוא יודע מה הטבע צריך ומה הם גבולותיו. יתירה מזאת: אדם המתפלל ומבקש מהקב"ה להוסיף על הטבע דבר מסוים הוא לכאורה חצוף גדול, שהרי הקב"ה ברא את העולם ויודע מה העולם צריך. עם ישראל קיבל משימה אוניברסאלית חשובה ביותר, להפוך את העולם הזה – לגן עדן. (כפי שכותב הראי"ה קוק בפרק ב' במאמרו "למהלך האידיאות בישראל"). זו המשימה שהוטלה על עם ישראל מכוח האבות, ולכן אנו מתפללים מכוח האבות ומבקשים תוספת של ברכה שאינה קיימת עדיין בעולם הזה, תוספת שהיא מעבר לטבע. אנו מבקשים תוספת ברכה גשמית ואנו מבקשים תוספת ברכה רוחנית – מפני שזו המשימה שהוטלה עלינו: להפוך את העולם הזה לעולם שכולו טוב, בבקשת תוספת שאינה קיימת בדרך הטבע.

3. האם התפילה חייבת להתקבל?

ר' יוסף אלבו – קבלת התפילה תלויה ברמתו הרוחנית של המתפלל

ספר העיקרים, מאמר ד', פרקים כ"ג-כ"ד

איננו מחויב שתקובל התפילה על כל פנים, שכבר יהיה המקבל כל כך רחוק מ-ה' יתברך, שיצטרך להרבות ולהפציר בתפילה כדי שתקובל. ועם ההפצרה וריבוי התפילה, אפשר שתקובל. ולזה תמצא ישעיה הנביא מאשים את ישראל על שלא היו מפצירין בתפילה. אמר: "ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך" (ישעיה ס"ד), שנראה שאם היו מחזיקין ומפצירין בו היה מועיל.

וכן מצינו באנשי נינוה, שכתוב בהן "ויקראו אל אלהים בחזקה" (יונה ג'), ונעתר להם. וכן משה רבנו עליו השלום, כשהתפלל על מעשה העגל, הרבה והפציר בתפילה ימים רבים, עד שנענה. וכן במרגלים, עד שנאמר לו "סלחתי כדברך".

10. תארו חו"ה אישית
המתחשבת אתפילה
אישית שהתפללת
בכוונה ולמרות זאת
לכאורה לא התקבלה.

מה הרשעתם? כי?
התמלךדתם עם
הרשעתכם?

ופעם יהיה המקבל כל כך רחוק מ-ה' יתברך, או יהיה הדבר המבוקש כל כך גדול, שלא יועיל ריבוי התפילה, עד שיעשה המתפלל אי זה פועל או פעולות מורות על ההכנעה והתשובה. אמר ישעיהו: "גם כי תרבו תפילה אינני שומע", ואמר עוד "רחצו הזכר" וגו' (ישעיה ה'). ובאנשי נינוה נאמר "ויתכסו שקים האדם והבהמה" (יונה ג'). וגם הצדיקים היו עושים פעולות מורות על ההכנעה, אמר דניאל "לחם חמודות לא אכלתי, ובשר ויין לא בא אל פי, וסוד לא סכתי" (דניאל י'). ואמר לו המלאך "מן היום אשר נתת אל לבך להכין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך".

ויש מן האנשים מי שיספיק לו עשיית התפילה בכוונת הלב. אמר דוד ע"ה "קרוב ה' לנשברי לב" (תהלים ל"ד), "קרוב ה' לכל קוראיו" (שם קמ"ה).

ויש שיהיו במדרגה יותר גדולה, שאפילו מה שלא יתפללו עליו יינתן להם, והיא מדרגת יראי השם. אמר הכתוב "רצון יראיו יעשה" וגו' (שם). ומ"מ צריך שיתפללו לפניו בפועל, ולפיכך סיים "ואת שועתם ישמע ויושיעם".

ויש שיהיו במדרגה גדולה, והם אוהבי השם יתברך, עד שאינן צריכים להתפלל אל השם יתברך, שהוא מעצמו שומר אותם. וזה שאמר אחר זה "שומר ה' את כל אוהביו". וארז"ל "עושה נפלאות לבדו" – כביכול אין בעל הנס מכיר בניסו (נדה דף ל"א ע"ב). וזאת הייתה מדרגת אברהם אבינו עליו השלום.

למרות שהתפילה נעשתה כראוי יתכן שלא תתקבל מהשיקולים הבאים:

התפילה, פעמים הרבה יעשה אותה האדם כמו שראוי ובעת הראוי ובאופן הראוי ולא תקובל התפילה. ולא מצד חטא המתפלל, אלא שלא יסכים בזה רצון ה' יתברך. כמו שהספן, פעמים הרבה יעשה ספינתו מתוקנת כראוי, וינהיגה לטובה שבהנהגות, וירד בים בעת הראוי, ועם כל זה לא תצלח הספינה להגיע אל מחוז החפץ.

וזה מצד שלא יסכים בזה רצון ה' יתברך, אם על צד העונש, כמו שקרה בעניין יונה, ואם על צד ההשגחה לטוב, לסבה מן הסבות שנזכרו בפרק י"ג מזה המאמר.

וכן התפילה, פעמים שלא תקובל:

1. אם על צד העונש, כמו שבארנו בתפלת משה.
2. או שאין המקבל מוכן עד שירבה ויפציר בתפילה, או שיעשה פעולות מורות על ההכנעה, כתענית או לבישת שק כאנשי נינווה וכיוצא בדברים הללו כמו שבארנו.
3. ואם שיהיה שם מונע אחר, כמו שאמרו חז"ל שלא נתקבלה תפלת דוד שלא ימות בשבת, בעבור שהגיע העת שימלוך שלמה בנו, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימה (שבת דף ל' ע"א).
4. ואם בעבור ש-ה' יתברך יודע שאין הדבר ההוא המבוקש טוב אל המתפלל, ועל צד ההשגחה עליו לא תקובל תפלתו. כאלו תאמר שהתפלל בעבור בנים ולא תקובל תפלתו, להיות ה' יתברך יודע היות הבנים רעים אליו ומבקשים להמיתו, כמו אבשלום שבקש להמית את דוד. או שיתפלל בעד ממון ו-ה' יתברך יודע שהממון ההוא יהיה סבת מותו, כמאמר שלמה "עושר שמור לבעליו לרעתו" (קהלת ה'), או שיהיה סבת כפירתו, כמאמר שלמה "פן אשבע וכיחשתי ואמרתי מי ה'" (משלי ל'), או לסבה אחרת נסתרת ממנו וידוע אצל ה' יתברך.

הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק – עיקר התפילה יצירת הקשר עם ה'

עבודה שבלב, עמ' 51

כאשר האדם נתון בצרה והוא מתפלל, הא-להים מאזין. אחד מכינויו של הא-ל הוא "שומע תפילה". עלינו לשים ליבנו לכך שהיהדות מעולם לא הבטיחה שא-להים יקבל את התפילות כולן. מידת האפקטיביות של התפילה איננה נושא מרכזי כשאנו עוסקים בפילוסופיה של העבודה שבלב. התקבלותה של התפילה היא בבחינת תקווה, חזון, משאלה, בקשה, אך לא חוק בל יעבור או הנחת יסוד. בסיסה של התפילה איננה ההכרה באפקטיביות שלה, אלא האמונה כי באמצעותה אנו מגיעים לקרבה אינטימית עם הא-להים, וכך נולדת הקהילה המופלאה החובקת את האדם הסופי ואת בוראו. **משימתה היסודית של התפילה איננה נבחנת בתוצאותיה המעשיות אלא ביכולתה ליצור את האחוה המטאפיסית שחבריה הם א-להים ואדם.**

הרב יחזקאל עזרא הלוי¹⁸ – המתפלל על חברו

תהילה ותפארת, עמ' ק"ה

י'אני בחלותם לבושי שק, עיניתי בצום נפשי, ותפילתי על חיקי תשוב'. וקשה: אם התפילה משיבים על חיקו, אם כן, נראה שאינו מקובלת, ולמה יתפלל?

אבל יבואר בסיעתא דשמיא על פי הקדמת רבי יהודה החסיד, זיכרוננו לברכה: אם חברו של אדם בא לו חולי, בר מינן, חייב להתפלל עליו. אם נענה, הרי זה מוטב. **ואם לא נענה, כשיבוא הוא לאותה צרה, זוכרים לו חסדו שהתפלל על חולי חברו, ומרפאים אותו.**

ובזה יתיישב הכתוב: 'י'אני בחלותם, לבושי שק, עיניתי בצום נפשי'. ואם תאמר: והרי היא גזירה שלא תבוטל, מה תועיל התפילה? לזה אמר: 'ותפילתי על חיקי תשוב' – **לעת שאני מצטרך לרחמי שמיים, זוכרים תפילתי על חברי ומרחמים עלי.**

¹⁸ הרב יחזקאל עזרא הלוי (תרי"ב – תש"ב, 1852 – 1941) פוסק, מקובל, משורר וממלא מקום החכם באשי ("יכילי") בבגדאד שבעיראק. התגורר לסירוגין בירושלים שם ייסד ישיבה.

ד. תפילה אישית מול תפילה ציבורית

בעולם המצוות קיימות מצוות רבות שעיקר קיומן דווקא בציבור: תפילה, קריאת התורה, חתונה ומצוות רבות נוספות. ערך מיוחד יש לתפילת הציבור ואיכותה שונה מתפילת היחיד. האנרגיה הרוחנית שנוצרת מקבוצה של עשרה אנשים משפיעה על שותפי הקבוצה ומעניקה לתפילה ערך מיוחד. בד בבד יש הטוענים כי גם לתפילת היחיד יש יתרונות: שקט ואפשרות יותר להתרכז בתפילה. להלן נעמיק בסוגיית התפילה בציבור ונלמד יחד על חשיבותה. נפתח בשני מקורות המייצגים כל אחד מהצדדים:

תפילה אישית

(מתוך שאלה של תלמיד)

"כל בוקר העניין מתעורר מחדש. אבא מעיר אותי כדי שאלך איתו לבית הכנסת לתפילת שחרית במניין ואני מתחפר עמוק יותר בכרית, מתכסה טוב יותר בשמיכת הנעימה ומנסה להתחמק מהמשימה. זה לא רק בגלל העייפות וגם לא בגלל שאני עצלן במיוחד. בבקרים אחרים, כשיש דברים חשובים לי באמת, תראו אותי על הרגליים גם בחמש בבוקר. לא נעים לומר אבל אני פשוט לא מתחבר לקטע הזה של תפילה במניין בבית הכנסת. לא מתאים לי להיות כבול לקצב התפילה של אנשים אחרים ולמנגינות שאינני מתחבר אליהן. תוסיפו לזה את רעש הילדים הקטנים המפריעים לי להתרכז ותקבלו את התמונה השלימה... **אני מרגיש כי התפילות הטובות ביותר שלי הן דווקא כאשר אני לבד בבית, בשקט, עם עצמי, מול הקב"ה.** זה באמת כל כך קריטי? אי אפשר לוותר על הקטע הציבורי הזה כשעוסקים במשהו כל כך אישי.

דוגמא נוספת. בשבוע שעבר טיילתי עם חברים בנחל יהודה ברמת הגולן. עצרנו להתפלל. מול הנוף המהמם הרגשתי משהו. הרגשתי חוויה להתפלל. רציתי להמשיך ולדבר עם בורא עולם גם מעבר למילים הקבועות. אני שואל את עצמי: למה ההלכה מחייבת אותנו למסגרת קבועה של מילות התפילה במקום נוסח אישי ללא זמן קבוע?"

ההגות היהודית מדגישה הן את חשיבות עולמו ואישיותו של היחיד, הן את חשיבותו של הציבור והן את השילוב ביניהם. נעיין להלן בשני קטעים ממשנתו של הרב יוסף דב סולובייצ'יק:

הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק – הגשמת יעודו של האדם

על התשובה, עמ' 250

לכל אדם יש דרך מיוחדת להתקרב אל הקב"ה ודרך מיוחדת לממש את שאיפותיו.

"במה מתבטאת יחידותו של אדם? בשאיפה המרכזית שלו, ביעד האחד שלנכחו הוא מכוון כל מיתרי נפשו. יחידותו של אדם – בתפילת חייו. אדם רוצה מה שאחרים רוצים – אבל כל אחד רוצה בכך על פי דרכו האישית – האינדיבידואלית המיוחדת. לכל אחד חלום פרטי שלו. לכל אחד געגוע וכמיהה למה שנקרא בפסיכולוגיה מודרנית "מימוש עצמי"... מתי מוצא אדם התמלאות עצמית זאת? כשהוא מממש את תפילתו המקורית, את חלומו הפרטי - אינדיבידואלי, את תפילת חייו, בה מתמקדים כל מאווייו ורצונותיו.

11. נסו להגדיר
לצד נכס:
מהי השאיפה
המרכזית
שלכם
כחיים?

אותה אחרות, אותה יחידות, אותה בדידות עם שהוא בקרב ההמונים, היא שקובעת לאדם את דרך חייו, היא שמעצבת את מהות עצמיותו, את מחשבותיו ואת מעשיו. הכול לפי מה שהוא אדם".

🌟🌟 תפילה ציבורית - הגבאי הנאמן 🌟🌟

שמונים שנה שירת ר' דוד סבתו בגבאות ושמונים שנה לא ויתר מעולם על תפילה במניין. כנער צעיר היה גבאי בית הכנסת "אהבה ואחוה" במצרים ורוב ימיו גבאי בית הכנסת 'דוד משען' בקרית יובל בירושלים. הוא שירת במסירות אין קץ. היה משכים בכל יום, עד גיל תשעים ושלוש, בשעה ארבע לפנות בוקר והולך לבית הכנסת לתפילת שחרית. בקור עז, בגשם שוטף ובשלג עמוק. מעולם לא הפריע לו דבר לילך לפתוח את בית הכנסת ולהתחיל את תפילת שחרית "ותתפלל חנה".

מעולם לא החמיץ תפילה במניין. גם כשנפל ונשברה מפרקתו המשיך לצעוד בייסורים לבית הכנסת ולהתפלל במניין, וגם כשהיה חולה מאוד. אף פעם לא עזב את בית הכנסת לפני סוף תפילת ערבית. גם בנישואי בניו כשכל הקרואים המתונו לו. באמצע סעודת ברית מילה לנכדיו או סעודת פורים היה מפסיק והולך לתפילת מנחה לבית הכנסת ולא הסכים לקיים מניין בביתו. תפילתו הייתה כמונה מרגליות מתון מתון, מתחנן לפני בוראו בכל תיבה. רבים סיפרו שחזרו בתשובה מפני שקירב אותם באהבה בבית הכנסת ומפני ששמעו איך מתחנן הוא לפני בוראו.

(הרב חיים סבתו כותב על אביו זצ"ל במיוחד לחוברת זו)

מדוע ערכה של תפילת הציבור גדול יותר מערכה של תפילת היחיד? נעיין בדברי ריה"ל בספר "הכוזרי":

ריה"ל – בין תפילת יחיד לתפילת ציבור

הכוזרי, מאמר שלישי, סעיפים י"ח-י"ט

לתפילת הציבור יתרונות רבים על פני תפילת היחיד.

אמר הכוזרי: ולמה לנו כל זה? האין טוב לו לאדם כי יתבודד בתפילתו למען תהיה נפשו זכה יותר ומחשבתו פנויה יותר?

אמר החבר: לא כן! תפילת הציבור יתרון בה מכמה בחינות. ראשית, הציבור אינו מתפלל על מה שיש בו משום רעה ליחידים, והיחיד יתכן יתפלל על מה שיש בו משום רעה ליחידים אחרים, כמו שיתכן כי אחדים מן היחידים ההם יתפללו על מה שיש בו משום רעה ליחיד זה, אולם אחד התנאים בהם תכשר התפילה להתקבל הוא שתהיה זאת תפילה על מה שמביא תועלת לעולם ולא על מה שגורם לו נזק בכל דרך שהוא. שנית, לעתים רחוקות מאד תשלם תפילת היחיד בלא פגם, הבא בשוגג או במזיד, ולכן נקבע אצלנו כי יתפלל היחיד תפילה בצבור, ואף יתפלל, עד כמה שהדבר בידו, בצבור שאינו פחות מעשרה, למען ישלם על ידי אחדים מצבור זה מה שהוחסר על ידי האחרים, בשוגג או במזיד, וכך תצא מבין כולם תפלה שלמה בכוונה זכה, ותחול הברכה על הכל, ויהיה לכל אחד מן היחידים חלק בה.

כי פעולת העניין האלקי דומה לפעולת המטר המרוה ארץ מן הארצות, שעה שיושביה זכאים לו, ויתכן כי תכלול ארץ זו גם יחידים אחרים אשר אינם זכאים לו, ותהיה גם להם הצלחה בזכות הרוב; ולהפך, יש אשר יכלא הגשם מאחת הארצות, בהיות רב יושביה בלתי זכאים לו, ויתכן כי ימצאו בה יחידים הזכאים לו, ואינו נמנע מהם כי אם מחמת הרב. אלה הם משפטי הא-לוה ית' בעולם הזה. אולם גם ליחידים ההם שמור אתו גמול – בעולם הבא; ויתכן כי עוד בעולם הזה יתן להם תמורה טובה ויגמל להם חסד מה שִׁצְיָנָם לטובה בין שכניהם; אך מעטים הם האנשים אשר ינצלו מן הענש הבא על צבור שלם.

והמתפלל אך ורק בעדו דומה לאדם שבשעת סכנה למדינה יסתפק בתקון ביתו הוא ואינו רוצה להשתתף עם אנשי המדינה בתיקון חומותיהם, אדם כזה הוצאתו מרובה וסכנתו מתמדת, ואלו האיש המשתתף עם הציבור הוצאתו מועטת ובטחונו מרובה, כי את אשר לא הספיק האחד לעשות בא האחר ומשלימו; וכך תעמד המדינה על השלמות הגדולה ביותר האפשרית לה, וכל אנשיה יהיו נהנים מברכותיה על ידי הוצאה מועטת, והכל לפי החוק ומתוך הסכמה, כך קורא אפלטון את ההוצאה לפי החוק: השתתפות החלק בכל.

ומשעה שהיחיד מתעלם מהיותו חלק בכל, זאת אומרת, מחובתו לעבוד למען תיקון הציבור שהוא חלק ממנו, ומחליט לחסוך תועלתו לו לעצמו, חוטא הוא לכלל וביותר לנפשו. כי היחיד בקרב הציבור הוא כאבר יחיד בכללות הגוף: שכן אלו הייתה הזרוע מונעת את דמה בשעה שיש צרך בהקזתו, היה הגוף כלה והזרוע כלה עמו. אכן ראוי לו ליחיד לסבול אף את מר המוות למען הצלת הכלל, אך לפחות צריך היחיד לחשב על חלקו בכלל, למען ייתן תמיד חלקו ולא יתעלם ממנו.

הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק – התפילה מהווה "מימוש עצמי"

כתב העת "טראדישן" חוברת 2 עמ' 9-10

היחידים השייכים לקהילה משלימים אלו את אלו. בכל אדם יש משהו מיוחד במינו, נדיר, שאינו ידוע לאחרים; לכל יחיד יש משהו מיוחד לומר. צבע מיוחד להוסיף לקשת הצבעים הקהילתית... לפיכך, כאשר מצטרף האדם הבודד לקהילה, הוא מוסיף מימד חדש למודעות הקהילה. הוא תורם משהו, ששום אדם אחר לא יכול היה לתרום. הוא מעשיר את הקהילה. אין לו תחליף... בשל אותה מיוחדות, מתכנסים בני האדם היחידים ביחד, משלימים אלו את אלו ומשיגים אחדות.

ההשלמה ההדדית של היחיד והציבור מעניקה כוחות ועוצמה לתפילה המשותפת, ומרוממת את מעמדו הרוחני של היחיד. נעיין להלן בדברי אבא קובנר, מנהיג פרטיזנים וממנהיגי ההתנגדות לנאצים בתקופת השואה, המתאר בקטע מרגש את הצורך להיות אחד מהכלל:

אבא קובנר (סיפור) 🌻🌻

על הגשר הצר, עמ' 121

בכל משברי שפקדוני לאורך הדרך, דבר אחד לא נשבר. לא חדלתי להיות אדם מאמין. אף בגדול שבשיברוני לא נתמוטטה אדמת אמונתי. אמונה - מרכזה העבודה, נשמתה - ת פ י ל ה. אין שירה אמיתית, שאינה בבחינת תפילה.

בשבוע הראשון להיותי בארץ עמדתי ליד הכותל המערבי. אמי ז"ל לא ציוותני דבר; שכן לא נפרדנו. עמדתי במרחק של פסיעה מהכותל, מן האבנים, והרגשתי שאיני שייך. הרגשתי שהנני נטוע בהוויה אחרת. לא פסעתי צעד נוסף, אך מישהו משך בשרוולי, ביקש שאצטרף למניין. חבשתי כובע, הצטרפתי למניין. אמרתי תפילת מנחה, והגעתי.

זהו דבר יהודי, היותר ייחודי שביהדות – להיות אחד במניין. לדעת כי התשעה זקוקים לעשירי, והאחד לתשעה. אפשר שזה הדבר המשמעותי ביותר שביהדות, ואין דבר יותר ייחודי ויהודי בתנועה זו בה חונכתי.

תפילתי תמיד להיות אחד מכולם, שמילותיי הטובות תצטרפנה למלים שממלמל הציבור. גם הקרוב לתיבה, הוא העובר לפני התיבה - ולא יותר. אין משמעות לחיים אם הם לעצמם. רק בזיקתם אל ההוויה, אל המלים שבאו עדיך - ובאים מרחוק לקראתך, יש משמעות לעמידה. א ח ד - אבל אחד בציבור.

רעיון דומה המדגיש את יחודו של האדם באישיותו ובכישרונותיו אנו קוראים במדרש ויקרא רבה:

מדרש ויקרא רבה

ל', י"ב

ארבעת המינים מסמלים את אחדות העם.

פרי עץ הדר – אלו ישראל. מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים. **כפות תמרים** – אלו ישראל. מה התמרה הזו יש בו טעם ואין בו ריח כך הם ישראל יש בהם שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים. **וענף עץ עבות** – אלו ישראל. מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם כך ישראל יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. **וערבי נחל** – אלו ישראל. מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח כך הם ישראל. יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים, ומה הקב"ה עושה להם? לאבדן אי אפשר. אלא אמר הקדוש ברוך הוא יקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו.

עלינו לדעת כי התפילה בציבור איננה תפילתו של אדם יחיד שנמצאים סביבו אנשים נוספים השותפים למניין המתפללים. עיקר מעלתה של תפילת הציבור היא יכולתנו לפתוח את הלב ולראות את עצמינו כחלק מגוף רוחני גדול – עם ישראל. חז"ל קבעו חלקים רבים בתפילה בלשון רבים כיוון שעיקרה של התפילה היא היכולת הפנימית שלנו להתעלות מעל המחיצות המפרידות ולהיות חלק מהכלל. לאור חשיבות התפילה הציבורית שלמדנו נכתב בתלמוד:

מסכת ברכות

דף ח'

ערכה וחשיבותה של התפילה בציבור.

מאי דכתיב (תהילים סט) "ואני תפילתי לך ה' עת רצון" – אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפלל... רבי נתן אומר: מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים? – שנאמר: "הן אל כביר ולא ימאס" וכתוב "פדה בשלום נפשי מקרב לי (כי ברבים היו עמדי). אמר הקב"ה: כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם. אמר ריש לקיש: כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע שנאמר (ירמיהו יב) "כה אמר ה' על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל.

התפילה הציבורית מורכבת מתרומתם וכוונת הלב של היחידים המרכיבים את המניין. ר' נחמן מברסלב הדגיש זאת בדבריו:

ר' נחמן מברסלב – היחיד והיחד בשלמות התפילה

שיחות הר"ן, שיחה ע"ה

גם אמר רבנו, זכרנו לברכה. שאי אפשר להתפלל כל התפלה בכוונה פראוי רק כל אחד ואחד אינו מתפלל כי אם קצת מהתפלה בכוונה פנאיה פחוש שאחד אומר קטרת בכוונה ואחד אומר פסוקי דזמרה בכוונה וכו' וכיצא בזה ... שכל אחד מתעורר וזוכה להתפלל בכוונה חלק מהתפלה כפי בחינתו.

החיבור הנפשי בין המתפללים במניין מוציא כל מתפלל מבדידותו ומחבר אותו אל הכלל מתוך אהבה וערבות הדדית.

כדי שייוצר חיבור נפשי בין המתפללים והמתפללות, יש צורך באהבה ודיבוק חברים וחברות. לפיכך נמצא בסידור התפילה ובחז"ל את הצורך באהבה הדדית:

מתוך סידור התפילה, נוסח ספרד:

הריני מקבל עלי מצות עשה של: ואהבת לרעך כמוך, והריני אוהב כל אחד מבני ישראל כנפשי ומאודי, והריני מזמין את פי להתפלל לפני מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא:

תורה ומצוות

מבוא

אחד היסודות החשובים בעבודת ה' הוא קיום מצוות. פעמיים ביום אנו קוראים בתפילה את הפסוק: "והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי אשר אנכי מצווה אתכם היום" (דברים י"א, י"ג).

נושא זה מעורר מחשבות ושאלות רבות:

- א. אני מאמין בבורא עולם בלב שלם. זה לא מספיק ואני צריך לקיים מצוות? 1. כתבו שמי
- ב. כיצד נוכל להבין את דברי חז"ל במסכת אבות "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה" (אבות פרק ו' משנה ב'), הרי לכאורה המצוות הן עול ולא חרות? אלות נוספות האטריות אתכם
- ג. מהו הערך של ה"פרטים הקטנים" בקיום המצוות? כנאל האליות.
- ד. מדוע יש צורך בכוונת הלב בזמן קיום המצווה?
- ה. האם ראוי ונכון לחפש טעמים למצוות?

ושאלות נוספות...

ננסה בע"ה להתמודד עם נושא קיום המצוות ומשמעותן, ונתפלל ונבקש כדוד המלך בשעתו:

"הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב" (תהילים קי"ט, ל"ד).

האם אדם דתי הוא עבד או בן חורין?

במשנה במסכת אבות נאמר: "והמכתב מכתב אלוקים הוא חרות על הלוחות (שמות, ל"ב, ט"ז) אל תקרי חרות אלא חרות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה" (אבות, פרק ו', ב').

משמעות דומה אנו מוצאים בשירו של ר' יהודה הלוי (ריה"ל):

עבדי זמן עבדי עבדים הם –

עבד ה' הוא לבד חפשי:

על כן בבקש כל-אנוש חלקו

“חלקי ה'!” אמרה נפשי.

2. האם אתם
מרגישים
קיום
המצוות
כעבדים או
כבני חורין?
הסבירו את
תשובתכם.

האם אכן עבדי ה' הנתונים לכאורה תחת עול תרי"ג מצוות, הם אנשים חופשיים?! מתאים יותר להגדיר אנשים כחופשיים דווקא את אלו שפרקו מעליהם עול תורה ומצוות - הם לכאורה חופשיים באמת...

נעיין בדברי הרב זאב קרוב בנושא הזה:

הרב זאב קרוב¹ – מי הוא בן חורין?²

דע מה שתשיב לעצמך

תפקיד התורה לעזור לאדם בגילוי כוחותיו הפנימיים. בן חורין אמיתי הוא האדם שעושה את מה שמתאים לו ונאמן לעצמו.

כל אדם שואף להיות בן חורין. שואף הוא לחשוב מחשבות עצמיות ומקוריות, ולנהוג בחייו על פי רצונותיו. והנה, בבואו לקיים תורה ומצוות הוא מרגיש הרגשת כפייה והכרח. התורה "מגבילה" אותו בכל מערכות חייו, שהרי דרישת התורה ממנו היא, להתנהג בכל רגע ורגע מחייו עפ"י הדרכתה, "בכל דרכיך דעהו". לכל יום מימות השבוע, ולכל היום כולו, ישנן הוראות בתורה כיצד להתנהג ומה לעשות. תפילות בזמן, ברכות לפני האוכל ולאחריו, מה מותר לאכול ומה אסור, וכן בכל דבר שהוא רוצה לעשות – התורה מורה לו אם לעשות או לא, ואם כן – כיצד.

לכאורה, אין מנוס מהמסקנה שחרות ותורה הם מושגים המנוגדים זה לזה. למרות זאת, אומרים חז"ל: "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה". (אבות פרק ו' משנה ב') האם באמת כך הוא הדבר? מהי כוונת דברי חז"ל?

¹ הרב זאב קרוב (תשי"ט – תשע"ח, 1959 – 2018) היה ראש ישיבת השומרון, ר"מ במספר ישיבות ומרצה ליהדות במסגרות שונות ברחבי הארץ ומחבר ספרים.

² הכותרות למקורות השונים ביחידת הלימוד, נכתבו בדרך כלל על ידי צוות הכתיבה לצורך הבהרת הנושא, ואינן מופיעות כך בספר המקורי.

כדי להבין מי הוא בן חורין, ומהו הקשר שבין אדם מישראל לתורה ולמצוותיה, יש לזכור שהחיים נכפו עלינו. מעולם לא נשאל אדם אם ברצונו להיוולד, היכן, ולאלו הורים, זוהי עובדה. אין פירוש הדבר שכפייה זו היא שלילית, אלא זוהי עובדה – נולדנו, בין אם אנו רוצים בכך ובין אם לא.

אם נתבונן היטב נבחין, שכשם שהחיים נכפו עלינו – כך גם חוקיהם. הן חוקי החיים הגופניים, והן חוקי החיים הרוחניים. בגוף – אדם נולד עם איברים מסוימים, ידיים, רגליים, כליות, לב, כלי דם, מוח ועוד. האדם חייב להתנהג עפ"י חוקי החיים שבאיברים אלה, כדי שיאריך ימים. הוא חייב לשתות נוזלים, שאם לא כן – ימות. כמו כן הוא חייב להכיל במזונו ויטמינים מסוימים, שאם לא כן – יחדלו מערכות גופו לתפקד כראוי, כך הוא הדבר גם בבעלי חיים, אלא שההבדל בין בעלי חיים לבני האדם הוא, שלאדם יש בחירה חופשית. ומהי בחירתו? בחירתו היא: האם להתנהג על פי הטבע שקיים בו או לא. אבל אין הוא יכול ליצור חוקי חיים חדשים בגופו ולשנות את טבעו. אדם יכול "לבחור" לאכול מסמרים, אך יאמרו עליו שזוהי התנהגות לא נורמלית. לכאורה מדוע? מדוע אין הוא יכול לומר שכיוון שרצונו לאכול מסמרים, אם כן זה מה שטוב בשבילו?

התשובה לכך היא, שכך הוא נולד. האדם נוצר באופן כזה שאכילת מסמרים מזיקה לבריאותו. הוא יכול לשמוח על מצב זה או להצטער על כך, אך זוהי עובדה. כשם שחוקי הגוף כפויים עלינו וטבועים בנו, כך גם חוקי הנפש, אדם נולד בעל אישיות מסוימת, עם תכונות המיוחדות לו. הבחירה שלו היא: האם להתנהג ולפעול עפ"י חוקי החיים האלה או לא, אבל אין הוא יכול לשנות את טבעו הקיים בו, כפי שבורא עולם יצר אותו. זוהי חירותו, שהוא מתנהג עפ"י התכונות והטבעיים הקיימים בתוכו. להיות בן חורין פירושו: לעשות את מה שבאמת טוב ומתאים לו לעשות על פי חוקי החיים שאיתם נולד. לא תמיד כשאדם אומר "בא לי" – זה מבטא את חירותו. פעמים שהוא אומר כן, אך אלה הם רצונות הנובעים מהשפעה חברתית או משעבוד לסיסמאות שונות, אך האמת היא, שאין הדבר מתאים ומועיל לו כלל. יש לדעת, "שלא כל פתיחות או ויתור הם חירות, ולא כל כבילה או ריסון הם עבדות. ילד שהתרשל בלימודיו, ובהגיע החופש הוריו מונעים ממנו לצאת לטיול או מחנה, כדי שיתפנה להשלים את הפיגור בלימודים, במקרה זה לא נוכל לומר שהיציאה לטיול היא החופש האמיתי ואילו ריתוקו הוא שיעבוד וכבילה. אדרבה, חירותו ושלימותו של הילד תובעות ממנו התמסרות יתר להכשיר עצמו לחיים עצמאיים בבגרותו. מכאן שחירות וחופש אמיתיים הם כל מצב המאפשר לאדם להגשים בחייו את ייעודו ותכליתו, ומאידך כל חיי הפקרות המביאים להתדרדרות והסתאבות, המשחיתים את צלם אלקים שבאדם, כל "חופש" מעין זה הוא עבדות ושלילת עצמיותו של האדם" (מתוך מבוא של הרב פילבר ל"אורות התשובה" עמ' מ' – מ"א) נמצאנו למדים שלהיות בן חורין פירושו להיות נאמן לעצמו. השאלה שעל האדם לשאול ולברר היא: מי הוא? איך הוא יהיה נאמן לעצמו? כיצד יוציא את עצמו מן הכח אל הפועל?

3. מִדַּע הַיּוֹמִי
"כָּא לִי" א
מִטָּא מִהִכְרָח
הַרְעֵת חִירוֹת?

זו מטרתה של התורה! התורה באה להורות לאדם ולעזור לו בגילוי תכונותיו, בחשיפת עצמו. התורה מתחילה מאיתנו - "וחיי עולם נטע בתוכנו". האידיאלים והכוונות שנמצאות בתוך התורה כדי לעזור לנו למצוא את עצמנו.

"ישראל ואורייתא חד הוא" התורה אינה חיצונית לאדם כי אם מתאימה לתכונות חייו.

הנאמנות לעצמיות האדם כבן חורין, והיכולת לבחור בהגשמת הכוחות הנפשיים שנטע בנו בורא עולם, איננה רק נחלתו של היחיד אלא היא מהות שחרור של עם ישראל ממצרים והפיכתו מעם של עבדים לעם של בני חורין כדברי הראי"ה קוק:

הראי"ה קוק - בין עבד לבן חורין

עולת ראי"ה כרך ב', עמ' רמ"ה

להתלמד אנו צריכים איך לסגל לנו את אותו הרוח הגדול של החירות, אשר זרח עלינו אמנם בתקופות המאירות שלנו, ואשר יצא כברק נוצץ בהופעתה של הגאולה הראשונה, גאולת מצרים, אשר נגלה עלינו מלך-מלכי-המלכים הקדוש- ברוך-הוא בכבודו הגדול וקרבתו לעבודתו, שהיא חירותנו הגמורה, והרים אותנו משפלותה של העבדות הנכריה אשר שווא היא עבודתה.

ההבדל שבין העבד לבן-החורין איננו רק הבדל מעמדי, מה שבמקרה זה הוא משועבד לאחר וזה הוא בלתי-משועבד. אנו יכולים למצא עבד משכיל שרוחו הוא מלא חירות, ולהיפך בן-חורין שרוחו הוא רוח של עבד. החירות הצביונית היא אותה הרוח הנישאה, שהאדם וכן העם בכלל מתרומם על ידה להיות נאמן להעצמיות הפנימית שלו, להתכונה הנפשית של צלם אלהים אשר בקרבנו, ובתכונה כזאת אפשר לו להרגיש את חייו בתור חיים מגמתיים, שהם שווים את ערכם. מה שאין כן בבעל הרוח של העבדות,

4. מדוע
לדעתכם כתב
הרב קוק
"להתגלות אנו
צריכים איך
לסגל לנו את
הרוח הגדולה
החירות?" מדוע
יש צורך בלתימוד?

שלעולם אין תכן חייו והרגשתו מאירים בתכונות הנפשית העצמית, כי-אם במה שהוא טוב ויפה אצל האחר השולט עליו איזה שליטה שהיא, בין שהיא רשמית בין שהיא מוסרית, - במה שהאחר מוצא שהוא יפה וטוב. ואנחנו לאורה הפנימי של החירות העצמית הזאת, "חרות על הלוחות, אל תקרא חרות אלא חירות", נסע ונלך להבליט יותר ויותר את עצמאותנו הרעננה הפנימית, שקנינו ע"י גילוי שכינה, אותה החירות שקנינו ע"י הפלא הגדול בעולם, שנעשה עמנו בעת שגאלנו ה' יתברך וגאל את אבותינו ממצרים לחירות עולם.

בואו נא, אחים, אל הסדר כולנו, ייודע לנו שהננו בני-מלכים, ועם שהחירות היא גורלו הנצחי, לא עבד ישראל ולא יליד-בית ולא יהי לבוז, מאז אשר נשא ברמה, מיום חג חירותנו, את דגל החירות וביעור החמץ, אשר יבואו כמים בקרבנו וכשמן בעצמותינו על-ידי כוח-האיתנים של המפעל הקדוש

והנאמן, בקיימנו את דבר-ד' גואל ישראל מעולם ועד עולם, אשר צונו לשמור את המצוות. שמרו את החירות ואת ביעור החמץ, והגאלו מהרה גאולה שלמה.

הרב קוק לימד אותנו שהעבדות לא מתבטאת במצב החיצוני של האדם אלא במצבו הנפשי של האדם. אדם שמשועבד ליצוריו, או משועבד לסביבה, הרי שלמרות שהוא בן חורין לכאורה, במהותו הפנימית איננו משוחרר אלא עבד. עולם המצוות מותאם לנפש האדם ומאפשר לו להיות בן חורין דווקא בהיותו מקיים מצוות. להלן נלמד את דברי הרש"ר הירש המדגיש כי אחד ההבדלים המהותיים בין האדם לבעלי החיים הוא שהאדם בן חורין ועושה את כל מעשיו מתוך הכרה שכלית.

הרש"ר הירש³ - ביאור המהות הפנימית של האדם

פירוש על התורה, דברים פרק ל"ג פסוק ב'

החוק הנצחי של העולם, שניתן בידי ה' והשולט בכל יצוריו - חוק זה מתקיים בכל היצורים שלא מדעתם ושלא לרצונם. הוא נקבע על ידי הדעת העליונה והרצון העליון, כי ה' קבעו ורצה בו והוא מבצע אותו על ידי רצונו הכל יכול. חוק זה שולט גם באדם שהוא היצור שנועד לחירות מוסרית, אך אין הוא מתקיים בו שלא מדעתו ושלא לרצונו אלא הוא ניגש אליו על מנת שיקבל אותו בחירות רוחו ורצונו. חוק זה הוא התורה. התורה איננה אלא חוק ה' שנאמר אל האדם ושמתיקיים מאליהו בשאר כל היצורים. **כאשר האדם מקיים את התורה, הוא עושה מדעת ובחירות את מה ששאר כל היצורים עושים בלא דעת ובלא חירות...** האדם הוא נבון, חסר ישע ונטול משענת אם אין בידיו התורה הזאת המבארת לו את פשר מהותו הפנימית וייעודו ומבטיחה לו את עזר בוראו ובורא עולמו. התורה ממלאת צורך פנימי של האדם.

5. מצוה
לדעתכם קצת
הקב"ה לאדם
בחירה חופשית
כנ"ל לאדם
החיים? הסבירו.

נעיין בדברי הרב בר שאל המדגיש עניין זה:

³ הרב שמשון רפאל הירש (תקס"ח – תרמ"ט, 1808 – 1888) מייסד ומנהיג של האורתודוקסיה החדשה (השקפה הדוגלת בקיום מלא של המצוות, אך מקיימת קשר גם עם העולם המודרני), שנאבקה בתנועת הרפורמה בגרמניה. בשנת תר"י - 1850 עבר לפרנקפורט כדי לשמש רב בקהילה חדשה - "עדת ישורון", ושם גם הקים וניהל בית ספר יהודי, שפעל לפי חזונו והתבסס על העיקרון של "תורה עם דרך ארץ" - שילוב לימודי קודש ולימודים כלליים. רש"ר הירש טיפח את השילוב של קודש וחול, של אורח חיים דתי קפדני והשכלה כללית ומעורבות בחיים הכלליים. רש"ר הירש תרגם לגרמנית וחיבר ביאור לחמישה חומשי תורה ולספר תהלים, ונוסף על כך פרסם גם שני ספרים המציגים את השקפותיו על היהדות: "איגרות צפון" ו"חורב".

הרב אלימלך בר שאול⁴ - שתי לידות לאדם

מצווה ולב, עמ' 21 – 24

שתי לידות הן לאדם: אחת – בעל כורחו, ואחת – מדעתו, אחת – על ידי אחרים ואחת – על ידי עצמו. ראשונה – לקחה בחבלי לידה, שנייה – נתברכה בחבלי יצירה. ראשונה – מאורע לשעתה, שנייה – נמשכת כל ימי חייו של אדם. ראשונה – עיקרה לידת גוף, שנייה – כולה לידת נשמה. ראשונה – יציאתו מבטן אימו לאוויר העולם, שנייה – התגלות מהותו על ידי תורה ומצוותיה, וכך אמרו חכמים:

6. אדוא
"ה' ידה
ה' ידה
נענת כ
ימי חייו
האדם?

"כל העושה תורה לאמיתה, מעלין עליו כאילו הוא עשה וברא את עצמו." (מדרש תנחומא, פרשת 'כי תבוא', א') מפני שפתח לנפשו שערי חיים חדשים. נתן חיים לתורה ועשה את חייו תורה. עשה את עצמו עשיה חדשה מעיקרה ונעשה שותף ליוצרו בתכלית בריאתו את האדם. זה היסוד: "כל מעשה מצווה הוא כאילו מדליק נר לפני הקב"ה ומחיה נפשו שנקראת נר, שנאמר 'נר ה' נשמת אדם' (משלי כ, כ"ז שמות רבה, ל"ו). כל מעשה מצווה מדליק את פנסי הנפש, נותן לנפש ביטוי בחיים. ומתן חיים זה הוא מעשה בראשית של בריאה חדשה. כי בתתו ביטוי בחיים למלוא מהות הנפש שבו, הוציא אז אדם חדש לעולם. הביא עצמו מן העלם אל הגילוי, מסתר חביון למרחב חיים. נולד מחדש. נתנו סימן לדבר: תרי"ג מצוות כנגד תרי"ג איברים וגידים שבאדם... ואם תחסר מצווה אחת מן האדם הרי הוא כחסר אבר אחד מנפשו..."

אשרי מי שנפשו בתורה ומצוותיה, ואיבריו מנגיין ניגונה של נפשו, וכל הליכותיו ועשיותיו הן אותיות של תורה על קלף החיים. פלוני זה זכה והגיע לכלל לידה שניה. נתגלתה מהות האדם שבו, ונתמלאו חייו.

אכן, מצוות התורה אינן בבחינת דברים חדשים בשביל הנפש, אלא הן לבושיה הטבעיים. לבושי מהותה-עצמותה. מקבילות לכל גילוייה. אותן מצוות שהן לפנינו כתובות על גבי יריעות של ספר תורה, בעצם חקוקות הן בנפש עצמה מתחילת ברייתה. ואיתני אדם ועולם מיחידי הדורות, שידעו את שפת הנפש, היטיבו לקרוא מעל גבי נפשם את כל המצוות, ולקיימן בפועל עד שלא ניתנו. אברהם אבינו "אב לא למדו ורב לא היה לו, ומהיכן למד תורה, אלא זימן לו הקב"ה שתי כליותיו כמין שני רבנים והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה" (בראשית רבה, סא; תנחומא, סוף ויגש). או בפשטות יתר: "מעצמו למד את התורה" (תנחומא, שם). הללו קיבלו תורה מנפשם בטרם ניתנה מן השמים במעמד הר סיני. וגם לאחר שניתנו המצוות בתורה. מגמתן באמת לפענח ולדובב את הכתב החרות על הנפש עצמה. הן במצוות המופנות במישרין על המוח והלב, והן בכל המצוות. אפילו באלה הנראות בטעות כחיצוניות לגבי הנפש. תפילין שעל הראש הן אותם תפילין שבתוך הראש. תפילין שכנגד הלב הן התפילין שבתוך הלב. "שימני כחותם על ליבך" (שיר השירים ח, ו). וכן כל המצוות

⁴ הרב אלימלך בר-שאול (תרע"א – תשכ"ד, 1911 – 1964) למד בישיבות "עץ חיים" וישיבת "חברון" בירושלים. שימש כרב ומחנך בישיבת "הדרום" ברחובות ונבחר בשנת 1951 כרבה של רחובות ואב בית הדין. פיתח וטיפח מערכת קשרים מיוחדת עם הדור הצעיר. ספריו המפורסמים: מצווה ולב, מערכי לב, מן הבאר, ריח מים (ספריו עוסקים בהגות והלכה).

כולן. הן אינן באות לחדש ערכין בנפש שאינם בה, אלא לחשוף ולגלות את הערכין העצמיים שלה ובתוכה, לשחרר את הנפש מכבליה, כבלי שיגרא ועצלות ויצרים, למען תוכל לתת חופש מלא לחייה הפנימיים.

אם אמנם נכון הוא, שכל דבר חיצוני הוא מועקה לנפש, עול ונטל ומעמסה, כהרכבת גוף זר, כעבדות ושיעבוד, הרי לגמרי לא נכון שיש במצוות, חלילה, שמץ משהו מעין זה, כי אם להיפך: המצוות הן עיצומה של נפש. הן חיות בה והיא חיה בהן. על ידן היא יוצאת ממסגר, נפדיה ונגאלת, ובאה לכלל חרות מלאה, עליונה. ומי שנפשו אינה מתרוננת לקראת מצווה, ובשעת עשייתה הוא חש אפילו הכבדה כלשהי, משמע שנפשו נתונה בסד ומבוע אטום. והוא זקוק למאמץ של חינוך עצמי, של גילוי עצמי, של פדות פנימית. דבר זה יכול לבוא על ידי תלמוד תורה ומצוותיה, בכל כלי הבינה, בשקיקה וצימאון, בצפייה ונכונות לעשות את לבו לאכסניא של תורה; ודרך הלב יפציע האור לנפש פנימה, וממנה אל החיים בתרועת שמחה.

לאור המקורות שלמדנו נוכל לומר כי המצוות הנעשות מתוך כוונה נפשית נכונה אינן עול על האדם והמקיים אותן אינו עבד במובן השלילי של עבדות. אדרבא, קיום המצוות נותן לנו אפשרות לגלות את עולמנו הפנימי ולהיות בני חורין הבוחרים את דרכם ולא משועבדים לכוחות אחרים. יש השואלים: "אכן קיימתי מצוות אבל אינני מרגיש שהמצוות חשפו את התוכן הפנימי שבאישיותי". כדי להתמודד עם טענה זו ניתן לומר כי הקב"ה שברא את האדם ונתן את המצוות הוא זה שגם יודע שדווקא המצוות הן האמצעי לחשוף את תוכנו הרוחני של האדם. נוכל להדגים זאת ב"משל מכונת הכביסה". רק יצרן מכונת כביסה יודע מה הן ההוראות הנכונות להפעלת המכונה. כמו"כ ניתן לומר שאם עדיין לא הגענו ל"חיבור הפנימי" כנראה שצריכים להתאמץ יותר...

”דתי בלב” – מדוע אנחנו מקיימים מצוות?

אחת השאלות הנפוצות בלימוד האמונה היא מדוע יש צורך בקיום מעשי של מצוות ולא מספיקה אמונה פנימית (“דתי בלב”). לכאורה, הפסוק: “רם על כל גוים ה' על השמים כבודו” (תהלים קי"ג ד') עלול להביא למחשבה מוטעית כי הקב"ה הנשגב והעליון אינו מתערב בעניינים “קטנוניים” של האנושות וממילא אינו משגיח במעשים שאנו עושים. מאידך, בעיון בפסוק: “מי כה' אלוקינו המגביה לשבת, המשפילי לראות בשמים ובארץ” (תהלים קי"ג, ה'-ו') נגיע למסקנה כי הקב"ה רם ונישא-“המגביה לשבת”, אבל בד בבד מתערב בורא עולם במעשי האדם, משגיח ויודע היטב האם האדם מקיים מצוות או לאו- “המשפילי לראות בשמים ובארץ”. ביטוי להשקפות העולם שהצגנו נוכל למצוא בתחילתו של ספר “הכוזרי”.

ריה"ל⁵ - הכוונה רצויה

כוזרי, מאמר ראשון, פתיחה, סעיפים א'-ב'

ביהדות יש ערך גדול למעשה ולא רק לכוונת הלב. לכן יש משמעות לכיוון הרוחני לפיו האדם חי.

שְׁאוּל שָׁאֵלוּ אוֹתִי עַל מַה שֶּׁיֵּשׁ אֵתִי מִן הַטְעָנוֹת וְהַתְשׁוּבוֹת עַל הַחֻלְקִים עָלֵינוּ מִן הַפִּילוֹסוֹפִים וְאֲנָשֵׁי הַתּוֹרוֹת, וְעַל הַמִּינִים הַחֻלְקִים עַל הַמּוֹן יִשְׂרָאֵל, וְזָכַרְתִּי מַה שֶּׁשָּׁמַעְתִּי כְּבָר מִטְעָנוֹת הַחֶבֶר אֲשֶׁר הָיָה אֶצֶל מֶלֶךְ כּוֹזֵר הַנֶּכְנֵס בְּדַת הַיְּהוּדִים הַיּוֹם כְּאֶרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה כְּאֲשֶׁר נִזְכָּר וְנוֹדֵעַ בְּסִפְרֵי דְבָרֵי הַיָּמִים, כִּי נִשְׁנָה עָלָיו חֲלוּם פְּעָמִים רַבּוֹת כְּאֵלּוּ מֶלֶךְ מְדַבֵּר עִמּוֹ וְאוֹמֵר לוֹ: “כְּנֻתְךָ רְצוּיָה אֶצֶל הַבּוֹרָא אֲבָל מַעֲשֶׂךָ אֵינְנוּ רְצוּי”.

וְהוּא הָיָה מִשְׁתַּדֵּל מְאֹד בְּתוֹרַת הַכּוֹזֵר עַד שֶׁהָיָה מְשַׁמֵּשׂ בְּעֵבֶדְתָּ הַחֵיכָל וְהַקְרָבָנוֹת בְּעֶצְמוֹ בְּלֵב שָׁלֵם, וְכָל אֲשֶׁר הָיָה מִשְׁתַּדֵּל בַּמַּעֲשִׂים הָהֵם, הָיָה הַמֶּלֶךְ בָּא אֵלָיו בְּלִילָה וְאוֹמֵר לוֹ: “כְּנֻתְךָ רְצוּיָה וּמַעֲשֶׂךָ אֵינְנוּ רְצוּי”, וְגֵרַם לוֹ זֶה לַחֲקֹר עַל הָאֱמוּנוֹת וְהַדְּתוֹת וְהַתִּיחָד בְּסוֹף הוּא וְעַם רַב מִהַכּוֹזֵרִים.

פתיחת הספר מלמדת כי יש ערך למעשה למרות שקיימת “כוונה רצויה”. בשלב ראשון נפגש המלך עם הפילוסוף הטוען כי אין ערך למעשה כיוון שאלוקים נשגב מכל המעשים ואין לו עניין במעשיו הפרטיים של האדם. נעיין בדברי הפילוסוף:

⁵ רבי יהודה הלוי, ריה"ל (ד'תתל"ה – ד'תתקא, 1141 – 1085) נמנה עם חשובי הוגי הדעות וגדולי המשוררים שקמו לעם ישראל. ריה"ל חי את רוב שנותיו בספרד ופעל בה בתחומים שונים: חיבר שירים רבים, עסק בפעילות ציבורית, שימש כרופא ופיתח תפיסה רוחנית ומחשבתית מיוחדת במינה. גולת הכותרת של יצירתו המחשבתית היא “ספר הכוזרי”. ספר זה נחשב לאחד מהספרים המרכזיים והמשפיעים ביותר על המחשבה היהודית. בניגוד לרמב"ם (שחי מעט אחריו) שניסה לשלב בין היהדות לפילוסופיה, ריה"ל יצא נגד שילוב זה וטען כי האמונה היהודית שונה במהותה מן הפילוסופיה. לקראת סוף חייו גמלה בלבו ההחלטה לעלות לארץ, על אף הקשיים המרובים לעשות זאת באותה תקופה. ריה"ל הפליג למצרים ומשם תכנן להמשיך לארץ. במצרים הוא התעכב לתקופה מסוימת ולא ידוע אם אכן הצליח להגיע לבסוף לארץ או מת במצרים. לפי האגדה, הגיע ריה"ל לירושלים ושם נדרס ע"י פרש ערבי.

אמר לו הפילוסוף: אין אצל הבורא לא רצון ולא שגאה כי הוא נעלה מכל החפצים ומכל הפונות, כי הפונה מורה על חסרון המכון וכי השלמות פונתו שלמות לו ובעוד שלא תשלם הוא חסר, וכן הוא נעלה אצל הפילוסופים מדיעת חלקי הדברים מפני שהם משתנים עם העתים ואין בידיעת הבורא שנוי. והוא אינו יודע אותך כל שכן שידע פונתך ומעשיך וכל שכן שישמע תפילתך ויראה תנועתך, ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בראך הם אומרים זה על דרך העברה, מפני שהוא עלת העלות בבריאת כל נברא, לא מפני שהוא בכונה מאתו...

הפילוסוף דורש אך ורק הכרה שכלית של האלוה, ללא שום מחויבות מעשית:

...האדם השלם ידבק בו מן המין האלהי אור שהוא נקרא השכל הפועל, ידבק בו שכלו הנפעל דבקות-התאחדות עד שיגרא האיש ההוא כאילו הוא השכל ההוא הפועל אין ביניהם שינוי... וכאשר תהיה על התכונה הזאת מן האמונה אל תחוש על איזה תורה תהיה ובאיזה דת ובאיזה מעשה ובאיזה דבור ובאיזה לשון אתה מרומם, או בדה לעצמך דת לענן הכניעה, ולרומם ולשבח ולהנהגת מדותיך ובייתך ואנשי מדינתך, אם הם סומכים עליה, או קח לך לדת הנמוסים השכליים אשר חברו הפילוסופים, ושים מגמתך וכוונתך וזך נפשך. וכללו של דבר – בקש זך הלב באיזה אפן שיתכן לך אחרי אשר תבין כללי החכמות על אמתתם. ואז תגיע אל בקשתך, רצוני לומר: ההדבק ברוחני, רצוני לומר – השכל הפועל. ואפשר שינבא אותך ויודיעך העתידות בחלומות אמתיים ומראות נאמנות.

7. חלם כזר
חלם כי
"הכוונה" רצויה
אבל האשה
אינו רצויה!
הסבירו את
הצורך באשה
נוסף על הכוונה
באה.

המלך הכוזרי דוחה את דבריו של הפילוסוף:

אמר הפונר: רואה אני דבריך מספיקים, אך אינם מפיקים לשאלתי, מפני שאני יודע בעצמי כי נפשי זכה ומעשי ישרים לרצון הבורא, ועם כל זה היתה תשובתי כי המעשה הזה איננו נרצה, אף על פי שהפונה רצויה, ואין ספק שיש מעשה שהוא נרצה בעצמותו לא כפי המחשבות.

בניגוד לדברי הפילוסוף כי האלוה מנותק מהאדם ואיננו מבחין במעשיו, הפילוסוף שמע בהתגלות המלאך כי "יש מעשה הרצוי מצד עצמו לא מצד כוונת עושהו".

בסופו של הדו-שיח ולאחר שנפגש עם הפילוסוף, המוסלמי, הנוצרי והחבר, הגיע מלך כוזר למסקנה כי דווקא אמונת ישראל כוללת את המעשים הרצויים לפני האלוה. רק הקב"ה הוא המצווה ויודע מה הם המעשים הנכונים ומכאן נגזרות המצוות המופיעות בתורה:

ריה"ל – הציווי האלוקי

כוזרי, מאמר ראשון, סעיף צ"ח

אמר הכוזרי: כבר עזרת עצתי במה שעלה בדעתי ובמה שראיתיו בחלומי, כי אין האדם מגיע אל הענין האלהי אלא בדבר אלהי, רצוני לומר: במעשים שיצונו האלהים. ואם לא – הנה רב בני אדם משתדלים, אפילו החוזה והקוסם ועובד האש ועובד השמש והמשנים וזולתם.

בהמשך ספר "הכוזרי" מדגיש "החבר" כי הדרך להתקרב אל בורא בעולם היא אך ורק ע"י הציווי האלוקי. האדם איננו יכול "להמציא" דרכים עצמאיות כיצד להגיע ולהתקשר אל הקב"ה. החבר משתמש במשל יפה מאד "אוצר התרופות", ממנו אנו לומדים כי רק הרופא והרוקח יודעים מה הן התרופות הנכונות כדי להבריא את האדם ממחלותיו ולהביא אותו אל השלימות והבריאות. נענין בדברי "החבר" להלן:

ריה"ל – משל אוצר התרופות

כוזרי, מאמר ראשון סעיף ע"ט

תרופות מדויקות יכול לתת רק הרוקח, הדרך הנכונה לחיים ולעבודת ה' ניתנת ע"י הקב"ה.

אמר החבר: כן, כי הדברים אשר יכינו לקבל הרשמים ההם האלהים אינם ביכלת אדם ולא יוכלו לשער כמותם ואיכותם, ואם ידעו עצמם לא ידעו זמניהם ומקומותם וחבורם והזמון להם, צריך בזה אל ידיעה שלמה מפרשת תכלית הבאור מאת האלהים. ומי שהגיעו הדבר הזה וקיים אותו על גבוליו ותנאיו בלב שלם, הוא המאמין. ומי שהשתדל לתקן הדברים לקבל הענין ההוא במחקר וסקרות והקשות ממה שימצא בספרי החושים, הורדת הרוחניות ועשיית הטלסמאות, הוא הממרה, כי הוא מקריב הקרבות ומקטיר הקטורות מהקשה וסבא, ואיננו יודע אמתת מה שראוי, וכמה, ואיד, ובאיזה מקום, ובאיזה עת ומי מבני אדם, ואיד ראוי להתעסק בענין ההוא וענינים רבים ספורם יאריך. והיה ככסיל, אשר נכנס באוצר רופא מפרסם כי רפואותיו מועילות והרופא איננו בו, ובני אדם היו מכונים אל האוצר ההוא לבקש תועלת, והכסיל ההוא היה נוהג להם מן הפלים ההם והוא לא היה מכיר הרפואות, ולא כמה ראוי להשקות מכל רפואה לכל איש ואיש, והמית ברפואות ההם אשר היו מועילות להם, ואם יזדמן שיקבל תועלת אחד מהם בכלי מן הפלים ההם יטו בני אדם אליו ויאמרו כי הוא המועיל, עד אשר יטעם או יראו לזולתו תועלת במקרה יטו אליו ולא ידעו כי המועיל בעצמותו אמנם הוא עצת הרופא ההוא החכם אשר חבר הרפואות ההם והיה משקה אותם כראוי והיה מצוה החולה שיזמן מה שצריך לכל רפואה ורפואה ממאכל ומשקה ותנועה ומנוחה ושנה וקיצה ואויר ומשכב וזולתם. ועל הדרך הזה היו בני אדם קדם משה, וזולתי מעט מזער, נפתים בנמוסי הכוכבים והטבעים ונעתקים מנמוס אל נמוס ומאלוה אל אלוה,

1. הדג"א את *fen*
הסכל ואיד
התרופות בדג"א
מצויות מוח
יומ"ס *fe* אדם
ומר מצוות.

ואֶפְשֶׁר שְׁמַחֲזִיקִים בְּרָבִים מֵהֶם וְשׁוֹכְחִים מִנְהִיגָם וּמִנְהַלָּם, וּמְשִׁימָם סִבָּה לְתוֹעֲלוֹת, וְהֵם בְּעֶצְמָם סִבָּה לְנִזְקִים, כְּפִי הַהֲכָנָה וְהַזְמִין. אֲבָל הַמוֹעִיל בְּעֶצְמוֹ הוּא הַעֲנֵן הָאֱלֹהִי, וְהַמְזִיק בְּעֶצְמוֹ הוּא הַעֲדָרוֹ.

ריה"ל מלמד אותנו כי הדרך להתחבר אל הקב"ה היא רק באמצעות הדרך (המצוות) שבורא עולם נתן לנו, ואין די בכוונת הלב.

ספר החינוך מסביר לנו את ההיבט הפסיכולוגי של קיום המצוות והשפעתן על נפש האדם:

ספר החינוך⁶ - השפעת המעשה על הכוונה

פרשת תרומה, מצוות בניין בית הבחירה

הלא אמרנו כי עיקרי הלבבות תלויין אחר הפעולות, ועל כן כי יחטא איש, לא יטהר לבו יפה בדבר שפתים לבד, שיאמר בינו ולכותל חטאתי לא אוסיף עוד, אבל בעשותו מעשה גדול על דבר חטאו, לקחת ממכלאותיו עתודים ולטרוח להביאם אל הבית הנכון אל הכהן וכל המעשה הכתוב בקרבני החוטאים -- מתוך כל המעשה הגדול ההוא יקבע בנפשו רוע החטא וימנע ממנו פעם אחרת.

ספר החינוך – שלא לשבור עצם מן הפסח

מצווה ט"ז

משרשי המצוה, לזכור ניסי מצרים, כמו שכתבנו באחרות. וגם זה גזעו מן השורש הנזכר, שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים, לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים. ועל כן בתחילת בואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים ועם קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה. ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושין נקבע בנפשותינו הדבר לעולם:

ואל תחשוב בני לתפוש על דברי ולומר, ולמה זה יצווה אותנו השם יתברך לעשות כל אלה לזיכרון אותו הנס, והלא בזיכרון אחד יעלה הדבר במחשבתנו ולא ישכח מפי זרענו, כי לא מחכמה תתפשני על זה, ומחשבת הנער ישיאך לדבר כן. ועתה בני אם בינה שמעה זאת, והטה אזנך ושמע, אלמדך להועיל בתורה ובמצוות. דע, כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל

2. *"כִּכְח אֲעִשׂוּ יְאִית
הַיֵּצֵר הָרָע כִּי אַחֲרֵי
הַפְּעוּלֹת נִמְשָׁכִים
הַלְבָּבוֹת" - הָאֵם
לְדַעַתְכֶם נִיתָן
לְהָאִית אֵת יֵצֵר
הָרָע? הַסְבִּירוּ
תְּשַׁלְּמֶתְכֶם.*

⁶ ספר החינוך מתאר את כל תרי"ג (613) המצוות שמופיעות בתורה על פי מניינו של המחבר. ההנחה היא שהספר נכתב לקראת סוף המאה ה-13, בין 1274 (שנת פטירת הרמב"ן) ל-1310 (שנת פטירת הרשב"א) בהמשך למסורת רחבה של מוני מצוות, ביניהם הספרים ספר המצוות לרמב"ם, ספר מצוות גדול וספר מצוות קטן. בעל ספר החינוך מתאר גם את טעם המצווה (בלשונו: "שורש המצווה"), דיניה, העונש המוטל על מי שלא מקיים אותה ופרטים נוספים. ספר החינוך בחר כמקור עיקרי את מניין המצוות של הרמב"ם. בחלק מהמצוות שהרמב"ן משיג עליהן – הוא מציע לא למנותן או למנותן באופן אחר.

הטוב, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות. ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, חפץ בתורה ובמצות, אם אולי יעסוק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומינהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אומנות, ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל כפי פעולותיו, כמו שאמרנו :

ועל כן אמרו חכמים זיכרונם לברכה : רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, כדי להתפיס בהן כל מחשבותינו ולהיות בהן כל עסקינו, להטיב לנו באחריתנו, כי מתוך הפעולות הטובות אנחנו נפעלים להיות טובים וזוכים לחיי עד. ורמזו זיכרונם לברכה על זה באמרם [מנחות מ"ג ע"ב] כל מי שיש לו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו ותפלין בראשו מובטח לו שלא יחטא, לפי שאלו מצות תמידיות ונפעל בהן תמיד :

לכן אתה, ראה גם ראה מה מלאכתך ועסקיך כי אחריהם תמשך ואתה לא תמשכם. ואל יבטיחך יצרך לומר, אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת אלהים, מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשווקים וברחובות, להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות, וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהם אשמות וחטאות, הלא גם לי לבב כמוהם, קטני עבה ממתניהם, ומדוע ימשכוני הם אחריהם. אַל בני, השמר מפניהם פן תלכד ברשתם, רבים שתו מתוך כך כוס תרעלתם, ואתה את נפשך תציל. ואחר דעתך זה, אל יקשה עליך מעתה ריבוי המצוות בעניין זכירת ניסי מצרים, שהן עמוד גדול בתורתנו, כי ברבות עסקינו בהם, נתפעל אל הדבר, כמו שאמרנו :

"ספר החינוך" מלמד אותנו על ההשפעה הנפשית שיש לקיום מצווה על נפש האדם ואישיותו. כאשר אדם עושה פעולות חיוביות (מצווה) משפיע הדבר על מידותיו ודבקותו בבורא העולם.

נלמד את דברי ה"בן איש חי" המדגיש שלולי אחדות המצוות כל אדם היה מצייר לעצמו את המצוות על פי דעתו, והכוונה העיקרית של המצוות עלולה להשתבש.

"בן איש חי"⁷ – משמעות קיום המעשים בפועל

עוד יוסף חי, בחוקותי, ד"ה "אם בחוקותי"

קיום המצוות בפועל הוא שמירה למצוות שלא תתבטלנה, ואין להסתפק במחשבה בלבד.

והיינו שאם לא יהיו המצוות נעשים על ידי מעשה ממש, אלא סומך האדם על הציור שהוא מצייר מעשה שלהם במחשבה בלבד, שמכון וחושב מעשיהם בלבבו דווקא, יהיו משתכחים ממנו.

⁷ ר' יוסף חיים מבגדאד (תקצ"ה – תרס"ט, 1835 – 1909) היה מקובל, דרשן, מנהיג קהילה, מחבר ספרים ואחד הפוסקים הבולטים בקרב יהדות ארצות האסלאם. מכונה "הבן איש חי" על שם ספרו.

כי דבר שצריך לזכרו במחשבה דווקא הוא עלול להשתכח מן הלב, יען כי הלב מלא טרדות ומחשבות מינים ממינים שונים, ויזדמן ברוב עיתים שיהיה לו בלבול וטרדה גדולה בהם, ואז ישכח לצייר מעשה המצוות ולכוון בהם. אבל חיוב המוטל על האדם לעשותו במעשה לא ישכחנו, כי המעשה היא גלויה, וכפי הטבע תהיה חקוקה בלבו ובמוחו ולא תשכח ממנו, כי הוא מלומד בה.

ועוד כל האנשים מחויבים לעשותה, וכל אחד רואה מעשה חברו, והוא גם כן זוכר לעשות המצווה כמותם. וכיצא בזה אמרו רבותינו זיכרונם לברכה ברבים לא חיישינן לשכחה דמדכרי אהדדי (=מזכירים אחד לשני), מה שאין כן אם מקיימים המצוות על ידי הרהור וציור שבלב...

ועוד, אם יהיה האדם מקיים המצווה על ידי ציור שבלב בלבד, יהיה לפעמים דעתו מבולבלת, ולא יצייר הדבר כמו שהוא אלא יצייר אותו חסר או מהופך או מעורבב, דרך משל אם הוא אינו אוזן שופר בידו ותוקע, אלא יצייר בלבו שאוחז שופר בידו ותוקע תשר"ת, תש"ת ותר"ת, אפשר שיצייר הקולות חסרים או מהופכים ומעורבבים. אבל כיוון שנתלמד לאוחז שופר בידו ולתקוע הנה הוא תוקע הקולות כסדרן, כי מעשה שהיה עושה בשופר בעת שהיה אווחז בידו תזכירהו לעשות בכל שנה הקולות כמנהגו אשר נהג לעשותם. סימן לדבר מה שאמרו "מצוות אנשים מלומדה", שהלימוד לא יהיה קיים אלא על יד מעשה...

נמצא המעשה היא שמירה למצוות שלא יתבטלו, וזה שאמר "וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ", כלומר תעשו להם שמירה שלא יתבטלו ולא יחסרון. והשמירה הזאת תהיה על ידי העשייה שתעשו אותם במעשה ממש. ולא סגי (מספיק) לכם לצייר אופן עשייתם במחשבה בלבד, ולכן נקיט ושמרתם ועשיתם בבת אחת, כי השמירה שלהם תהיה בעשייה. ולכן אמר נמי בפרשת קדושים "וְשִׁמְרֶתֶם אֶת כָּל חֻקֹּתַי וְאֵת כָּל מִשְׁפָּטַי וְעָשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי ה' (ויקרא י"ט, ל"ז) ללמד שהשמירה של המצווה שלא תתבטל ולא תחסר כל בה תהיה על ידי העשייה שלה שהוא מעשה ממש.

להלן נלמד את דברי הרמב"ן הרואה במצוות זיכרון וחיזוק האמונה בקב"ה, בבריאת העולם, וביציאת מצרים.

הרמב"ן⁸ – משמעות המצוות

פירוש לספר שמות, פרק י"ג, פסוק ט"ז

המצוות הן זיכרון למה שעם ישראל ראה בעיניו ולכן מצוות רבות הן זכר ליציאת מצרים. אין מקרה בעולם וכל דבר הוא נס ותוצאת השגחת הקב"ה.

ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זיכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בעניין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ (לעיל יב טו), ובעזיבת הפסח (במדבר ט יג), והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במוזוזות, ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (ברכות כא א), אמת ויציב דאורייתא, ממה שכתוב (דברים טז ג), למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ושנעשה סוכה בכל שנה: וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלוהים. כי הקונה מזוה בזו אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בעניינה כבר הודה בחידוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו, וגם בנבואה, והאמין בכל פינות התורה, מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי רצונו, שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו:

3. "הקונה מזוה בזו
מזל אחד וקבעה
מפתחו...כבר הודה
מחידוש העולם".
הסבירו את דברי
הרמב"ן.

ולפיכך אמרו (אבות פ"ב מ"א) - הוי זהיר במצווה קלה כבחמורה.

שכולן חמודות וחביבות מאד, שבכל שעה אדם מודה בהן לאלוהיו, וכוונת כל המצות שנאמין באלוהינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלוהיו שבראו, וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו.

ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבנו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריזנו עונשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית יז א, ולעיל ו ב). ויתפרסמו הנסים הנסתרים בעניין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בעניין הברכות והקללות, כמו שאמר הכתוב (דברים כט יג כד): ואמרו כל הגויים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלוהי אבותם,

⁸ רבי משה בן נחמן, רמב"ן (ד'תתקנ"ה – ה'ל, 1195 – 1270) אחד מענקי הרוח הגדולים שהעמידה יהדות ספרד לדורותיה. הרמב"ן היה בעל השכלה רחבה בכל תחומי היהדות וגם בתחומי המדע והתרבות של תקופתו. היה מנהיג ציבור ומורה הוראה לתלמידיו ולציבור הרחב, פרשן התורה והתלמוד, איש קבלה, רופא ויועץ למלך. הרמב"ן יצא להגנת היהדות והיהודים בוויכוח עם הנוצרים - הוא ויכוח ברצלונה. כאשר נאלץ לעזוב את ספרד (בעקבות ויכוח ברצלונה), עלה לארץ ישראל ופעל לחידוש היישוב היהודי בירושלים.

שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם. ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך.

הרבנית ימימה מזרחי⁹ – על תורה, מצוות ומה שביניהן

כששמעו ישראל את קולו של הקב"ה במעמד הר סיני פרחו נשמתם.

הם רואים אש ולפידים, קולות וענן כבד והם מתקשים לעמוד בהתרגשות. "נעשה!" הם אומרים מול האור הגדול הזה שאי אפשר לעמוד בפניו. כמו במדרש הידוע הם לא ישאלו "מה כתוב בה?" מפני שבנוכחות קרובה כל כך של המצווה, הקב"ה, אי אפשר שלא לרצות להתחבר אליו באמצעות המצווה. כשצדוקי לועג לרבא על הקבלה האוטומטית הזו של דברי התורה ואומר לו "עמא פזיזא!", עם פזיז שמקדים את פיו ("נעשה!") לאזניו ("נשמע") עונה לו רבה בתבונה: אני מביט במי שציווה, לא בקושי שמעמידה בפניי המצווה.

ממש כך יצאו לוחמים גיבורים בשנת תשפ"ד למלחמה עקובה מדם. הם חשבו רק מכוח מה הם נלחמים ועבור מי. מי שהביט בהם מרחוק, לא הבין איך כוח מצומצם מסתער כך קדימה כדי להציל נפשות. קוראים לזה אהבה ומי שלא מבין – אין טעם לנסות ולהסביר לו.

כשפועלים מתוך האהבה הגדולה הזו, מתקיימת סימביוזה מוחלטת בין התורה, ההוראה הכתובה, לבין המצווה – הביצוע בפועל. ה"מי" יקדש את ה"מה", מי שנפעל עבורו, יהפוך את הציווי ל"ימים אחדים באהבתנו".

אבל זה לא היה הגורם היחיד לאמירה "נעשה!". חז"ל בכנות גדולה יגלו לנו עוד מניע להצהרה החד משמעית של בני ישראל והוא – הפחד. "כפה עליהם הר כגיגית: אם תקבלו עליכם – מוטב ואם לאו – כאן תהא קבורתכם".

במלחמת תשפ"ד אנשים רבים פעלו במסירות נפש גם מתוך הפחד הגדול על חייהם וחיי בני משפחתם. הם עשו כל מה שידעו מפני שהאלטרנטיבה – הייתה נוראה. הם ביקשו לחיות.

לשני המניעים האלה לקיום מצווה, קראו חז"ל בשם "רז". "כשאמרו ישראל נעשה ונשמע, אמר הקב"ה: מי גילה לבני רז זה?"!

והסוד הזה, הוא חידת החיים הקיומית שלנו. איך הופכים תורה למצווה, ובמילים אחרות: איך הופכים תיאוריה – לנהיגה זחירה בכביש מהיר.

⁹ הרבנית ימימה מזרחי (תשכ"ז, 1967) היא רבנית ודרשנית פופולרית בקרב נשים. שימשה בעבר עורכת דין וטוענת רבנית. שיעוריה מופצים באמצעות שתי דרכים עיקריות: שיעורי וידאו מצולמים ושיעורים כתובים, המתומללים מתוך השיעורים שניתנו בעל פה. בשנת 2022 נבחרה לכהן כנשיאת תוכנית רבניות אירופה, מטעם ועידת רבני אירופה.

ברוב המקרים, הידע קיים. אנחנו יודעים היטב מה אנחנו נדרשים לעשות. אבל אין בנו אש ולפידים, אין בנו התרגשות, אנחנו לא מרגישים את המוטיבציה העזה שקיימת בשדה הקרב: לא את האהבה ולא את היראה.

ואז הופכת המצווה למשא כבד, בפרט מצוות שמצריכות התגברות מיוחדת. כך למשל מגבלות צניעות, האיסור לדבר לשון הרע או תפילה במניין. לא נרגיש, במקרים רבים, מיהו ה"מיי" שמקדש את ה"מה" ועל מה ולמה ההקרה הגדולה הזו. המצווה תיראה פתאום חסרת משמעות. אז מה עושים!! עושים.

רבי שניאור זלמן מלאדי, הקדיש חלק ניכר מתורתו להבנת הפסוק: "כי נר מצווה ותורה אור". הוא ידע שכולנו מבקשים להרגיש את אור התורה ובעקבות האור הגדול הזה, המופלא ושורף גם יחד, לעשות את המצווה. אבל הוא יראה מול עיניו אנשים עייפים מכדי לאהוב ואפילו עייפים מכדי לפחוד. אין להם שום חשק לקיום מצוות. ובגאונות, יצביע בעל התניא על הסדר ההפוך לכאורה שבו נכתב הפסוק: "נר-מצווה" ורק אז "ותורה-אור". האור יבוא, הוא יבטיח. אבל המשמעות של "ונשמע" תגיע רק אחרי המשמעת בהצהרה: "נעשה!" כך הוא יחבר את השמיעה, למשמעת ("נעשה!") שתוביל בסופו של דבר – למשמעות.

כדי להדגיש את הרעיון המופלא הזה, הוא ינתח בניגון חסידי מופלא את מעשה אלישע והאלמנה בספר מלכים.

"ואישה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע: עבדך אישי מת והנושה בא לקחת את שני ילדיי לו לעבדים" (מלכים ב', ד', א').

הנביא יספר על אשת הנביא עובדיה שמת, והשאיר אותה עם חובות עצומים לאחר שכלכל במערה את הנביאים שאחאב ביקש להרוג.

בעל התניא יראה לנגד עיניו אישה שכל מאגרי הכוח שלה התרוקנו. היא כל כך האמינה במעשי החסד והמסירות של בעלה, היא סייעה לו ולכאורה – ההקרה הזו הייתה בעוכריה. אולי צדק הצדוקי בסיפור של רבא? אולי היה זה חסד פזיז מדי?

"ואישה אחת צעקה, ואישה היא הנשמה, ונקראת אישה אחת, כי היא אישה אחת עם ה'... ואלישע, הוא אותיות: אלי-שע! שהנשמה צועקת לקב"ה: עבדך, אישי – מת, ואישי, הוא האש שלי, האהבה כרשפי אש שהיה אצלי והוא מת, שעכשיו אין לי אהבה זו. והנושה בא לקחת את שני ילדיי לו לעבדים. והנושה, לשון: נשני אלוקים, וזו נפש הבהמית שמשכחת אותי מאלוקות ושני ילדיי הם האהבה והיראה. וזהו: הנושה בא לקחת את שני ילדיי לאהבות זרות וליראות זרות." (בעל התניא, קונטרס כ"ף מרחשוון תש"נ, של הרבי מלובביץ').

האישה הזו, ידגיש רבי שניאור זלמן מלאדי, היא צדיקה גדולה. היא מבקשת להיות אחת עם ה'. היא לא מבקשת להתרחק. "אלי! שעי!" היא צועקת, היא מבקשת שלא להיות כמו קין שה' לא שעה אל מנחתו. ואז היא מסבירה שהיא מרגישה ש"עבדך, אישי", דהיינו האש שבה הייתה מקיימת מצוות – מתה ודעכה. אין בה אהבה שתנצח ואפילו יראה – כבר אין בה. זו אישה שלא נותר בה כוח להילחם. היא הקריבה קרבן אדיר וכאילו הקב"ה לא שעה אל מנחתה ואל מנחת אישה הצדיק.

"ויאמר לה אלישע: מה יש לך בבית? איזה כוחות נשארו לך שאין לנפש הבהמית שליטה עליהם? ותאמר: אין לשפחתך כי אם אסוך שמן, שלא נשאר אצלה דבר מלבד עצם נקודת הנשמה."

אל תבקשו מוטיבציה מבחוץ, יאמר בעל התניא. יש בכם הכל. גם אהבה וגם יראה. רבי נחמן מברסלב ינסח את הרעיון הזה במילים מכוונות: "חידלו מלהיות עניים! שובו אל האוצרות שלכם והיו משתמשים בהם!" (רבי נחמן מברסלב, סיפורי מעשיות, מעשה משבעה קבצנים).

והאישה תאמר לנביא שנשאר לה מעט מהשמן שאותו היו מוליכים היא ובעלה לנביאים שהסתתרו במערה החשוכה, כדי שיהיה להם אור. בעל התניא ייקח את "השמן" שמדברת עליו האלמנה, כאותיות המילה "נשמה". האישה תדבר על משהו בסיסי מאד שנשאר בה. היא נושמת. היא עדיין בחיים.

"ויאמר, לכי שאלו לך כלים מן החוץ, כלים ריקים אל תמעיטי, היינו שתעסוק בתורה ומצוות שהם כלים לאור הוי' ואף שהתורה ומצוות שהיא עוסקת בהם עכשיו הם כלים ריקים, בלי אהבה ויראה, מכל מקום אל תמעיטי בהם "ויצקת על כל הכלים האלה", להמשיך בהם גילוי דעצם הנשמה וכשתעשה כן, "את ובנייך תחיו בנוותר", כיתרון האור הבא מן החושך."

בעל התניא ידבר על מה שכל כך מפריע לנו כנערים ונערות: עבודה שהיא חיצונית. קיום מצווה שלא מרגישים בה משמעות. "לכי!" הוא יאמר לנשמה. עכשיו תפעלי "על ריק", במעשה שנדמה לך שהוא רק חיצוני. זה בכלל לא מעט כמו שנדמה לך, יאמר בעל התניא: **"אל תמעיטי! שיתבונן הרבה איך שהוא כלי ריקן בלי דעת ובלי אהבה ויראה ויתמרמר מאד על ריחוקו ועל ידי זה יאיר בו אור הנשמה. ויתרה מזה: שאור זה שמאיר על ידי המרירות שהוא כלי ריקן, יש לו יתרון על האור כשהוא מצד עצמו, כיתרון הבא מן החושך דווקא. וזהו: את ובנייך תחיו בנוותר, "את", הוא עצם נקודת הנשמה ובנייך, הם דחילו ורחימו שבכל נשמה, תחיי בנוותר – כיתרון האור הבא מן החושך."**

תתחילו לעשות את המצווה, יבקש בעל התניא. בצורה חיצונית, ללא אהבה וללא יראה, ואז יבוא... המרמור! הנשמה תבקש, ממש כמותנו, להרגיש! היא תבקש לאהוב כמו שאהבה פעם, היא תבקש יראת שמים. היא תתקומם מול עשייה חסרת לב רק מפני שבאמת, במהותה, היא כל כך מלאת אהבה!

"כי היתרון (תחיי בנותר), שעוסק בתורה ומצוות אף על פי שאין לו אהבה ויראה, הוא מפני תוקף ההתקשרות שלו באלוקות, שמצד עצם הנשמה, שלמעלה מהכוחות הגלויים! וזה יתרון האור מן החושך, שעל ידי המרירות מן החושך המסתיר את אורו יתברך, נמשך חושך שלמעלה מאור, למעלה גם מאור גדול שמאיר במקום חשוך ביותר. וזהו היתרון, שעל ידי התבוננות איך שהוא כלי ריקן, איך שהוא חושך, הוא מגיע לבחינת חושך שהוא למעלה מאור."

השמן שדולק באופן המאיר ביותר, הוא דווקא שמן זית מריר מאוד. כך יראה בעל התניא את החושך שעוטף את הנשמה לפעמים ולא מאפשר לה לפעול. הוא יסביר בגאונות, שנשמה שאינה יודעת אור מהו, גם לא תרגיש את החושך! עצם העובדה שאנו מרגישים לפעמים חושך בעשיית מצווה, היא היא ההוכחה לכך שנשמתנו מבקשת אור, מבקשת קדושה! החושך, ילמד בעל התניא, הוא החשק. וחושך שמעורר צעקה לחשק בעשיית המצוות, הוא עוד יותר מאור. הוא פעמיים אור או, כמו שאומרים חסידים: "שני - אור" (שניאור. זלמן מלאדי).

את הסוד הענק הזה מגלים בני ישראל בעצמם למרגלות הר סיני. הם יאמרו מדי בוקר לנשמה: "לכי!" הם יבינו שלפעמים יהיו הכלים שלהם ריקים מאהבה, ריקים מיראה. הם יפעלו בחושך. אבל דווקא אז, הם יתגעגעו לחשק.

מה שהיה נראה כחיסרון מובנה בעשיית המצווה, יהפוך ליתרון מופלא. יתרון האור שבא מן החושך. התורה לא תרגיש תמיד כמו אור, אז תדליקו נר ותעשו. ואז, תשאלו את עצמכם: "האם אני מתחזה? למה אני עושה בלי להרגיש?" ובעל התניא יענה לכם שעצם השאלה הממורמרת הזו, היא ההוכחה לכך שבעצם נשמתכם אתם קשורים כל כך לאלוקות ולקדושה! המשמעת תבקש: "צניעות!" והנשמה תבקש: "משמעות!" ובין התורה לבין המצווה תתהלך אישה אחת, הנשמה שלכם, ותצעק אל האור.

כמה פעמים תרגישו שאתם לומדים תורה "על ריק". לא אוהבים את הלימוד וגם כבר לא חוששים מעונש. כמה פעמים לא תמצאו בכם את הכוח להסתער שוב על פעילות התנדבותית או אפילו לשמור עוד שבת! אבל אז, תגלו שהלב בוכה. הוא מבקש את האור, כי כשהלב בוכה – הנשמה צועקת.

שימו לב אל הנשמה. תעשו בשבילה משהו. זו מצווה.

המצוות אינן רק הדרך ליצירת קשר עם בורא עולם או השפעה על אישיותו הפרטית של מקיים המצווה. קיום מצוות משפיע על העולם כולו ומקדם אותו לדרגה רוחנית גבוהה יותר. נעיין בדברי הראי"ה קוק באחת מאגרותיו בנושא זה:

הראי"ה קוק – קיום המצווה משפיע על העולם כולו

איגרות, חלק א', עמ' של"ט, איגרת שא

אור הנשמה של כל יחיד מחובר לנשמה הכללית של העולם ומעשה האדם משפיע על העולם כולו.

מכתבו היקר הגיעני. ואשר בעצתי ישאל, על דבר חיזוק של חיי הנפש לעבודת ד' בשמחה ובגבורה, קשה מאד לברר בדברים קצרים גם יסוד אחד מאדני העבודה הטהורה... בכל זאת לא אמנע הטוב להציב כלל גדול אחד, אף על פי שגם הוא לא יובן בכל עמקו כי אם על ידי שינון ולימוד מרובה, מכל מקום כבר יהיה בזה בית-יד לחפץ בחשק אהבת השם יתברך ואור תורתנו הקדוש. כי זה פשוט הוא שגם הירוד שבאנשים אם יציעו לפניו שיכול הוא בכל עת לעשות חסד על כל העולם כולו, הכולל בתוכו כ"כ הויות עד אין תכלית, יתעורר בשמחה ובגבורה לעשות טוב, וכל העצלות והרפיון אינו בא כי אם מחוסר אמונה בגודל הטוב שעושים ממש עם כל היקום בעסק התורה, המצוות, העבודה, וזכיכות המידות, אשר עבור זה האיר ד' את עינינו בדברי קדושי עליון בעלי קבלת האמת, אשר הרחיבו המשכיות להודיע את גודל יקרת העבודה ואיך מעלים על ידה את כללות ההוויה וכל פרטיה. אמנם צריך הדבר להתקרב אל הציור השכלי כדי שיהיה הזירוז אמיץ והשמחה מבוססת. זה הציור בא על ידי ההבנה של האחדות הרוחנית, דהיינו להשכיל שאור הנשמה של כל יחיד הוא מקושר עם הנשמה הכללית של כל ההוויה כולה, שממנה שואב כל היקום לכל פרטיו את אור השלמות, ובידינו הוא להוסיף אור בנשמה שלנו על ידי התורה, החכמה, המצוות, העבודה, והמידות הטובות, בכל עת ורגע, ובכל רגע שאנו מוסיפים אור בנשמתנו אם רק נשים דעתנו שלא על עצמינו בלבד אנחנו חשים כי אם על כל ההוויה, כי 'כל פעל ה' למענהו' (משלי ט"ז, ד') מוסיפים אנו השלמה וחיים בכל. והצדיק מוסיף על ידינו אומץ בעבודתו, והרשע מתמתקת רשעתו באיזה מדה, והרהורי תשובה באים לו, ואפילו הבהמות והחיות מתבסמות לפי ערכן, ואפילו היצורים הנוטים להזיק ולהרחיב מתעדנים ומזככים, מזוי הקדושה הנוספת על ידי נשמה אחת השמה לב באמת על הכלל כולו, ואין צריך לומר גודל האור שמתוסף בצחצחות העליונות בנשמות, ובכל המדרגות של העולמות הרוחניים, שאין קץ ליפים והוד קדושתם וחמדתם. וזה נכון והגון לכל איש ביחוד מזרע עם קדוש, וביותר היושב על אדמת קודש ובפרט מי שזכו להסתופף בצלצח של עיר ד'. שכל ההוויה החמרית והרוחנית קשורה בה כקשר הענפים בגזע ושורש. מובטח אני, שכל מה שזה היסוד יבורר יותר ויהיה נקנה ביותר בינה ודעת ובהדר אמונה שלמה... יתגבר בקרב הלב והנשמה אור השמחה והגבורה לאהבת ד' וחשק המצות וקדושת תורתנו הקדושה.

טעמי המצוות ומטרתן

בעולם של חוויות וריגושים נראות לפעמים מצוות מסוימות כמעשה טכני יבש המנותק מעולם נפשי ורוחני. לדוגמא, אכילת מצה בליל הסדר יכולה להראות כאכילה משעממת בלבד המנותקת מעולם רעיוני של חרות, שחרור, והזדהות היסטורית עמוקה עם עברו של עם ישראל. כדי להבין את מטרת המצווה והעולם הרוחני העומד מאחוריה, עלינו לחקור את טעמי המצוות ומשמעותן הרעיונית.

רבים בעולם המחשבה היהודית הדגישו את חשיבות חקר טעמי המצוות. בד בבד, יש הוגים שהתנגדו לחקר טעמי המצוות.

שתי סיבות עיקריות אנו מוצאים בדברי חז"ל מדוע לא לחקור ולדרוש בטעמי המצוות:

הסיבה הראשונה היא: יש האומרים שאין למצוות טעם הגיוני, אלא הן רק רצון ה'.

הסיבה השנייה היא שמקור המצוות הוא ציווי בורא העולם והמצוות נובעות מהשכל האלוקי העליון והבלתי מוגבל. לאור זה כיצד נוכל אנחנו, בעלי השכל המוגבל והמצומצם, להבין את הטעם האלוקי? השאלה איננה האם מותר לחקור בטעמי המצוות, אלא שלא נוכל לדרוש טעמי מצוות שמקורם אלוקי.

המסקנה המתבקשת לאור הדברים שלמדנו היא שאסור לנו להתנות את קיום המצוות בהבנת טעמיהן. **אנו מקיימים מצוות כי זה ציווי בורא עולם**, ללא קשר אם נבין את טעמי המצווה או לאו. אחרי שאנו מבטלים את רצוננו בפני רצונו של הקב"ה, **אנו יכולים לחקור את טעמי המצוות ומטרתן**, מתוך מודעות שבסופו של דבר יתכן וטעם המצווה הוא מה שאנחנו **כבני אדם מבינים אותו**, אולם **בוודאי שקיים טעם עליון ונשגב מהבנתנו**. להלן נעיין במקורות שונים בנושא החשוב של טעמי המצוות ומטרתן.

מסכת סנהדרין דף כ"א (מעובד)

"ולא יסור לבבו" (דברים י"ז). אמר רבי יצחק: מפני מה לא נתגלו טעמי התורה? שהרי שני מקומות נתגלו טעמים ונכשל בהם גדול העולם. כתוב: "לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה", ו"לא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו". אמר שלמה: אני ארבה ולא אשיב, אני ארבה ולא אסור. וכתוב "ותצא מרכבה ממצרים" (מלכים א', י') וכתוב "ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו" (שם י"א).

הרמב"ם¹⁰ – חשיבות לימוד טעמי המצוות

הלכות מעילה, פרק ח'

ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה, ולידע סוף ענינם כפי כוחו. ודבר שלא ימצא לו טעם, ולא ידע לו עילה - אל יהי קל בעיניו; ואל יהרוס לעלות אל ה', פן יפרוץ בו. ולא תהא מחשבתו בו, כמחשבתו בשאר דברי החול. בוא וראה, כמה החמירה תורה במעילה: ומה אם עצים ואבנים ועפר ואפר-- כיון שנקרא שם אדון העולם עליהם בדברים בלבד, נתקדשו; וכל הנוהג בהן מנהג חול, מעל בה'--ואפילו היה שוגג, צריך כפרה. קל וחומר למצוות שחקק לנו הקדוש ברוך הוא--שלא יבעוט אדם בהן, מפני שלא ידע טעמן; ולא יחפה דברים אשר לא כן על ה', ולא יחשב בהן מחשבתו בדברי החול.

4. הספירו בלעז את ד'אורי המצוות לצ'אט ואפניט. מה מקשה הרמב"ם? אלף אמת?

קיימת נטייה אצל האדם לזלזל בעניינים שאינו מבין את טעמם. בדברי הרמב"ם ראינו כי גם לאחר מאמץ לגילוי טעמה של מצווה מסוימת, אם לא מצאנו לה טעם, עלינו להבין כי החיסרון הוא ביכולת הבנתנו האנושית המוגבלת. בספרו "מורה נבוכים", מתווה הרמב"ם את השקפתו העקרונית בעניין טעמי המצוות:

הרמב"ם – מצוות ופרטי המצוות

מורה נבוכים, חלק ג', פרק כ"ו

לכל המצוות יש טעם. לפעמים הטעם נסתר מאיתנו, או בגלל מוגבלות שכלנו או בגלל חסרון ידיעתנו.

כשם שנחלקו בעלי-העיון מבני-התורה אם מעשיו יתעלה באים בעקבות חוכמה, או בעקבות חפץ בלבד ולא מתוך בקשת תכלית כלל, כן נחלקו אותה מחלוקת עצמה בצוויים שצוינו. כי יש מי שאינו מבקש לזאת טעם כלל ואומר שהמצוות כולן באות בעקבות חפץ בלבד. ויש מי שאומר שכל צו ואיסור מהן באים בעקבות חוכמה ומכוננת בהם תכלית כלשהי, ושכלל המצוות יש טעמים, ובשל תועלת כלשהי נצטוונו בהן. לכולם יש טעם ואין אנו יודעים את בחינת החוכמה בזאת. זאת היא שיטת כולנו, ההמון ויחידי הסגולה. לשונות הכתוב ברורים באשר לזאת: חקים ומשפטים צדיקים (דברים ד')...

¹⁰ רבי משה בן מימון, הרמב"ם (ד'תצ"ח – ד'תקס"ד, 1138 – 1204): מגדולי הפוסקים וההוגים בכל הדורות, מדען, רופא ומנהיג, אחד האישים הנערצים ביותר בעולם התורה. חיבר ספרי הלכה ומחשבה חשובים. הבולטים ביניהם: "משנה תורה" – חיבור הלכתי מקיף על כל תחומי ההלכה מהווה בסיס לכל עולם ההלכה שנכתב אחריו. "מורה נבוכים" – חיבור הוגתי העוסק ביסודות הפילוסופיים של היהדות. על עוצמתו האינטלקטואלית והישגיו הנדירים זכה לכינוי "הנשר הגדול" וגם לקביעה כי "ממשה [רבנו] עד משה [בן מימון] לא קם כמשה [בן מימון]". תנאי חייו ועבודתו של רמב"ם היו קשים ורצופי תלאות, אך לא מנעו ממנו ליצור ולכתוב ספרים מקיפים וחדשניים בתחום ההלכה והפילוסופיה היהודית, להתכתב עם מנהיגים ופשוטי עם ולשמש מנהיג לקהילות ישראל במצרים ובארצות המזרח.

5. מדוע קיימות
מצוות שאינן
מבינות את
הצורך? הצרכים
בתלמודך בדברי
הרמב"ם
ואחשבתך
הצרכים.

אלה הקרויים חֲקִים כגון שעטנז ובשר בחלב ושעיר המשתלח, אשר (החכמים) ז"ל אמרו עליהם במפורש: דברים שחקקתי לך ואין לך רשות להרהר בהם, והשטן מקטרג עליהן ואומות העולם משיבין עליהן, אין המון החכמים מאמינים שהם דברים שאין להם טעם כלל, ולא בקשה להם תכלית, כי זה היה מביא לידי מעשי שווא, כמו שצינו. אלא המון החכמים מאמינים שיש להם בהכרח טעם, כלומר, תכלית מועילה, אלא שהיא נסתרת מאתנו, אם מפני ששִׁכְּלֵינוּ אינם מספיקים ואם בשל חסרון ידיעתנו. לשיטתם יש

לכל המצוות טעם, כלומר שלכל ציווי ולכל איסור יש תכלית מועילה. יש מהם שבחינת התועלת שבהם ברורה לנו, כגון האיסור להרוג ולגנוב, ויש מהם שתועלתם לא התבררה לנו כמו לגבי אלה, כגון איסור העורלה וכלאי הכרם.

הללו שתועלתם ברורה להמון קרויים משפטים, ואלה שאין תועלתם ברורה להמון קרויים חֲקִים. החכמים אומרים תמיד: כי לא דבר רק הוא (דברים ל"ב) ואם ריק הוא – מכס, כלומר, אין מתן מצוות זה דבר ריק, חסר תכלית מועילה, ואם נראה לכם בדבר מן המצוות שהוא כזה, אזי החיסרון הוא בהשגתכם...

מה שראוי שכל שלם בשכלו יאמין בו בעניין זה הוא מה שאתאר לך, והוא שלכל המצוות יש בהכרח טעם, והציווי עליהן ניתן לתועלת כלשהי. ואילו הפרטים שלהן הם אשר עליהם נאמר שהם בגלל הציווי בלבד. דוגמה לזאת שהריגת בעלי-חיים מתוך הכרח התזונה הטובה תועלתה ברורה, כמו שעוד נבהיר. אבל שזה יהיה בשחיטה, ולא בנחירה, ובחיתוך הוושט ובית הבלעה במקום מסוים – אלה וכיוצא בהם לצורך בהן את הבריות...

דוגמה למהות האמיתית של עניין הפרטים הוא הקורבן. כי לציווי להקריב קורבנות יש תועלת רבה ברורה, כמו שאני עתיד להבהיר. אך שקורבן זה כבש זה איל ושמספרם מספר מסוים, לזאת לעולם לא יינתנו טעמים. לדעתי, כל מי שיתעסק במתן טעמים למשהו מפרטים אלה הוזה הזיה ממושכת שלא יסיר בה אבסורד, אלא יוסיף אבסורדים. מי שמדמה של(פרטים) אלה אפשר לתת טעמים רחוק מן האמת כמי שמדמה שלמצווה בכללותה אין תועלת מציאותית. דע שהחוכמה חייבה – ואם תרצה תאמר שההכרח גורם – שיהיו פרטים שאי-אפשר לתת להם טעמים. כביכול, דבר נמנע הוא לגבי התורה שלא יהיה בה משהו מן האופן הזה. זה נמנע מפני שאם תאמר: "מדוע כבש ולא איל?" אותה שאלה עצמה הייתה מתחייבת לו נאמר איל במקום כבש. והרי אין מנוס ממין כלשהו. וכן אם תאמר: "מדוע שבעה כבשים ולא שמונה?" היו שואלים כן לו אמר "שמונה" או "עשרה" או "עשרים". והרי בהכרח אין מנוס ממספר. זה דומה כביכול לטבע האפשר. שבהכרח אין מנוס מקיום אחד האפשריים, ואין שואלים מדוע אפשרי זה הווה ולא אפשרי אחר. כי אותה שאלה הייתה מתחייבת לו הגיע לידי מציאות האפשרי האחר במקום זה. דע עניין זה והבן אותו!

יש להדגיש. הרמב"ם אינו מזלזל חלילה בקיום פרטי המצוות, אלא רק מדגיש שאין לחפש טעם הגיוני לפרטי המצוות. נשים לב, בהמשך לדברי הרמב"ם לעיל, לדבריו החשובים של הרב קוק להלן, המזהה יסוד חשוב מאד בדברי הרמב"ם ונוקט עמדה כלפי דברים אלו:

הראי"ה קוק – דרישת טעמי המצוות

טללי אורות, מאמרי הראי"ה עמ' 18 – 19

כשאנו נכנסים לתוך אותה החלקה הרחבה להמקצוע הגדול של דרישת טעמי המצוות, לא נוכל להפטר מהשתוממות על דלות ההפריה בחלק הספרותי החשוב מאד הזה, שלפי תכנו היה ראוי להיות דשן ורחב הרבה יותר משאר מקצועותיה של דרישת התורה. בדורנו זה הננו מרגישים הרבה את חסרון החקירה במחקר הזה החשוב מאד; הדאגה על דבר חיזוק היהדות, העיונית והמעשית, מקפת את החלק היותר נכבד מבעלי הכישרון שבקרבתנו, העומדים במעמד מוצק וקים על בסיס היהדות ונכונים להקריב את נפשם עליה. ולכאורה דבר פשוט הוא, שיסוד התחיה ותגברת החיים ואפילו העמדת הכוחות במצבם ההווה, צריך הוא להמשך מהזלת אור חיים פנימיים, מלח טל של דעה ורגש, הגורם לחבב ולהעמיד את המעשים הנסמכים עליהם. ולתכלית זו הלא העבודה היותר נצרכה היא: הרחבת הדרישה בטעמי המצוות באופן עמוק, המלא חיים מקוריים.

והנה הראשון אשר האיר את אופקו בדרישת טעמי המצוות הוא הרמב"ם בספרו "המורה". אבל מה מאד נתפלא, אם נביא לידי חשבון את הרושם שעשו כל הגיונותיו בטעמי המצוות על כללות האומה ועל היחידים המצויים אצל החקירות הדתיות, מימיו עד הדור האחרון! פחות מכל הגיון ומחשבה היוצאים מספריו, הביא תנובה החלק הזה, של טעמי המצוות; לא נודעו לנו בו כמעט לא עקבות הרחבה, ולפי הערך, אף לא עקבות של חקוי. הדברים מעידים על עצמם, שיש כאן איזה חסרון שהוא צריך להתמלא, בשביל שיכנס במקצוע החביב הזה כח חיים חדש ואור זרוע ומפריא.

החוט החורז העובר בתוך טעמי המצוות של הרמב"ם ז"ל הוא: יסוד מחית עבודה זרה. בזה יש אמנם כח קולטורי (=תרבותי) יפה של העבר, המפיה ג"כ רוח חיים אידיאליים, גאון לאומי של השתתפות גדולה בבניין העולם הרוחני והתרבותי, אבל בטבעו הוא הולך ומתחלש, כי נקודת הזוהר היותר עליונה אצלו הוא העבר. ואולם באמת הרי היסוד היותר עקרי הגנוז ומקופל בטעמי המצוות ונמוקיהן הוא הסתיר; העבר לבדו, אעפ"י שהוא נכבד מאד, מ"מ יכול הוא לבוא עד לכדי ערך של ידיעה ארכיאולוגית, שאין בה תוכן לחיים בפועל, וההווה לבדו בוודאי לא יספיק להזריח אור אידיאלי

6. הסבירו את דברי הרב קוק: "העבר לאבד..." יכול הוא לאבד עד לכדי ערך ידע ארכיאולוגי שאין בה תוכן לחיים בפועל, והתאבדו עם הצה"ל.

המרומם את הרוח, וממלאהו שירה והופעת קדש. ואולם כאשר יגיע זרם החיים של העבר, דרך ההווה, אל העתיד הגדול ההולך ומאיר, או אז ישתלמו תנאי החיים בתוך הרוח המדעי הזה, הן בעצם יקרת המדע הנשגב הזה לעצמו והן בפעולתו לתחית היהדות. אבל כל עוד שלא יחובר אל

העבר זרם מקורי הזרם בכח מהעבר העתיק ומתפלש בכח בהווה ומוסיף אמצץ ואורה לעתיד נשגב המלא צפיות אידיאליות לרוממות וחיים, הוא עלול להלביש את היהדות בצורה ארכיאולוגית.

הרב קוק אינו מסתפק בהשקפת הרמב"ם הרואה בטעמן של המצוות "יסוד מחיית עבודה זרה". לפי הראי"ה קוק, הסתכלות שלימה על טעמי מצוות צריכה להסביר את מטרת המצוות כרלוונטיות לא רק למצבים היסטוריים בעבר, אלא גם להווה ולעתיד. יש לשלב את משמעותן של המצוות בעבר בהווה ובעתיד לחטיבה אחת, ולשאוב כח רוחני מהעתיד הגדול והמאיר. נדגים את הדברים: תיאור ימות המשיח ומשמעות עבודת ה' בבית המקדש העתידי במלא תפארתו תעניק כח להתמודדות עם ההווה למרות שבית המקדש עדיין לא נבנה.

הרב חיים מאיר דרוקמן – ריבוי המצוות – לזכותנו או לחובתנו?

ואשיבה, כרך מאוחד, עמ' 64

שלושה טעמים לריבוי המצוות: הגדלת הסיכוי לקיום מצוות בשלמות, עבירות שלא היינו עושים בעצמנו הן חלק מתרי"ג מצוות ולכן זה לזכות, המצוות מקבילות לגוף האדם ונועדו להשלימו.

ידועים דבריו של רבי חנניה בן עקשיא במשנה, שרצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, ולפיכך הרבה להם תורה ומצוות. אך לכאורה, ההפך הוא הנכון! אילו באמת רצה ד' לזכות אותנו – היה לו למעט במצוות, כדי שנוכל לקיימן ביתר קלות ולא נענש על המצוות שלא נקיים! בשאלת הזכות שבריו המצוות עסקו רבים מחכמי ישראל, ולא כאן המקום להאריך. ועם זאת, נזכיר בקצרה שלושה מההסברים שהובאו.

הרמב"ם כותב בפירושו למשנה (מכות ג, טז), שכשאדם מקיים אחת ממצוות התורה כראוי וכהגון, לשם שמיים ואהבת הבורא בלבד, בלי לשתף בקיומה כל כוונה אישית, הוא זוכה באותה מצווה לחיי העולם הבא. ממילא מובן, שככל שישנן מצוות רבות יותר – גדל הסיכוי שיקיים אדם לפחות אחת מהן בשלמות הראויה ויזכה על ידה לחיי העולם הבא.

המצוות נועדו לחבר אותנו אל הקודש, אל עולם הנצח, וכל מצווה היא כצינור המקשר ומחבר את האדם לעולם הבא. הקדוש ברוך הוא העניק לנו שש מאות ושלוש עשרה צינורות כאלה, ובכל צינור וצינור טמונה ברכה גדולה לאדם – ועל כן ריבוי המצוות הוא באמת זכות גדולה בשבילנו!

חז"ל (במדבר רבה יז, ו) מדמים את מאבקי האדם בעולם הזה לאדם הנופל מספינה הימה, והוא נאבק נואשות בגלים המאיימים להטביעו. והינה, רגע לפני שראשו נעלם מתחת לגלים, משליך קברניט הספינה לעברו חבל וקורא לו לאחוז בו היטב, שאם יעזבהו – אין לו חיים!

המצוות הן חבלי ההצלה ששלח לנו הקדוש ברוך הוא, קברניט העולם, ממרום. באחזיתנו בהן, אנו מחוברים אל הספינה וקברניטה, אל עולם הבא ובורא עולם. המצוות מחיות אותנו ומסייעות לנו

להתמודד עם אתגרי העולם הזה. כמה עלינו להודות לקברניטו של עולם על שהשליך לעברנו – לא רק חבל אחד – כי אם תרי"ג חבלים!

הקדוש ברוך הוא היה יכול לצמצם את "הצינורות" ו"החבלים" הללו לתחום מסוים, אך מרוב אהבתו אותנו, פיזר את מצוותיו בכל תחומי החיים האנושיים. וכך, לכל מקום שיגיע אליו אדם בחייו, מצפה לו חבל המחברו ומקשרו לעולם הבא. לא ייתכן אפוא שלא יקיים אדם בחייו לכל הפחות מצווה אחת כראוי, ועל ידה יזכה לחיי העולם הבא.

כמובן, ככל שיקיים אדם מצוות רבות יותר ובשלמות גדולה יותר, כך יהיה חיבורו לעולם הבא גדול ומשמעותי יותר, אך אפילו מצווה אחת משמעותה חיבור מסוים לנצח!

הריב"ן העלה בפירושו לגמרא (מכות כג, ב. מופיע בדפוס במקום פירוש רש"י) הסבר נוסף. ישנם איסורים בתורה שאיש לא היה מעלה בדעתו לעבור עליהם גם בלי שהתורה תצווה על כך. למשל, אדם ממוצע נגעל מאכילת שקצים ורמשים.

התורה הייתה יכולה לחסוך את האיסורים האלה, שהרי רוב בני האדם גם ככה היו נמנעים מהם. ד' בחר בכל זאת לאוסרם בתורתו, כדי שכשיימנע מהם אדם – יזכה על כך לשכר קיום מצווה. כך יוצא שריבוי האיסורים בתורה על מעשים שגם כך לא היינו עושים – הוא באמת לזכותנו!

אכן, פירוש זה מסביר רק את המצוות שהיינו מקיימים גם בלי התורה. אולם, נוכל אנו להוסיף כי מצד האמת, כל מצוות התורה שייכות לטבע הפנימי של ישראל. כל יהודי הוא פוטנציאל אדיר לעולם של תורה ומצוות, קדושה וטהרה. תפקידנו לגלות בחיינו בפועל את שקיים בנו בכוח.

לפי זה, ריבוי התורה והמצוות מזכה את ישראל משום שעל ידי המצוות אנו יכולים לגלות בפועל את הטמון בנו בכוח, ובכך לחזק ולאמץ את הקשר שלנו לקדושה, למציאות של עולם הבא.

נוסיף גם הסבר שלישי. הזוהר הקדוש (ח"א קע, ב) מקביל את תרי"ג מצוות התורה לחלקי גופו של האדם: רמ"ח מצוות עשה כנגד רמ"ח איברי האדם, ושס"ה מצוות לא תעשה כנגד מספר הגידים שבאדם.

מצוות התורה מקבילות לגוף האדם משום שהן נועדו להשלימו. כל מצווה ומצווה מכוונת להשלים ולתקן איבר מאיברי האדם. התורה באה לרומם את האדם ולהדריך אותו כיצד לרומם את כל גופו ולכוון את כל כוחותיו למטרה שלשמה נוצר.

לפי זה, ריבוי המצוות בא לגלות תוכן של קדושה בחיים החומריים של האדם ובכך להעלות את האדם כולו – על איבריו, גידיו והרגשותיו – לעולם הנצח, עולם הבא. כל מצווה באה להשלים איבר מסוים, לתקנו ולרוממו, להדריכנו איך לרתום את כל כוחותינו למטרה שלשמה הם נוצרו ונועדו מלכתחילה – לעבודת ד'.¹

בין שנסביר כך ובין שנסביר אחרת, העיקרון היסודי הוא שריבוי המצוות לא בא חלילה להכביד ולהקשות עלינו, אלא אדרבה – לזכות אותנו! ריבוי המצוות מאפשר לנו לתקן ולהשלים את עצמנו, למלא את העולם הזה בתוכן של קדושה, ערכיות ורוממות – ובכך להופכו למעין עולם הבא!

עלינו לגשת אל התורה ומצוותיה מתוך שמחה ואהבה; להכיר כי אומנם המצוות הן עול עלינו – אך זהו עול אהוב ורצוי, ולא עול שנוא ומאוס, חלילה. מצוות ד' הן חסד'ד' עלינו, גם אם לא תמיד אנו מרגישים כך כלפיהן ולא תמיד מצליחים להזדהות איתן לגמרי.

בן אהרון – סמליות יוצרת

"אל המקורות", ספר שני, עמ' 97

מעשה האדם משפיע על תת המודע שלו גם ללא כוונה. קיום מצוות משפיע על תת המודע של האדם גם אם לא תמיד יודע ומבין את טעם המצווה.

סמליות יוצרת מהי?... תורת הגרפולוגיה תורת הסמלים היא. צורה מסוימת המופיעה בכתב מסמלת תכונה מסוימת בנפש האדם. המפענח את הכתב קורא בשפת הסמלים את תכונות הנפש. בשעתו קמו גרפולוגים ושאלו את עצמם: אם אכן יוצרת תת ההכרה ומבטאת את תכונותיה בצורת הכתב, שמא קיים גם תהליך הפוך: השפעת צורות הכתב על תכונות האדם.

השאלה התעוררה בעקבות בעיות של ילדים אשר נשלחו לייעוץ גרפולוגי, ואשר כתב ידם אישר וגילה את הצדדים השליליים שבהם. אז עלה הרעיון, להעמיד בפני ילדים אלה דגם כתב אשר צורתיו מסמלות כל אותן תכונות חיוביות החסרות בילדים אלה, מתוך מגמה להחדיר בהם את התכונות החיוביות הללו, על ידי תרגילי כתיבה ממושכים, ולשפר בכך את התנהגותם. ניסיון זה עלה יפה, ומאז קם ענף חדש בגרפולוגיה בשם גראפותרפיה, היינו ריפוי ע"י כתיבה.

נמצאנו למדים, שכשם שתת ההכרה יוצרת צורות וסימנים בעלי משמעות, ללא שיתופה של ההכרה כלל, כן, ביטויים של צורות וסימנים בעלי משמעות - יוצר ומחדיר משמעות זאת לתוך תת-ההכרה, ללא שיתופה של ההכרה.

ומכאן - פתח דרכו נוכל להתקרב להבנתם של טעמי המצוות: למדנו, כי תת ההכרה מושפעת מביטויים של צורות וסימנים בעלי משמעות, וכי המשמעות הגנוזה בסמלים החיצוניים האלה חודרת ויוצרת את אופי האדם. ועל כן בקיים אדם מצווה, המסמלת רעיונות ומושגים, תכונות והשקפות, גם אם

אין שכלו והכרתו של האדם מכירים ויודעים אותם, בכל זאת הם מוכרים ומובנים היטב לתת ההכרה של האדם. כל אלה חודרים פנימה ויוצרים את אופי האדם, תכונותיו ויסודות השקפתו, בתוך תוכה של תת הכרתו. אחר כך בא הדבר לידי ביטוי רוחני - דתי, מעשי - הכרתי, בחייו החינוכיים של האדם, כדרכה של תת ההכרה להתבטא ולהתגלות.

7. *יש אומרים "א' זה לא יקרה" בהקשר לצ'סוקט בפצולות פיליות. הסבירו את טענתם וכיצד ניתן לפנות להם על פי הקטע שקראתם?*

נבין מכאן את העושר הגדול והעצום הגנוז בתרי"ג המצוות ובסעיפיהן. כולן, כולן - גם אלה שאינן מובנות לשכלנו ולהכרתנו, מכילות בתוכן עושר עצום של סמלים יוצרים בכל שטחי החיים, בכל התחומים: הרוחניים והגשמיים, הפרטיים והכלליים. בכל מצווה ומצווה גנוז שלל רב של השפעות וסמלים שונים, אשר רק חלקם נתגלה על ידי חכמי הדורות, ואילו חלקם הגדול עדיין גנוז בסתרי רזי תורה. ואולם, זה המקימן באמונה וברוח נכונה לקיים מצוות בוראו, גם אם לא ידע פשר הסמלים השונים, הנה מעשה המצוות עצמו פועל את פעולתו, והאדם הולך ומתחנך, הולך ומשתכלל בכל המובנים, בכל שטחי החיים, הגשמיים והרוחניים, הזמניים והנצחיים.

מהניסוי שקראנו ניתן ללמוד שישנן פעולות המשפיעות על נפש האדם באופן תת מודע, ולא תמיד ניתן לזהות את הטעם הגלוי של המצווה כדברי "ספר החינוך": "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות".

הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק¹¹ – החוויה הדתית

דברי השקפה, עמ' 253 – 255

נפשי בוחלת בכל אלו הדרשות הסובבות סחור סחור לנושא אחד: שמירת המצוות טובה לעיכול המזון, לשניה מתוקה, לשלום המשפחה ולעמדה חברתית. הפעולה הדתית בעיקרה חוויית סבל היא. כשהאדם מזדמן עם האל לפונדק אחד, הוא נתבע על ידי האל להקרבה עצמית, המתבטאת במאבק עם יצרי הפרימיטיביים, בשבירת הרצון, בקבלת 'משא' טרנסצנדנטלי, בויתור על חמדת בשר מוגזמת, בהסתייגות לפרקים מן הנעים והערב, ובהתמכרות אל המר המוזר, בהתנגשות עם משטר חילוני, ובכמיהותיו אל עולם פרדוקסלי שאינו מובן לאחרים. הקרב את קרבנך! זהו הצו העיקרי הניתן לאיש הדת. בחירי האומה, מאותה שעה שגילו את האל, התעסקו בפעולת הקרבה מתמידה.

הקב"ה אומר לו לאברהם: 'קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחקי וגו'.

כלומר, אני תובע ממך את הקרבן הגדול ביותר... מובן שסופה של החוויה, ששורשה סבל וחרדה, הוא גיל עולמים.

בשעה שהסיר אברהם את בנו מעל המזבח על פי פקודתו של המלאך, נהפך הסבל לשמחת עולם, והחרדה - לאושר נצחי. תחילתה של פעולת הדת היא הקרבת העצמות, וסופה - מציאת העצמות. ברם, אי אפשר לו לאדם למצוא את עצמו מבלי שיקריב את עצמו עובר למציאה. אין האדם מוצא

8. הרב סולובייצ'יק לא נרתע מהעדרת הפעולה הדתית לפעמים כ"חוויות סבל". מדוע לדעתכם הוא השתמש בהעדרת קיומיות זו? האם אתם מזהים אל אינכם מזהים עם דבריו? נאקו את תשובתכם.

¹¹ הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק (תרס"ג – תשנ"ב, 1903 – 1992) בצעירותו למד תורה מאביו, ר' משה סולובייצ'יק (בנו של הגאון רבי חיים מבריסק) וכן למד פילוסופיה באוניברסיטת ברלין. לאחר מכן עבר לארה"ב, שם שימש כראש ישיבת "יצחק אלחנן" והפך לאחד ממנהיגי הבולטים של היהדות בארה"ב בפרט ובעולם היהודי בכלל. אחד מפוסקי ההלכה וההגות החשובים במאה ה-20. נודע גם בלמדנותו המופלגת בגמרא והעמיד תלמידים רבים. הצטרף לציונות הדתית, ושימש כנשיא כבוד של "הציונים הדתיים של אמריקה".

אלא מה שאבד לו, ואין מי שזוכה בדבר משלו, אם אותו דבר לא הופקע מבעלותו ורשותו קודם לזכיה.

אמנם התורה הבטיחה גם אושר זמני ממשי למקיימי מצוותיה, אבל אין הבטחת תועלת זו אלא תופעת לוואי למהותה הנשגבה של האמונה באלוקי עולם החודרת הכל ומקיפה הכל, תכנית מהות זו היא למעלה מכל הצלחה סופית. כשאני מפקיע את הגישה התועלתית אל הדת, אני מתכוון לא רק ליחיד וצרכיו הפעוטים, כי אם גם אל הציבור וענייניו הגדולים. אין הדת מותנית בהליכותיו השימושיות של היחיד או הציבור, ואינה כפופה לצרכיו אפילו היותר חיוניים...

המגיד מדובנא¹² – "כי קרוב אליך הדבר מאוד"

כוכב מיעקב, פירוש על ההפטרות, הפטרת ויקרא

"ולא אתי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל" (מתוך הפטרת ויקרא)

והדמיון בזה לעשיר אחד שבא מן הדרך ערב שבת סמוך לחשיכה ויהי הוא בא אל עירו ורץ מהר אל ביתו ואת החפצים שהיו בידו הניח בידי בעל העגלה. ויבוא אל ביתו וימהר וישלח נער אחד אל בעל העגלה להביא משם את חפציו. הנער הלך והביא לסוחר העשיר את חפציו ואמר לו: "הבאתי סחורותיך", ותוך כדי דיבור ניגב הנער בכנף בגדו את פניו מזיעה רבה.

אמר הסוחר: החפצים שהבאת אינם שלי. אמר לו הנער: לך ותבדוק בחדר, החפצים בוודאי שלך. אמר העשיר לנער: אין לי צורך לבדוק. החבילה שלי היא קטנה וקלה ואין בה כדי לגרום לך להזיע...

וזהו ממש מוסר חכמה נגד קצת המתחפשים ומראים בעצמם יגיעה בעבודתם. אמר עליהם "ולא אותי קראת יעקב" יען "כי יגעת בי ישראל", הלא בעבודה ואגודה שלי (=בתורה שלי) נאמר "כי קרוב אליך הדבר מאוד" כו' (דברים ל, י"ד). ומה זה יגעת מדוע אתה עייף ויגע כל כך? ואדרבא אם הייתה עבודתך תמה, היה ראוי לך בכל יום ללכת מעלה מעלה להוסיף נעימות ותעצומות ללכת מחיל אל חיל, כי זה הוא עֵד גדול ומופת נאמן על העושה לשמה מאהבתו את בוראו אשר צוה לעשות כן. אז יחליף כח ועצמה ירבה והמצווה עצמה תתקפה ותאמץ לבו ביתר כח ועוז לקיימה ביתר שאת ויתר עוז. ועתה יגדל כח העושה אחר העשייה יותר ממה שהיה לו קודם כמאמרם ז"ל: "הלומד על מנת ללמד מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות" (אבות ד').

9. מדוע לא צאתי
הצנן את דברי
המאיד מדובנא
איד אחרי הרב
סולוביצ'יק? מהי
אסקנתכט?

ומאשר "יגעת בי ישראל", הוא לאות כי "ולא אותי קראת יעקב".

¹² רבי יעקב קראנץ, המגיד מדובנא (תק"א – תקס"ה, 1741 – 1804) דרשן יהודי נודע בן המאה ה-18. היה יושב בבית המדרש ומלמד הלכה לבחורים, ואף דורש מפעם לפעם לפני המוני המתפללים על פרשת השבוע שלא על מנת לקבל שכר. את דרשותיו אמר ביידיש, וכלל בהן משלים וסיפורים, שיש להם ערך ספרותי בפני עצמם.

נסיים את לימודנו בעניין טעמי המצוות בדברי הרמב"ם:

הרמב"ם – תיקון הנפש ותיקון הגוף

מורה נבוכים, חלק ג', פרק כ"ז

כוונת כלל התורה - שני דברים, והם, תקון הנפש ותקון הגוף, אמנם תיקון הנפש הוא: שינתנו להמון דעות אמתיות כפי יכלתם. ומפני זה יהיה קצתם בפרוש וקצתם במשל - שאין בטבע ההמון לסבול העניין ההוא כפי מה שהוא:

אמנם **תיקון הגוף** יהיה בתיקון עניני מחייתם קצתם עם קצתם, וזה העניין ישלם בשני דברים, האחד מהם - להסיר החמס מבניהם והוא - שלא יעשה כל איש מבני אדם הישר בעיניו וברצונו וביכולתו, אבל יעשה כל אחד מהם מה שבו תועלת הכל; והשני - ללמד כל איש מבני אדם מדות מועילות בחברה, עד שישודר ענין המדינה:

ודע ששתי הכוונות האלה - האחת מהם, בלא ספק, קודמת במעלה, והיא - תיקון הנפש - רצוני לומר, נתינת הדעות האמיתיות; והשנית קודמת בטבע ובזמן - רצוני לומר, תיקון הגוף, והוא הנהגת המדינה ותיקון עניני אנשיה כפי היכולת. וזאת השנית היא הצריכה יותר תחילה, והיא אשר הפליג לדקדק בה ולדקדק בחלקיה כולם, מפני שאין יכולת להגיע אל הכונה הראשונה אלא אחר שיגיעו אל השנית הזאת. והוא, שכבר התבאר במופת שהאדם יש לו שתי שלמויות, שלמות ראשון, והוא שלמות הגוף, ושלמות אחרון, והוא שלמות הנפש.

🌻 בין ציווי להזדהות 🌻

ר' מנחם נחום מצ'רנוביל¹³ בעל הספר "מאור עיניים", היה אדם בעל לב רחב מאוד ולא היה מסוגל לראות בצערו של אדם אחר. יום אחד הופיע אצלו אדם שאשתו הייתה חולה מאוד וביקש עזרה כספית. הצדיק ר' נחום לא חשב לרגע, הוציא סכום כסף גדול מכיסו ונתן לעני. מיד אחרי שיצא העני מביתו של ר' נחום רדף אחריו משרתו של הרבי וצעק: "הרבי מבקש שתיכנס אליו פעם נוספת". העני חשש אולי הרבי התחרט על סכום הכסף שנתן לו. נכנס העני לחדרו של ר' נחום והנה להפתעתו הושיט לו ר' נחום סכום כסף נוסף ואמר לו: "כשנכנסת אלי לא יכולתי לראות בצערך ונתתי לך סכום מכובד. לאחר שיצאת אמרתי לעצמי "נתת את הכסף כדי להשקיט ולהרגיע את צערך, ומצוות צדקה מה יהא עליה? הנה אני נותן לך סכום כסף נוסף לשם מצוות צדקה..."

חשיבות הפרטים הקטנים

מבוא

"מבחינת אמונה, אף פעם לא פקפקתי, ההיפך, תמיד האמנתי בצורה מאד רצינית. עד היום אני מאמינה בצורה מסוימת. הצד הפילוסופי הרבה יותר מפותח אצלי מהצד של המעשים והמצוות. למרות שתמיד אבא שלי אמר שזאת בדיוק הנקודה שהיהדות שונה מדתות אחרות. ביהדות זה יותר מעשים ומצוות, וכל הדתות האחרות הן הרבה יותר פילוסופיה..."

לא יתכן שאני לא בסדר בגלל שאני מדליקה אור בשבת. זה נראה לי לא הגיוני שמישהו יעניש אותי על דבר כזה. אני לא חושבת שזה חשוב לקדוש ברוך הוא כל כך. ואז הבנתי שיש קטנוניות בחלק מהדברים..." (מתוך הספר: ושודע לשאול עמ' 55 – 57)

הדוברת בקטע שקראנו מתייחסת לנושא מאד משמעותי בעבודת ה' וקיום המצוות. הנושא הוא: משמעותם וערכם של "הפרטים הקטנים" כחלק מעבודת ה'. מדוע לא מספיקה אמונת הלב וקיום מצוות מרכזיות: יום הכיפורים, שבת וכד'. מדוע עלינו לדקדק בכל הפרטים "הקטנים" ובמנהגים שקיבלו על עצמם הדורות הראשונים? כדי להתמודד עם שאלות אלו, ובעיקר כדי לפתוח דיון משמעותי בנושא זה, נלמד להלן מספר מקורות.

¹³ רבי מנחם נחום (ת"ץ – תקנ"ח, 1730 – 1797) ידוע כ"המאור עיניים" על שם ספרו. היה מתלמידי הבעש"ט ומייסדה של חסידות צ'רנוביל, חסידות ממנה יצאו ענפי חסידות אחדים המונים כיום אלפי חסידים, בהם: סקווירא, טשורנביל, טאלנא ורחמסטרביקא.

הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק – חשיבות הפרטים ודיוקם

ימי זיכרון, עמ' 177

הפרט על דיוקו הוא חשוב מאד בעולם. כאשר המהנדס מכין שירות של מכונה, אסור לו לטעות אפילו בפרט הזעיר ביותר. טעות חשבונית כלשהי בתכנית או במבנה, תיטול מהתוצר כל אפשרות לתפקד. וכך הדבר בכל ענפי המדע. אין מדען רשאי לומר: "אני כשלעצמי אתעסק אך ורק בקוויה הכלליים ביותר של הנוסחה", מפני שאף הפרטים הזעירים הם חשובים. "אין בכלל אלא מה שבפרט" – זהו כלל גדול להבנת העולם... אף ביהדות שלנו אין עניינים גדולים, עיקרים ויסודות, שאותם בלבד חייבים לקיים, ופרטים זעירים שעליהם אפשר לוותר. כל דברי התורה כולה הם פרטים ועיקרים כאחד. מי שבורר לעצמו את העיקרים ומזניח את הפרטים. אינו נוהג לאמיתתה של תורה. היהדות היא סך הכול של פרטים: תפילת מנחה, מתן צדקה, שמירת מנהגים וחומרות שדורות הראשונים קיבלו על עצמם, וכיוצאים באלה פרטים רבים... ה' צבאות – הוא מלך הצבאות של פרטים זעירים. עבודת ה' היא בשמירת הפרטים.

הרב סולובייצ'יק הדגיש בדבריו את ערכם של "הפרטים הקטנים" כחלק בלתי נפרד מהבניין הכללי של עבודת ה'. כמו מכונה גדולה שאיננה יכולה לתפקד אם חסר בה "חלק קטן", כך גם מערכת המצוות מהווה מעין "פזל" שהיעדר חלק קטן בו פוגם בשלימות הפזל. הרב קוק, עוסק בשאלה כיצד נוכל להבין את ערכם של דקדוקי המצוות.

הראי"ה קוק – דקדוקי מצוות

מאמרי הראי"ה ב', "נחמת ישראל", עמ' 288 – 290

יש שרבו דקדוקים, אפילו בנטייה לדברי קדושה ויראה של זהירות המצוות וכל טוב, מזיק לחסידות אמתית ולשלמות של אמת. אין שקר שלא יהיה בו קצת אמת, אלא שכל זמן שאין מבררים את אותו הקצת. ומעמידים אותו בגלוי ובביאור על מכוננו – מתפשט הוא כח השקר על הכל...

ההתנגדות אל החוקיות בכלל מצאה את הד קולה בכנסיה כזאת, שהתחילה להיות נבנית מפליטי בני ישראל, אשר לאט-לאט עזבו את עמם ואת צור מעוזם, ובכח הרוחני שלקחו עמם ע"י אותו הלשד אשר הספיקו לינק משדי ישראל, נצבו לו לצרים ואויבים. וכן ארך הדבר הלך וארך, החוטים נטוו ונארכו, ארג גדול מיוחד של המסך המבדיל בין ישראל לעמים החדשים, שקבלו ע"י אותם היחידים את השפעתם, קם ונהיה. ממנו תוצאות, ע"י עוד כמה סבות גזעיות, חברתיות וכלכליות, שהתלקטו אליו, עד אשר השנאה

10. א. מהי האמת
ומהו השקר? לא
פרטי המצוות מהח'נות
הרב קוק?
ב. לאי מתכוון הרב
קוק בדבריו?
"כנסיה כללית",
שהתחילה להיות
נפנית מפליטי בני
ישראל...?
ג. כמה תורה הרב
קוק את האנטישמיות
לדורותיה?
ד. מהי הצעת התיקון
לפ' להשבת החיה
לחיות המצוות?

הכבושה והאיומה שביניהם לישראל מצאה מקום מבוסס וכר נרחב. אבל התוכן הוא בנוי על השנאה-את-החוקיות, הנעוצה עמוק בסיעה זו, שקמה ותכבוש עולם מלא, היא כללות הנצרות... הרעל החודר והולך מצא לו מדי עברו לפעמים נכשלים יחידים מעמנו, ולפעמים ג"כ המון רב. בדורנו הגיע עד מרום פסגתו, הוא פגע במרביתו של הדור הצעיר, שהוא בעצמו עוד איננו יודע את תוכן קצפו והתרגזותו, אבל העין הצופיה יפה הבוחנת כראוי, היא מוצאת שפגעה בו המחלה הישנה... מחלת מאיסת החוקיות, שתוצאתה היא שנאת ישראל בהחלט...

עצמותה של האומה הישראלית, קיומה והווייתה, תוכנה הפסיכולוגי, תקוותה ומעמדה המדיני, - הכל תלוי, בנוי ומשוכלל, על יסוד אהבת החוק האלקי של קדושת המצווה והמשפטים. יודעת היא ומכרת, בהכרה אינסטינקטיבית, עמוקה וברורה, עד כדי מסירת נפש בשמחה, שכל עמדתה, ניצחונה, צביונה ותפארתה, הכל תלוי וקשור בקדושת אהבת החוקיות האלוקית...

כדי להסיר משרשה את המחלה של מאיסת החוקיות, עלינו להשתדל להגביר את פתיחת המעיין ממקורה של תורה, ולרומם את לחלוחית הלמוד של האגדה ומהלך הרעיון של סתרי-תורה וגנזי יראת ה' טהורה. כשהמעיין נפתח, וממקור נשמת-נשמתה של תורה הולכים הרעיונות ומתברכים ומתרבים, ע"י עסק בתורה לשמה במובנה הרחב, המלא והחי, שהיא מתמלאת בו בעסק קבוע בדרך טהרה, חכמה, גבורה וענווה.

אחד ההבדלים הבולטים בין היהדות לנצרות הוא ביחס למצוות. הנצרות בשלביה המתקדמים ביטלה את המצוות. הדבר קשור להתפשטות הנצרות ולקושי שלה לשכנע את מאמיניה לקבל עול מצוות קפדני, אך הראי"ה קוק רואה את שורש הדברים בשנאת הרעיון של המצוות המעשיות. זוהי לדעתו גם הסיבה המרכזית לאנטישמיות כלפי עם ישראל – השנאה לרעיון קיום המצוות. התיקון למצב זה הוא בהעמקה בענייני אגדה ותורת הסוד המסבירים את משמעות המצוות וללימוד תורה לשמה כתורת חיים.

הראי"ה קוק – התפעלות מהיצירה ומפרטי המצוות

אורות התורה, פרק ג' סעיף ח'

האדם צריך להתמלא בהתפעלות הן מול "מה גדלו מעשיך ה'" והן מול "מה קטנו מעשיך ה'" ושניהם מראים לאדם עולם מלא של גדולה.

בחכמות וידיעות העולם במציאות המוחש הננו רואים, שנכון לאמר עם "מה גדלו מעשיך ד'" ג"כ ברב השתוממות "מה קטנו מעשיך ד'". כלומר כשם שהננו מתמלאים פלא על גודל המאורות, על המרחבים הגדולים, המלאים כוכבי שחק נפלאים, והכוחות הטבעיים האדירים, כן הננו מתפלאים בהסתכלותנו לעומק היצירה בקטנותה, בפרטי האברים של בעלי חיים היותר קטנים ודקות החומרים ודייקנות הכוחות שבמקומות היותר רחוקים, ועיי הידיעה השלמה של שני הקצוות, של הגודל והקוטן, יתמלא ציור המציאות בלבו של אדם על מתכונתו. וכן הוא גם בהתורה. כללות ההשגות העליונות שבה, בדעות הכלליות ובארחות הצדק העליונים והחכמות הרוחניות הנעלות, הם מראים לאדם עולם מלא של גדולה, של מושגים כוללים שהם ככוכבי שחק. אבל דוקא מצד ההתרוממות הזאת צריך האדם לדון, שכשם שימצא רכוש גדול בכללים הגדולים, כן ימצא ג"כ תלי תלים של המון חדשות ונצורות על כל קוץ וקוץ, בכל פרטי פרטיה של תורה.

11. הלכרי
fe
הכס"ף בחדר
התרופות fe
ריה"ף
כאשר! כמה
דומה
השקפה הרב
קוק לאבי
המצוות לו
fe ריה"ף?

בהמשך לדברי הראי"ה קוק נעיין להלן בדברי הרב אלימלך בר שאול. הטעון המרכזי בדבריו הוא: ערכן הרוחני הגדול והשפעתן של כל המצוות כולל אותן מצוות "קטנות" שלכאורה איננו מבינים את ערכן.

הרב אלימלך בר שאול – המצוות הן שער אל הנפש

מצווה ולב, שערי נפש, עמ' 24 – 26

אין לנו יכולת הערכה לחשיבות המצוות. לכל המצוות יש ערך ועומק שלא תמיד מובנים לאדם.

כל מעשה מצווה הוא שער גדול לנפש, ואין להבדיל כלל בין מצווה למצווה, כי אין לנו כל מודד לקביעת עמקה או היקפה של שום מצווה. אפילו זו הקרויה קלה. אפילו זו שמבחינת זמנה ומקומה היא נראית לעין החיצונית כעין נקודה זעירה במשטח עצום המתמתח לכל הצדדין. אפילו זו שקיומה אינו מצריך אלא טרחה מועטת. אפילו זו שהיא כאילו פשוטה ושקופה בהחלט. באמת נאמר: "רחבה מצוותך מאד" (תהילים קי"ט, צ"ו, ועיין רש"י שם). עד אין שיעור, עד אין חקר. וגם פרט צנוע בהיקפה של מצווה, אפילו פרט צדדי לכאורה, צופן בחובו אוצרות מופלאים. עמקי-נשמה ורום-שחקים. ולא מבחינת הנסתר בלבד, אלא גם מבחינת הנגלה. הנה מצוות מזוזה:

לכאורה היא פשוטה ושקופה בצד הגלוי שבה: "כל זמן שיכנס ויצא יפגע ביחוד השם, שמו של הקב"ה, ויזכור אהבתו וייעור משנתו ושגיותיו בהבלי הזמן, וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי

עולמים אלא ידיעת צור העולם, ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים (רמב"ם מזוזה, פ"ו הלכה י"ג). אכן, מה יקרה וחביבה לנו מצווה זו הקבועה לפתחו של כל בית-דירה בישראל. הן היא תזכורת ליוצא ולנכנס לבל ישכח את עצמו וחובתו בעולמו. הרי היא כאם מסורה זו החרדה על בניה בלכתם ובבואם, המלווה אותם במבטי אהבה ומקבלת אותם בפנים שמחים.

ברם ראה זה פלא: יש בה במצווה זו, גם מצדה הגלוי ובצורה החיצונית שבה, הרבה יותר משעולה על הדעת בהתבוננות ראשונה. יש בה גובה לא ישוער ועומק לא יתואר, יש בה במיצוי כל אותה תפיסה נשגבה של "קוב"ה ואורייתא וישראל – חד הם". כל אותה קרבה אינטימית, כביכול, בין ישראל לאביהם שבשמים. כל אותה הפיכה יסודית שהביאה תורת ישראל מפי ה', במחשבת האדם על האלוקות, ויחסה לאדם ויחס האדם אליה. מצווה זו בתכנה ובצורתה היא מחאה אדירה כנגד כל שארית של תפיסה אלילית. ומקצת שימת-לב יותר רצינית למצווה זו יש בכוחה לחולל מפנה מכריע לטובה אפילו בליבו של האדם שהוא רחוק ביותר מאמונת-אמת. אפילו את זה השקוע כולו בתהומה וטומאתה של עכו"ם, היא מסוגלת להביאו, בין רגע לרגע ממש, לאמונה שלמה באלוקי ישראל, עד כדי ניתוקו המוחלט מכל עברו, משפחתו סביבתו ועמו. עד לידי גיור בפועל, זה כחה של מזוזה. זה כחה של שימת-לב למצווה זו. זאת פעולתה בנפש האדם. זה גילוי אורה הפנימי.

ועל כך מוסרים לנו חז"ל לא דברי-עיון גרידא, על האפשר והצריך, אלא מעשה שהיה – על פרטיו הקטנים והגדולים. עובדא היה שהיא דוגמה חיה. מעשה באונקלוס בר קלונימוס שנתגייר, והיה קיסר משגר אחריו קבוצות מאנשיו להחזירו, וכשבאו אליו נתגיירו אף הם בהשפעתו. לסוף שיגר אחריו קבוצת אנשים והזהירם שלא להשתעות עמו כלל בדברים אלא ליטלו ולהחזירו. כשבאו ונטלוהו ראה אונקלוס מזוזה קבועה בפתח, שם ידו עליה ושאל אותם: מה זה, אמרו לו: אמור לנו אתה, אמר להם: "מנהגו של עולם, מלך בשר ודם יושב בפנים ועבדיו משמרין אותו מבחוץ, ואילו הקב"ה עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר: "ה' ישמור צאתך ובואך", והתוצאה הייתה: נתגיירו גם הם (עבודה זרה י"א א'). דוק: הוא לא נכנס איתם לוויכוח

12. מדא צדעתק
אונקלוס הצדיק
צדיק פריט מסוים
במלכות מלכות
במקום להיכנס
ל"ויכוח ציוני" צ
אנחות וצלות?"

עיוני על אמונות ודעות, לא ניסה עליהם השפעה אישית, לא סיפר להם אותות ומופתים, אלא הצביע להם על פרט מסוים, בולט וגלוי, שבמצוות מזוזה: "הקב"ה עבדיו מבפנים הוא משמרן מבחוץ", וזה שהפך את ליבם לחלוטין. ברק-אור זה שפרץ לליבם השרוי בחשכה גמורה, גירש הימנו את כל הצללים. בפני גילוי זה שנתגלה להם באותו רגע מן המזוזה – לא יכלו לעמוד, בפני אמיתו המדהימה בפשטותה לא יכלו לעמוד לא חינוך ולא סביבה ולא אזהרת קיסר, הם פשוט נשתנו בן-רגע והיו לאחרים. לאור ההדגמה החיה: של מושג מלכות טהור וקדוש שפירושו לא שלטון אלא חסד-השגחה, של אופי הדירה הישראלית שכבוד אלוקים חופף עליה, של יחס הבורא לנבראיו כאב לבניו ממש, של הרגשת האושר המיוחדת לכל בן-ישראל שהוא תמיד בצל ש-די יתלונן בשבתו בצאתו ובבואו, התפוררה לאבק פורח כל השקפתם הקודמת, היו כלא היו כל חייהם עד עתה, והרי הם כתינוקות שנולדו בו ברגע.

ודאי: לא כל מה שהבין הוא הבינו הם, ואין אנו יודעים כלל מה הבינו ועד היכן הגיעה השגתם. אבל הפרט שהועלה ע"י חכמים, שהובלט והודגש בסיפור, ללמד אותנו הוא בא: שגם התבוננות בפרט מסוים בנגלותיה של מצוה, יש בו משום גילוי אור גדול וחדש, עולם מלא.

מחויבות או התחברות

הרב יהודה עמיטל¹⁴ – בין התחברות למחויבות

מתוך החוברת: בין התחברות למחויבות, חמש שיחות על תורה, נוער וחברה

ערכה של החוויה, ההזדהות ו"ההתחברות" לנפש אדם אינן יכולות לבוא על חשבון המחויבות לקיום ההלכה בשלמותה.

אני מבקש לדבר על מה שקורה אצל חלק מן הנוער הציוני-דתי, במוסדות תיכוניים ובמכונות קדם-צבאיות, ואני מניח שגם אצל חלק מבני ישיבות ההסדר. אני מדבר הפעם על תופעות של חילון, שלצערנו קיימות גם כן במוסדות תיכוניים, אלא על נוער שומר מצוות שפיתח לעצמו אידיאולוגיה חדשה. לפנינו תופעה מרתקת וגם מפחידה. מילת המפתח היא "התחברות". הדבר היחיד והבלעדי המסוגל לקשר את אותם בני נוער לתורה ולמצוות הוא מה שנקרא בשפתם "התחברות". סמכות ומחויבות - שני יסודות שבלעדיהם קשה לתאר אפשרות של חיים על פי התורה - הפכו להיות בלתי רלוונטיים אצלם. לא זו בלבד שמושגים אלה אינם מדברים אליהם, אלא יותר מזה - עצם השימוש במונחים אלה על ידי בני שיחם גורם לנתק מידי, שכן ההתחברות שעליה הם מדברים היא התחברות אישית, אינדיבידואלית וחוויתית. היקפה של תופעה זו לא ידוע לי, אבל יש לי הרושם שהיא הולכת ומתפשטת.

לפני שאמשיך לתאר תופעה זו ולדון אותה ברותחין, אומר מספר מילים על כמה מגמות חיוביות העומדות מאחוריה.

א. אין ספק שיש כאן ביטוי לחיפוש אחרי עבודת ד' משמעותית ורלוונטית לכאן ועכשיו. בתורה כתוב "ובקשתם משם את ה' א-להיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך" - הדרך מן השלב הראשון של "ובקשתם" עד השלב של "ומצאת" היא דרך ארוכה וקשה, אך בשום פנים אין לזלזל בעצם הביקוש.

¹⁴ הרב יהודה עמיטל (תרפ"ה – תש"ע, 1924 – 2010) נולד בשם יהודה קליין. היה ראש הישיבה המייסד של ישיבת הר עציון, הוגה דעות, מייסד מפלגת מימד ושר בממשלת ישראל.

ב. **ניתן לראות בתופעה זו תגובה נגד העדריות והחד-גוניות**, ההסתופפות תחת מטרייה של כמה סיסמאות וההסתפקות בהן, תופעות שבשנים האחרונות הפכו להיות מנת חלקו של הנוער הציוני-דתי ברובו.

ג. **לטעמי, יש כאן תגובת מחאה כנגד היושׁב וחוסר הרוחניות שמאפיינים היום את בתי הכנסת של הציונות הדתית ברובם הגדול**. זה התחיל, לדעתי, עם ייסוד בתי כנסת לנוער ובתי כנסת לצעירים. דבר זה נחשב בשעתו, לפני כמה עשרות שנים, למצוות עשה שהזמן גרמא. הנוער והצעירים לא הרגישו עצמם בבית בבתי הכנסת הקיימים, ובמידה מסוימת של צדק. אך במקום לחפש דרכים להשתלב בבתי הכנסת הקיימים, דבר שאמנם לא היה פשוט מסיבות שאין כאן המקום לדבר עליהן, הם ייסדו בתי כנסת על טהרת בני נוער ואחר כך על טהרת הצעירים. **צעירים אלה לא למדו להעריך מבחינה חינוכית את השפעת תפילתו של אותו "זקן ויש לו בנים וביתו ריקם"**, דמות של שליח צבור רצוי בתעניות לפי המשנה במסכת תענית. אנחה שוברת לב, הד קול בכי חרישי בתפילה שלעתים ניתן היה להיתקל בהם בבתי כנסת ותיקים - דברים אלו לא דיברו אל לבם של בני הנוער. ייסוד בתי הכנסת החדשים נעשה מתוך כוונה לקרב את הצעירים לבית הכנסת, ואמנם נעשו כמה פעולות נכונות בשטח, אבל "נשמה" לא הצליחו להחדיר לתוך בתי כנסת אלו. הצליחו לקרב בני נוער לבית כנסת, אבל לא לתפילה. בינתיים הצעירים הזדקנו, אבל בתי הכנסת ברובם נשארו כמות שהיו, ללא לחלוחיות וללא רוחניות.

ד. **יש כאן גם ביקורת נסתרת כלפי אופייה של אותה התחרדות שמדברים עליה לאחרונה, ושנתפסו לה לא מעטים מבוגרי הישיבות**. הביקורת מתייחסת לאופייה הביצועיסטי של אותה התחרדות. מבחינת הקפדה ודקדוק בתחומי הלכה מסוימים הביצוע נראה מושלם, אבל המטען הרוחני הפנימי של אהבת ה' ויראתו, שבדרך כלל חייב להתלוות להקפדה על הידורים ודקדוקים, לא נראה בעין למסתכל מן הצד. הפער בין חובות הלבבות לחובות האברים, כביטוי של בעל "חובת הלבבות", בלט ביותר, ומכאן המסקנה המתבקשת, לדידם של בני הנוער, שלא זו הדרך ויש לחפש דרכים חדשות.

דברים אלה שמנתי, אני מניח, שימשו זרז לתופעות החדשות שעליהן אנו מדברים. לאמיתו של דבר, **את שורשיהן של תופעות אלו ניתן למצוא באופיים הפנימי של החיים הדתיים בעידן המודרני העכשווי, ואני מתכוון בעיקר לאופי דתיותם של יהודים הפתוחים למודרנה ואינם מסתגרים בגטאות**.

עם ישראל קיבל את התורה מסיני, על פי חז"ל, מתוך שני מניעים. האחד - "נעשה ונשמע"; השני - כפיית הר כגיגית עליהם. לכאורה, אין דבר נעלה יותר מקבלת תורה מתוך רצון ונכונות פנימית; המדרש מספר שבשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע, התפעלו מלאכי מעלה ושאלו מי גילה רז זה לישראל. אך עם כל זה, קבלת תורה המבוססת אך ורק על קבלתה מרצון, ללא יסוד של כפייה, יש בה פגם. וכך כותב המהר"ל בספר "תפארת ישראל" (פרק ל"ב).

"אבל מה שכפה עליהם ההר, שלא יאמרו ישראל 'אנחנו קיבלנו התורה מעצמנו, ואם לא היינו רוצים לא היינו מקבלים התורה'. ודבר זה לא היה מעלת התורה... אין ראוי שתהיה קבלת התורה בבחירת ישראל, רק שהיה הקב"ה מחייב ומכריח אותם לקבל התורה, שאי אפשר זולת זה שלא יחזור העולם לתוהו ובוהו".

בתקופה האחרונה הרושם המתקבל אצלי הוא שיהודים אלה, שעליהם אני מדבר, שומרים תורה ומצוות לא מתוך מחויבות אלא מתוך בחירה חופשית, מתוך הכרה בעליונותם של חיים על פי התורה על-פני חיים המנוערים משמירת מצוות. תחושת המחויבות נחלשה בתקופה אחרונה, אם לא נעלמה כליל. לפנינו תופעה של קבלת עול מתוך רצון לקבל את העול ולא מתוך הכרה שהעול כפוי עלינו. אני יודע ראשיתה של תופעה זו; אני, בכל אופן, בהופעות ציבוריות בארץ ובחו"ל, מדבר על התופעה הזאת למעלה מעשר שנים.

כאן יש להדגיש עובדה משמעותית. לא מדובר על יחס של בחירה מרצון כלפי כל מצווה ומצווה וכלפי כל הלכה והלכה, אלא מדובר על בחירה מרצון ביחס לעצם החיים הדתיים בכללותם, הנעשית מתוך הכרה ברורה שקבלת אורח חיים דתי יש בה יסוד של מחויבות להלכה. יש כאן קבלת מחויבות להלכה כחלק מן החיים שאדם בחר בהם, מתוך רצון ולא מתוך מחויבות.

אין ספק שגישה כזאת לתורה ומצוות נובעת מן האווירה התרבותית השוררת כיום בעולם. העמדת האינדיבידואליזם הליברלי כיסוד מרכזי בתרבות ימינו והעמדת זכויות הפרט בראש סולם הערכים הביאו לידי הלך רוח של חופש ממחויבות. עצם המחויבות לערך או לאובייקט כלשהו מנוגד לרעיון החופש. מכיוון שכך, כל מחויבות - בין אם מדובר במחויבות לעם, למדינה, לחברה או למשפחה - אין לה מקום בעידן של חופש הפרט. במחויבות יש אלמנט של כפייה, אך רק עשייה מתוך בחירה חופשית רצויה.

אין פלא, אפוא, שהאדם הדתי המודרני מושפע מאווירה זו גם ביחס לגישתו הדתית, וכך הופכת הבחירה מתוך רצון להיות היסוד הדומיננטי בעולמו הדתי. ושוב יש להדגיש - גם בגישה זו המחויבות להלכה קיימת, ולא זו בלבד שהיא קיימת אלא היא מודגשת ביתר שאת, מתוך הכרה שזהו עוגן ההצלה הבלעדי מהיטמעות מוחלטת בתוך האווירה התרבותית שמסביב.

והנה הגענו למה שקורה היום אצל הנוער שעליו אני מדבר. הנוער עשה צעד נוסף, צעד מרחיק לכת ומסוכן: הוא הוציא מהלקסיקון שלו גם את המחויבות להלכה. כל מחויבות פסולה. המושג סמכות מעורר אצלו חשד שמחויבות נגזרת בעקבותיו, ומכאן ההתנגדות גם לעצם המושג סמכות. ואחרי שגם סמכות הוצאה מן הלקסיקון שלו, מה נשאר? נשארה ההתחברות. גופי תורה ומצוות שהוא יכול להזדהות אתם ותואמים את אישיותו, שה"אני" שלו יכול להתחבר אליהם חווייתית, הופכים להיות חלק מה"אני" שלו, וזה הבסיס הבלעדי לאורח החיים של שמירת המצוות שלו. ההתחברות חייבת להיות אישית

13. מצאנו צדקה
צדקה המחויבות
אל ההתחברות,
והאם צדקה
המחויבות מצד
סותרת את החוויה
וההתחברות?

ואינדיבידואלית, וממילא חייבת להיות חווייתית. חוויה זה עניין אישי; כל אחד חווה בדרך שלו. התחברות על יסוד תבונה והיגיון חסרה את היסוד האישי האינדיבידואלי, באשר היגיון זה דבר אוניברסלי ולא אישי, ולכן אינה מספקת אותו.

בטבעה של דרישה להתחברות, ללא אלמנט של מחויבות, היא שלא סגי בהתחברות חד-פעמית בעת רצון, אלא יש צורך בהתחברות חדשה מדי פעם מאחר ומחויבות לא קיימת. כמו כן ברור שגם התחברות של פעם בעת רצון לא יוצרת מחויבות לזמנים אחרים שאין בהם עת רצון.

והמרחק מכאן להתחברות סלקטיבית אינו גדול. התחברות סלקטיבית פירושה שלא מסתפקים בהתחברות לחיי תורה בכלל, אלא יש צורך בהתחברות נקודתית לכל מצווה ומצווה, ואז קורה שלמצווה מסוימת מצליחים להתחבר ולמצוות אחרות לא מצליחים.

הנוער הזה מצפה שהקב"ה יפנה אל האדם ויציע לו מצוות שדרךן הוא יוכל להגיע לחוויה דתית ולהתרוממות נפשית; סגנון זה מדבר אל לבו של אותו נוער. אבל לקבל את הקב"ה כמלך מצווה ופוקד וכופה - דבר זה הוא למעלה מהשגתו ואינו מדבר אל לבו. הגמרא (ר"ה כ"ח ע"א) אומרת שמצוות לאו ליהנות ניתנו, ומוסיף שם רש"י: "להיות קיומם להם הנאה, אלא לעול על צוואריהם ניתנו". אמרה זאת, לפי טעמים של בני הנוער, מתייחסת לדור אחר.

לסיכום, לפנינו תופעה קשה, גם אם היא מביאה בני נוער להתלהבות בתפילה תוך שירה וריקודים.

אם ארצה ללכת בעקבות ר' לוי יצחק מברדיצ'ב וללמד עליהם זכות, אומר שהביקוש להתחברות נובע מתחושת הניכור שמאפיינת היום את העולם. מרבים לדבר על כך שבעקבות אמצעי התקשורת העולם הפך בימינו להיות כפר גלובלי. לדעתי יש כאן טעות בהגדרה - העולם הפך להיות לא לכפר גלובלי אלא לכרך גלובלי, כרך גדול עם כל תחלואי העירוניות, שמגבירים את תחושת הניכור באוכלוסייתו. האוטומטיות שהתפשטה לכל תחומי החיים הביאה לידי כך שהקשרים בין בני האדם לבין המציאות הסובבת אותם הפכו להיות נטולי ממד אנושי. הכל הופך להיות וירטואלי, הווירטואלי הוא המקור, והממשות היא כאילו חיקוי של הווירטואלי. כל הדברים האלה מגבירים את תחושת הניכור, במיוחד אצל צעירים שטרם התאזרחו אזרחות מלאה בעולם ועדיין מחפשים את דרכם בחיים. מה פלא אפוא שמחפשים תרופה לכך בהתחברות.

יש להניח שלמעשה יש רמות שונות של דרישה ל"התחברות", והמודל שהצגתי הוא מודל קיצוני. בכוונה בחרתי במודל קיצוני זה, כי לדעתי בכל הדגשת יתר של "התחברות" קיימת סכנה שתוביל למודל שתיארת.

יודע אני שלהתמודד עם תופעה זו אין זה מספיק להצביע על הסכנות. יש צורך להתמודד חזיתית עם עצם האידיאולוגיה של ה"התחברות". בהקשר זה אני רוצה לעמוד על נקודה אחת.

למילים יש דינמיקה. המלה "מחויבות" היא מילה חדשה המעוררת אסוציאציה של כפייה, של דבר שאינו חלק מעצמנו אלא כפוי עלינו. במקורותינו המילה הבאה במקום מחויבות היא נאמנות

- "נאמן אתה להחיות מתים": כביכול מחויבותו של הקב"ה היא להחיות מתים. יותר מזה - "וארא אל אברהם וכו' אני ה'", ומפרש רש"י: "נאמן ליתן שכר". שם הוי"ה מצביע על נאמנות.

לפעמים גם המונח אמונה הוא ביטוי לנאמנות - "ומקיים אמונתו לישני עפר". **אמונה, בלשון חז"ל, היא אמון בו יתברך משום שהוא מקור הנאמנות.** "יען לא האמנתם ביי" פירושו 'לא היה לכם אמון ביי'. במשלי נאמר: "ורב אדם יקרא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא" (כ', ד), וכותב על זה המהר"ל: "איש אמונים מי ימצא - הן שתהיה האמונה בו יתברך, הן שתהיה האמונה שהוא נאמן בכל עסקיו והנהגתו". אמונה, אפוא, מבטאת שני דברים: אמון בו יתברך ונאמנות בכל הנהגתו, ובמילים אחרות - מחויבות. לעומת הזרות שיש במילה מחויבות, המילה נאמנות מבטאת משהו שקרוב לאדם. זו מילה שלא מעוררת שום אסוציאציה לא-נעימה, מילה המבטאת דבר שאדם מתגאה בו.

מחויבות היא לא דבר חיצוני אלא היא נובעת מן הטבעיות האנושית; טול מן האדם את טבע הנאמנות - או במילים אחרות, טול ממנו את המחויבות - נטלת ממנו את צלם א-לקים שבו...

עולם המתקומם נגד מחויבות מתקומם בעצם נגד טבעו האנושי, ואני מאמין שהטבע יתגבר בסופו של דבר, וכל התופעה הזאת - שהיא תופעה אנטי-טבעית, אנטי-אנושית - תיעלם בעתיד הלא-רחוק.

הגמרא במכות (דף כ"ד ע"א) אומרת: "תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה... בא דוד והעמידן על אחת עשרה... בא ישעיהו והעמידן על שש... בא מיכה והעמידן על שלוש... בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר 'וצדיק באמונתו יחיה'". אין הכוונה לאמונה במובן שאנו משתמשים בו היום, אלא במובן שבו השתמשנו קודם - אמון בו יתברך. וכך אנו קוראים בחבקוק (פרק ב'): "כי עוד תזון למועד ויִפָּח לִקְךָ וְלֹא יִכָּזֵב אִם יִתְמַקְּמָה חֶפְזָה לּוֹ כִּי בֹא יָבֹא לֹא יֵאָחֵז: הִנֵּה עֹפֶלָה (לשון עזות) לֹא יִשְׁרָה נִפְשׁוֹ בּוֹ וְצִדִּיק בְּאֵמוֹנָתוֹ יִחְיֶה", משמעות דבריו היא שהאמונה כי אכן בוא יבוא היא צד אחד של אמונה, והצד השני הוא שהצדיק בנאמנותו, במחויבותו, יחיה. **בא חבקוק והעמידן על אחת - על אמונה שהיא מטבע שיש בו שני צדדים: אמון בנאמנותו של הקב"ה כלפי האדם, ונאמנותו של האדם כלפי הקב"ה, מה שקרוי בשפה שלנו מחויבות. כך הופכת המחויבות להיות יסוד התורה כולה, "וצדיק באמונתו יחיה".**

הרב שג"ר¹⁵ – "חווייה, מיסטיקה וחידוש הנבואה"

לוחות ושברי לוחות, עמ' 164 – 168

חיפוש אחר חווייה ותענוג בקיום המצוות עשויים להיות בסיס לעולם דתי עמוק.

השפעת העידן החדש על הציונות הדתית הובילה להדגשת החווייה בעבודת ה'. צמיחתם של מנייני קרליבך, המשיכה לשירה וריקודים בתפילה, והעניין המחודש בחסידות, יונקים לדעתי מרוחות העידן החדש. מגמה זו זכתה לביקורת חריפה מצד רבנים, מחנכים והוגים משורות הציונות הדתית, בין השאר מפני פחד מפני שגישה זו מובילה לאנרכיה דתית... התפוררות הקולקטיביות, אבדן האמון באמת אובייקטיבית מוחלטת וערעור על הבלעדיות של התבונה בארגון חיי האדם.

לפני שנים אחדות הכתיר הרב עמיטל נושא זה בכותרת 'בין התחברות למחויבות'. הוא העמיד את התופעות השונות הללו על הניגוד שבין קבלת דרך התורה וחיי התורה כחיים שמקורם בקבלת עול, כמי שמצווים ועומדים, לבין חיי תורה ורוח מתוך התחברות, חיים שהאדם מקיימם מתוך רצונו האינדיבידואלי, תוך שהוא נותר לבדו או מצטרף לקבוצה זו או אחרת, אבל אינו מוכן לראות בחיי התורה חובה הכפויה עליו מלמעלה.

אכן, רבים חוששים מפני האנרכיה שעלולה הדגשת החווייה להביא, ומתריעים מפני סיכונים – אך טענה לסכנה איננה הוכחה לקיומה. אדרבה, הצד השני ממיט על עצמו סיכונים לא פחות כבדים, כדוגמת יצירת דמויות מנוכרות, בעלות קשיחות מוסרית אך נכות רגשית, מכונות אינטלקטואליות יעילות, שהן לא פעם מאובנות וחד צדדיות, בעלות מוסריות חסרת פתיחות אמיתית, רחמים ואנושיות. על כן בשורות הבאות אני מבקש להצביע דווקא על העומק הדתי ועל הסיכויים לגאולה הטמונים בדגש חדש – ישן זה על החווייה הדתית.

14. תארו בלעדי
חווייה חלילה
מאחלק תפילה,
עשיית מצוות לא
חווייה רוחנית
אחרת. מה יצר את
תחושה החלילה?

את ההתייחסות לתופעת החווייה הדתית אני מבקש לפתוח בהליכה כמה וכמה דורות אחורה, להגותו של רבי יהודה הלוי. ניתן לראות בריה"ל פילוסוף של החווייה. את דבקו הוא שואב מהחווייה: 'טעם ולא הקשה' (מאמר ד', סעיף טז)... למעשה ריה"ל רואה את החווייה הדתית המלאה כחווייה מיסטית. **חווייה דתית מלאה באה לידי ביטוי בעולם של הנס ולא בעולם של הטבע, עולם דתי שלם הוא עולם בדיוני ופנטסטי.** זהו גם מקור ההתנגדות שלו למתן טעמים שכליים למצוות... לפיכך אין פלא שריה"ל ראה בשמחה ובהתלהבות אמצעים לדבקות – 'ואם תעלה עליזותך במצוות אל מדרגת הזמר והריקוד יהיו לך גם אלה עבודת האלוקים ואף על ידם תדבק בעניין האלוקי' (מאמר ב', נ').

¹⁵ הרב שמעון גרשון רוזנברג (תשי"ט – תשס"ז, 1949 – 2007) היה ראש ישיבה והוגה דתי מודרני, בעל הגות עם מאפיינים נאו-חסידיים ופוסט מודרניים. בשנת תשנ"ו הקים את ישיבת שיח יצחק ביישוב אפרת ועמד בראשה עד לפטירתו.

גם לטענה הרווחת כי החוויה גורמת לאדם להיות מרוכז בעצמו וכי לא עבודת האלוקים עומדת כאן במרכז אלא הנאת האדם, ניתן למצוא מענה בהגות היהודית לדורותיה. אכן, מנין לנו שההנאה פוגמת במעשה הדתי? – להיפך!... לפי כמה וכמה תפיסות ביהדות התענוג הגבוה הוא תכלית העבודה הדתית. ובאמת, מה אנו מחפשים כשאנו לומדים תורה? לשם מה אנו באים לשמוע שיעורי תורה? למה אתם קוראים דברים אלו? הפחד הבסיסי שלי, החוזר ונשנה כל פעם כשאני עומד ללמד שיעור, הנו הפחד שלא לומר שום דבר. ודאי, אני מעביר אינפורמציה, אומר תכנים, אך השאיפה איננה לתוכן, אלא לתוך, להשראה, לתענוג, לשביעות רצון עמוקה...

באחת משיחותיו מזהה הסבא מסלבודקה את העונג עם הקדושה, וזאת בהקשר גופני דווקא: 'יונהה הקדושה של יום השבת באה דווקא על ידי תענוגים גשמיים, כגון אכילה ושתיה...' הקדושה היא איכות של עונג. הסבא מוכיח זאת מעונג שבת – הרי עיקרה של השבת הוא עונג השבת, ההתענגות על ה'. יש בשבת גם היבטים אחרים... אך עיקר השבת הוא העונג. זוהי קדושה השורה סביב שולחן השבת: רוח של הארת פנים, לכידות, לבבות השורה בתוך היחסים המשפחתיים סביב שולחן זה. הרמוניה כזו היא עונג של הווה יהודית המתענגת על עצמה. ליהודי יש 'חוש לקדושה', להתענגות על הפנימיות, גם אם היא איננה מובנת. הקדושה המזוהה עם העונג היא מופע פנימי הנוכח בליבם של הדברים. היא מופיעה כישותם, כלשד שלהם... זוהי ההתענגות של היהודי בקיומו כיהודי, עונג המלווה בהרמוניה עמוקה מאוד... כך בשבת וכך בלימוד: הסיבה ללימוד היא גילוי העונג, שהוא התגלות הנקודה הפנימית ביותר של הקיום. לכן בחוויה ובתענוג הכרוכים בחיפוש המיסטי של צעירינו אין פסול – להיפך, הם עשויים להיות בסיס לעולם דתי עמוק הרבה יותר מזה המבוסס על לימוד ויגיעה.

הרבנית ד"ר לאה ויזל¹⁶ והרבנית ד"ר מירב (טובול) כהנא¹⁷ – "וידעת היום והשבות על לבבך": מחויבות הלכתית בעולם משתנה

לפני כשני עשורים תיאר הרב עמיטל "תופעה מרתקת וגם מפחידה", שלפיה "הדבר היחיד והבלעדי המסוגל לקשר את בני נוער לתורה ולמצוות הוא מה שנקרא בשפתם 'התחברות'. סמכות ומחויבות – שני יסודות שבלעדיהם קשה לתאר אפשרות של חיים על פי התורה – הפכו להיות בלתי רלוונטיים אצלם". (הרב י' עמיטל, "בין מחויבות להתחברות"). בסדרת מאמרים התייחס הרב עמיטל לצדדים החיוביים שבתופעה, אך היטיב לפרט את הבעייתיות שבה.

שורש הדברים הוא חיובי, הוא מעצים את הבחירה החופשית והאישית, דרכה אדם פועל טוב בעולם, והוא ביטוי מרכזי לצלם אלוקים שבאדם. כמו שכותב הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק:

¹⁶ הרבנית ד"ר לאה ויזל (תשל"ג, 1973) ראש המדרשה באוניברסיטת בר-אילן. מרצה ליהדות ולמשפטים.

¹⁷ הרבנית ד"ר מירב (טובול) כהנא (תשל"ג, 1973) מלמדת במדרשת בר-אילן. מלמדת תורה, חוקרת לשון חז"ל ויועצת הלכה.

"הצלם האלוקי הוא הבחירה החופשית בלי טבע מכריח, רק מרצון ושכל חופשי... רק זאת אנו יודעים שהבחירה החופשית הוא מצמצום האלוקות". (משך חכמה, בראשית א', כו).

בתחום הרוחני הדגש על הרצון וההתחברות הוא משמעותי, ואין ספק שהוא מעצים את עבודת ד' של האדם. אולם לצד זה, אין ספק שהתנועה החופשית והאישית יכולה להיות מורכבת בתוך העולם הדתי.

אין פתרון קסם להתמודדות הזו, שכאמור מושתתת על בחירה והעצמה אישית. ננסה לשרטט מספר אפיקי השקעה מצטברים, ושההשקעה בהם עשויה לתת כלים לבחירה חיובית בעולם ההלכתי.

אפיק ראשון: שינוי טרמינולוגיה

הרב עמיטל הצביע על כך שלמילים יש דינמיקה. "המילה מחויבות היא מילה חדשה המעוררת אסוציאציה של כפייה... במקורותינו המילה הבאה במקום מחויבות היא נאמנות". אף שמילים מייצרות תודעה, אין מדובר רק בשינוי סמנטי חיצוני. הנאמנות היא ערך בסיסי בחיי אדם. איננו נולדים לחלל ריק אלא להקשר משפחתי, קהילתי ולאומי. מערכות היחסים הללו יוצרות זהות ושייכות, ומעניקות משמעות לבחירות האישיות. "אל המציאות ההיסטורית המשתנה תמיד, מחדירה הברית יסוד של התמדה ויציבות".

גם העולם האמוני וההלכתי של האדם הוא מערכת של ברית בינינו ובין הקב"ה, והיא מעניקה לאדם יציבות, שייכות ומשמעות. הנאמנות הזו מחייבת התמסרות ואת הבחירות של הפרט, כדי לבסס את הברית.

אפיק שני: מרכזיות העולם הרוחני

כדי שברגע מבחן של התנגשות בין רצון פרטי ובין מחויבות לברית – הנאמנות ההלכתית תגבר, יש לפעול ללא ליאות בהצבת העולם הרוחני במרכז חיינו.

את דברי הגמרא בעניין מקום בניית הכנסת בעיר "כל עיר שגגותיה גבוהין מבית הכנסת לסוף חרבה, שנאמר לרומם את בית אלוקינו", מבאר הראי"ה קוק בעין אי"ה כך:

"העולם מתקיים בההשרשה של הדעת האמתית שהמרכז היותר גבוה ונשא שבחיים הוא קדושת החיים לשם השם יתברך, כל מעשיך יהיו לשם שמים, זהו המקום היותר נשגב שאליו צריכים כל עניני החיים לפנות. על כן אם באומה הישראלית, ששם השם יתברך שנקרא עלינו הוא כל קיומנו והצטיינותינו בתור סגולה אלוקית בעולם, אם נקודות חילוניות יעשו חלילה בלב האומה רמים ונשגבים יותר מהשאיפה של קדושת ברית ד' שעמנו, שעל זה מורה בנין בית הכנסת בתור מקדש מעט גם בארץ גלותנו, הרי נוטל בזה כל יסוד המקיים והמחיה את האומה בחיות האלוקית שלה, ותושלך אמת ארצה. על כן כל עיר שגגותיה גבוהין מבית הכנסת חרבה, להורות שהתעודה של בית הכנסת, שהיא עבודת השם יתברך, הוא המקום היותר גבוה שבחיים, שכל פינות החיים הפרטיים כולן אליו יפנו ועל ידו יתעלו ויתרוממו." (עין איה, שבת י"א, כה).

ככל שנשכיל להעמיד את השאיפות הרוחניות והייעוד הרוחני במרכז העשייה והשיח, כך הבחירה ההלכתית-תורנית תהיה טבעית ופשוטה יותר, גם אם בנקודות מסויות של התפתחות הציר הרוחני, ההליכה אחר הרצון הפרטי תגבר.

אפיק שלישי: "אז תבין יראת ד"

העולם שבו אנו חיים משקיע רבות בחושים, בחוויה, בחיבור ללב. אכן הקליטה החושית והחוייתית טובה ותורמת גם בחוויה הדתית. עם זאת, ברור שהעולם הדתי מושתת על עבודה ולימוד מעמיקים ושיטתיים, עקב אחר אגודל. זה חשוב גם בתחומי הלימוד וגם באופני הלימוד. כך למשל כותב הרב עמיטל:

"למרות החשיבות שיש בחוויה הדתית אסור לאדם להסתנוור מהרגשת הרוממות שאותה הוא חש בעת אותה חוויה עד כדי שיראה בה תהליך של יראת שמיים. המהירות והקלות שבהן אדם מגיע לחוויה דתית ולשיאים רוחניים על ידי שירה וריקודים, שוללות את האפשרות לזהות את החוויה הדתית עם יראת שמיים שעליה נאמר: "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא" (משלי ב, ד-ה). יראת שמיים קשורה בעבודת ה' דרך השכל, במאמץ ובעבודה, ועל כן לא ניתן להגיע אליה בכלים חווייתיים בלבד." (הרב י' עמיטל, והארץ נתן לבני אדם, עמ' 63).

יש חשיבות גדולה בשילוב שבין ההשקעה החוייתית ובין העיסוק הפרטני והמעמיק. הראייה קוק מצביע על חשיבות השילוב בין שני יסודות: סגולת התורה וידיעת התורה. הוא נסמך על דברי חז"ל לפיהם אסור שהמתרגם, המתווך לקהל את הקריאה בתורה, יגביה קולו יותר מן הקורא מתוך התורה עצמה, ומבאר שיש לשמור על איזון עדין בין המתרגם, המאפשר הבנה וידיעה, ובין הקורא המבטיח השפעה סגולתית בלתי אמצעית. הליכה רק בנתיב אחד מסוכנת, ורק השילוב ביניהם מצמיח את התועלת המצופה והנדרשת לעובד ד'.

"אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא... נראה באשר תכלית תורת ד' התמימה ותועלתה בישראל תצא משתי אלה:

מיסוד הסגולה והקדושה שיש בתורת ד' שתרום את כל נפש הנהנה לאורה להיות קרוב אל הקדושה והמאור האלקי, לא לבד לפי עצם הידיעה הנקנית, כי אם בסגולת הדר קדושתה תקנה לבב הדברים וההוגים בה לרומם אותה במעלה עליונה, כסגולת העוסק בתורה לשמה שמגדלתו ומרוממתו על כל המעשים...

והתועלת השניה בא מצד הידיעה, שידיעת התורה תלמד לאדם, ליחיד ולציבור, נתיב יושר ללכת בדרך חיי עולם וחיים טובים ומאושרים גם כן בעולם הזה.

ונגד אלה שתי הסגולות ששתיהן יקרות מאד, הם הקורא והמתרגם.

פעולת הקורא על העם הבלתי יודע ומבין בלא תרגום, להפעיל עליהם **קדושת סגולת התורה**, ו**פעולת התרגום** לרשם עליהם נחיצות **ידיעת התורה** כל אחד לפי מעלתו. והנה הנטיה לאחת הקצוות לבכר (=להעדיף) יסוד אחד מאלה על חבירו הוא דבר גורם תקלות, והדרך המביאה אל ההצלחה האמיתית היא ההכרה להחשיב שתי הסגולות בשקל אחד, באופן שלא יזיז אחד מחבירו. דהנה אם יטה לבבו רק לתועלת הידיעה ותקטן בעיניו סגולת התורה, הלא אז יהי' כאותן שלא ברכו בתורה תחילה... כי הדימוי את ידיעת תורת ד' לכל ידיעה וחכמה אנושית הוא הגורם הקרוב לכבות חלילה נרה של תורה ולסמות (=ולעוות) העיניים מהשקיף אל זוהר קדושתה. אמנם אם יטה האדם רק אל תכלית הקדושה מצד סגולתה, וירף לבבו מעבוד עבודת התורה בשום שכל ועומק הגיון בכל חלקיה... הנה גם סגולתה מעט תעלה בידו, כי סגולת תורתנו הקדושה תוסיף תת כוחה רק כפי ערך רב העבודה בידיעתה. " (עין איה, ברכות מה, ד).

אפיק רביעי: זה סיני

לצד האפיקים החשובים שנמנו לעיל, אי אפשר לחנך לעולם ערכי הלכתי מבלי להבין שהוא מבוסס גם על התבטלות לרצון האלוהי, לדעות החכמים ולמסורת הדורות.

בוויכוח נוקב הקשור לדברי חז"ל דרש הרב סולובייצ'יק את הדברים התקיפים הבאים :

"כשבריה מוגבלת פוגשת את הבלתי מוגבל, את בורא העולם, מובן מאליו שפגישה זו חייבת להוליד רוח ענוה. ענוה מביאה להכנעה, להתבטלות. מה אנו מבטלים בפני העליון על כל יתברך שמו? ראשית אנו מבטלים בפני האינסוף את ההגיון היומיומי, מה שאני מכנה "ההגיון של הביזנסמן"... ואנו מקבלים ללא סייג את ההגיון של סיני. שנית, אנו מבטלים את הרצון היומיומי המאוד אוטיליטרי (תועלתני), המאוד שיטחי, ואנו מקבלים ללא סייג רצון אחר, הרצון של סיני... מעניין, שחז"ל תמיד משתמשים בלשון "עול מלכות שמים". למה לא "קבלת מלכות שמים"? אם אומרים קבלת מלכות שמים אז הנך מקבל אותה בגלל נוחיות, בגלל שזה מתאים לרצונותיך. זו הסיבה שחז"ל תמיד השתמשו בלשון עול, כלומר בלי להתחשב בעובדה שקבלת מלכות שמים היא לעיתים מאד לא נוחה אלא עול כבד... זאת תורת משה. זאת קבלת עול מלכות שמים. אנחנו נכנעים. התורה קוראת ליהודי לחיות חיי גבורה הרואית, חיי הקרבה מסירות נפש. לא נוכל להתיר לאשת איש ולא משנה כמה טרגי יהיה המקרה להינשא מחדש בלי גט... אנחנו נכנעים לרצון העליון-על-כל יתברך שמו לעד." (הרב סולובייצ'יק, "זה סיני", הרצאה שניתנה בתמוז תשל"ה בוועידת הרבנים של ארה"ב).

אמנם אנו מתפללים ומייחלים שעול המצוות יחוה כנועם, ושעולם התורה והמצוות יהיה ערב עלינו, אבל זאת מבלי לטשטש שיש כאן עול מחויב ונדרש. בצמיחה רוחנית רבת שנים אפשר שנוכח לחוש שהרצון הפנימי מתלכד עם הרצון האלוהי.

אפיק חמישי: אם כבנים אם כעבדים

במקורות רבים מודגשות פנים שונות של הקשר שבין האדם ואלוקיו: יש שהוא בחינת בן ויש שהוא עבד. העבד אמנם אינו זוכה להיות הבן, ואינו נכנס לחדרים הפנימיים ולגנזי המלך, אך הוא זוכה לקיים במסירות ובדייקנות את רצון המלך, וממילא נוצרת ביניהם קרבה מיוחדת בכוח הנאמנות והמסירות לאין קץ.

מנגד, הבן אינו משכיל תמיד לקיים את רצון אביו על הצד הטוב ביותר, ופעמים הוא נסמך על רשת הביטחון מעצם יחסי הורה-ילד, "בנים אתם לד' אלוקיכם", "אף על פי שחטא ישראל הוא". עם זאת ברור שמערכת היחסים, האינטימיות והאהבה שבין הבן והאב אינם דומים בכח זה למערכת היחסים שבין העבד לאדונו. במילים אחרות חז"ל הגדירו את מערכות יחסים אלו בשני האופנים השונים של עבודת ד': אהבה ויראה. תיאור של מערכות אלו מופיע למשל בדברי הזוהר (בתרגום, לא מילולי) כפי שמופיע להלן:¹⁸

"ישראל קרויים עבדים דכתיב: 'כי לי בני ישראל עבדים הם'... ונקראים בנים דכתיב: 'בנים אתם לה' אלוקיכם'... עבד עושה פקודות אדונו, ואינו רשאי לחפש בגנזים וברזי בית המלך [בשונה מבן]... ואף על גב שנקראו 'בן', לא יצאו מכלל 'עבד', העובד את אביו בכל מה שיבקש. וכך צריך כל אדם להיות כבן לגבי אביו, לדעת את גנזי המלך ורזי ביתו, ולהשתדל על כך, וגם להיות לגבי אביו כעבד, וצריך להתעטר בשני תארים אלו, שהם סוד האמונה והם אחד – סוד הבן וסוד העבד."

הדורות האחרונים הם ללא ספק שונים מאלו הקודמים להם, בדגש גדול על בחינת אהבה ובחינת בן. אולם אהבה אינה יכולה להתפתח ללא יראה; ובחינת עבד אינה נעלמת. פעמים יש תקופות ותחומים שבהם מודגשת יותר בחינת העבד, ואחרים שבהם מודגשת יותר בחינת הבן. על פי הזוהר התמונה השלמה מושתתת על שילוב בין שתי הבחינות.

בחיתום הדברים, נדרשת השקעה מקבילה בנדבכים השונים שהוצגו: אימוץ טרמינולוגיה חיובית, רוממות החיים הרוחניים, לימוד יסודי ומעמיק, התבטלות לגבוה ודגש על שילוב בחינת בן ועבד, על מנת לחיות חיים רוחניים-הלכתיים יציבים, משמעותיים, שגם נותנים לאדם חוסן רוחני בסערות החיים.

¹⁸ זוהר - רעיא מהימנא כרך ג (ויקרא) פרשת בהר דף קיא עמוד ב: בגין דישראל קרי לון עבדים דכתיב כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם... ואקרון בנים דכתיב (דברים יז) בנים אתם ליי' אלהיכם... עבד דעבד פקודא דמארי ולית ליה רשו לחפשא בגניזי וברזין דביתיה... אקרי בן רחמא דיליה כבן דחפיש בגניזי בכל רזין דביתיה. ואף על גב דאקרי בן... לא יפוק גרמיה מכללא דעבד למפלח לאבוי בכל פולחני דאינון יקרא דאבוי, וחכי אצטריך לכל ב"נ למהוי לגבי אבוי בן לחפשא בגניזי ולמנדע רזין דביתיה ולאשתדלא אבתריהו, ולמהוי לגבי אבוי עבד, ורזא דמלה תרין דרגין אינון לעילא דאצטריך ב"נ לאתעטרא בהו ואינון רזא דמהימנותא ואינון חד, חד רזא דעבד, וחד רזא דבן...

בינתיים, נדרשת עבודה על הרצון, וגם נדרשת הערכה וייקור של הרצון, גם אם לעת עתה הוא אינו נושא הפירות המצופים, כדברי תלמידו של רבי נחמן מברסלב, רבי נתן:

"העיקר הוא הרצון שצריך האדם להרגיל את עצמו לכסוף ולהשתוקק ולהתגעגע בכל עת להשם יתברך ולתורתו ולמצוותיו ולהשתדל תמיד שיהיה לו רצונות טובים חזקים דקדושה ויכסוף רק לעשות רצונו יתברך באמת. ואם אף על פי כן אינו זוכה לזה מה לעשות ויתגבר לבלי להפסיק ולבטל הרצון חס ושלום. רק יתגבר ברצונות וכסופים חזקים ביותר להשם יתברך כי העיקר הוא הרצון. ועיקר התכלית הטוב של הנשמה הקדושה הוא שתזכה שיהיה לה רצונות חזקים כל כך להשם יתברך עד שתזכה להכלל ברעוא דרעיון רצון שברצונות שזהו השלמות והמעלה העליונה מכל המעלות..." (ר' נתן מברסלב, ליקוטי הלכות הלכות ערב, הלכה ג).

הרב שלמה אבינר¹⁹ – התחברות למצוות

ספריית חווה, כ"ח סיוון תשע"ה

במקום להעמיד את הקב"ה במרכז עולמו של האדם, מושג ה"התחברות" מעמיד את האדם במרכז. התחברות לקב"ה היא ביטול הרצון העצמי.

אנו אוהבים את כלל התורה, את כלל המצוות, ומתחברים אתן. גם זו אינה בהכרח אהבה רומנטית. הנצי"ב מוולוז'ין באחת מתשובותיו (משיב דבר א מד) מסביר שיש שתי מדרגות באהבת ד'. יש מדרגת כל אדם ויש מדרגת צדיקים עליונים. מדרגת כל אדם היא מה שהזכרנו קודם לכן, אפילו נגד היצר הרע, אפילו נוטל את נפשך ובכל ממונך. יהודים פשוטים קיימו, מקיימים ויקיימו זאת בכל דור ודור. אבל יש אהבה של חסידים עליונים באנגלית - LOVE הוא מאוהב בד', חושב עליו יומם וליל, הוא חולה אהבת ד', כהגדרת הרמב"ם: "שיאהב את ד' אהבה יתרה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ד' ונמצא שוגה בה תמיד כאילו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אישה והוא שוגה בה תמיד, בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה, יתר מזה תהיה אהבת ד' בלב אוהביו" (הלכות תשובה י', ג'). זו מנגינה שאי אפשר להפסיק. זו מדרגת חסידי עליון ולא מדרגת כל אדם, שאינו חי במצב תמידי של התרגשות עצומה.

בתורה מושג ה'התחברות' אינו מופיע. זהו מושג הנגזר מהסתכלות אינדיבידואליסטית. לא ריבונו

של עולם מעניין אותי אלא רק דבר אחד: אני. שיהיה לי נעים, ואינני נגד המצוות אך אם למשל התפילה תנעם לי עכשיו, אתפלל. ואם חצאית ארוכה תנעם לי, אלבשנה... האידאל של חיי הוא: אני, שאני אתחבר. שיוויתי את עצמי לנגדי תמיד ולא את ריבונו של עולם. אם נעים לי להתחבר עם ריבונו של עולם, וזו חוויה נפלאה, נשגבה, אעשה זאת. אם התפילה תהיה

15. מדוע האהבה
"שיוויתי ה' אלהי
תמיד" היא אכן
יסוד בפניין
היהדות צ"ע
הקטע שקראת?

¹⁹ הרב שלמה חיים הכהן אבינר (תש"ג 1943) הוא נשיא ישיבת עטרת ירושלים בירושלים ולשעבר רב היישוב בית אל. עורך שיחותיו של רבו הרב צבי יהודה קוק. נודע גם בספרים הרבים (למעלה מ-200 בשפות שונות) שיצאו על פי שיעוריו ובתשובות ההלכתיות הרבות שהוא עונה מדי יום.

חוויה בנוסח שירה מרגשת, אשתתף בה. אם לא, אעדיף להצטייד ברשמקול ולשמוע מוסיקת רוק כבד. אין זה נכון שאותו נער מתחבר לד'. **התחברות לד' היא ביטול היש בפני האלוהות, היא מצב נפשי שבו אין לאדם בעולמו אלא רק דבר אחד: ריבונו של עולם. בשבילו הוא מבטל כל רצונו ומחשבתו, כוחו ואישיותו, כל שכלו ורגשו.** זהו ביטול היש "לאשתאבא בגופא דמלכא" (אורות הקודש ג', ל') – להישאב בגוף המלך. מי שמגיע למדרגה זו, בוודאי שמח לקיים את מצוות ד', בין הן קשות, ובין שקלות לו. הוא עובד את ד' בשמחה, כדברי הרמב"ם "שישמח אדם בעשיית המצווה ובאהבת האל" (סוף הלכות סוכה ולולב). הוא אוהב את ד' לכן הוא שמח לקיים את מצוותיו גם אם הן קשות.

לפעמים המצוות קשות, כגון לטבול תחת הקרח או לבקש סליחה מחבר שנפגע, אפילו לצום בתשעה באב. ללכת לצבא ולהילחם ביחידה קרבית בגבורה, זה קשה. בכל זאת האדם שמח. ומדוע? כי הוא עושה את רצון ה'.

ערך לימוד תורה

יש הסוברים כי לימוד תורה שייך במהותו רק לאנשים בעלי כישרונות מסוימים כגון: שכל, זיכרון, התמדה וכח רצון. פועל יוצא ממחשבה זו מוביל לכאורה למסקנה כי לימוד התורה מיועד רק ליחידי סגולה בעלי כישרונות נעלים. מחשבה זו מנוגדת כמוכן לדברי חז"ל בנושא זה. נפתח בדברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה:

הרמב"ם – חיוב לימוד תורה

הלכות תלמוד תורה, פרק א', הלכות ח' ט'

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה: גדולי חכמי ישראל היו מהן חוטבי עצים ומהן שואבי מים ומהן סומים ואף על פי כן היו עוסקין בתלמוד תורה ביום ובלילה והם מכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש מפי משה רבינו: המהר"ל, בהקדמתו לספר "תפארת ישראל", מדייק בפסוק שאנו נוהגים לומר בזמן הגבהת ספר התורה: "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל". (דברים, ד, ב')

מהר"ל²⁰ – "לעסוק בדברי תורה"

תפארת ישראל, הקדמה

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (דברים ה') הכתוב הזה רוצה לומר, כי התורה חפץ מונח כל הרוצה לזכות בה יזכה בה, ולכך לא אמר אשר שם לפני ישראל רק לפני בני ישראל, כמו דבר המונח לפני כל הרוצה לזכות זוכה בה. ולא יאמר האדם כי התורה לא נתנה רק לגדולי החכמים שהם רחוקים מן הטעות, אבל התורה נתנה לכל, ולא יאמר גם כן אולי אשגה בתורה...

16. כתבו מלך
מלך ארץ ישראל
התורה לא ארץ
מלך ארץ ישראל?

ומפני זה נראה כי הברכה על למוד התורה לעסוק בדברי תורה, ואין מברכין ללמוד תורה... כי לכך מברכין לעסוק בדברי תורה, כי ללמוד תורה לא שייך רק על מי שלמד תורה ומכווין ההלכה לאמיתתה שבזה שייך למוד תורה, אבל מי שאינו מכווין ההלכה על אמיתתה אין זה למוד, לכך

²⁰ רבי יהודה ליוואי, המהר"ל (ר"פ – שע"ט, 1520 – 1619) שימש כרבה של פראג. כתב ספרי מחשבה רבים: תפארת ישראל, גבורות ה', נתיבות עולם, חידושי אגדות על הש"ס ועוד. ספריו מבוססים על עיון והעמקה במדרשי חז"ל והשפיעו רבות על עולם המחשבה.

מברכין לעסוק בדברי תורה, בין שהוא מכווין ההלכה או שאינו מכווין ההלכה, רק שיכווין ללמוד האמת אע"ג ששגג.

המהר"ל מדגיש בדבריו כי חובת לימוד התורה מיועדת לכל אדם וכל מי שרוצה לזכות בלימוד יכול לעשות זאת. אדם אינו צריך לחשוש שמא לא יבין נכון את התורה, למרות שבהחלט צריך להתפלל לכוון לאמיתותה של תורה, כיוון שיש ערך גדול לעצם לימוד התורה, לעצם העיסוק בדברי תורה.

חשיבותו הגדולה של לימוד התורה בהקשר לפסוק "והגית בו יומם ולילה" נלמד מדברי הרב סולובייצ'יק:

הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק – "והגית בו" – מעורבות ומסירות

מתוך תמלול שיחה לתלמידים. תרגום והבאה לדפוס: הרב עמיחי גורדין

כשמנתחים את הצינוי "והגית בו יומם ולילה" לאמיתו, מתברר למרבה הפלא שהוא אינו ציווי על חשיבה וגם לא על למידה. הצינוי "והגית בו" הוא ציווי על מעורבות ומסירות. ציווי המכוון ללב ולא לראש. אני מכיר יהודים שלומדים בשכל ובכל זאת אינם מקיימים את "והגית" במלואו. "והגית" פירושו להוקיר, לחוות, לדאוג לתורה ולאהוב אותה. לראות את האור הגדול ולהחזיק את התורה קרוב אליך.

נהגו בקהילות ישראל השונות בעת שמוציאים ספר תורה לגשת ולנשק אותו. מה זה בא להביע? למדנות? גאונות? עומק? אדם יכול ללמוד בהרבה עומק, ועדיין להיות חסר. כדי שנפשו של האדם תהיה מלאה עליו לשאוף להיות מאוהב בתורה, פשוט מאוהב בתורה. "ישקני מנשיקות פיהו". כשאנחנו מנשקים אנחנו מראים שאכפת לנו, אב מנשק את בנו מכיוון שאכפת לו. אם מנשקת את בנה מכיוון שהיא אוהבת אותו.

17. מ'א'א
ל'ד'תק
ה'ד'א'ה
ס'ל'א'ו'צ'יק
א'א'א
ה'ת'א'ר'ה
ל'א'א
ל'א'א
ל'א'א

זה לא לימוד כשלעצמו, זה הגות. החיים במלואם מרוכזים בתורה. בלי תורה אין לנו ערך. התורה היא הערך שלנו, האוצר שלנו – זה הצינוי הנפרד של "והגית בו יומם ולילה".

"והגית" – זה לא סתם לשבת מול הגמרא. "והגית", זה אומר שלא משנה היכן אתה, לא משנה אם הדברים הולכים בטוב או ברע, אתה נשאר עם התורה. גם שאדם נכשל וגם כשאדם מצליח. האדם חי בתודעה שיש אוצר אחד שחשוב יותר מכל הדברים האחרים – תורת משה.

יהושע בן נון הביס 31 מלכים, והקים מדינה גדולה. הוא עלול היה לחשוב בטעות שמדינה גדולה וחזקה ומצב שבו יהודים חופשיים זהו ההישג הגדול והחשוב ביותר. לא, אומר הקב"ה ליהושע, יש משהו חשוב יותר – "והגית בו". עוד יבואו ימים קשים ורעים, עוד יהיו תאוונות, עוד תפסיד בקרבות, עוד תרגיש שההשגחה הא-לוהית כבר אינה לצידיך. אל תיפול רוחך יהושע, יש משהו שתמיד ימשוך אותך בחזרה וזה "והגית בו יומם ולילה". גם כשהעולם מחשיך בעדך – אל תשכח את אור התורה.

אין לזה כל קשר ללמידה, זאת מערכת יחסים של אהבה, רגשות חמים ועזים, בדיוק כמו שאימא מרגישה כלפי ילדה הקט. בלי חישובים, בלי מחשבות – אהבה חמה ועזה. אותו דבר בדיוק אנו אמורים להרגיש כלפי התורה.

אתם יודעים מי פיתח את הרעיון של "והגית בו יומם ולילה"? את הרעיון של לאהוב את התורה, להתמסר לתורה, לתת את עצמך בעבור התורה?

דוד המלך. כשאתה קורא את דוד המלך בספר תהילים פרק קי"ט, אינך נפגש בשיעורים הגדולים של דוד המלך ובלמדנות שלו. אתה נפגש ב"נר לרגלי דבריך", זה האור שלי. "ואור לנתיבותי".

כשיש לי מצב רוח רע, כשאני מרגיש בחשכה, נטוש ומתוסכל, אני נזכר ב"לולא תורתך שעשועיי... אבדתי בעוניי". האם יש יהודי שהתנסה בסבל כמו הסבל של דוד המלך? אף שקיים מרחק רב ביני ובין המקום שבו דוד המלך נמצא, אני שואב ממנו השראה. גדלתי בבית שבו לא רק למדו תורה אלא גם היה ברור בו כי התורה היא הדבר שאתה דואג לו הכי הרבה בחיים. אם תיקח ממני את התורה תיקח ממני את המהות. לא יהיה לי בשביל מה לחיות. לא יהיה לי שום אידיאל בחיים. לא יהיה לי כלום, אאבד את כל עולמי. שום דבר לא יעזור לי, לא המשפחה הנפלאה שלי, לא הילדים האהובים שלי. כלום.

בימינו יש אנשים שסובלים רבות. הם סובלים מתסכול, משעמום, מחרדה. יש רופאים פסיכיאטריים שנותנים כל מיני תרופות שמרגיעות וגורמות לאדם להיות שלו. אני אישית לא יודע אם הן עובדות, מכיוון שאף פעם לא ניסיתי אותן; יש לי סם הרגעה משלי. סם ההרגעה שלי הוא כשאני יושב מול הגמרא ומתחיל לקרוא. לאט לאט אני מתחיל להרגיש יד מרגיעה, יד אימהית תומכת בראש הכואב ואומרת: "טיפש אחד, אתה לא לבד".

בצד אחד יושב אביי, וממולו רבא, הנה הרמב"ם, הנה ר' עקיבא איגר, והנה ר' יוחנן בן זכאי – אתה בחברה טובה מאוד. ולאט לאט מצב הרוח הדיכאוני נעלם. פשוט נעלם. איני מדבר מהרהורי הלב ומסברות הבטן, אני מדבר מניסיוני האיש. זאת התרפיה שלי, זה ה"לולא תורתך שעשועיי" הפרטי שלי.

יש שתי נוסחאות לברכת התורה. הרי"ף גורס – "על דברי תורה", ראשונים אחרים גרסו "לעסוק בדברי תורה". שימו לב לפרט מעניין, איש אינו גורס את הגרסה המתבקשת – "ללמוד תורה". הברכה היהודית היא לא על "לימוד התורה". הברכה היא על הזכות והחסד המופלא שה' נתן לנו. על התורה המתוקה שקיבלנו ממנו.

עסק פירושו להתמקד במשהו, לכבוש אותו, להתמכר לו, להתמסר, לאהוב, להיות מעורב. כל הדברים הללו יחד זה "להתעסק". זה לא לימוד עיון אלא מעורבות רגשית. אנו לא מבקשים מה' שיעזור לנו להבין את התורה. אנו מבקשים להיות קשורים אליה – "והערב נא ה' א-לוהינו". גם

בברכת אהבה רבה הרעיון הזה חוזר, איננו מדברים על להבין אלא על לאהוב. אנו מבקשים להרגיש את מתיקות התורה, את החמימות שלה, את האור שלה.

וזאת המשמעות האמיתית של הברכה – עזור לנו להרגיש את מתיקות התורה – "והערב נא".

הרב אייל ורד²¹ – תורה ועבודה

ישפת אמת²² על הפרשה, פרשת יתרו, עמ' 97 - 99

לשון ה'שפת אמת':

קבלת התורה נקראת עבודה כמו שכתוב בהוציאך [את העם ממצרים] תעבדון את האלקים. דכתיב דע את אלוקי אביך ועבדהו. כי מי שזוכה לדעת באמת מיד מטה לבו אליו יתברך. והיא עבודה שבלב זו תפלה. היינו השתוקקות וכלות הנפש לדבקה בו. כאשר חכמים הגידו שיצאתה נשמתן של ישראל. וצריך להיות עיקר הרצון להדעת כדי שיבא לידי מעשה. ואבותינו שהבינו זאת הקדימו נעשה לנשמע. להודיע כי תכלית הדעת היא המעשה. ונחשב להם הדעת באמת למעשה. וזה הרמז ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' עד בואנו שמה. פירוש אל התורה שהיא הדעת. ואז הדעת והידיעה הכל אחד. רק שאינו יכול להבין זאת על בוריה עד שזוכין לדעה האמיתית. (תרמ"ג)

הרב אייל ורד – הסבר דברי ה'שפת אמת':

בקבלת התורה ירדה לעולם דעת. השמים נפתחו, וישראל שעמדו למרגלות הר סיני קיבלו דעת אדירה. ידיעה עמוקה וגדולה של תכלית בריאת העולם, סיבתה ומגמתה. ויש בידיעה הזאת גם סכנה - שתהפוך לידיעה עקרה, כזו שעומדת בפני עצמה, העיקר לדעת. אך התכלית של מתן תורה היא לא רק התורה, אלא גם עבודה. תורה ועבודה. במובן קצת שונה ממה שאנחנו מכירים.

תורה היא תורה. הידיעה, ההבנה, העולם הפנימי והרוחני שיוּרד אלינו מלמעלה. אך עולם זה מהווה הקדמה לעולם אחר. עולם של עבודה, של תפילה.

והתפילה היא בדיוק על התורה שנלמדה לפני כן.

התפילה היא הופעת הרצון. את מה שלמדתי והבנתי בדעת ובשכל מתרגם אני כעת לשפת הרצון. אם למדתי דיני ממונות, וכעת אני יודע אותם, אחרי שאתפלל עליהם אעבוד עליהם, כלומר גם ארצה לנהוג כך: להיות זהיר בממון חבריי, להישמר מלהזיק ועוד.

²¹ הרב אייל ורד (1972) ר"מ במכון מאיר, רב קהילת "יחדיו" בפתח תקווה, מגיש תכנית רדיו וסופר.

²² שפת אמת היא סדרת ספרים המכילה חידושים על התורה, חגי ישראל והתלמוד הבבלי, מאת האדמו"ר רבי יהודה אריה ליב אלתר מגור. הספר נחשב לאחד מספרי החסידות הנפוצים ביותר.

אם למדתי הלכות לשון הרע, אני יודע ומכיר את הכללים ואפילו מבין כמה זה רע - אבל עדיין לא מקיים את הכללים. רק כשתבוא התפילה, בעיניים עצומות ובלחש, מתוך בקשה ולב נשבר, תהפוך הידיעה שלי לחלק מחיי.

מתן תורה הוא הזמנה לעבודה, כלומר הזמנה לתפילה. זהו רצף אחד. תורה שאינה מחוברת לתפילה היא תורה מנותקת, קרה ועקרה. ההגדרה הזאת מופיעה כבר בתחילת הדיבור של הקדוש ברוך הוא למשה: "בְּהִצִּיאוֹךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה". תעבדון, כלומר התורה צריכה להביא אותנו לכלל עבודה.

תגובת העם - "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" - אינה רק ביטוי לציות המוחלט שאינו תלוי רק בהבנה, אלא גם ביטוי להשתוקקות, לרצון לממש את הידיעות הגדולות הללו, שכל עוד לא ירדו לעולם המעשה הרי הן קצת מרחפות למעלה, חלקיות ולא ממומשות.

ה'שפת אמת' מציע כאן אינדיקציה. לימוד תורה אמיתי לא אמור ליצור אצל הלומד תחושה של שובע - דבר שהוא הגיוני לאחר לימוד והבנה בענייני חול, אלא אדרבה, תחושה של רעב, של רצון למימוש, של הטיית הלב אליו יתברך ו"השתוקקות וכלות הנפש לדבקה בו".

לימוד תורה, שיוצר תחושה של שובע וסיפוק עצמי כתוצאה מהידע החדש שנצבר, קרוב לוודאי איננו כלל לימוד תורה, אלא לימוד חלק מהחוכמה בתורה. שאינו יכול לעמוד בשום פנים ואופן לבדו. למעשה כבר המילה "תורה" מורה על כיוון, שמטרת הלימוד היא לבוא לכלל מעשה, לכלל הוראה, לכלל יישום. עיקר לימוד חוכמת התורה הוא כדי להופכה לדעת, שמשמעותה חיבור לעולם המעשה, לפעולה ברמות הכי נמוכות ופרקטיות על פי החוכמה הכי עליונה. תורת צדקה נהפכת להלכות צדקה ולעניין קונקרטי. לימוד הלכות תשובה נהפך לבדיקה עצמית, לחיפוש, לתיקון ולסלילת דרכי תשובה ממשיות.

קבלת התורה משמעה קבלת העבודה, ולימוד התורה מוביל בהכרח לתפילה על התורה שנלמדה והפיכתה לחיים ממש.

אחת השאלות החשובות שאנו שואלים את עצמנו היא מהו ערך לימוד התורה אם בסופו של דבר אנחנו שוכחים חלק ניכר מלימודינו? במקור להלן נלמד משל נפלא מפיו של הרב סולובייצ'יק. עיקרו של המשל להבהיר שערך לימוד התורה איננו מתבטא רק בעובדה שאנו זוכרים אותו, אלא בעיקר בהשפעה הנפשית שיש ללימוד התורה על טיהור מידות האדם ועיצוב אישיותו הרוחנית. לאור זאת ניתן לומר שיש ערך גדול ללימוד התורה בפני עצמו גם במקרים שאיננו זוכרים מה שלמדנו.

הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק – משמעות דברי התורה שנשכחים

מפני הרב, כתובים וערוכים בידי הרב צבי שטר, בית המדרש ד'פלאטבוש. ירושלים, תשס"א

הלימוד ודברי התורה משפיעים על נפש האדם ומידותיו גם אם איננו זוכר אותם.

...ולהבין את העניין, איזו תועלת יש במה שלומדים תורה בעולם הזה אם תמיד שוכחים, אמר בזה רבנו על פי המדרש, דמשל למה הדבר דומה, למלך שבא לעיר, והביא איתו עגלה מלאה חביות, והניח את העגלה בסמוך לנהר, וביקש מכל תושבי העיר שייקח כל אחד חבית וימלאנה מים מן הנהר, ויוביל את החבית עם המים מן הנהר אל העגלה, וישפכו את כל המים שבה אל תוך העגלה, והטיח שלעבר יחזור לעיר לראות אם עשו כדבריו, ויתן שכר לכל המקיים את ציוויו. תיכף לאחר שעזב המלך את העיר, לקחו כל אחד ואחד חבית בידו, והתחילו לשאוב מים מן הנהר ולהוריקם אל תוך העגלה, ופתאום הבחינו כולם שכל החביות מלאות הן סדקים ונקבים, וכמעט כל המים שבחבית נשפכו לארץ קודם שהגיעו לשפכם אל תוך העגלה, ורק כמה טיפין נשארו בחבית בשעה ששפכו לעגלה, והבינו כולם שאפילו ישאבו מים כל היום וכל הלילה, לעולם לא יצליחו למלא את העגלה מים. והחליטו רוב אנשי העיר שלא לבזבז את זמנם בהעברת המים שבחביות, כי אין בפעולה זו שום תועלת, ובוודאי הייתה כאן איזו טעות מצד המלך בציוויו. והיה שם אדם אחד מתושבי העיר שצעק עליהם, ואמר להם: הלא חכם גדול הוא מלכנו, ומסתמא לא טעה במה שציווה, ובוודאי יש לו בזה איזו כוונה נסתרת, ואיך אפשר למנוע מלקיים את ציווי המלך בדחייה קלה כזו – שלפי השגתנו ושכלנו אין שום טעם ותכלית לפעולה זו. וככה נשאר הדבר. שרק אותו היחיד קיים את ציווי המלך. ושאר בני העיר לא קיימוהו. לעת ערב, חזר המלך אל העיר, והופתע לשמוע שרק אדם אחד קיים את דבר מצוותו, והתחיל לצעוק על שאר אנשי העיר על שמרדו בו – שלא צייתו לדבריו. וכשהציעו לפניו את טענתם, שבוודאי יש כאן איזו טעות, שהרי החביות היו מלאות סדקים ונקבים, השיב להם המלך ואמר, שמעולם לא הייתה כוונתו בציוויו בכדי שתתמלא העגלה במים, דלא לזה היה צריך, אלא שחביות אלו מזוהמות היו מאד, וכוונתו הייתה שעל ידי כך שהמים היו יורדים דרך הנקבים הרבה פעמים, יהיו החביות נשטפות ונקיות.

וכך הוא העניין בלימוד התורה גם כן, שאף על פי שהאדם שוכח את כל מה שהוא לומד, מכל מקום, עצם הדבר שדברי התורה נכנסים דרך אוזן זו ויוצאים דרך האוזן האחרת, זה גופא מועיל לנקות את מידותיו ואת מוחו ואת מהלך מחשבתו.

הרבנית מיכל טיקוצ'ינסקי²³ – "כטל אמרתי"

קראתי בכל לב (קריאות בפרשת השבוע), עמ' 533-535

בפרשת האזינו זוכה התורה לשלל דימויים שבכל אחד ואחד מהם ניתן למצוא זווית התבוננות שונה וחדשה עליה. הצורך בשלל הדימויים, שיפורטו להלן, מפתיע. האם לא די היה באמירה הפשוטה –

²³ הרבנית ד"ר מיכל טיקוצ'ינסקי (תשכ"ט 1969) מלמדת בבית המדרש לנשים במגדל עוז. מרצה ומלמדת, מחברת הספרים "משפטים למדני" ו"קראתי בכל לב".

קיבלנו את התורה? מתברר שכבר בימיו של משה רבנו צריך היה ליתרגם את המתנה הגדולה שניתנה לנו, ולתארה, ובכך להוסיף ולבאר את מידת תרומתה כדי לגרום לשומעים להבין ולהפנים מה מונח עתה בידיהם.

"יִעָלֶף פֶּמֶטֶר לְקַחֵי תִזְלַל פֶּטֶל אֶמְרָתִי" (דברים ל"ב, ב). המטר מבטא באופן ראשוני את הרוויה המגיעה לעולם היבש. הערפת המטר רומזת לכך שלעיתים המטר מטיח עצמו בקרקע ורק לעיתים הוא יורד כברכת שמיים נוחה ומלטפת. במטר כזה יש משום הטפת מוסר והשמעת לקח. הטל מבשר על לחלוחית אחרת שיש בתורה, על החיות שדברי התורה משפיעים על לומדיה ושומריה.

דימוי המים – כטל וכמטר – מתגלגל בלבושים חדשים של תיאור התורה גם במקומות אחרים בתנ"ך. בשיר השירים נמשלה התורה למעיין. "מַעֲיֵן גָּנִים בָּאֵר מַיִם חַיִּים וְנִזְלִים מִן לְבָנוֹן" (שיר השירים, ד', טו). משל המעיין מצביע על תכונה נוספת של התורה ויכולתה לעודד את היצירתיות ולעודד את כוח הנביעה של המחשבה והחכמה. התורה היא מקור השראה בלתי נדלה, עד ש"יפוצו מַעֲיִנֶיךָ חוּצָה בְּרַחֲבוֹת פְּלָגֵי מַיִם" (משלי, ה', טז) ועד שאדם הלומד התורה "נעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק" (משנה, אבות פ"ו מ"א). עומקיה של התורה הם אינסופיים ועל כן ככל שהופכים בתורה כך מגיעים לפשטים מתחדשים שנובעים מתוכה. "הוֹי כָּל צֶמָא לָכוּ לַמַּיִם" אומר הנביא ישעיהו (ישעיהו נ"ה, א). החידוש בדימוי התורה למים מרווים הוא בכך שהצימאון הרוחני אינו זהה בדרך כלל בין בני האדם. ההבטחה למציאת הרפואה למחסור המטריד אינה תלויה בשאלה למה בדיוק האדם צמא. הדימוי של המים התפרש במסכת תענית כמתייחס לתכונה נוספת של התורה הדומה לזו של המים: תכונת היקוותם אל המקום הנמוך ביותר, "מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה" (תענית ז ע"א). הדגש על תכונה זו של המים מתמקד לא רק בתורה אלא גם בלומדיה. ככל שהלומד עניו וצנוע, כך תורתו מתברכת. המים גם מטהרים את האדם הטובל בהם בכל גופו.

התורה נמשלה גם למשקים משובחים אחרים כדוגמת היין: "וּשְׁתוּ בַיַּיִן מִסִּכְתִּי" (משלי, ט' ה). במקביל, דברי חכמים נחשבים לטובים מהם "כִּי טוֹבִים דְּדִידָךְ מִיַּיִן" (שיר השירים א', ב). וכדוגמת החלב והדבש: "דָּבַשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנְךָ" (שיר השירים ד', יא) וכן "לָרִיחַ שְׁמֶנֶךָ טוֹבִים" וגם "שֶׁמֶן תוֹרֶךְ שְׁמֶךָ" (שיר השירים א', ג). לכל אחד מהמשקים הללו ייחוד משלו: שכרון היין ותכונת השתבחותו עם השנים, מתיקות החלב והדבש שיש בהם לתאר את תחושתו של מי שמתבסס מן התורה. צלילות השמן וזכותו, יכולתו לשמור על טהרתו בכך שאינו מתערב במשקאות אחרים, כושר הציפה שלו, המצביע על עליונותו על פני שאר המשקים.

רבדיה השונים של מסירת התורה נמשלו לתבלינים: התורה למלח, המשנה לפלפלים והתלמוד לבשמים. שלושת התבלינים נצרכים לאיניי הטעם והריח, אנשים פשוטים יכולים לוותר על חלק מן

המגוון (מסכת סופרים פט"ו ה"ו). אך ללא תבלין, החיים חסרי טעם והמאכל אינו משביע. אדם יכול להתנהל כל חייו חיים שהם חסרי פשר ואינם ממלאים אותו.

התורה נמשלה גם לאש "הָלֹא כֹה דִּבְרִי כְּאֵשׁ נֹאֵם ה'" (ירמיהו כ"ג, כט), כוחה של האש בתכונת ההתפשטות שלה, בעוצמתה ובתכונתה לצרוף כל הבא לתוכה. היא נמשלה גם לכסף וזהב, "הַנֶּחֱמָדִים מְזֻקָּב וּמִפֶּז רָב" (תהילים י"ט, יא), שוויה לא יסולא בפז ואין ערך חומרי לגנוז בתורה. היא כעין מטמון המעניק משמעות לחיינו, ולכן מביאה עמה אושר שכסף וזהב אינם יכולים להשיג.

בתהילים אנו מוצאים את הדימוי לנר, "נֵר לְרִגְלִי דְבָרְךָ וְאוֹר לְנִתְיָבְתִּי" (תהילים קי"ט, קה) שהוא פיתוח מסוים של הדימויים לשמן ולאש. המשל הזה מצביע על תובנה נוספת חדשה: התורה מסמנת את הדרך הנכונה ואף מונעת תאוות ונפילות בדרך, כשם שפנסי הרחוב מועילים להצביע על הנתיב הנכון ומאפשרים הליכה בטוחה.

התורה גם משולה לסמי רפואה, "רִפְאוֹת תִּהְיֶה לְשִׁרְךָ וְשִׁקּוּי לְעֲצָמוֹתֶיךָ" (משלי ג', ח). לכן החש בראשו יעסוק בתורה (עירובין נד ע"א). התורה אינה מועילה רק לרפואת גופו של אדם אלא גם לרפואת רוחו ונפשו מתאוות, ממחשבות זרות, ובכך היא סגולה לאריכות ימים "כִּי אֲרֹךְ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ" (משלי ג', ב).

התורה היא גם סם החיים, "עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכֶּיָּהּ מֵאֲשֶׁר" (משלי ג', יח). המשל הזה אינו מתייחס רק לחיות שמרעיפה עלינו התורה אלא גם להיותה "עץ החיים". כידוע, הקב"ה מנע מאדם הראשון לאכול מעץ החיים שמא יחיה לעולם, אך מתברר שבה בעת גם העניק לנו את התורה, שהיא עץ החיים, כי יש ביכולתה להפוך כל רגע לנצח. רגע של חידוש ושל יצירה ייחודית הוא רגע שנצרך לעד. גם הרבה לאחר פטירת האדם הוא חי בזכות חידושי תורתו ומצוי בבית המדרש, נלחם על מעמדו בין שאר הדעות והעמדות שנאמרו במשך הדורות.

אוצר המשלים הזה הוא ביטוי להתפעמות מברכת התורה ומן השפע שהרעיף עלינו הקב"ה בתיתו לנו אותה. הצורך לתרגם לחוויות פשוטות את טעמה של התורה לא חלף מן העולם ואנו נוסיף את הנדבך החשוב שלנו לאוצר זה. בדורנו קשה להסתפק במשלים המתייחסים לתורה כאל מים קרים לנפש עייפה, כאל אוצר טבע, שפע וברכת שמיים. התורה שלנו דומה יותר לדם הזורם בעורקינו, לבית חמים שמתגוררים בו ולנים בצילו. לקרקע שיש לעבדה, לחורשה ולזורעה על מנת לקצור פירות שהושקע בהם עמל אישי רב. התורה היא איבר מאיברינו ובה בעת גם סוכתנו שבצילה אנו לנים אך גם זו שאותה אנו בונים. הצטרפות הנשים ללימוד התורה בדורותינו היא ביטוי חזק וברור לכך.

התורה והחיים

שאלה: האם נכון לומר כי אדם דתי, שומר מצוות ועובד ה' באמת, אינו יכול להנות מחיי עולם הזה? האם קיימת סתירה בין עולם המצוות לבין הגשמת הרצון לאכול מאכלים טובים, להתפתח מבחינה מקצועית, להעשיר את השכלתי וללבוש בגדים יפים? להלן נעסוק בשאלה חשובה זו בעקבות דברי גדולי ישראל. נפתח את הלימוד בדברי ר' יהודה הלוי בספר הכוזרי:

ריה"ל – יסודות עבודת ה' על פי התורה

כוזרי, מאמר שני, סעיף נ'

אמר החבר: התורה האלוהית לא העבידתנו בסגופים כי אם למדתנו את המדה הנכונה בצוותה עלינו לתת לכל כח מכוחות הנפש והגוף את החלק המגיע לו בצדק בלי אשר נבכר את הכח האחד על פני האחרים כי העדפת הכח האחד מביאה להזנחת כח אחר.

18. הסמ"ר
את צמדתו
fe האתמול
הפורה מן
הצופה.

אדם הנוטה לצד כח התאוה נחלש בו כח המחשבה ולהפך וכן כל הנוטה לצד הניצוח נחלש בו צד אחר. אורך הצום אינו אפוא עבודת אלהים אצל האדם אשר תאוותיו מועטות וגופו חלש להפך אדם כזה צריך לחזק את גופו למען ישוב לאיתנו ואף מעוט רכישת קניינים אינו עבודת אלהים אצל מי שהרכישה מזדמנת לו בלא יגיעה ואינה מבטלת אותו מלמוד החכמה ומן המעשה הטוב ביחוד אם אדם זה מטופל בבנים או אם בדעתו להוציא ממנו לשם שמים. להפך, לאיש כזה ריבוי הרכישה נאה יותר.

כללו של דבר שלשה הם יסודות עבודת האלוה על פי תורתנו: היראה והאהבה והשמחה.

התקרב אל אלוהים בכל אחת מאלה ואכן בכניעתך בימי התענית לא תקרב אל האלוה יותר מאשר בשמחתך בשבתות וימים טובים אם שמחתך זו באה מתוך מחשבה וכוונה כי כשם שהתחנונים צריכים מחשבה וכוונה כך גם השמחה בדבר האלוה ובמצותו צריכה מחשבה וכוונה למען תשמח במצווה עצמה מתוך אהבתך למצווה עליה ותכיר מה מאד היטיב לך בה.

וכאלו באת לביתו כקרא אל שלחנו ומנעמיו ותן שבח על כך בפיד ובליבך ואם תעלה עליזותך במצוות אל מדרגת הזמר והריקוד יהיו לך גם אלה עבודת האלהים ואף על ידם תדבק בעניין האלוהי אך גם דברים אלה לא מסרתם תורתנו בידי איש ואיש כי אם קבעה שיעור כולם כי אין זה ביכולת האדם לתקן תקנות לכל אחד מכוחות הנפש והגוף כראוי לו ולקבע שיעור המנוחה והעבודה הראוי לנו וכן לקבע שיעור מה שתוציא הארץ בתנובתה עד שתזקק לשביתה בשמיטה ויובל ועד שיפרישו ממנה את המעשר וכדומה. על כן קבע האלוה עצמו שביתת השבת ושביתת המועדים ושביתת הארץ וכל אלה הם זכר ליציאת מצרים וזיכרון למעשה בראשית, כי שני העניינים האלה קשורים זה בזה.

שניהם נעשו ברצון האלוהי בלבד, לא במקרה ולא בטבע. כאמור כי שאל נא לימים ראשונים וגוי השמע עם קול אלהים וגוי או הניסה אלהים וגוי כך נעשתה שמירת השבת עצמה להודאה בריבונות האלוה.

ריה"ל – תורה ופרישות

כוזרי, מאמר שלישי, סעיף א'

אמר החבר: זאת תורת עובד האלוה משלנו: אין הוא פורש מן העולם עד שיהיה הוא למשא על העולם והעולם למשא עליו ואינו מואס בחיים שהם אחת הטובות שהשפיע האלוה עליו (והאלוה מזכירם כחסד באמרו: "את מספר ימין אמלא והארכת ימים") להפך אוהב הוא את העולם ואת אריכות הימים שהרי הם המקנים לו את העולם הבא כי כל מעשה טוב שהוא מוסיף בעולם הזה מעלהו מדרגה בעולם הבא...

אמנם רוצה היה להגיע למעלת חנוך שנאמר בו ויתהלך חנוך את האלהים או למדרגת אליהו להפנות מעסקי העולם הזה ולהתייחד עם חברת המלאכים שאז לא היה חש ביחידות ובבדידות כי היה מוצא לו צוות במלאכים ולהפך מצטער היה להימצא ברב עם כי תחסר לו בתוכם ראית מלכות השמים שעמה אינו צריך לא למאכל ולא למשתה אכן לאנשים אשר כאלה ראוייה הבדידות הגמורה גדולה מזאת הללו מתאווים למות כי כבר הגיעו למדרגה אשר אין מדרגה למעלה ממנה שיקוו לעלות אליה.

והנה החכמים המתפלספים אוהבים גם הם את הבדידות לשם זכוך מחשבותם שעל ידי זה הם יכולים להוציא בהיקשיהם ההגיוניים מסקנות נכונות ועל ידי אלה תעלה בידם האמת בכל השאלות אשר נשארו להם ספקות בהן אך עם זה מבקשים הם לפגוש תלמידים שיביאו אותם אל מחקר נוסף ואל חיזוק הזיכרון (כמו שהאיש השוגה בצבירת ממון אינו רוצה כי אם בחברת אדם שאפשר לסחור עמו ולהרוויח על ידו) זאת היא מדרגת סוקרטס והדומים לו אבל אלה אינם כי אם יחידי סגלה שכיום אין תקוה להגיע למדרגתם.

אמנם בהיות השכינה שורה בארץ הקדושה על האומה המסוגלת לנבואה נמצאו שם אנשים שפרשו מן העולם ושכנו במדברות אולם הם התחברו לדומים להם ולא היו מתבודדים לגמרי. גדולה מזאת מחזקים היו איש את אחיו בידיעת התורה ומצוותיה המקרבות אל המדרגה ההיא האלוהית בקדשה ובטהרה אלה היו בני הנביאים.

אולם בזמננו אנו ובמקומנו אנו ובקרב העם הזה וכשאינו חזון נפרץ כשהחכמה הנקנית מועטת והחכמה המטבעת נעדרת כל המשקיע עצמו בפרישות של נזירות מכניס עצמו בייסורים ובחלי נפשי וגופני. איש אשר כזה יראו בפניו דכדוכי החלאים, אך בני האדם יחשבו לדכדוכי עונה

19. הספיר/א
המשפט: "כשהחכמה
הנקנית מועטת
והחכמה המטבעת
נעדרת".

וכניעה וככה יהיה לשבוי המואס בחיים מתוך שהוא קץ במאסריו ובייסוריו, לא מתוך שהוא מוצא הנאה בבדידות וכיצד לא יהיה כדבר הזה והרי אדם זה לא דבק באור האלוהי עד שימצא בו את חברתו כנביאים...

נניח כי איש זה ירא אלהים הוא וחסיד אבל אוהב הוא לשוחח עם אלהיו ביחידות ולעמד להתחנן ולהתפלל בכל התחנונים והבקשות שאפשר לו לזכר אשר לתחנונות המחדשות לא ימצא בהן הנאה כי אם לימים מועטים כל זמן שהן חדשות אך במידה שהן נעשות שגורות בפיו אין נפשו מתפעלת מהן ואין בזה יסוד לא לכניעה ולא לכיליון נפש וכך הוא נשאר יומם ולילה במצב שנפשו תובעת ממנו ספוק צרכיה הטבעיים.

הרמב"ם – יחס התורה אל הגוף

שמונה פרקים, פרק רביעי

ביהדות קיים ערך גדול לשלמות הגוף ובריאותו כאמצעי להתקרבות לקב"ה.

מה שעשו אותם החסידים בקצת הזמנים וקצת אנשים מהם גם כן, מנטות אחר הקצה האחר בצום, וקימה בלילות, והנחת אכילת בשר ושתית יין, והרחקת הנשים, ולבוש הצמר והשער, ושכונה בהרים והתבודד במדבריות, לא עשו דבר מזה אלא דרך רפואות, כמו שזכרנו, ולהפסד אנשי המדינה גם כן, כשיראו שהם נפסדים בחברתם ורעות פעולותיהם, עד שיפחדו מהפסד מידותיהם בעבורם, על כן ברחו להם למדברות ולמקום שאין שם אדם רע, כמאמר ירמיה הנביא עליו השלום (ירמיה ט' א'), "מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עצרת בוגדים". וכאשר ראו הכסילים שהחסידים עשו אלו הפעולות ולא ידעו כונתן, חשבו שהן טובות וכונו אליהן, בחשבם שיהיו כמותם ויענו את גופתם בכל מיני עינוי, ויחשבו שהם הקנו לעצמם מעלה ומדה טובה ושעשו טובה ושבזה יתקרב האדם לשם **כאילו השם יתברך שונא הגוף ורוצה לאבדו, והם לא ידעו שאלו הפעולות רעות ושבחן תגיע פחיתות מפחיתות הנפש** ואין להמשילם אלא לאיש שאינו יודע במלאכת הרפואות, כשיראה בקיאים מהרופאים שהשקו חולים נוטים למות סמים... ופסקו מהם המזון, ונרפאו מחוליים ונמלטו מן המוות הצלה גמורה, ואמר הסכל ההוא, אחר שאלו הדברים מרפאים מן החולי, כל שכן שיעמידו הבריא על בריאותו או יוסיפו בה, והתחיל לקחת אותם תמיד ולהתנהג בהנהגות החולים, שהוא יחלה בלי ספק, כן אלו הם חולי הנפשות בלא ספק בלקחם הרפואות על הבריאות.

מעיונינו בדברי ריה"ל ודברי הרמב"ם למדנו שההתנזרות מהחיים איננה דרכו של עובד האלוקים ואיננה הנורמה המתבקשת. בד בבד, לאור מה שלמדנו, מעניין לקרוא להלן את דברי הרמב"ם, בהלכות תלמוד תורה.

הרמב"ם – מצוות תלמוד תורה

הלכות תלמוד תורה פרק ג' הלכה ו'

מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה לא יסיח דעתו לדברים אחרים ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת. כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ולא עליך הדבר לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה ואם הרבית תורה הרבית שכר והשכר לפי הצער.

20. כִּי־דָדָצְתָק
נִיתָן לַהֶסְבִּיר אֶת
דְּבָרֵי הַרְמַבָּ"ם מִן
הַמִּצְוֹת הַצִּבְאוֹת
עַל־יְנֵה מִסְתַּפֶּקֶת
בְּ"פֶת מִלֶּחֶם תֹּאכֵל".

פרופ' נחמה ליבוביץ'²⁴ – "לא יהיה לך אלוקים אחרים על פני"

עיונים בספר שמות, עמ' 233-235

התורה איננה אוסרת עושר וערכים כל זמן שהם מהווים אמצעים לעבודת הבורא. אם הם מהווים מטרה בפני עצמה שלא לצורך עבודה ה', הרי זו עבודה זרה.

בכמה מקומות ממקורותינו העתיקים, גם בש"ס וגם במדרשים, מצאנו לחז"ל שאמרו שיצר עבודה זרה כבר שחטוהו אבותינו (=ביטלו אותו) ואנחנו נשאל: הייתכן שציווי זה כבר מיותר לגבינו, שכבר נשחט יצר עבודה זרה ואין לנו צורך להתעמק בו ולחדור לעומק משמעותו ולהזהיר בנינו ובני בנינו להימנע מללכת אחרי פיתויי עבודה זרה? ונראה שחז"ל התכוונו רק לאחת הצורות האין סופיות של עבודה זרה. כך יסביר לנו "בעל העקידה": "ויש בכלל זה העבודה זרה הגדולה המצויה היום בעולם מציאות חזקה והיא: התכוונות כל המחשבות והעסקים לקיבוץ הממון ולהצלחת הנכסים, שהמה להם האלוהים האדירים אשר עליהם הם נשענים, ובאמונתם הם נסמכים ועל קדושת שמם הם מכחישים אלוה ממעל ועוזבים את תורתו..." האמנם התנגדה התורה לרכוש? הנה היה אברהם אבינו כבד במקנה, וכן יצחק, ולא נחשב להם הדבר לחטא... מהי איפה העבודה הזרה? הפיכת האמצעי לתכלית, עשיית הכלי המשרת לאדון... גם ערכים בלתי חומריים, לא "מעשה ידינו", אלא פרי רוחנו ומשאת נפשנו, ערכי אמת, ערכים יקרים לנו אשר עליהם טובים שבנו מוסרים נפשם, ערכים כמולדת, לאום, מדינה, אם הם חדלים להיות אמצעים, כלים בלבד לעבודת הבורא ונהפכים לתכלית, שכל השאר, כל כוחות הנפש והגוף נדחה מפניה... הרי אף הם עבודה זרה. יוצא אפוא, שאין דיבור "לא יהיה לך" אוסר קיבוץ ממון, או אהבת מולדת, או שמחת חיים, כל זמן שאלה אינם אלא אמצעים לעבודת הבורא.

²⁴ נחמה ליבוביץ' (תרס"ה – תשנ"ז, 1905 – 1997) הייתה פרשנית ופרופסור למקרא, מורה ומחנכת, כלת פרס ישראל בתחום החינוך (1956). עסקה בהוראת תורה נביאים וכתובים, וחיידשה דרך לימוד חדשה בתנ"ך.

השילוב בין התורה לחיים הוא שילוב מהותי המבטא את תורת ישראל כ"תורת חיים". בתורתנו אין הדרכה לפרוש למנזרים ולהתנתק מהחיים, אלא דווקא הפוך. להלן נלמד את דברי הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ) ואת דברי הרב קוק בנושא זה:

הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ)²⁵ – התורה – תבנית העולם כולו

שלושה עשר עלי שושנה, עמ' 171-174

התורה מתייחסת אל כל מערך החיים.

חוק התורה לא זו בלבד שהוא עוסק בענייני החומר, אלא יש בו צד נוסף, העלול להראות מטריד ומביך, והוא – שאין הוא מצמצם עצמו לתחום אחד, למקומות ולדברים מסוימים בלבד, אלא הוא מתפשט, מקיף וחודר את תחומי החיים כולם.

דרכה של התורה אינה כאותן דתות, המפקידות רק חלק מסוים מחיי של האדם בתחום ההתייחסות אדם – אלקים.

21. הדג'אל כיצד
לדעתכם התורה
יכולה להיות
משמעותית
לחיים?
(במקצות, פאוליר וכו')

כל העמדה כזו של דת מול חייו של אדם בנויה על ההנחה שיש תחום מסוים ומוגדר של קדושה, שהאדם יכול להיכנס אליו או לצאת ממנו לעיתים מזומנות, וממילא – שישנו גם תחום אחר שהוא ניטראלי, חסר משמעות, מעין חלל ריק שבו אין, כביכול, משמעות לקב"ה והתייחסות אליו.

התורה, שהיא כאמור, תבניתו של העולם כולו, מתייחסת בהכרח, באופן גלוי או סמוי, באמירה מפורשת או בהנחה מרומזת, על ידי חוק מוגדר או הדרכה כוללת – אל מכלול הדברים שבמציאות העולם, ואין היא יכולה להיות מוגבלת לחלקם בלבד. אין לראות את התורה כפינה בתוך העולם, אלא את העולם כולו כמצוי בתוך התורה, וממילא לא יתכן שחלק כלשהו בעולם יהיה מופקע מתחומה של התורה... ככל שהאדם נכנס להזדהות עמוקה יותר עם התורה, הוא מכיר במשמעותה בתחומים רחבים יותר. אין היא מצטמצמת עוד לשורה מוגדרת של מעשים החלים במקומות ובזמנים מסוימים, אין היא מתבטאת כאידיאל בחייו של נזיר או בפרישה ממציאות העולם, אלא היא פועלת בדיוק בכיוון ההפוך: בכניסה מפורטת יותר, משמעותית יותר לכל חלק של העולם, לכל פרט של החיים האישיים המעשיים: החל במעשיו הגדולים ובהחלטותיו החשובות של האדם – הנוגעים למעשיו ולהתקשרויותיו הבין אישיים בתחומי המעשה של המסחר, החקלאות והתעשייה, כמו בתחומי הרגש, האהבה והיחסים הבין אישיים – וכלה בפרטי החיים הנראים קטנוניים ובלתי

²⁵ הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ (תרצ"ז – תש"פ, 1937–2020) חיבר ספרי הגות יהודית וביאורים, בפרט לתלמוד ולחסידות. נודע בעיקר בשל פירושו ותלמודו והיותו בעל ידע רחב בתחומי דעת שונים. חתן פרס ישראל למדעי היהדות לשנת 1988, עיטור נשיא מדינת ישראל לשנת 2012 ויקיר ירושלים לשנת 2017. שימש כנשיא הישיבות התיכוניות מקור חיים ושפע מקור חיים וכן כנשיא ישיבת תקוה. השתייך לחסידות חב"ד.

חשובים. במובן מסוים, אין חוק התורה מחדש דבר שאינו קיים ממילא בתוך המציאות, לא מעשה ולא מחדל, אלא רק מוסיף פרטים של עשייה, התאמה ושינוי דרכי פעולה קיימות. עם היות כל מעשיו של האדם – בשוכבו ובקומו, בלכתו בדרך ובעסקו בעסקיו – מוגדרים ומכוונים על פי חוק התורה, אין הכוונה זו של החוק משנה את מהותם כליל, אלא רק נותנת להם כיוונים והגדרות, או מפזרת בהם פרודות של משמעות.

בסיכומו של דבר, גם על פי חוקי התורה, האדם נשאר חופשי לנוע בכל תחומי ההווה האנושית, אלא שבכל התחומים יוצרות המצוות כיוון, עידון ועיצוב מסוים של דרך הפעולה האנושית. כך מעשי המצוות כולם, הם ביסודם, פעולות אנושיות רגילות, אלא שהם מקבלים עיטור וסגנון על ידי הוראותיה של התורה.

הראי"ה קוק – הקב"ה מתגלה בכל כוחות החיים

פנקסי הראי"ה, חלק ד', עמ' ק'

עצם האמונה בתור דת, איננה צריכה להקיף את כל החיים כולם, כי החיים הם למעלה ממנה ורחבים הם ממנה, והתורה היא בשביל ישראל. אבל נשמת האמונה, היא אור החיים האלוהיים שבתוכה, זה הוא גבוה ונעלה מן הכל, והחיים נערכים רק לפי אותו החלק שהם זוכים מהארתו...

מה שאין אלהים מושג כי אם מתוך הדת, זה הפיל את העולם בעומק השפלות. האלהים צריך שיהיה נודע מכל החיים, מכל ההווה וממילא יהיה ידוע בכל החיים ובכל ההווה. הדת היא אמצעי עוזר להכשיר את המעשים, המידות, הרגשות, סדרי החברה החיצוניים והפנימיים, באופן מתאים המכשיר את החיים ואת ההווה לדעת אלהים. אלהים אינו מתגלה בתוך הדת כי אם באותה המידה שהדת עצמה היא חצובה ממה שלמעלה מן הדת. דת זהו השם הנאות אצל כל עם ולשון, לא כן בישראל. תורת חיים איננה דת לחוד. תורת חיים שלנו היא התגלות אלהים, המתגלה בתוכה ביחד כמכל ההווה. התורה וההווה, בהיותם לאחדים מגלים הם את אלהים בחיים, בתוך הנשמה הפרטית והכללית. הקודש והחול הוא חלוק מצד הדת. הדת תשים את משטרה על ענייני הקודש ותניח את ידה מענייני החול. זהו מושג מחויב ממושג הדת, האלהים הוא מתגלה מן הכל, מתוך הקודש ומתוך החול.

דוגמא להשפעה הנדרשת של הקודש על החול ומעורבותה ההכרחית של התורה בכל תחומי החיים נוכל למצוא להלן בחילופי המכתבים בין הסופר אז"ר (אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ'), לבין הרב קוק:

הראי"ה קוק – הרחבת הקודש על חיי החול

מאמרי הראי"ה, חלק שני עמ' 502 – 506

מכתבו של הסופר אצ"ר²⁶

זה כמה שאני רוצה להגיד לפני סופרנו הנכבדים מה "בעל הבית" פשוט כמוני דורש מספרותנו... **אולם דרישתי מהספרות העברית איננה דומה כלל לדרישתי מהספרות הכללית.** כשאני שם פני אל הספרות הכללית, אז אני רוצה לדעת פוליטיקה, סוציולוגיה, ושאר העניינים המניעים את הרוח האנושיות. שם אני בן אדם ככל בני האדם "ואין דבר אנושי נעדר ממני". **אבל בשעה שאני נכנס אל היכל ספרותנו, אז אני חולץ את נעלי. כי אל היכל הקודש אני רוצה להיכנס. פה אני רוצה למצוא פתרון לא לשאלות זמניות, אלא לשאלות נצחיות, הנוגעות לפנימיות נשמתית.** רוצה אני למצוא שם דברים, ששימו לי כנפיים לעלות למעלה מהשמים שנטו על ראשינו המטריאליסטים: רוצה אני למצוא שם איזה ניצוץ מישעיהו, מר' עקיבא, מר' שמואל הנגיד, מר' יהודה הלוי, מהרמב"ם...

תשובת הראי"ה קוק

יותר מדאי אדוני 'מחקת את הסאה' [צמצמת], בדרישתך מאת ספרותנו שתהיה מוקדשת רק לשאלות נצחיות. קשה היה לי להאמין שדברים כאלה, הנטולים מן החיים, יצאו מפי איש משכיל שכמותך היודע את העולם ואת החיים.

22. מה' הנקדקדק
המרכזית בדברי
הרב קוק וכי?
ניתן להשימה
במציאות?

אבל מצאתי את הסיבה של מחיקת סאה זו ב"טומאה הרצוצה" של הגלות שעודנה מפרכסת בתוך נשמתך. מארת אלהים היותר נוראה של הגלות, היא מורד הלב... נפשות דלולות, רצוצות ושבורות, שאינן יכולות לקבל אור וחיים מעשיים של גאולה וישועה, גם לכשתבוא. והפחד מכל ספר העומד מחוץ לתחום הצר של מושג הקדושה [כפי] שהגלות יכולה לסמנו, מדלדל את חיינו הרוחניים, ובורא לנו נשמות חלושות, שאינן יכולות לקבל את האומץ של האור הרוחני, העתיד להאיר עלינו בברקים מאירים וחודרים בדרך תחייתנו בארץ אבות... כל אלה הרעיונות וכיוצא בהם, פרי הגלות המה, תולדות של הטומאה הרצוצה שארסה מחלחל בקרבנו מאז גלינו מארצנו ונשברנו מהיות גוי חי שוכן בארצו, ונשינו [איבדנו] טובה. שכחנו שהשאלות הזמניות, הנם צרכי צבור גדולים ואדירים. וצרכי צבור, הנם תמיד עומדים במדרגה אחת עם למוד התורה. שגם היא 'נבראת בשביל ישראל' ושאלות ציבוריות, אי אפשר לפתור בלי השתתפות הספרות. **עם חי סופג את כל מה שדרוש להטבת חיינו מהקולטורה [התרבות] העולמית הכללית. אבל הכל הוא מביא אל תוך כוורתו, אל תוך ספרותו, אחרי שמתקן אותם לפי תנאי חיינו המיוחדים...** בא הזמן שאנו צריכים להתחשב עם חיי המציאות ולהרחיב את תחומנו...

²⁶ אלכסנדר זיסקינד בן צבי-הירש רבינוביץ בראשי תיבות: אצ"ר (תרי"ד – תש"ה, 1854 – 1945) היה סופר, עורך, ביוגרף ומתרגם עברי.

אמנם צדקת במחאתך על כל הזוהמא והנבלה אשר ספגה ספרותינו אל תוכה בימים האחרונים ביחוד. ובפרט שאין אלו נכנסים כלל אל חוג החיים. אי אפשר לחיי עם בלי מדע, בלי שירה, בלי יופי, אבל אפשרים הם, וביחוד לישראל, להיות בלי נבלה, בלי סרחון רשע, ובלי טומאות בשר ורוח. נגד זה אנו צריכים להילחם. ודווקא בנשק של הגדלת דרישת החיים. אבל לא לצמצם את הספרות שלנו רק בהיכל הקודש, כאשר אמרת, כי אם להרחיב את גבול הקודש גם על כל חיי החול, ועל כל דרישותיהם, ועל כל המדעים הנדרשים להם. "ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קודש לה".

הרב חיים מאיר דרוקמן – מהי "תורת ארץ ישראל"?

ואשיבה, כרך מאוחד, עמ' 124

התורה שנלמדת בבבל היא בגדר תחליף לחיים הלאומיים, ואילו תורת ארץ ישראל גואלת את הכל ומרוממת את כל המציאות.

פעמים רבות אנו שומעים שמדברים על "תורת ארץ ישראל" ויש ישיבות הטוענות שיש להן שיטת לימוד מיוחדת הנקראת בשם זה. מהי אפוא "תורת ארץ ישראל"? וכי יש תורה של חוץ לארץ ותורה של הארץ? והאם הכוונה לתלמוד הירושלמי, בשונה מהתלמוד הבבלי?

כבר במדרש נאמר (בראשית רבה טז, ד): "וַיִּזְהַב הָאֶרֶץ תְּהוֹא טוֹב" (בראשית ב, יב) – שאין תורה כתורת ארץ ישראל, ולא חכמה כחכמת ארץ ישראל". אכן, המדרש אינו מסביר מהי תורת ארץ ישראל, במה היא שונה מתורת חוץ לארץ, ומה טוב בה כל כך.

הרב שאול ישראלי זצ"ל מברר זאת בהקדמת ספרו "ארץ חמדה". הוא מקדים שהעדיפות של תורת ארץ ישראל אינה מצד שוני הנושאים הלימודיים ואף לא מבחינת דרך הלימוד. ההבדל איננו מה לומדים ואיך לומדים, אלא בגישה של התורה כלפי המציאות בארץ ישראל, לעומת הגישה שלה למציאות בחוץ לארץ.

במגילת רות נאמר (רות ד, ז): "וַיִּזְאֵת לְפָנַי בְּיִשְׂרָאֵל עַל הַגְּאוּלָּה וְעַל הַתְּמוּקָה". דורשים חז"ל (זוהר חדש ח"ב, רות מט, ב, עפ"י גרסת הגר"א): "עַל הַגְּאוּלָּה" – זו תלמוד ירושלמי... "וְעַל הַתְּמוּקָה" – זו תלמוד בבלי".

הרב ישראלי מסביר כי "התלמוד הבבלי", כלומר, התורה הנלמדת בבבל, בחוץ לארץ, היא בגדר "תמורה", תחליף לדבר האמיתי. כשגלו ישראל מארצם, אבדו להם הכלים הלאומיים שיש לכל אומה ולשון. לא הייתה להם ארץ, וממילא גם לא הנהגה מדינית, לא כלכלה לאומית ואף לא צבא. החיים הטבעיים שלהם כעם אבדו מהם, והם נפוצו לכל עבר.

התורה בחוץ לארץ באה כתמורה, כתחליף לכל החיים הלאומיים שאבדו בגולה. תורת חוץ לארץ יצרה תחליף לסממני הקיום הרגילים של עם. היא שימשה לישראל מעין "קרקע" – כשהקרקע

הממשית נשמטה מתחת לרגליהם; היא הקימה סביבם "חומת אש" שתגן עליהם מפני היטמעות בעמים, אחר שנפלו מבצריהם ביד אויב בארץ ישראל.

אולם, תמורה אינה אלא מוצא לשעת הדחק, וממילא אי אפשר להגדירה כ"טוב". על כן: "וַיִּזְהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב" – שאין תורה כתורת ארץ ישראל, תורת חוץ לארץ חשובה והכרחית לתקופת הגלות, אך היא סוף סוף רק בגדר תמורה, ולכן איננה טובה כמו תורת ארץ ישראל.

בניגוד לתורה שבחוץ לארץ, הנחשבת כתמורה ותחליף, ה"התלמוד הירושלמי", כלומר, התורה הנלמדת בארץ ישראל, היא בגדר: "גאולה". התורה בארץ ישראל אינה מחליפה את הכול, אלא להפך: גואלת את הכול, מוציאה את המציאות כולה ממעמדה הארצי השפל – ומרוממת אותה למעמד שמימי עליון!

גישת התורה בארץ ישראל, שהיא הגישה המקורית והטבעית של תורת ישראל, אינה פוסלת את כל הנוגע לחיים הלאומיים של כל אומה ולשון. אדרבה, התורה מחייבת מדינה וצבא ועבודת כפיים ומלאכת מחשבת ועבודת אדמה. אך היא אינה משאירה אותם במעמד החול שלהם, אלא גואלת אותם, נותנת להם משמעות עליונה, משמעות של קודש.

בחוץ לארץ, ענייני החול עלולים לשעבד את האדם, להוריד אותו מטה מטה, לעשותו לאדם חומרי וירוד. בארץ ישראל, לעומת זאת, התורה חודרת לכל תחומי החיים של האדם והאומה, מרוממת ומקדשת אותם.

על כן, במקום להילחם בגוף ובארציות, באה התורה בארץ ישראל ומחיה אותם, זורקת בהם נשמה, נוטעת בהם רוח-חיים, ועל ידי כך הגוף עצמו מתעורר לתחייה ערכית, ומגלה בכל מעשיו את החיבור לקודש.

להבדל שבין גישת תורת חוץ לארץ לגישת תורת ארץ ישראל יש השלכות כבדות משקל הנוגעות כמעט לכל תחום בחיינו. זו אינה רק שאלת עיונית, איך נכון לתפוס את המציאות, אלא גם שאלה מעשית: האם לשלול כל מה שאינו לימוד תורה – או אדרבה, לאחוז בו ולהכניס בו תוכן של קדושה.

אני מעז לומר שגם כאן, בארץ ישראל, ישנם היום מי שאוחזים ב"תורת חוץ לארץ". הם רואים הכול בשלילה. מבחינתם, גם כאן, "אין לנו שיור אלא התורה הזאת", התורה אצלם היא במקום הכול. הם שוללים את יגיע הכפיים, הם בזים לצבא ומתנגדים לעצם קיומה של מדינה יהודית ריבונית. כל זה נובע מחוסר נכונות להרפות מתורת חוץ לארץ גם פה, בארץ ישראל. ובמקום שהתורה תגאל הכול – הם מתעקשים שהתורה תמיר את הכול, תחליף את החיים כולם.

הגמרא (ב"מ פה, א) מספרת על רבי זירא, מגדולי חכמי בבל בתקופת הגמרא, שעלה לארץ ישראל. בהגיעו ארצה, התענה מאה תעניות כדי לשכוח את התורה שלמד בחוץ לארץ, כדי שיהיה ליבו פנוי ללמוד את תורת ארץ ישראל. ויש להתפלל: וכי באמת ביקש לשכוח את כל הידע התורני שצבר

בעמל כה רב?! אלא, ייתכן כי רצונו היה להניח בצד את הגישה הגלותית שלמד בגולה כדי שיוכל לאחוז עתה בגישה הארץ-ישראלית של התורה, התורה הגואלת.

היום, עם ישראל כולו הוא כמו רבי זירא. הגיע הזמן להניח את הגישה הגלותית של התורה. היא הייתה הכרחית לשרידותנו בגלות, בהיותנו בין הגויים. אך עתה, בשובנו ארצה, עלינו לשוב אל התורה הגואלת, אל תורת ארץ ישראל.

על כן, אין מדובר על לימוד בבית המדרש את התלמוד הבבלי או את התלמוד הירושלמי, וכן אין מדובר בצורת לימוד אחרת – אלא בתפיסה אחרת של המציאות. איני מתכוון חלילה לשלול שיטת לימוד בישיבה זו או אחרת, הטוענת ששיטתה המיוחדת היא חלק מתורת ארץ ישראל. אבל הרעיון המרכזי של תורת ארץ ישראל היא הגישה לכול, איך לתפוס את מציאות העולם הזה ומהו תפקידנו בעולם.

הרמב"ם – הוצאת כוחות הנפש לתכלית אחת

שמונה פרקים, פרק ה'

צריך האדם שישתמש בכוחות נפשו כולם לפי הדעה שהצענו בפרק שלפני זה. וישים לנגד עיניו תכלית אחת והיא: השגת השם יתברך, כפי יכולת האדם לדעתו. ויהיו מעשיו כולם, תנועותיו ומנוחותיו וכל אמרי פיו מביאים אל התכלית הזאת, עד שלא יהיה במעשיו שום מעשה לבטלה, רצוני לומר: מעשה שלא יביא אל התכלית הזאת.

כגון זה, שיהא מכוון באכילתו ובשתייתו, ושנתו ויקיצתו, ותנועתו ומנוחתו, לבריאות גופו לבד. והחפץ בבריאות גופו, שתמצא הנפש כליה בריאים, שלמים. והתמסרה לחכמות, וקנות המעלות המידותיות והדבריות, עד שיגיע לאותה התכלית.

ועל פי היקש זה, אין כוונתו אותה שעה ההנאה בלבד, עד שיבחר במזון ובמשתה את הערב ביותר, וכן בשאר ההנהגה. אבל יכוון אל המועיל ביותר, בין שהוא ערב ובין שאינו ערב; או יכוון אל הערב ביותר מבחינת מדע הרפואה. כמי שפסקה תאוותו למזון, ומעוררה במאכלי-תאוה ערבים, מתובלים.

והוא הדין מי שהתרגשה עליו מרה שחורה, ועמד והסירה בשמיעת הניגונים ובמיני הזמר, ובטויל בגינות ובבניינים נאים, ובישיבה עם צורות נאות וכיוצא בדברים שמרחיבים הנפש ומסירים הרהוריו הקודרים ממנה. **והמכוון בכל זה, שיבריא גופו, ותכלית בריאות גופו: לקנות חכמה.**

והוא הדין מי שטרח והתעסק בקנות הממון, תהיה תכליתו בקיבוצו שיוציאו למעלות, ושימצאהו לקיום גופו והמשך מציאותו, עד שיציג וידע את השם יתברך, מה שאפשר לדעתו ...

אבל הנכון, שישים תכלית הליכותיו בריאות גופו והמשך מציאותו בשלום, כדי שיישארו כלי כוחות הנפש, אשר הם אברי הגוף, שלימים. ותתעסק נפשו מבלי עיכוב במעלות המידותיות והדבריות.

וכן כל מה שילמד מן החכמות, ומן הידיעות האלו שמשמשות דרך לאותה התכלית, אין דין ודברים עליו.

ומה שאין תועלת בו לאותה התכלית, כשאלות האלגברה וההשוואה וספר החרוטים והתחבולות, והרבות בשאלות ההנדסה ומשיכת המשקלים והרבה כיוצא באלו, תהיה הכוונה בהם: חידוד המוח והתעמלות הכוח הדיברי בדרכי המופת, עד שיגיע לו לאדם קניין הידיעה בין ההיקש המופתי וזולתו, ויהיה לו זה דרך, שיגיע בו לידיעת אמיתת מציאות השם יתברך.

הרב יוסף קאפח²⁷ - המידות ודעת ה'

"כתבים", חלק א' עמ' 79-80

עין טובה, נפש שפילה ורוח נמוכה, מידותיו של אברהם אבינו הן הבסיס לעבודת ה'.

חז"ל הדגישו אצל אברהם אבינו את המידות: עין טובה, נפש שפילה ורוח נמוכה. מידות אלו הם הבסיס למהפכה הרוחנית שעשה אברהם אבינו ובעזרתן השתחרר מהחומריות ופעל רק באמצעות השכל וקשר מתמיד עם ידיעת ה'.

הערה: המידות השליליות כגון גאווה וראיית הרע אצל הזולת גורמות לאדם לשקוע בחומריות ומנתקות אותו מהקישור לצד השכלי שבו. לעומת זאת, המידות הטובות: עין טובה, נפש שפילה ורוח נמוכה מוציאות אותו מעולם החומר ומקשרות אותו לעולם הרוח.

במסכת אבות שנינו "כל שיש בו שלושה דברים הללו הרי זה מתלמידיו של אברהם, וכל שאין בו שלושה דברים הללו הרי זה מתלמידיו של בלעם. תלמידיו של אברהם: עין טובה, ונפש שפילה ורוח נמוכה". משנה זו לכאורה תמוהה מאד, היאך הניחה המשנה כל גדולותיו ונוראותיו של אברהם אבינו ולא מצאה במה לתארו כי אם במידות, ובצמצום בשלוש מידות הללו. איה פעולתו האדירה שפרסם מציאותו של הקב"ה בעולם, איה פעולתו הכבירה בלמדו לכל באי עולם יחוד שמו של הקב"ה בכל מקום בואו?! ... והנה משנתינו התעלמה מכל הגדולות והנוראות הללו, מכל הפעולות הכבירות אשר בהם הפך אברהם אבינו עולמות אדירים, זעזע איתני עולם. אלפים ורבבות, כלשון הרמב"ם, מרדו במלכם ובעבודתם ונהו אחרי תורתו של אברהם, והמשנה התעלמה מכל אלה ויחדה והדגישה שלש מדות הנראות לעיני האדם הפשוט דברים של מה בכך. ברם, כאשר ננסה לחזור לעומק דברי חז"ל ניווכח כי לא דבר ריק הוא. עם ההתבוננות נכיר את צדקת חז"ל. עם העמקת

²⁷ **הרב יוסף קאפח** (תרע"ח – תש"ס, 1917 – 2000) שימש כפוסק הלכה חבר בית הדין הרבני הגדול וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל. כמו גם מתרגם, מהדיר ומפרש כתבי הרמב"ם ועשרות ספרים של ראשוני ספרד ותימן, בעל השפעה רבה על קהילות יהודי תימן בארץ ישראל. זוכה פרס ישראל, פרס הרב קוק, פרס ביאליק, פרס הרב מימון ופרס כץ, וכן בעל תואר דוקטור לשם כבוד מאוניברסיטת בר-אילן.

החשיבה נבין כי כל הגדולות והנוראות אשר עשה אברהם אבינו לא הגיע אליהן אלא לאחר שהצליח לסגל לעצמו את המידות הללו שלושתן, ולהשתחרר כליל מכל סוגי דרישות החומר, כך שבכל פעולותיו שלטו רק השכל והדעה, וכל כולו נתון היה בקשר מתמיד עם ידיעת ה' והמחשבה בו, ולא נותר לשום מדרש ממדרשות הגוף יכולת למשוך אליו, או אף להעיב ולפגום בתמידות הקשר המחשבתי. ומילא אברהם אבינו כל הצרכים הכרחיים של החומר רק כדרך שאדם זן ומכלכל את בהמתו מבלי שיחוש הוא עצמו כל רגש רוחני מושך לאותן הדרישות, ורק משום כך זכה שנאמר לו: "התהלך לפני והיה תמים".

ביבליוגרפיה

חגים

איגר, הרב י. **שבט מיהודה** מוציא לאור לא ידוע, לובלין תרפ"ב (חלק מהעותקים נבזזו על ידי הנאצים בשואה והגיעו לספרייה הלאומית בעזרת מפעל 'אוצרות הגולה')

אליהו, הרב מ. **דברי מרדכי – סוכות** הוצ' דרכי הוראה, ירושלים תשע"א

אריאל, הרב י. **מאוהלי תורה - לתורה ולמועדים** הוצ' מכון התורה והארץ, כפר דרום תשנ"ח
ברזובסקי, הרב ש. **נתיבות שלום** הוצ' מכון אמונה ודעת - ישיבת בית אברהם סלונים, ירושלים תשנ"ב

גאון, ר' ס. **חומש עם פירוש רבי סעדיה גאון** מהדורה ראשונה, פרוייקט סעדיה גאון, כפר חב"ד ה'תש"פ 2020-ה'תשפ"ג 2023

דסלר, הרב א. **מכתב מאליהו כרך שני** דפוס הפועל המזרחי, בני ברק, תשכ"ד

דרוקמן, הרב ח. מ. **הגדה של פסח לזמן הזה** המכון התורני אור עציון, מרכז שפירא תשע"ה

הירש, הרב ש.ר. **פירוש על התורה** הוצ' פלדהיים, ירושלים תשע"ב

זוין, הרב ש.י. **לתורה ולמועדים** הוצ' קול מבשר, ירושלים תשס"ב

חרל"פ, הרב י.מ. **מי מרום** הוצ' מדרש גבוה לתלמוד בית זבול והכולל חוף ימים שעל ידו, ירושלים תשע"ב 2012-תשפ"א 2021

זקס, הרב י. **מועדים לשיחה** הוצ' קורן, ירושלים 2019

ליבוביץ, פרו' נ. **הגדת נחמה: עיונים בהגדה של פסח על פי הגיליונות והשיעורים של נחמה ליבוביץ** בעריכת יצחק ריינר ושמואל פירלס, הוצ' אורים, ירושלים 2003

ליווא, ר' י. **אור חדש** הוצ' מכון האבות, קריית ארבע-חברון תשע"ה

מברדיצ'ב, ר' ל.י. **קדושת לוי - פירושי אגדות** הוצ' ממלכת התורה עוז והדר - מפעל תורת החסידות, בית שמש תשע"ז

מברסלב, ר' נ. **ליקוטי מוהר"ן** הוצאת קרן ר' ישראל אודסר ירושלים תשס"ט

נויבירט, הרב ר. **לגעת בזמן** הוצ' משכל, ראשון לציון 2016

סופר, הרב י.ח. **כף החיים על שולחן ערוך** ירושלים, תשכ"ו

סולובייצ'יק, הרב י.ד. **על התשובה: דברים שבעל-פה** (כתב וערך והוסיף אחרית-דבר פנחס הכהן פלאי), ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים, תשל"ה 1975
ספר החינוך

עגנון, ש.י. **ימים נוראים** מבוע כתב עת ליצירה יהודית כב (תש"ן)
עוזיאל, הרב ב.צ.מ.ח. **שבת ומועד חלק א'** הוועד להוצאת כתבי הרב עזיאל, ירושלים תשע"א 2011
קוק, הרב א.י. **מאמרי הראי"ה** הוצ' הקרן ע"ש גולדה כ"ץ, ירושלים התשד"ם
קוק, הרב א.י. **אדר היקר** הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תרס"ו
קוק, הרב א.י. **עין אי"ה ברכות** המכון ע"ש הרצי"ה קוק, ירושלים תשנ"ד
קוק, הרב א.י. **אורות** הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ה
קוק, הרב א.י. **אורות התשובה** הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו
רמב"ם, **משנה תורה** קרן הרי"ף, אשדוד תשל"ח
רמב"ם, **הלכות מגילה** פרק ב'
רמב"ם, **הלכות שביתת יום טוב** פרק ו'
רמב"ם, **הלכות תשובה** פרק ב'
קלכהיים, הרב ע. **באר מגד ירחים** הוצ' בית הרב קוק, ירושלים תשנ"ה
קלכהיים, הרב ע. **אדרת אמונה** הוצ' הקרן להנצחת הקדושים אהרן בן יעקב ודוד לנדאו בשיתוף מכון הרי פישל לדרישת התלמוד, ירושלים תשל"ו
קלכהיים, הרב ע. **"וכאן הבן שואל"** – המאמר ניתן ע"י המשפחה.
שטיינזלץ, הרב ע.א. **חיי שנה** הוצ' המכון הישראלי לפרסומים תלמודיים, ירושלים 2008
שמעון, הרב ג.ר. **זמן של חירות** הוצ' מכון כתבי הרב שג"ר, אלון שבות תש"ע
שפירא, הרב מ. **הגדה של פסח – פניני שפת אמת** הוצ' מרכז שובה, עפרה תש"פ
שרקי, הרב א. **זית רענן** הוצ' ארז, ירושלים תשנ"ח-תשנ"ט

תפילה

אשכנזי, הרב י.ל. מתוך שיעורים שנתן בנושא התפילה בשעת תש"מ
אלבו, ר' י. **ספר העיקרים** הוצ' מוסד ביאליק, ירושלים תשכ"ז

בן ציון, הרב א.ש. **אור לציון** הוצ' המכון שעל ידי הישיבה הגדולה אור לציון, ירושלים תשס"ה
2005

הירש, הרב ש.ר. **פירוש על התורה** הוצ' פלדהיים, ירושלים תשע"ב

הלוי, הרב ח.ד. **מקור חיים**

הלוי, הרב י. **כוזרי** הוצ' תושיה, ורשה תרע"א 1911

הלוי, הרב י.ע. **תהילה ותפארת** הוצ' דפוס י' מונזון, ירושלים תשל"א

השל, הרב א.י. **אלוהים מבקש את האדם** הוצ' ספרים ע"ש י"ל מאגנס, ירושלים תשס"ג

לוצאטו, הרב מ.ח. **מסילת ישרים** הוצ' מכון אופק, ירושלים תשנ"ד

ליווא, הרב י. **תפארת ישראל** הוצ' המכון התורני אור עציון, מרכז שפירא תש"ע

מברסלב, ר' נ. **ליקוטי מוהר"ן** הוצ' קרן ר' ישראל אודסר, ירושלים תשס"ט

מברסלב, ר' נ. **שיחות הר"ן** הוצ' קרן ר' ישראל אודסר, ירושלים תקע"ה

מדרש תנחומא, פרשת תולדות, סימן ט'

מטראני, רבי מ. **בית אלוהים** ונציה שלי"ו

מלאדי, רבי ש.ז. **ליקוטי אמרים** – **תניא** הוצ' קרני הוד תורה, תשס"ה

מסכת ברכות, דף י' עמוד א'

סולובייצ'יק, הרב י.ד. **איש האמונה הבודד** הוצ' ידיעות אחרונות ספרי חמד, ראשון לציון 2019

סולובייצ'יק, הרב י.ד. **עבודה שבלב** הוצ' ידיעות אחרונות ספרי חמד, ראשון לציון 2023

סולובייצ'יק, הרב י.ד. **על התשובה: דברים שבעל-פה** ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים, תשל"ה 1975

סולובייצ'יק, הרב י.ד. כתב העת Tradition חוברת 17 עמ' 9-10

קוק, הרב א.י. **עולת ראיה** הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשנ"ו

קוק, הרב א.י. **מוסר אביך** הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ה

קלוינימוס רבי ק. **חובת התלמידים** הוצ' פלדהיים, ירושלים תשע"ב 2011

רמב"ם, **הלכות תפילה** פרק ד'

שטיינזלץ, הרב ע.א. **שלושה עשר עלי שושנה** הוצ' המכון הישראלי לפרסומים תלמודיים, ירושלים תשנ"ח 1998

שניאורסון, רבי מ.מ. **ליקוטי שיחות** הוצ' קרני הוד תורה, תשס"ה

תורה ומצוות

אבינר, הרב ש. **התחברות למצוות** הוצ' ספריית חווה בית אל אהרון, ב. "סמליות יוצרת" **אל המקורות** כרך ב', הוצ' תנועת אל המקורות להחדרת ערכי היהדות, בני ברק תשמ"ז, עמ' 97

בן אליהו, הרב ח.י. **בן איש חי, עוד יוסף חי** הוצ' מכון הרב מצליח, בני ברק תשס"ה
בר שאול, הרב א. **מצווה ולב** הוצ' אור עציון ספרי איכות תורניים, מרכז שפירא תשע"ה 2014
דרוקמן, הרב ח. מ. **ואשיבה, כך מאוחד – תשובות אמוניות לצעירים בענייני הדור והשעה** הוצ' שיבת אור עציון, מרכז שפירא תשפ"ד

הירש, הרב ש.ר. **פירוש על התורה** הוצ' פלדהיים, ירושלים תשע"ב
הלוי, ר' י. **כוזרי** הוצ' תושיה, ורשה תרע"א 1911
ורד, הרב א. **"אל שפת האמת" – על פרשת השבוע עם פירוש ה'שפת אמת'** הוצ' אלומות, ירושלים 2016

טיקוצ'ינסקי, הרבנית מ. **קראתי בכל לב (קריאות בפרשת השבוע)** הוצ' מגיד, ירושלים 2022
ליווא, הרב י. **תפארת ישראל** הוצ' המכון התורני אור עציון, מרכז שפירא תש"ע
ליבוביץ', פר' נ. **עיונים חדשים בספר שמות: בעקבות פרשנינו הראשונים והאחרונים** הוצ' ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים תשמ"ט

מימון, רבי מ. **מורה נבוכים** הוצ' מוסד ביאליק, ליקט ופירש יוסף בן שלמה ירושלים תשכ"ח
מימון, רבי מ. **שמונה פרקים לרמב"ם בתרגום ר' שמואל אבן תבון** הוצ' א. ערמוני, תל אביב 1975
סולובייצ'יק, הרב י.ד. **דברי השקפה** הוצ' ספריית אלינר שליד ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים תשנ"ב 1992 (תרגם מיידיש: משה קרונה)

סולובייצ'יק, הרב י.ד. **ימי זיכרון** הוצ' ספריית אלינר שליד ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים תשמ"ו 1986 (תרגם מיידיש: משה קרונה)

סולובייצ'יק, הרב י.ד. מתוך **תמלול שיחה לתלמידים** תרגום והבאה לדפוס: הרב עמיחי גורדין
סולובייצ'יק, הרב י.ד. **מפניני הרב** כתובים וערוכים בידי הרב צבי שכטר, בית המדרש ד'פלאטבוש. ירושלים, תשס"א

ספר החינוך

עמיטל, הרב י. "בין התחברות למחויבות" **חמש שיחות על התורה** נוער וחברה, הוצ' ישיבת הר עציון

קאפח, הרב י. **כתבי הרב יוסף קאפח** ירושלים תשמ"ט 1989

קרוב, הרב ז. **דע מה שתשיב לעצמך** הוצ' קורן ירושלים תשמ"ט

קוק, הרב א.י. **עולת ראי"ה** הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשנ"ו

קוק, הרב א.י. **אגרות הראי"ה** הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תרע"א-תרע"ה

קוק, הרב א.י. **מאמרי הראי"ה** הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשע"ו

קוק, הרב א.י. **אורות התורה** הוצ' ישיבת מרכז הרב, ירושלים ת"ש

קוק, הרב א.י. **פנקסי הראי"ה** הוצ' מכון הרצי"ה, ירושלים תשס"ח

קרנץ, הרב י. **כוכב מיעקב** הו' דפוס ר' יצחק גאלדמאן, ורשה תרל"ב 1871

רמב"ם, **הלכות מעילה** פרק ח'

רמב"ן, **פירוש על התורה** ספר שמות

שטיינזלץ, הרב ע.א. **שלושה עשר עלי שושנה** הוצ' המכון הישראלי לפרסומים תלמודיים, ירושלים תשנ"ח 1998

שמעון, הרב ש.ג. **לוחות ושברי לוחות: הגות יהודית נוכח הפוסטמודרניזם** הוצ' משכל, תל אביב 2013